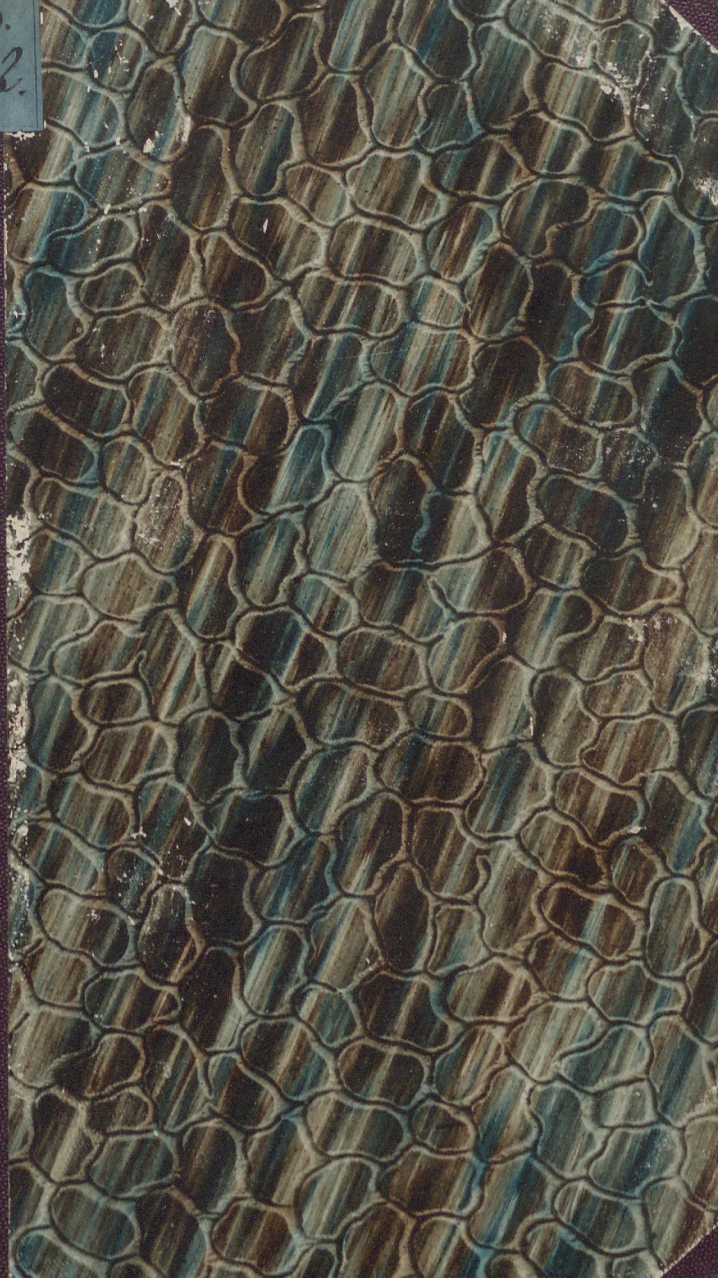

Polit. O.

1092.

Polit. O.
1092.

Aradé
12. 2. 1881

TUDOMÁNYOK

CSARNOKA.

III.

—

NÉPSZERŰ

NEMZETGAZDÁSZATI TUDOMÁNY.

TUDOMÁNYOK
CSARNOKA.

A MIVELT REKDEK
SZÜKSÉGEIHEZ ALKALMAZOTT KÉZIKÖNYVEK.

A MAGYAR HÖLGYEK DÍJALAPÍTVÁNYÁBÓL.

ESZKÖZLI S KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA.

HARMADIK KÖTET.

NÉPSZERŰ NEMZETGAZDÁSZATI TUDOMÁNY.

PEST,

EMICH GUSZTÁV MAGYAR AKADEMIAI NYOMDÁSZ BIZOMÁNYA.

1867.

912 944
vkc

NÉPSZERŰ
NEMZETGAZDÁSZATI
TUDOMÁNY.

A MIVELT RENDEK
SZÜKSÉGEIHEZ ALKALMAZVA.

MAGYAR HÖLGYEK DIJÁVAL AZ AKADEMIA ÁLTAL JUTALMAZOTT
PÁLYAMUNKA.

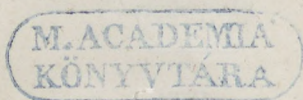
IRTA

KARVASY ÁGOST,
EGYETEMI TANÁR, ÉS MAGYAR TUDOM. AKADEMIAI LEV. TAG.

Harmadik javított és ujolag bővített kiadás.

PEST,
EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.
1867.

Salus reipublicae suprema lex esto.

ELŐSZÓ.

NEGYVENNYOLCZ magyar nő, Balogh Pál akad. rendes tag által 1860-tól fogva tíz évre, évenként száz negyvennégy darab aranyat kötelezett azon célra, hogy pályázás útján évenként négy tudományi kézikönyv készítettét, egy évtized alatt negyven, az illető szakok állásának s a mivelt rendek szükségéinek megfelelő, közhasznu ismereteket tárgyzó, vonzó előadásu, tiszta és szabatos nyelvű munka birtokába jöjjön a magyar irodalom; s ez által is a közértelmiség sikeres haladása előmozdittassék. Az ügy kezelését, s a jutalomtételeknek egyenként háromszáz forintig kiegészítését, ugy a koszorúzandó munkák kiadását az akademia elfogadván, meghatározza e kézikönyvek tárgyát, kiterjedését s netáni formai feltételeit.

Az alapítók akaratához képest okvetlenül szükséges, hogy a felvett tárgyak alaposan, a tudomány állásához, a kor érdekeihez, ugy a magyar mivelt rendek szükségéi s eszkülei fokához mérten dolgoztassanak ki, mi ki nem zárja azt, hogy egyenesen a célnak meg-

felelő angol, franczia, német, ily munkák ne vétessenek fel alapul; de ily esetben a bírálat körül egybevetés végett az eredetiek is hozzá csatoltassanak a pályaműhöz, megjegyeztetvén egyszersmind, hogy hason becsü eredeti mű mégis elsőséget nyer az átdolgozati mű felett. A jutalom csak úgy adatik ki, ha a legjobbnak ítélt könyv egyszersmind a fentebbi minőségekkel birva, az alapítók által kitűzött célnak megfelel.

Tekintve az ügy fontosságát, s azt, hogy az akadémia tulajdonává lévő kézikönyvek keletre számithatnak, az akadémia 1860-ban ez évenkénti négy pályázathoz még négyet csatolt, úgy hogy a hölgyek alapítványa már nem negyven hanem nyolczvan kézikönyvet fog előidézni, ha az író közönség is lelkesen fog a szép eszme létesítésében kezdet azokkal, kik azt lehetővé tették: kiknek névlajstroma, a dolog emlékezetéül, itt is besoroztatik.

Azon lelkes nők, kik a felebbi összevegnek tiz éven át befizetésére kötelezték magokat, a következők:

Gr. Andrássy Gyuláné, gr. Andrássy Gábriéla, Balogh Melania, gr. Bánffyné, Bárczay-Lónyay Piroska, gr. Batthyányi Lajos özvegye, Bohus-Szőgyény Antónia, Csekonics-Lipthay Leonie bárónő, Czékus Mártonné, Fekete Lászlóné szül. Ruttkay Amália, Festetics-Almásy grófné, gr. Forrayné, b. Gerliczy Vinczéné szül. Sztankovánszky Erzsébet, Gerliczy-Kornis Luiza bárónő, Gyürky-Vay Erzsébet, Kállay-Blaskovics Amália, gróf Karácsornyiné, Karácsonyi-Kiss Franciska, gr. Károlyi Edvárdné szül. gr. Kornis Clarisse, Kinsky grófnő, Dádányi Iphigenie, Kóczán Józsefné, Puky Franciska, gr.

Kornis Zsigmondné, Kovács-Nedeczky Mária, Kuun-Gyulay grófné, báró Laffert-Kontz Mathilde, Latinovics-Somssich Mária, Lónyai-Kazinczy Ottilia, Lónyay Menyhértné, Matkovics-Rhédey Anna, gróf Nádasdy Leopoldné gr. Forray Júlia, Návoy-Almásy Anna, Nedeczky Ágnes, herczeg Odescalchi Gyulané, Pázmándy-Domonkos Lydia, Plachy-Ruttkay Marie, Szapáry-Almásy Rozália, Szodoray-Platthy Emília, özvegy Szűcs Lajosné, Tihanyi-Rhédei Borbála, gr. Traunné, gr. Zichy Pálné szül. gr. Kornis Anna, gr. Vay Dánielné szül. báró Sennyey Amália, gróf Vay-Benyiczky Sarolta, Wass-Gyulay Grófnő, Wenkheim-Szapáry Fanny grófnő.

1860. évre a következő tárgyak tüzetek ki:

1. *Füvészet a/apvonalai.*
2. *Közönséges Természettan*, különös tekintettel az általános természettani törvényekre, s a testek tulajdonságaira.

3. *Népszerű Nemzetgazdaságtan.*

4. *A Római irodalom Történetének kézikönyve.*

1861. évre a következők:

5. *Görögország Története* Nagy Sándorig.

6. *Újabb nevezetes Utazók Története*, különös tekintettel a világ és az éjszaki sark körüli utazásokra.

7. *Fölfedezések Története*, különös tekintettel a gőz és villanyosság alkalmazására, s a fényképirás kifejtésére.

8. *Csillagászat*, kézikönyve.

1862. évre:

9. *A közönséges életre alkalmazott Vegytan*, különös tekintettel a földészetre.

10. *Növényzeti Földrajz*, tekintettel a magyar flóra földrajzi viszonyaira.

11. *A Földtan Alapvonalai*, különös tekintettel a magyarországi vizsgálatok eredményeire.

12. *Állati élettan Alapvonalai*.

13. *Természettani Földrajz*.

14. *Bölcsészeti Erkölctan*.

15. *Görög Régiségtan*, különös tekintettel az állami régiségekre.

16. *A Festészet egyetemes Története*.

Az első évi 1. és 4. sz. alatti pályázat nem lévén kielégítő; újra kihirdettetett. A 2. és 3. sz. alattiakra érkezettek közül megkoszoruzott művekkel indul meg a jelen gyűjtemény.

Különösen a 3. sz. alatti pályafeladásra 1860-ki június 30-dikáig mint határnapig három munka érkezett, melyek közül a jelen harmadik kötetben megjelenő *Népszerű Nemzetgazdaságtan*, mint a mely a nemzetgazdászati alapelveit és tanait helyesen, világosan, jó rendben és meg lehetős teljességgel adja elő, versenytársai felett kitünt, s nyomtatásra és jutalomra teljesen méltónak ítéltetett.

A felbontott jeligés levél azon tudóst vallotta szerzőjének, kinek neve most már a könyv czimén áll.

Költ Pesten, a Philosophiai, Törvény- és Történettudományi Osztályok üléséből, július 22. 1861.

TOLDY FERENCZ,

titoknok.

KARVASY ÁGOST

NÉPSZERŰ

NEMZETGAZDÁSZATI TUDOMÁNYA.

ELŐSZÓ

az első kiadáshoz.

Ha a jelenkor, melynek jelszava: „anyagi jólét, anyagi haladás“ irányát figyelemmel kísérjük, ha a mindennapi tapasztalás által eléggé meggyőződhetünk arról, hogy az egyes ember anyagi jóléte leginkább az országban létező nemzetgazdasági állapotok minőségétől függ, és hogy helyes nemzetgazdasági állapotok létrehozásában az egyesek, községek és társulatok is üdvösen közreműködhetnek, sőt hogy sok közgazdasági intézkedésnek jótékony hatása a nemzet által elért nemzetgazdasági műveltség bizonyos foka által feltételeztetik; akkor lehetetlen, hogy át ne legyünk hatva azon igazságtól, miszerint kiáltó szükséggé vált, hogy jelenleg a nemzetgazdasági tudomány, mely eddig csak kevés tudósnak sajátja vala, minél tágasabb körökben terjedést találjon, és úgyszólván az általános emberi műveltség nélkülözhetlen alkatrészévé váljék.

Ezen czél elérésére népszerű, világos és nemzeti nyelvünkön írott nemzetgazdászati munka kívántatik.

Meg kell azonban vallani, hogy ily munka előállítása ezen tudományban nem mindennapi feladat, mert az, ki a nemzetgazdászati tudománynyal némileg foglalkodott, tudni fogja, hogy annak tárgya nem kevés számu elvontabb kérdések körül is forog, melyeket ha csak ezen tudományról töredékes és felületes vázlatot nyújtani nem akarunk, hallgatással elmellőzni nem lehet, és melyeknek helyes felfogása, sőt melyek iránti érdek már mindig érettebb és fejlődöttebb értelmet tesz fel; ily kérdések fejtegetésében a népszerű előadás csak bizonyos határig lehetséges; ki a külföldi nemzetgazdászati irodalmat ismeri, egyszersmind meggyőződhetett, hogy idegen nyelven ilyféle munkáknak pusztá fordítása által nemzetünkénél, ennek sajátlagos eszmejárása, fejlődése, izlése és a szabatos rövid, de mégis világos előadásra nézve más nemzetektől eltérő igényei miatt a czél tökéletesen el nem éretik, mely tapasztalást a bölcseleti munkákra nézve is szerezni alkalmunk volt.

Ezen nehézségek mindazáltal engemet, ki nemzetem szellemi életét parányi erőmmel gyámolítani szent kötelességemnek tartom, vissza nem riasztottak a kísérlettől oly munkát előállítani, melyben a nemzetem kellékeit, igényeit és izlését szem előtt tartván, mindenek előtt

népszerű és világos előadásra törekvém, a nélkül, hogy a tudomány jelen színvonalát szem elől veszítsem. Ha ezen munka által a nemzetgazdászati tudománynak honunkban nagyobb kiterjedést szerezni szerencsés leendek, ezt fáradságaim legdúsabb jutalmául fogom tekinteni.

A szerző.

ELŐSZÓ

a második kiadáshoz.

A népszerű nemzetgazdászati tudomány czimű művem példányai egypár év alatt elfogyván, azon műnek második kiadása szükségessé vált.

Azon örvendetes fogadtatás, melyben e könyv részesült, és azon tapasztalás, hogy e könyv az ország több tanintézeteiben tankönyvvül is használtatik, indokul szolgáltak nekem minden szorgalmat annak tökélesbitésére fordítani, tehát e tudomány irodalmáról is valamivel bővebben értekezni, imitt-amott még világosabb kifejezésekkel élni, némely tárgyat egy kevésbé terjedtebben és kimerítőbben fejtegetni, a hiányzókat lehetőségig pótolni, szóval azon igyekezni, hogy e könyv addig is, míg az említett célra mást elkészítendek, a tanításnál is nagyobb sikerrel használtathassék.

Mindazáltal figyelmetes voltam arra, hogy a népszerű előadás, és az egésznek elrendezése

és eszmejárása, mely e művet sokaknál a hazánkban megkedveltette és a nemzetgazdászati tudománynak némely körben bemenetelt szerzett, e kiadásban sem változzék, valamint arra is, hogy a könyvnek terjedelme se nyujtassék igen hosszúra, mi által nálunk sokan az olvasástól és tanulástól visszariasztatnának, és a könyv különösen vizsgákra készülők által kevésbé használhatóvá válnék.

Forróan óhajtom, hogy ezen kiadás is oly részvétet, mint az első, találjon, és hogy ezen műnek olvasása a nemzetgazdászati tudomány iránti érdeket hazánkban ébresszen, és nagyobb-szerű nemzetgazdászati munkák használatára az utat kiegyengesse.

A szerző.

ELŐSZÓ

a harmadik kiadáshoz.

Azon örömdetes jelenet, hogy a jelen könyvnek harmadik kiadása rövid idő alatt szükségessé vált, mit részint annak köszönhetni, hogy e könyv olvasó közönségünk jelenlegi kellékének és igényeinek megfelelőnek találtott, részint pedig annak hogy az az ország különféle tanintézeteiben a nemzetgazdasági tudomány tanárai által mintegy egyértelműleg az előadásaiuknál vezérfonalul elfogadtatott, (noha eredetileg nem is ezen célra volt írva) új ösztönül szolgált nekem azon igyekezni, hogy e harmadik kiadás ismét tökéletesebb alakban jelentkezzék mint az előbbi, és hogy az a mellett, hogy a mivelt osztályoknak tanulságdús olvasmányul szolgáljon, minél nagyobb sikerrel mint tankönyv is használtathassék, mit hogy megegyeztetni lehet, a tapasztalás igazolja, azért némely tanra nagyobb világosságot deríteni, mást bővebben kifejteni, és a még hi-

B E V E Z E T É S.

A nemzetgazdasági tudomány fogalmáról, hasznáról és fejlődési menetéről.

1. §. Fogalom a javakról, vagyonról, gazdaságról és nemzetgazdaságról.

Az anyagi vagy gazdasági javak oly dolgok, melyek az ember érzéki természetéből eredő szükségletek közvetlen vagy közvetett kielégítésére szolgálnak,¹⁾ és melyeknek haszna elismerve van.²⁾

Vagyon alatt pedig értetik foglalatja azon gazdasági javaknak, melyek valamely physikai vagy jogi személynek birtokában vannak.³⁾

Az emberek javak szerzésére a szükségletek által indíttatnak, ezeknek fedezése miatt kénytelen az ember a természet terményeit felkeresni, leszedni, összegyűjteni, és mivel azon alakban, melyben a természet azokat nyújtja, többnyire még nem használhatók, azokat a maga szükségletéhez képest átalakítani. A javak tehát az emberi vágyakodásnak tárgyai.

Az embernek javak szerzésére, használatára és szaporítására folytonosan irányzott tevékenysége gazdaságnak hivatik.

Valamely vagyon állapotja bizonyos időben is gazdaságnak neveztetik, és valamint a javak, melyek körül a gazdaság forog, egyes embernek, egyletnek, község-

nek vagy egész nemzetnek birtokában lehetnek, úgy lehet magán, egyleti, községi és nemzeti vagyont és ugyanannyi gazdaszatot különböztetni; mindenik alsóbb foka a gazdaszatnak mint alkotó rész megjelenik a felsőbb fokban.

A nemzetgazdaszat tehát természetesen sok községi, egyleti és még több magángazdaszattól áll, melyek mégis abban nem elszigetelten, és minden kapocs nélkül állanak egymás mellett, hanem melyek csereforgalom által kölcsönös hatással vannak egymásra, és melyek közt a köz-szellem, mely az államélet alapja, a javak szerzésében kölcsönös támogatást, és a közérdek elérésében közös törekvést hozott létre.

Ezen szó „nemzetgazdaszat“ tehát valamely ország gazdaszati állapotját, gazdaszati életét jelenti, a mennyiben az az ország területén levő egyes gazdaszatok egymással összeköttetése és egymásrai hatása által mint valamely egész jelenkezik, azért azt is lehet állítani: hogy valamely államban létező minden polgárnak gazdaszatai, valamint a polgároknak gazdaszati tevékenysége együtt véve valamely egységet képeznek, t. i. a nemzetgazdaszatot, és a különféle nemzetek gazdaszatai együtt véve képezik a világ gazdaszatát.^{4) 5)}

X 1. Az emberi szükségletek háromfélék, t. i. természetes, illedelmi, és fényüzési szükségletek. Az elsők oly javakban állanak, melyek az ember élete és egészsége fentartására nélkülözhetlenül kívántatnak, p. o. ilyen szükségletek: fűtésre való fa télen hidegebb égalj alatt, legalább a legegyszerűbb étser, ruha, lakás.

X Az illedelmi, kényelmi vagyis másodrendű szükségletek azon javak, melyek ugyan nem közvetlenül az élet vagy egészség fentartására kívántatnak, hanem melyek még is az életet némileg kényelmesebbé teszik, és melyeket az uralkodó szokásnál fogva azon állásban, rangban, melyet valaki a társaságban elfoglal, nem nélkülözhet, ha csak magát a gúnynak és megvetésnek nem akarja kitenni, p. o. ágy, tisztességes ruha vagy lakás egy orvos, ügyvéd, vagy tisztviselőre nézve. Ezen illedelmi szükségletek különféle időkben és helyeken különböznek.

X A fényüzési szükségletek az előbbi mértéken túl csupán nagyobb élvezet szerzése végett, vagy azon czélból használtatnak, hogy valaki mások szemében gazdagabbnak látszassék.

* A szükségletek terjedelme függ az embereket környező természettől és a műveltség fokától, melyen valamely nemzet áll. Az elsőt illetőleg, a meleg égáljú tartományok lakóinak más szükségleteik vannak, mint a hidegebb égálj alatt lakóknak, a műveltség is nagy különbséget tesz e tekintetben. A műveltség legalsóbb fokán élő embereknél a szükségletek az élet fentartására elkerülhetlenül kívántató szerekre szorítkoznak; a műveltség haladtával szaporodnak a szükségletek, különösen az illedelmi és szellemi szükségletek több emberre terjednek, de azért nem lehet a műveltséget az emberi szerencsétlenség forrásának nevezni, mert a műveltség haladtával szaporodnak a források és eszközök is a szükségletek kielégítésére.

* 2. Hogy valamely dolog a javakhoz számíttassék, nem elég, hogy az magában hasznos legyen: hanem szükséges, hogy az emberek, kik annak birtokában vannak, annak hasznát ismerjék, némely dolgok p. o. dohánynövény, burgonya, czukor, kávé, csontok (melyekből rövid idő óta csontliszttrágya készíttetik), gyógyszerővel bíró növények, a guttapercha csak azóta számíttathatnak a javakhoz, mióta hasznuk ismertetik; a mint a szükségletek időjárástól változnak, úgy azon tárgyakra nézve is melyek javakúl tartatnak, változások történnek; némely tárgy megszűnik a javakhoz tartozni, ha az emberek azt már többé nem használják, a javak fogalma tehát némileg viszonylagos.

* 3. Az anyagi vagyis gazdasági javaknak ellentétét képezik a személyes vagy szellemi javak, ezek bizonyos személyes képességekben és tehetségekben állanak, ilyen p. o. az orvosi, tanári, ügyvédi művészi képesség, az ilyen tehetséggel bíró azzal más embernek valamely személyes szolgálatot tesz, és az által magának az élete fentartására szükséges javakat megszerzi, sőt néha közvetve anyagi javak előállításához p. o. a tudományosság terjesztése által, járul.

* 4. Minden gazdának van ugyan igyekezete önérdéke után járni, sőt más gazdaságok rovására nyereségre szert tenni, és azoknak felébe kerekedni, de mert minden gazdaságnak gyarapodása attól tételeztetik fel, hogy más gazdaszatok erejében gyámolítást találjon, azért szabályként felállíthatni: hogy egyik gazdaszatnak virágzása a másiknak virágzásától függ, tehát az egyes gazdaszatok valamely nemzetnél egymással összeköttetésben állanak, és ez által valamely egységet képeznek. valamint a különféle nemzetek gazdaszatai közt megint összeköttetés létezik.

* 5. Minden gazdaszatban szükséges, hogy az egy személyiség által vezetessék, ez a magán gazdaszatban a családapa; három osztón létezik, mely e személyiséget gazdaszati tevékenység kifejtésére sarkalja, t. i. 1-ör az önérdék, mely az embernek folytonosan sugja, hogy iparkodjék oly állapotba magát helyezni, miszerint a szükségleteit nem csak jelenleg könnyen fedezhesse, hanem azok fedezésére a jövőben is minél több erővel bírjon, mi által a társaságban is bizo-

nyos tekintélyt és függetlenebb állást szerez magának, 2-or a közérzület t. i. a meggyőződés hogy magasabb gazdasági czél elérésére többeknek közreműködése és egyesektől áldozat hozása szükséges 3-or a családi érzület; az embernek egyik lényeges feladata, hogy család alapítása által magát tovább terjeszsze, csak a családi életben nyerik az emberek erői az okszerű életczél elérésére szükségelt kölcsönös gyámolítást, a családi élet szaporítván a szükségleteket, és a családapában vágyat ébresztvén, családtagjait holta után is kedvező állapotban hagyni, a gazdasági tevékenység kifejtésére nagy befolyással bír, és e három ösztön képezi azon alapokat, melyeken a tökéletes gazdaság nyugszik.

Lásd Glazer: Die allgemeine Wirtschaftslehre 2, 247. 248. §§. Roscher System der Volkswirtschaft 1, 7, 11, 12. §§. Rau Lehrbuch der politischen Oeconomie (1862) I. r. 1, 2, 6, 7, 18, 46 §§. Kudler-Récsy Grundlehren der Volkswirtschaft, Bevezetés I. II. és I. r. 1—3. §-ig. Rössler-Grundsätze der Wirtschaftslehre 1. 2. és 12. §§. Kauz Nemzetgazdaságtan 1. 14. 17. §§.

2. §. A nemzetgazdasági tudomány fogalma és részei.

A nemzetgazdasági tudomány szélesebb értelemben általában valamely nemzet gazdasági életét vizsgálat alá veszi,¹⁾ és a nemzetgazdaság természetét és fejlődését fejtegeti.

Valamely nemzet gazdasági élete kétféle szempontból jöhet vizsgálat alá, t. i. a mint az a nemzetté összekötött egyének összes gazdasági tevékenysége által elvontan minden államhatalomi befolyástól fejlődik, és a mint az államhatalom intézkedései arra befolyással bírnak, e kétféle szempontnál fogva a szélesebb értelembeni nemzetgazdasági tudomány két egymástól elkülönített részre oszlik, t. i. a nemzetgazdasági tudományra szorosabb értelemben, és a nemzetgazdasági politikára (Volkswirtschaftspflege); az első foglalatja azon természeti törvényeknek, melyek szerint valamely nemzetnél a gazdasági javak termelése, azoknak a társaság tagjai közti felosztása, és az emberi célokra fordítása, azaz fogyasztása történik, vagyis melyek szerint valamely nemzetnél a gazdasági élet fejlődik²⁾

elvonva az államhatalom minden befolyásától, és ez a nemzetgazdászati tudománynak elméleti részét képezi.³⁾

A nemzetgazdászati politika az államhatalomnak a nemzet gazdasági életére azaz anyagi jólétére vagyონosságára (mi az államnak egyik célja) irányzott gondoskodását tárgyazza, tehát foglalhatja azon szabályoknak és intézkedéseknek, melyek által az államhatalom a nemzetgazdászatra jótékony befolyást üzhet, hogy a nemzetnek vagyónossága és jóléte fentartassék és előmozdittassék, és ez a nemzetgazdászati tudomány gyakorlati részét képezi. Ezen gyakorlati rész származik államtudományi elveknek a szoros értelmű nemzetgazdászati tudomány elveivel összeköttetéséből.⁴⁾ ⁵⁾

Ezen nemzetgazdászati politikával legszorosabb összeköttetésben áll, sőt némileg mint annak része tekinthető a pénzügyi politika, mely t. i. az államhatalom szükségletei fedezését azaz az államháztartást tárgyazza, melyben tehát az államhatalom mint közvetlenül gazdálkodó személyiség jó tekintetbe.

1. A nemzetgazdászati tudomány nem valamely létező nemzet vagy ország gazdasági viszonyait adja elő, (mi a statistikának feladata) hanem általában bármely nemzet vagy állam gazdasági életére vonatkozik,

2. Azon állítást, hogy léteznek természeti törvények, melyek szerint valamely nemzetnél a gazdasági élet fejlődik, nem azon értelemben kell venni, mintha a nemzetgazdászati állapotokat előidézése egyedül bizonyos természeti törvények és az emberi akarattól egészen független erők által történnék, hanem csak azon értelemben, hogy a nemzetnek gazdasági életében bizonyos okok a dolog természeténél fogva bizonyos hatást szülnek, és hogy az ember akaratától nem függ bizonyos oknak más hatást tulajdonítani, mindazonáltal az ember szabadságában áll az okok közül azokat megválasztani, melyeknek hatásait elérni óhajtja, és annyiban ő uralkodik a természet felett, nem az felette.

A nemzetgazdászati tudomány törvényei tehát a viszonyt, mely a nemzetgazdaság terén az ok és a hatások közt vagyón, tárgyzák.

Ezen viszony azonban különféle okoknál különbözik, vannak okok, melyek minden körülmény alatt azaz a nemzetgazdászati műveltség bármely fokán ugyanazon hatással bírnak, így p. o. a munkások elegendő számának hiánya mindig a munkabér drágasá-

gát okozza, jó közlekedési eszközök vagy a hitel hiánya a kereskedelemre nézve mindig akadály lesz, és a termelésre is kártékonyan hat; vannak ellenben okok, melyek különféle körülmények azaz különféle gazdasági miveltségi állapotokban különféle és hol jótékony, hol kártékony hatást szülnek, ilyenek p. o. a szabad verseny, a csehkorlátozások, a dézmák, robotok, a korlátlan kereskedési szabadság, a természet és a pénzgazdaság.

Ha bizonyos, hogy a különféle gazdasági miveltségi állapotokban ugyanazon ok különféle hatást szülhet, akkor a nemzetgazdasági tudományban is az okok és hatások közti viszony fejtegetésénél e különbségre figyelemmel kell lenni.

Ebből tovább következik, hogy a nemzetgazdasági politikának is feladata a különféle miveltségi állapotokhoz képest, melyben valamely nemzet létezhetik, különféle intézkedéseket ajánlani, hogy tehát e tudományban azon különféle állapotokhoz képest különféle szabályok felállítandók, és ez az, mit a nemzetgazdasági írók sokáig szem elől vesztek, midőn ugyanazon oknak minden körülmény alatt ugyanazon hatást tulajdonítván, mintegy általános gazdasági eszményképet felállítottak, melynek elérésére egyforma intézkedéseket ajánlottak, tehát oly szabályokat megállapítani törekedtek, melyeknek mindenütt abszolút érvényességgel birniok kellene, minek ellenkezőjéről, minekutánna az emberek meggyőződtek, a nemzetgazdasági tudomány impracticus tudománynak tartatott. Roscher Vilmos lipcei tanárnak nagy érdeme, hogy „System der Volkswirtschaft“ című jeles művében figyelmeztetett, mennyiben kell mind a szoros értelemben nemzetgazdasági tudomány, mind a nemzetgazdasági politika tanai felállításában a különféle gazdasági miveltségi állapotról, melyben egyes nemzetek vannak, tekintettel lenni, mire ötlet a nemzetgazdaság terén szerzett mély történelmi tanulmányok vezették, ily felfogás által, mely most már több követőre talált, a nemzetgazdasági tudomány haladása nagyon előmozdított, s tekintélye gyarapodott.

3. Minthogy a nemzetgazdasági tudomány anyagi javak körül forog, azért némelyek által az anyagi érdekek tudományának (la science des interets materiels) neveztetik, a nemzetgazdasági tudománynak tárgya tehát csak az anyagi vagyis gazdasági javak, de azért a szellemi javakra is kell neki némi figyelmet fordítani, a mennyiben ezek eszközül szolgálnak anyagi javak megszerzésére.

4. A nemzetgazdasági tudománytól meg kell különböztetni a magán gazdasági tudományt is, mert az utóbbi szabályokat ad elő a magán gazdaság helyes vitelére, ez tehát vizsgálja, milyennek kell lenni a nagyon keresetnek és használatának, hogy előnyös legyen, ezen gazdasági tudomány megint vagy általános, vagy bizonyos gazdaságra azaz keresetnemre p. o. a földmivelésre, műiparra, vagy kereskedelemre vonatkozik, az első a gazdaságra nézve általános-

san azaz a bevétel és kiadás közti arányra nézve, az utóbbi az egyes keresetnem helyes üzésére szabályokat állít fel.

5. A nemzetgazdászati tudomány főnebb említett két része közti különböztetés, és az elméleti és gyakorlati szabályoknak egymástól elválasztása, mi a német tudósoknak érdeme, e tudománynak tudományosabb módszerben tárgyalását nagyon előmozdította, de némi árnyoldallal is bír, t. i. hogy gyakran ugyan azon tárgyról, mind a két részben külön kell értekezni.

Noha pedig a szorosabb értelembeni nemzetgazdászati tudományban a nemzetgazdászati élet az államhatalom minden befolyásától elvontan vizsgálóra vétetik, azért még sem lehet tagadni tőle a besorozást az államtudományok közé, mert a népet, melynek gazdasági tevékenységéről itt szó vagyon, kell állami összeköttetésben legalább gondolni, mindenféle nemzetgazdászati intézetek, p. o. bankok, hitelintézetek, közlekedési eszközök csak az államban lehetségesek, tovább mert a nemzetgazdászati tudomány vizsgálatai a népi anyagi jóléte körül forogván, közvetlenül államérdeket érintenek, és az államcélra vonatkoznak, végre, mert a nemzetgazdászati politika szabályai felállításában tehát az államhatalom teendői kijelelésében mindig a nemzetgazdászati tudomány törvényeit szem előtt kell tartani, minél fogva éppen nem méltók követésre azon írók, kik tán csupán újítási vizsketegből különös társasági tudományok felállítását, és azoknak az államtudományoktól különböztetését javasolják, és az elsők közé a szorosabb értelembeni nemzetgazdászati tudományt sorozzák, e nézet a tudomány igen szűk felfogásán alapszik.

Lásd: Glazer 1. §. Kudler — Récsy Bevezetés III. Rössler 4, §. Rau I. 3. 9. 10. 11. 13. 17. 22. §§. Roscher 1 r. 16. 17. §§. Kautz 5—7. §-ig. Rottek Lehrbuch des Vernunftrechtes und der Staatswissenschaften IV. köt. Bev. I—V.

3. §. A nemzetgazdászati tudomány haszna.

A nemzetgazdászati tudomány a leghasznosabb tudományok egyike, mert e tudomány azáltal, hogy az anyagi érdekekkel, az emberi szükségletek mikénti fedezésével foglalkodik, közvetlenül az államcélznak elérése körül forog, mely anyagi jóléttől feltételeztetik.¹⁾

Minthogy ezen tudomány az ember mindennapi foglalkozásaival közelebb érintkezésbe jön, azért a nemzetek gazdasági élete különféle tüneményei felett becses felvilágosításokat nyújt.

Ezen tudomány vezérlete alatt meg lehet határozni, vajjon kedvező-e vagy nemkedvező valamely országban létező gazdasági állapot? és bizonyos ország gazdasági szükségleteinek bizonyos időben minő intézkedések felelnek meg.

Szükséges e tudomány mind azoknak, kiknek hivataluk vagy vagyonuknál fogva feladatuk és alkalmuk van a nemzetgazdasági viszonyok alakulására valamely befolyást gyakorolni, különösen a törvényhozóknak és államférfiaknak, kiknek a mezőt ismerniök kell, melyen cselekvőleg fellépnek, hogy t. i. a javak körül czélszerű törvényeket hozhassanak, és jótékony intézkedéseket tehessenek,²⁾ valóban állíthatni: hogy e tudomány, mintegy vezéresillag, mely az államférfit teendőiben szünet nélkül vezeti, és neki mindenkor jó tanácsosal szolgál, főleg midőn kereskedési szerződés kötendő, vagy az ország pénzügyében valamely intézkedés teendő, mikben nemzetgazdasági ismeretek nélkül alig lehetséges a legkárosabb következtetésű ballépéseket elkerülni.

Hasznos e tudomány a bírának, ügyvédeknek, és alsóbb rendű hivatalnokoknak is, hogy t. i. az első a törvényt kellőleg magyarázhassák és alkalmazhassák, mire szükséges a törvények szellemét, mely gyakran nemzetgazdasági okban rejlik, kellőleg felfogni; az utóbbiak pedig hivatalukban sikerrel eljárhassanak, és a kormányt a törvény hatásairól valamint a nép gazdasági szükségleteiről kellőleg tudósíthassák, és az iránt czélszerű javaslatokat tehessenek.

Igen hasznos szolgálatot tesz e tudomány az egyes gazdának is, legyen ez földbirtokos, iparos, bankár, vagy kereskedő, mert vele ismerteti a viszonyt, melyben az ő gazdaságata a nemzetgazdasáshoz áll, és neki a gazdasági tevékenységére helyes irányt jelel ki, benne öntudatot gerjeszt, és közérzületet ébreszt.

Még a közönséges munkásra nézve, ki csak ki-visz, soha nem rendez, sem felesleges némi fogalom a

gazdászati törvényekről, mert ez serkentésére és megnyugtatóására neki szolgál, és ötet veszélyes tévedésektől és elesébitásoktól megóvjá.

Végre ezen tudomány eredményei igen örvendesekek, tekintve az emberi nem ügyeit magasabb erkölcsi álláspontból, mert e tudomány mutatja, hogy a jólét csak ott üti fel állandó lakhelyét, hol az igazság, rend, és polgári szabadság, biztonságg és műveltség gyökeret vertek, és mert azon meggyőződést terjeszti, hogy valamely nemzetnek a gazdagságban haladása, nem más nemzetek rovására és más nemzetek károsítása, hanem saját productiv erői czélszerű használása által éretik el, és az által a régóta fenálló előítéletet megszüntetvén, a nemzetek közt a békességes közlekedést mozditja elő.

E tudomány haladásától a jövőben várhatni a legfontosabb társadalmi kérdéseknek szerencsés megoldását, és az által az emberi nem fejlődését a gazdaszat terén.

1. Igen egyoldalúlag fogták fel a nemzetgazdászati tudományt azok, kik neki azon szemrehányást teszik, hogy csupán csak az anyagi érdekekkel foglalkodik, és szellemi törekvésekre tekintettel nincsen, hogy tehát az a vastag önzés és anyagiságnak tudománya, mert a nemzetgazdászati tudomány az anyagi javakat nem csak úgy becsüli mint eszközöket az érzéki létel fenntartására, hanem mint emeltyüket is a szellemi és erkölcsi műveltség előmozdítására; a szellemi művelés szükségképen anyagi jólét által feltételeztetik, valamint ellenben az anyagi javak előállítás és az anyagi jólétnek nagyobb mértékbeni haladása szellemi művelést, melytől a productiv erők gyarapodása függ, tesz szükségessé.

2. A gazdaszati viszonyok valamely országban mindig kihatnak a törvényhozásra, igazságszolgáltatásra, szellemi műveltségre, mind ezeknek alakulása és fejlődése legszorosabb összeköttetésben van a gazdaszati viszonyokkal, a gazdaszati viszonyok a különféle nemzeteknél különbözése különféle törvényeket tesz szükségessékké; bármely nemzet törvénykönyvét figyelemmel olvassuk, meggyőződhetünk, hogy alig van törvény, mely valamely gazdaszati viszonyra nem vonatkoznék, úgy hogy valamely nemzet törvényeiben bizonyos korszakban annak nemzetgazdászati állapotját némileg mintegy hűtükörben lehet látni; ebből kitetszik, hogy a nemzetgazdászati tudomány és a jogtudomány nagy összeköttetésben állanak egymással.

3. Hogy daczára a nemzetgazdászati tudomány nagy fontosságának és érdekességének e tudomány iránti érdek eddig mind a mellett csak kisebb körökre szorítkozott, annak részint az az oka, hogy annak fejlődése korán sem érte el még eszményi állapotát, hanem igen sok tana még folytonosan megtámadásnak ki van téve, részint pedig az, hogy tanai többnyire igen terjedelmesen és nem oly egyszerűen és világosan adatnak elő, hogy a gondolkozásban kevésbé jártasnak is könnyen érthetők lennének, vagy hogy az olvasónak szelleme bele ne fáradna.

Lásd Rau I. r. 26—27. §. Kudler-Récsy Bev. IV, Roscher I. r. 21. §. Rösler 4. §. Kautz 7. §.

4. Az utak, melyeken a nemzetgazdászati természeti törvények feltalálhatók.

A nemzetgazdászati természeti törvényeket észlelés és tapasztalás útján a bölcelet segedelmével lehet feltalálni.

A tapasztalás (t. i. a történelem és az országisme) gazdaszáti tényeket, tünetményeket véghetetlen tömegben állit előnkbe, ilyen tünetmények p. o.: hogy valamely országban bizonyos időkbén az élelmeknek nagy drágasága, tőke hiánya, pénzválság, munkabérnek nagy vagy alacsony volta, a javakat teremtő erőknek szaporodása vagy csökkenése, a telkek olcsódása vagy megdrágulása, a javak kevés kézbeni összpontosulása, a müipar hanyatlása vagy felvirágzása mutatkozik, ezen tényeknél tehát a bölcelet segedelmével okcskodnunk kell, minő okok hozták azokat létre, és így lehet szabályokat felállítani, melyek kimondják: hogy bizonyos okok a népek gazdaszáti életében bizonyos hatásokat szülnek, melyek a javak termelésénél, felosztásánál és fogyasztásánál mutatkoznak, ezen hatások a nemzetgazdászati természeti törvények. ¹⁾

A nemzetgazdászati törvények tehát tapasztalati törvények.

Annak tehát, ki a nemzetgazdászati törvényeket fel akarja találni, a nemzetek gazdaszáti életét saját

szemlélete és a gazdaszáti országisme és történelem segítségével kell figyelemmel kísérni, hogy így észleleteket szerezhessen, de a bölceleti tudományban is jártasnak kell lennie, részint mert a nemzetgazdaszáti igazságok feltalálásában az embernek természetéből, hajlamából, törekvéseiből kell kiindulni, melyeknek ismerete a bölcelet által szereztetik, részint mert ezen tudományban folytonfolyvást az ok és az okozat közti összeköttetést kell vizsgálni, és ezen összeköttetés folytán szabályokat felállítani, mi a bölcelet segítsége nélkül lehetetlen, egyébiránt is mint minden tudományban úgy ennél is a bölcelet tanítja, miként kelljen a felfedezett szabályokat egymáshoz helyes logikai rendbe hozni, és így azokat egy tudományos egészsze összekötni.

1. Mint már főnebb érintetett, vannak okok, melyek különféle gazdaszáti műveltségi állapotokban, tehát különféle országokban különböző hatást szűlnék, gyakran mindazáltal ez csak látszólagosan így van, a különböző hatás két országban sokszor onnét ered, hogy az egyik országban azon ok mellett, mely rendszerint bizonyos hatást szűl, más ok is létezik együtt, mely az elébbi oknak hatását paralizálja, és mely ok a másik országban nem létezik, ez épen úgy van, mint az orvosság hatásánál két ember testében; hogy az sem hat mindegyiknél egyforma módon, annak is oka az, hogy az egyiknél tán ellenműködő ok létezik.

Azért ovatosnak kell lenni a nemzetgazdaszáti szabályok felállításában, és vizsgálóra kell venni, hogy valamely gazdaszáti tünemény előidézésében bizonyos időben minő okok működtek közre, és minő okok folyhattak be arra, hogy némely ok nem működhetett úgy mint közönségesen működik.

Lásd Rau I, 12. §. Kautz 6. §.

5. §. A nemzetgazdaszáti tudománynak segédtudományai.

Segédtudományai a nemzetgazdaszáti tudománynak mind azon tudományok, melyek ismerete a nemzetgazdaszáti tudomány tanainak világosabb felfogására, elveinek további kifejtésére, és azoknak gyakorlati alkalmazására segítségül szolgál.

Ezekhez különösen tartozik a statistika, vagy is államisme, mely a tapasztalás útján gyűjtött adatokat szolgáltat, melyeket a nemzetgazdász felhasználhat valamely tétele bebizonyítására, és állításának támogatására.

Továbbá a történelem, mely századokróli tapasztalást a nemzetgazdászati terén nyújt nekünk, a különféle nagy események a gazdasági életre hatását is előnkbe állítja, valamint a népek gazdasági emelkedésének megállapodásának, és hanyatlásának okait fejtegeti. ¹⁾

Az ugynevezett kamaralis tudományok, melyek a különféle foglalkozásoknak, melyek által javak előállítatnak, legcélszerűbb üzését közvetlenül tárgyzzák, és valamint azon foglalkozások az ösanyagok termelésére, vagy azoknak átalakítására, vagy a különféle javakkali kereskedelemre vonatkoznak, ugy a kamaralis tudományok háromféle tudományra oszlanak: t. i. mezzei gazdasági tudományra, (mely szélesebb értelemben magában foglalja a földmivelés, erdészeti, és bányászattudományt) a műipartanra, és a kereskedési tudományra. ²⁾

Az anthropologia és psychologia, az állam és jogtudomány.

Végre eszközül a haladásra a tudományban különösen szolgál a nyelvisme.

1. Noha tagadhatatlan hogy a nemzetgazdászati tudomány szabályai statistikai és történelmi adatok azok közé beleszövése által némileg termékenyitetnek, és azoknak tanulmányozása vonzóbbá tétetik, még is főleg tankönyvben azoknak felhalmozásától óvakodni kell, eziránt jól jegyzi meg Schultze National-Oeconomie című művében 70 §.: „In vielen national-ökonomischen Schriften wird der Leser mit historischen und statistischen Mittheilungen so überschüttet, dass er nicht zum Nachdenken über die allgemeinen Begriffe und Gesetze kommen kann. Solche Notizen können von grossem Nutzen sein, insofern sie zu Erläuterungen der allgemeinen Lehren dienen, aber sie müssen mit Sparsamkeit und Auswahl beigebracht werden, damit der eigentliche Zweck der National-Oekonomie nicht beeinträchtigt werde. Dieser liegt nicht im Anfüllen des Gedächtnisses.

nisses mit solchen Specialitäten, sondern im Erkennen der allgemeinen Gesetze, in der scharfen Unterscheidung der Grundbegriffe und in der Uebung der Urtheilskraft, in Anwendung des allgemeinen auf besondere Fälle. Ugyan azt kell állítani a szövegbe szövött, és csak az írónak olvasottságát fitogató de a tudomány tanulmányozását nehezítő szerfelett sok idézetről is.

2. A kamaralis tudományok irodalmáról bővebben értekezik : Kaufmann, Propädeutik zur Kameralistik und Politik. Bern, 1833 című művében.

Lásd Rau I. r. 23—25. §. Roscher I. r. 19., 20. §. Glaser 27. §. Kudler-Récsy Bev. V.

6. §. A nemzetgazdasági tudomány rövid irodalmi története.

Valamely tudomány jelen állapotja helyes megítélésére igen hasznos tudni, miként fejlődött az lassanként, és minő nézetek uralkodtak a tudomány tárgyra nézve a különféle korszakokban a legjelentékenyebb gondolkodó főknél, és a legműveltebb nemzeteknél.

A ókoru napkeleti nemzetek nemzetgazdasági felfogásai, melyekkel főleg a reánk maradt szent könyvekből és egyéb történelmi művekből némileg ismerkedhetünk, igen tökéletlenek és éretlenek valának, ezen nemzeteknél uralkodó zsarnoki kormányforma és a kasztarendszer valamint zsibbasztólag hatottak az egész államélet alakulására, úgy a gazdasági ügyek feletti elmélkedésnek is utjában állottak.

Az ókor műveltebb nemzetei t. i. a görögök és a romaiak, kiknél az államélet már szebb modorban alakult, felmutathatnak ugyan kitünő férfiakat, kik gazdasági tárgyak vizsgálásával nagy mértékben foglalkodtak, de még ezek sem birtak tudomással arról, hogy önálló nemzetgazdasági tudomány létezik, melynek szabályai összefüggnek, és az által valamely egészet képeznek.

A főök, miért e nemzetek a nemzetgazdasági tudomány lényegébe be nem hatottak, és e tudománynak a

többi tudományok közt állást nem adtak, az vala, hogy ezen nemzetek az embernek személyes méltóságáról és egyenlőségéről helyes fogalommal nem birván, és azon elvet sem fogván fel, hogy az ember tulajdonosa a tehetségének és tehetsége termékeinek, rabszolgákat tartottak, és a közmegvetésben részesülő átalakítási munkákat azokra bizták, hiányozván tehát náluk a munkának szabadsága és kellő megbecslése, mely a felvirágzó nemzetgazdászatnak alapja, igen természetes vala, hogy a nemzetgazdászati tudomány sem fejlődhetett náluk, a görögöknél még egyébiránt a pezsgő nyilvános élet, mely minden figyelmet magára vont, a gazdasági vizsgálatok iránti előszeretetet lábra kapni nem engedte.

Noha pedig azon sokféle intézet, melyek a gazdasági érdekeket újabb korban gyámolítják, az ókor előtt ismeretlenek valának, még sem hiányoztak az ókor államigazgatásában a helyviszonyokhoz alkalmazott némi czélszerű gazdasági intézkedések.

Lásd Rau I. r. 28. §. der Staat. I. r. 273. l.

7. §. F o l y t a t á s.

A görögök írói közül emliteni lehet Platót, Aristotelt, Xenophont, és Thucididest, kiknek iratai vagy főleg gazdasági tárgyakat tartalmaznak, mint a két elsőé, vagy legalább azokat némileg érintik, mint a két utóbbié, történelmi műveikben.

Plátó két művében „a köztársaságról“ és a „törvényekről“ fejtegeti meg gazdasági nézeteit.

Az elsőben egy állam eszményképét communisticus elvek szerint állítja fel, ebben a kormánynak a bölcsesekre biztatását, és az alkalmatosoknak talált gyermekek közös nevelését, a családi életnek pedig megoldhatóságát kívánja.

Xenophon a Cyropedia című történelmi művében nagy ismerettel szól gazdasági ügyekről, Athenének jövedelmeiről, az iparról és kereskedésről, melyeket becsben tartani látszik.

Elődjeit túlhaladja a gazdasági ügyek helyes felfogásában Aristoteles „a politikai könyvek“ című művében, ez már a pénzgazdaságról, mint már a népeknek előbbre haladt állapotjáról tesz említést, a népesség az államterülethez arányban lételet szükségesnek véli, helyes nézeteket foglal az álladalom és társadalmi együttlét természete felett, de a rabszolgaságot pártolja.

Hogy a romaiak roppant gazdagságuk és három világrészre terjedő államháztartásuk mellett gazdasági ügyekben egészen járatlanok nem lehettek, alaposan lehet vélelmezni, azonban a görögöket, kiknek más tudományban is tanítványai voltak, túl nem haladták, gazdasági felfogásaik ismerésére főleg fontosak: Cicero, Seneca, Plinius művei, tovább a mezei gazdasági írók Varro, Collumella iratai, végre a jogkönyvek különösen a pandecták.

Mind ezen iratokból mindazáltal kitünik, hogy a romaiak sem voltak még egy rendszeres alakba öntött nemzetgazdasági tudomány birtokában, de hogy nem voltak hiányában oly íróknak, kiknek egyes tanai és értekezései a nemzetgazdasági tudomány területébe tartoznak, melyekből azonban kiderül, hogy azok a nemzetgazdasági tudomány lényeges tárgyairól p. o. a tökéletről, a hitelről helyes fogalommal nem bírtak, sok előítélettel elfogulva valának, valamint, hogy az egész pénzügyük sem volt még szilárd alapra fektetve, hanem csak arra czélzott, miszerint legrövidebb uton a következtetésekre nem tekintve az állampénztár számára, minél több jövedelem szereztessék. ¹⁾ ²⁾

1. Mily ferde fogalommal maga Cicero birt gazdasági tárgyról különösen a kezművességek és kereskedelem becséről, e következő szavaiból, melyek de officio című könyvében I. 42. foglaltatnak, kitetszik.: „Illiberales autem et sordidi questus mercenariorum, sordidi etiam putandi qui mercantur a mercatoribus quod statim vendant, opificesque omnes in sordida arte versantur, nec vero quidquam ingenuum potest habere officina. Mercatura autem si tenuis est sordida putanda est, si magna et copiosa multa undique apportans non est admodum vituperanda, atque etiam si satiata questu vel contenta potius videtur jure optimo posse laudari. Omnium autem

rerum, quibus aliquid acquiritur nihil est agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius.

2. A romaiak nemzetgazdászati nézeteire nézve érdekes: Lydemann *Disquisitio de notionibus Oeconomiae politicae in Corpore juris civilis Justiniani Lugd. Batav.* 1838.

A görögök nézeteire pedig: Regnier de l'économie publique et rurale des grecs. Paris 1825. és Roscher: *De Doctrinae oeconomico politicae apud graecos primoribus.* Lipsiae 1866.

Az óvilág államgazdászati állapotja mikénti alakulására nézve némi történelmi felvilágosításokat lehet találni: Heeren, *Ideen über Politik, Verkehr und Handel der vornehmsten Völker der alten Zeit* című művében.

Lásd Ran I. r. 29 — 30. §. Kudler-Récsy II. r. Toldalék. Kautz, 8. §. Rösler 6. §.

8. §. Folytatás.

A középkorban az ököljog divatozása, a hűbéri rendszer uralkodása, és avval együtt járó csak nem egyedüli becslése a fegyverkezelési ügyességnek, a közlekedési eszközök hiánya, és az e miatti elzárkózottsága a népeknek, az elterjedt szellemi sötétség, a népeknek a közügyek iránti szenvedőleges viselete valamint egyáltalában pangást a tudományos életben okoztak, úgy a nemzetgazdászati vizsgálódásoknak is akadályul szolgáltak.²⁾

E korszakban az érdek leginkább vallási ügyek felé fordult, és minden életviszonynak vallási szempontból felfogása tulnyomó volt, mire az uralkodó egyházi hatalmak nagy befolyással valának, sajátlagos e korszakban az ismeretlenség a tőkefogalommal, és az innen származott tilalma a kamatvételnek, mely alacsony uzsoráskodásnak tekintetett, egyébként sem a kézművességek sem a kereskedés e korszakban kellő megbecslésben még nem részesültek.

Mindazáltal ezen korszakban sem hiányoztak némi események, melyek az emberek műveltsége előmozdítására általjában befolyással bírtak, és gazdasági ügyek feletti emelkedésre is némi anyagot szolgáltat-

tak, ilyenek voltak: a keresztes háborúk, a tengeri kereskedésnek az olasz városokban, különösen Velenczében és Genuában felvirágzása, a városok keletkezése, és a német kereskedési városok közt létrejött hanzeaticus szövetség.

1. Noha egyébiránt a középkori viszonyok nagyobb világosság a nemzetgazdasági tárgyak feletti terjedésének épen nem kedveztek, még sem lehet állítani: hogy középkorban azokra nézve az ókor nézeteiben semmi változás nem történt, szinte egészen természetlen sem volt a középkor oly íróiban, kiknek iratai állami s tehát nemzetgazdasági tárgyakra vonatkoznak, mint ilyeneket említeni lehet: Thomas Aquinot, Aegidius Romanust, Albertus magnust és a középkor vége felé élő Franciscus Patriciust, mind ezeknek művei természetesen az akkori álláspont szerint megítélendők.

Lásd: Rau I. r. 31. §. Kudler-Récsy II. r. Toldalék, Röscher 7. §.

9. §. F o l y t a t á s.

Nagyobbszerű lendületet az emberiség haladására, a tudományos tárgyakkal, tehát gazdaságiakkal is foglalkodásra, és az államélet örvendetesebb alakulására adtak a 15-ik század vége felé, és a 16-ik században egymást érő kedvező események, melyek közül különösen említendők: Amerikának felfedezése, a könyvnyomásnak feltalálása, a classici tanulmányok feléléde, és a reformatio.

A reformatoroknak különös érdeme volt, hogy tanai által, melyek az egyházaknak és udvaroknak szerfeletti fényüzését, a parasztosztály elnyomását és az adó szerfelettségét kárhoztatták, tehát a javak felosztására és fogyasztására némileg vonatkoztak, a közfigyelmet a gazdasági ügyek iránt ébresztették.

Mind ezek következtében az emberszeretet és a személyes egyenlőség szelleme nagyobb erővel fejlődött, és általjában műveltebb korszaknak hajnala hasadni kezdett.

A gazdasági vizsgálatokkali foglalkodást 17-ik században igen előmozdította azon körülmény, hogy a

kormányok a hatalmuk megerősítésére folytonosan irányzott törekvésük miatt tetemesebb költségeket mint ennekelőtte tenni kénytelenítetvén a közgazdaszáti ügyekre, a polgárok foglalkozásaira, a nép jólétére, mely legtermékenyebb forrása lett az államjövedelmeknek, nagyobb figyelmet kezdtek fordítani, és midőn némely államterfiak (mint Sully és Colbert Franciaországban) a nemzetük gazdaszáti szükségleteiből kiindulva, a nemzetgazdaszáti ügyekbeni eljárásukra nézve bizonyos irányt tűztek ki magoknak, némely tudósok ezen eljárásban mintegy mintát a nemzetgazdaszáti ügyek vezetésére látván, abból átalános nemzetgazdaszáti szabályokat felállítani törekedtek, és így a nemzetgazdaszáti tudomány mezeje lassanként műveltetni kezdé.

A tudomány művelése és nagyobb fejlődése következtében történt vala, hogy különféle nemzeteknél és különféle időkben különféle nézetek és felfogások váltak uralkodókká, melyek azon nemzeteknek és időknek gazdaszáti szükségleteihez némileg mérve lévén, azoknak a gazdaszáti ügyek feletti gondolkozásmódját híven tükrözik vissza.

Ezen nézetek és felfogások az alapeszmére nézve, melyből kiindultak, egymástól különböznek, ugyanazon alapeszméből kiinduló nézetek összeállítása külön rendszert képez, ily rendszer alakjában előadás eszközlötte azt, hogy a nemzetgazdaszáti tudomány elismerést mint önálló tudomány magának kivívott, melynek nehezebb kérdései megoldásával napról napra több kitünő férfiu foglalkodott.

A sor, melyben a nemzetgazdaszáti tudományban uralkodó rendszerek egymás után feltűnedeztek, következő vala: a kereskedelmi rendszer, a physiocratiai rendszer, a szabad ipar rendszere, és végre a communismus és socialismus rendszere.

Mind ezen rendszerek nem csak igazságaik által, melyeket foglalnak, hanem tévedéseik által is a nemzetgazdaszáti tudomány haladására nagy befolyást gyako-

roltak, mert alapeszméjük közelebbi megvizsgálása következtében a nemzetgazdaság természetete jobban megismerteték. ¹⁾

1. Lásd: Rau. I. 32—34 §-ig, mind ezen rendszerekről igen helyesen értekezik Contzen Grundbau der National-Oeconomie című művében.

10. §. A kereskedelmi vagy mercantil rendszer elvei.

Az ugynevezett kereskedelmi rendszer alapeszméje az, hogy a pénz, arany és ezüst, az egyedüli vagy legalább legnevezetesebb gazdagság a nemzetre úgy, mint az egyesre nézve; valamint tehát az egyes polgár pénzének szaporodásával gazdagodik, úgy a nemzeteknél is a pénz szaporodása legbiztosabb eszköz a vagyonság gyarapodására.

Minden igyekezet tehát e rendszer szerint a pénznek az országban megtartására és szaporítására irányzandó, arra pedig a bányák művelésén kívül szükségesnek tartatott, hogy a külkereskedésnek oly irány adassék, hogy bizonyos idő alatt más országokból az országba több pénz folyjon be, mint az országból más országokba kifolyt, ezen esetben a kereskedési mérleg (mely t. i. a különbözetet a be- és kivitel közt kifejezi) az országra nézve kedvezőnek, ellenkező esetben pedig nemkedvezőnek lenni állittatott.

Kedvező kereskedési mérlegnek elérése tehát legfontosabb dolognak tartatott.

Ennek pedig elérésére e következő intézkedések ajánltattak:

A külföldi műipari árucikkek bevitele, vagy egészleni tilalmak vagy beviteli vámok által akadályoztassák vagy nehezítettessék.

A honi műipar ébresztessék, és a gyármányoknak az országból kivitele egyedáruságok, kiviteljuttalmak, szabadalmazott kereskedési társaságok, és más kiváltságok és ipari rendszabályzatok által előmozdítottassék. ¹⁾

De minthogy a műiparnak nyers anyagokra, melyeket feldolgoz, van szüksége, azért ezeknek behozatala előmozdittassék, kivitele ellenben gátoltassék.

Más nemzetekkel kereskedési szerződések kötessenek, melyeknek főczélja a honi kivitelnek terjesztése legyen.

Végre a világ más részeiben gyarmatok szereztessenek, melyeknek tiltassék minden kereskedés más országokkal, hogy ilyformán az anyaországra a velők üzött kereskedésből legnagyobb haszon háromoljék.^{2) 3)}

1. Hogy a nemzetgazdászati tudomány fejlődése kezdetén ezen irány mutatkozott, annak oka részint az vala, mert az emberek akkor a külsőleg felöltő tüneményekhez (milyen p. o. volt az olasz és a hanzeaticus városoknak a külkereskedés által meggazdagodása) tarták magokat, és azokból tanokat vontak el, részint mert némely országban éreztetett szüksége annak, miszerint a fejlődő műiparnak és kereskedésnek nagyobb kiterjedés szereztessék, oly időben, melyben más országok azokban már nagyobb fejlődésre vergődtek, és a melyben még az egyes országok közt a nemzetgazdászati viszonyok még nem voltak oly kölcsönösek, és szorosan összefűzve, hogy a nemzetgazdászati érdekekre nézve egyetértésnek helye lett volna; egész teljességében ezen rendszer alkalmazásba vétetett Colbert által, ki XIV. Lajos alatt Francziaországnak pénzügyministere vala, azért Colbertféle rendszernek is nevezetett.

✕ Ezen rendszer néhány elveinek újabb időben a védvámrendszer pártolói (kik közt legkitünőbb Liszt Fridrik) iparkodtak megint újra érvényességet szerezni annyiban, a mennyiben azok a nemzeti műiparnak védvámok által a külversenyzés elleni védelmét ajánlják.

2. Tagadhatatlan, hogy e rendszer is, melyet hajdan minden állam követett, tekintve az elébbi állapotokat, némileg előmenetel vala, mert e rendszernek köszönhető az ipar és külkereskedés emelkedése, a polgári foglalkozások fontosságának elismerése, mi a polgárosztályoknak az államügyekre is befolyást, mely ezelőtt csak a földbirtokos nemességnek kizáró joga volt, szerzett.

✕ E rendszer főtévedései közé számíttathatnak: a hibás fogalom a javakról, a földmívelésnek valamint a belkereskedésnek csekély méltánylása, a túlságos súly, melyet e rendszer a kereskedési mérleg kedvező állására, melytől egyedül várja a nemzeti vagyonosság gyarapodását, fektet, és innen származó téves vélemény: hogy minden nemzetnek nyeresége csak más nemzetek veszteségéből származik sat.

E rendszer egész terjedelmében alkalmazásának hatásai vol-

tak : a földművelésnek elhanyaglása, a műiparnak mesterséges gyámkodás alatt tartása, a fejedelmi hatalomnak minden polgári viszonyok feletti tulságos kiterjedése, végre a nemzetek közti irigység és ellenségeskedésnek táplálása.

3. Az írók közül, kik ezen rendszernek hódoltak, mint legkitűnőbbeket említeni lehet a következőket : Jean Bodin : *Les six livres de la république* Paris 1576., mely később latinra is fordítva volt. Ezen író előfutójaként tekintendő a kereskedési rendszerhez szegődött íróknak.

Ezt követték a francziák közül :

Melon : *Essai politique sur le commerce.* Amsterdam 1735.

Forbonnais : *Elémens du commerce.* Leyden 1754.

Casaux : *Bases fondamentales de l'économie politique.* Paris. 1826.

Law : *Considérations sur le commerce et sur l'argent à la Haye* 1720.

Az angolok közül :

Ch. Davenant, *The political und commercial works.* London 1771.

Child : *A new discourse of trade.* London, 1668.

Steuart : *Inquiry into the principles of political economy.* London 1767.

Az olaszok közül.

Serra : *Trattato delle cause, che possono far abundare li regni d' oro e d' argento, dove non sono miniere.* Napoli. 1613.

Davanzati. *Lezioni delle monete.* Florenz. 1688.

G. Belloni : *Discorso sopra il commercio.* Roma. 1750.

Ant Genovesi : *Lezioni di commercio ossia d' economia civile.* Milano. 1769.

A németek közül :

J. Becher, *Politischer Discours von den eigentlichen Ursachen des Auf- und Abnehmens der Städte, Länder u. Republiken.* Frankf. und Leipzig. 1762.

Schröder, *Fürstliche Schatz- und Rentkammer.* Leipzig. 1668.

Oesterreich über alles wenn es nur will 1654.

Justi Staatswirtschaft 1758.

J. F. de Bielefeld, *Institutions politiques à la Haye.* 1760. Deutsch übersetzt von Freyherrn von Bielefeld. *Lehrbegriff der Staatskunst.* Breslau. 1761.

J. Sonnenfels, *Grundsätze der Handlungswissenschaft.* Wien 1762. Ez több kiadásban jelent meg.

Büsch, *Abhandlung über den Geldumlauf, és Vermischte Schriften über den Handel.* Hamburg. 1780.

Ezek közül e két utolsó érdemel legtöbb figyelmet.

Az újabb írók közül Liszt Friderik és az amerikai Carey

egészen e rendszer tanai felé hajlanak, de ezekről alantabb lészen a szó.

E rendszer ismertetésére lásd :)

Rau Ir. 35—37 §. der Staat Ir. 275—276 l. Kudler-Récsy II. Toldalék III. Rössler 8 §. Kautz 9 §. Rottek IV. 13—15 §. Contzen Grundbau der National-oeconomie.

11. §. A physiocratiai rendszer.

A physiocratiai rendszernek alapeszméje az, hogy minden anyagi javaknak, tehát a nemzeti gazdagságnak ősforrása a természet t. i. a telek, mert csak ennek művelése a természeti erők közreműködésével képes egyedül az előköltségeken felül a terményekben felülséget (mi a természeti erők adománya) nyújtani, és ezen felültség (többség) képezi a nemzetnek eredeti vagy is tiszta jövedelmét (produit net.), hogy tehát a földművelés, melynél a természet erői működnek, az egyedüli foglalkozás mely a javak mennyiségét szaporítani képes; ¹⁾ ellenben a nyers anyagoknak további feldolgozása, azaz a műipar, és a kereskedelem által eszközölt csere új javakat elő nem állítanak, ezek csak a nyers anyagok értékét annyival szaporítják, a mennyit az ezekkel foglalkozók foglalkozásuk alatt és a végett más földi termékekből fogyasztottak, ezen foglalkozások tehát lényegesen különböznek a mezői gazdaságtól, mely egyedül ad tiszta jövedelmet, azért csak a földművelői osztály tekinthetik productiv osztálynak, más foglalkozást űző emberek (még a műiparúzókat és kereskedőket sem véve ki) mind az improductiv osztályba (classe sterile) sorozandók, de annyiban hasznosak ezen osztályok, a mennyiben lehetségesítik, hogy a mezői gazda kizárólag mezői gazdasággal foglalkodhatik, és időt és erőt nem kényteleníttetik vesztegetni azon munkákra, melyek minden esetre teljesítendőek volnának, és melyeket ezen utóbbi osztályok átvesznek, és a mennyiben ezen osztályok a nyers termékek elkelését és fogyasztását előmozdítják.

Ezen felfogásból e rendszer aztán következett, hogy nem a műipar és a kereskedés, hanem a földmívelés részesíttessék legnagyobb pártfogásban az állam részéről, hogy tehát minden annak virágzását gátló akadály elháríttassék, az ipar- és kereskedésnél is a szabad mozgathatás és korlátlan verseny elve uralkodjék, (a *laissez faire laissez passer* elv szerint) és ezeknek mesterséges irány ne adassék.

Végre, minthogy tiszta jövedelmet csak a földmívelés nyújt, minden más adók megszüntetésével, a telekadó mint egyedüli czélszerű adó hozassék be, egyéb-iránt még e rendszerben javaslatok is tétetnek az egész társasági állapot javítására emberségi és szellemi tekintetből.

E rendszer a gyakorlatban oly módon mint a kereskedési rendszer nem lett uralkodóvá, de tévedései daczára a nemzetgazdasági tanok fejlődésére és az eszmék tisztulására nagy befolyással birt.¹⁾

1. A physiocratiái rendszernek alapítója volt Quesnay Ferencz XV.-dik Lajos Francia király házi orvosa a XVIII. század közepén, († 1774.) első munkája: *Tableau économique avec son explication*, megjelent 1758-ik évben Versaillesben; ő és követői a földmívelés hanyatlása által, mely Franciaországban a szorosan követett kereskedelmi rendszer következtével, indítottak új rendszer felállítására, mely által a kereskedelmi rendszer és más politikai viszonyok által felforgatott természeti rendet mintegy helyreállítani törekedtek, innen származott a rendszernek nevezete: „physiocratiái” természet rendje.

E rendszernek hódoló kitűnőbb írók közül említendőek:

A francziáknál:

Quesnay: *Analyse du tableau économique* Versailles 1758.

Maximes générales du gouvernement économique 1758.

Marquis de Mirabeau: *L'ami des hommes ou traité de la population*. Paris. 1756. — *Théorie de l'impôt*. Paris. 1760. *Philosophie rurale ou économie générale et particulière de l'agriculture*. Paris. 1763.

Dupont (de Nemours): *La Physiocratie ou constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain*. Paris. 1769.

Mercier de la Rivière: *L'ordre naturel essentiel des sociétés politiques*. Paris. 1767. •

Jaques Turgot; Recherche-sur la nature et l'origine des richesses. Páris. 1774.

Le Trosne: De l'ordre social. Paris. 1777.

A németeknél:

Isaak Iselin: Versuch über die gesellschaftliche Ordnung. Basel. 1772.

J. Aug. Schlettwein: Mittel das allgemeine Elend aufzuhalten Carlsruhe. 1772. — Die wichtigste Angelegenheit für das ganze Publicum oder die natürliche Ordnung in der Politik. Carlsruhe. 1772.

Badeni örgróf Károly Friderik: Abregé des principes de l'économie politique. Carlsruhe. 1772.

I. Mauvillon Sammlung von Auf'sätzen aus der Staatskunst, Staatswirtschaft und neuesten Staatengeschichte. Leipzig. 1776.

Schmalz: Handbuch der Staatswirtschaft. Berlin. 1808.

Krug. Abrisz der Staatsoeconomie. Berlin. 1808.

Carl Arndt. Die naturgemässe Volkswirtschaft mit besonderer Rücksicht auf die Besteuerung und die Handelspolitik. Frankfurt. 1851.

Az olaszoknál:

Bandini Discorso economico. 1775.

Beccaria Elementi di economia publica.

Filangieri Della legislazione. 1780—88.

Az angoloknál:

Arthour Young Political arithmetic London 1774.

2. Ezen rendszer főtévedése, hogy a termelés és a javak fogalmát helytelenül fogja fel, mert a termelés abban áll, hogy a különféle tárgyak az emberi szükségletek fedezésére alkalmatosakká tétessenek, erre pedig a nyers anyagok előállítása csak az első lépést képezi, és a következők, t. i. azoknak átalakítása és a fogyasztó kezébe hozása, tehát a műiparúzó és a kereskedő működése éppen annyira szükségesek, mint a nyers termények előállítása, úgy hogy a termelés valóságban csak akkor mondathatik bevégezettnek, midőn a termény használható állapotban átmegy a fogyasztó kezébe. További téveszméje ezen rendszernek az, hogy a nyers termény átalakító munkás munkája alatt, és a végett éppen annyi értékkel bíró földi terményeket (étszereket) emészt, a mennyivel a nyers anyagoknak értékét emeli, mert az értékszaportítás, mely a műiparúzóknak munkája által létre jön, rendszerint sokkal nagyobb, és ezen értékszaportítás nem függ a fogyasztott javak mennyiségétől, hanem a munkás ügyességétől, ügyes ember nem fogyaszt többet mint ügyetlen, holott mégis nagyobb értéket szerez az általa átalakított anyagnak, mint az utóbbi; ide járúl, hogy a műiparnál is szinte működnek a természet erői, p. o. gőz-, vizerő, és hogy a műipari készítmények hosszabb ideig tartanak, mint a földművelési termények.

A physiocratiai rendszer alapeszméjének helytelenségéből

következik, hogy annak az adó körüli nézete is helytelen, sőt hogy ennek életbeléptetése épen a földmivelést sujtaná.

E rendszer ismertetésére lásd :

Rau Ir. 38—42. Der Staat Ir. 276—277, Rottek IV r 16—17 §. Kudler-Récsy II r. 88—89 §. és Toldalék IV. Rössler 9 § Kautz 10 §. Contzen Grundbau der National-Oeconomie.

12. §. A szabad ipar vagy is Smith Ádám-féle rendszer.

A szabad iparrendszernek, mely alkotójától skóti Smith Ádamtól († 1790.), kinek munkája: „Vizsgálódások a nemzeti gazdagság természete és okai felől“ (An Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations London németre is több ízben fordítva.) 1776. évben jelent meg, Smithféle rendszernek is neveztetik, föeszmeje az, hogy a javak nem állanak csupán vagy leginkább pénzből, mint a kereskedelmi rendszer követői tartották, sem csupán földmivelői termékekben, mint a physiocraták tanították, hanem minden dologban, mely értékkel bir, azaz mely a szükségletek kielégítésére közvetlenül vagy közvetve eszközül szolgál; a javak csereértéke pedig az azoknak előállítására fordított munka mennyiségétől függ.

A javaknak tehát ősforrása az emberi munka, alkalmaztassék ez bárminő ágában a termelésnek, de a természetnek, melynek erői leginkább a telekben működnek, és a tőkének hozzájárulása is szükséges a javak előállításánál, mindenik a termeléshez járó oknak az előállított jövedelemben kell részesülnie, akár ezen okok ugyan azon személy, akár külön személyek birtokában vannak, azért három jövedelmi ágot kell megkülönböztetni t. i. munkabért, telekjövedelmet, és tőkejövedelmet, a munkának productiv ereje a felosztás által emeltetik.

Ezen rendszer föeszmejéből következik a tan, hogy nem csak a nyers anyagok termesztése, hanem a

műipar és kereskedés is a javak szaporításához járulnak, tehát mind ezek productiv foglalkozások.

E rendszer főtanainak egyike az: hogy ha minden ember a gazdasági ügyei elintézésében önértékéből indul ki, az által az összeségre nézve is legkedvezőbb állapot idéztetik elő, hogy tehát minden foglalkozásnál a szabad versenynek és a gazdaság terén a szabad mozgathatásnak kell uralkodni, mi által a termelésnek mind mennyiségben mind minőségbeni gyarapodása, és az előállított javaknak gazdaságilag legelőnyösebb áron kaphatása eszközöltetik.

A szabad verseny és mozgathatás elvéből következik a tökéletes szabadság a földbirtok szerzésében, eladhatásában, feldarabolásában, a hitbizományok, dézmának, különféle kizáró kiváltságok, egyedáruságok, czéhi korlátozások megszüntetése, a gabonakereskedésnek minden bilincs alól felszabadítása.

Mind ezeket tehát e rendszer pártolja, és a kormánynak javasolja, hogy a nemzetgazdasági természeti törvények uralkodásának szabad tért engedvén, tevékenységét egyedül a szabad verseny és a forgalomnak útjában álló akadályok elhárítására fordítsa.

A nemzetek közti kereskedelemre nézve e rendszer korlátlan szabadságot, és az ezt akadályozó vámsorompók megszüntetését kívánja, mi által a nemzetgazdaság jótekonny fejlődése, és az internationalis munkafelosztás leginkább előmozdittatik.

Végre e rendszer a nemzeti vagyon gyarapodását a nemzeti fogyasztásnak a nemzeti termelés általi túlhaladásától feltételezi. ¹⁾

1. A szabad ipar vagy is Smithféle rendszer, mely a nemzetgazdaság általános természete feletti mélyebb vizsgálatoknak eredménye, sokban túl emelkedett az előbbi rendszerek egyoldalúságán, és valóban új korszakot képezett a nemzetgazdasági tudományban, és azért mindjárt eleinte a miveltebb nemzeteknél számosabb követőkre talált, minek egyik oka az is vala, hogy leginkább kedvez az önértéknek és szabadságvágyának.

Noha pedig jelenleg már általánosabbá válik a meggyőződés,

hogy e rendszer sem épen mentes minden tévedéstől és túlzástól, és hogy a két előbbi rendszer tévedései daczára is némely elvitázhatlan igazságokat foglal magában, tehát azok felett sincs a feltétlen pálczatörésnek helye, még is a legkitünőbb nemzetgazdászati írók, most is e rendszer elvei legnagyobb részének hódolván, azt fektetik alapul irataikban, és ezen alapon a tudományt tökéletesbitették és bővítették.

Tévedése e rendszernek, hogy feltétlenül érvényes és minden országra egyaránt alkalmazható elveket eltekintve a különféle viszonyoktól felállítani, iparkodik, azért a szabad verseny és korlátlan kereskedelemre vonatkozó elvek csak megszóritás mellett elfogadhatók.

E rendszer tulzásai közé pedig számítható azon állítás: hogy a kereskedési mérleg mikénti állásának épen legkisebb fontosságot sem tulajdonít, hogy az országba bevitt, vagy abból kivitt portékák minéműsége, valamint a pénznek az országban mennyisége egészen közömbös.

Azon nemzetgazdászati írók közül, kik Smith Ádám óta a nemzetgazdászati tudományt nagyobb vagy kisebb ragaszkodással az ő elveihez műveik által tovább fejtegették, tanaiba nagyobb rendszert és világosságot hoztak, és a tudomány haladását előmozdították, leginkább említésre méltók:

Az angoloknál:

Malthus: An essay on the principle of population. London 1806. mely Hegewisch-től (Altona 1807.) németre fordítva is megjelent.

Riccardo: On the principles of political economy. London. 1820. németre fordítva Baumstark-tól.

James Mill.: Elements of political economy. London. 1821.

Mac-Culloch: The principles of political economy. Edinburgh. 1825. németre fordítva Webertől Stuttgart 1831.

Chalmers: On political economy. Glasgow. 1832.

Senior: Outlines of the science of political economy. 1836.

John Stnart Mill Principles of political economy London. 1852. németre fordítva Adolph Sotboer által Hamburg.

Bastiat, Essayes on political economy. London. 1852.

A francziáknál:

Canard: Principes d'économie politique. Paris. 1801.

J. B. Say: Traité d'économie politique. Paris. 1802.

J. B. Say: Cours complet d'économie politique. Paris. 1828.

Simonde de Sismondi: Nouveaux principes d'économie politique. Paris. 1819.

Destutt de Tracy: Traité d'économie politique. Paris.

Droz: Économie politique. Paris. 1837.

Rossi: Cours d'économie politique. Paris. 1839.

Garnier Elements d' économie politique Paris 1846.

Bastiat Harmonies économiques Paris 1850.

Wolowszky: Etudes d' économie politique Paris. 1848.

Michael Chevalier : Cours d'économie politique fait au collège de France. Paris. 1842—1850.

Cherbuliez Précises de l'économie politique. 1862.

Henri Baudrillart : Manuel d' oeconomie politique mely Keleti Károlytól magyarra átdolgozva is legujabban megjelent.

Az Olaszoknál :

Melchior Gioja : Nuovo prospetto delle scienze economiche. Milano. 1815.

Bossellini : Nuovo esame delle sorgenti della privata e pubblica ricchezza. Modena. 1816.

Agazzini : La scienza della economia politica. Milano. 1827.

Scialoja : Principy della economia sociale Nap 1840.

Maneghini : Elementi de economia civile Tor. 1851.

Boccardo : Trattato teoretico pratico di economia politica Torino. 1853.

A németeknél :

Jakob : Grundsätze der National-wirtschaftslehre. Halle. 1805. második nagyon bővitett és javított kiadás Halle 1825.

Gr. Soden : Die National-Oeconomie. Leipzig. 1805.

Lotz : Handbuch der Staatswirtschaftslehre.

Storch : Cours d'économie politique où l'exposition des principes qui determinent la prospérité des nations, deutsch mit Zusätzen von Rau.

Sartorius : Handbuch der Staatswirtschaftslehre 1806.

Hufeland : Neue Grundlegung der Staatswirtschaftskunst Giessen 1807.

Harl : Handbuch der Staatswirtschaft und Finanz Erlangen 1811.

Oberndorfer : System der National-oeconomie Landshut 1822.

Pölit : Volkswirtschaft Staatswirtschaft Leipzig 1823. a Staatswiz. im Lichte unserer Zeit czimű mü 2-ik kötétében.

Zachariae Staatswirtschaftslehre Heidelberg 1832.

Weber Lehrbuch der politischen Oeconomie Breslau. 1840.

Gr. Buquoy : Theorie der Nationalwirtschaft. 1815.

Eiselen : Grundzüge der Staatswirtschaft 1818. Die Lehre von der Volkswirtschaft. Halle. 1843.

Steinlein : Handbuch der Volkswirtschaftslehre München 1831.

Bülow : Handbuch der Staatswirtschaftslehre.

Schütz : Grundsätze der National-Oeconomie. 1842.

Rottek : Lehrbuch des Vernunftrechtes und der Staatswissenschaften IV. Stuttgart. 1829—1830.

Smithenner-Grundlinien der National-Oeconomie. a Zwölf Bücher vom Staate czimű jeles müve 1-ső kötétében. Giessen. 1839.

Hermann : Staatswirthschaftliche Untersuchung über Vermögen-Wirtschaft Productivität der Arbeiten u. s. w. München 1832.

Barth a Vorlesungen über sämtliche Hauptfächer der Staats und Rechtswissenschaft Augsburg 1843. czimü mü IX. kötetében.

Kudler: Grundlehren der Volkswirtschaft II. Wien. 1816. magyarra Récsy Emil által fordítva megjelent.

Rau: Lehrbuch der politischen Oeconomie III. Heidelberg. 1845, azóta több kiadás megjelent az utolsó legbővebb 1862. a teljes munkák közül mind eddig a leghasználhatóbb.

Hildebrand: Die National-Oeconomie der Gegenwart und Zukunft. 1848.

Knies: Die National-Oeconomie aus geschichtlichem Standpunkte dargestellt. 1853.

Thünen: Der isolirte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und National-Oeconomie Rostok 1842.

Max Wirth: Grundsätze der National-Oeconomie. 1856.

Schultze National-Oeconomie oder Volkswirtschaftslehre vornehmlich für Land-, Forst-, und Staatswirtschaft. Leipzig. 1856.

Feistmantel Politische Oeconomie mit Rücksicht auf das fortwirtschaftliche Bedürfniss für Forstwirthe Wien 1856.

Glaser: Handbuch der politischen Oeconomie in IV. Th I Th. Die allgemeine Wirtschaftlehre oder National-Oeconomie mit Rücksicht auf ihre Anwendng. Berlin, 1858.

Roscher: System der Volkswirtschaft 1856. ezen igen jeles műből eddig csak két kötet jelent meg az első: Die Grundlagen der National-Oeconomie; a második: Die National-Oeconomie des Ackerbaues czim alatt.

Stein: Lehrbuch der Volkswirtschaftslehre Wien 1858. nyelvkifizamító hegelféle írásmódja miatt kevésbé használható.

Der Staat oder die Staatswissenschaften in Lichte unserer Zeit Leipzig 1862 1 kötet a 3-ig.

Scheffle: National-Oeconomie. 1861.

Rössler: Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. Rostok. 1864.

Wachenhusen: Die Volkswirtschaft für das deutsche Volk Leipzig. 1863.

Dietzl: Die Volkswirtschaft und ihr Verhältniss zur Gesellschaft und Staat Heidelberg 1864.

A magyarok közül: rendszeres művek:

Karvasy Ágost: A politikai tudományok. III. kötet. Győrött 1843.

Kauçz Gyula: Nemzetgazdaság- és pénzügytan. Pest. 1863.

Smith Ádám egyenes ellenei közül említendőek.

Crawford: The doctrine of equivalents or an explanation of the nature the value and the power of money. 1794.

Earl of Lauderdale: The inquiry into the nature and origine of public wealth, and into the cause of its increase. 1804.

Kaufmann: *De falsa Adami Smithii circa bilancem mercatoriam, theoria.* 1827.

Liszt Friderik: *Das National System der politischen Oeconomie.* 1842.

Az amerikai Carey *Principles of the social science* III. Philadelphia. 1858. mely németre, sőt legujabban magyarra Halász Imré-től fordítva is megjelent.

Cournot *Principes de la theorie de la richesse.* 1863.

És végre a communisticus és socialisticus írók.

A Smithféle rendszer felett lásd Rottek IV r. 18—21 §. Rau I r. 43—45 §-ig Der Staat I r. 278 l. Kudler—Récsy II r. Toldalék V. Rössler 10 §. Kaucz 11, 12 § §. Contzen *Grundbau der National-Oeconomie.*

13. §. A c o m m u n i s m u s.

A communismusnak tanai azon felfogásból indulnak ki, hogy minden bajnak, mely az emberi nemet most nyomja, forrása a mostani társasági viszonyokban, különösen pedig a birtokegyenlőtlenségben azaz abban keresendő, hogy némely emberek temérdek sok javakkal sajátul birnak, míg mások vagy igen keveset birnak, vagy minden birtok nélkül szűkölködnek, mert ennek következtében történik, hogy most a nagyobb tökepezés a kisebbet elnyeli, ennek minden törekvéseit megghiusítja, hogy most egyik ember a másikat a maga hasznára kizsákmányolja, hogy különösen a gyári munkás legnagyobb függésben van a munkaurától a tőketulajdonostól, mely függés csak egy neme a rab-szolgaságnak, mert a munkás azonkívül, hogy gyakran oly munkára kényszerittetik, mely tehetségének meg nem felel, a verejtékében véghez vitt munkájáért alig kap sokszor annyi bért, mely az életnek sanyaru fentartására kívántatik, és semmi élvezetet magának nem szerezhet, állapotját semmi módon nem javíthatja, tehát rendeltetését a földön el nem éri, holott a tőkének tulajdonosai kik semmit sem dolgoznak, temérdek jövedelemmel birnak, és a nyereségnek legnagyobb részét magok huzzák.

Ezen bajok elhárítása a communismus tanai szerint nem részletes reformoktól, hanem csak a létező társasági viszonyok tökéletes felforgatásától várható.

Ezen felforgatás a következő eszméken alapszik: Minden magános sajátjog megszüntetessék, mert a sajátjog léte az emberek nagyobb részét inségre kárhoztatja, és némely embert emel mások elnyomása által; a magános sajátjog léte állandó oka az önzésnek, mely minden rossznak forrása, a javak tehát közösek legyenek, innen származik a nevezet communismus.

A sajátjog megszüntetéséből magától következik az örökösödési jog megszüntetése is, mert az örökösödési jog fenállása már sok embert arra jogosít, hogy henyélve más emberek rovására élhessenek; az egész emberi társaság tehát munkásokegyletté alakittassék át, mely egylet a termelésre kívántató javakat t. i. a telkeket és a tőkéket közösen bírja, ezen egyletben a jutalom az érdem szerint határozottassék, mindenik tag t. i. az előállított javakból aránylag a munkájához részt kapjon azon elv szerint: „mindenik a tehetsége szerint, és mindenik tehetség a munkái szerint, (chacun selon sa capacité, et chaque capacité selon ses oeuvres.) vagy pedig mindenik egyformán részesüljön az előállított javakban.

A jövedelem elosztását a társaság élére állított igazgatóság, mely a legérdemesebb legigazságosabb és a társaság jóléte iránt legnagyobb érdekekkel viseltető tagokból áll, eszközölje, ezen igazgatósághoz tartozik szinte a felserdülők nevelésénél is az egyes emberek különös tehetségeire és hajlamaira figyelemmel lenni, hogy t. i. mindenik azon foglalkozásra képeztessek ki, melyre legnagyobb tehetséget mutat, és azután a különböző kiképezése szerint különböző foglalkozásnál alkalmaztassék.

De tovább némely communisták még a családi életet is megtámadják, mert szerintök a szülői hatalomnak megszűnni, és a gyermekek neveléséről s oktatásá-

ról az igazgatóságnak a közös intézetekben kell gondoskodni, sőt némely communisták még a nők közösségét is ajánlják. ¹⁾

1. A communisticus tanok leginkább Franciaországban találtak apostolokat és hirdetőket ezen században, azoknak első hirdetője volt gróf Claude Henri St. Simon. Egyébiránt a communisticus törekvések épen nem újak, felmerültek azok különféle időkben p. o. Görögország hanyatló, a római köztársaság elfajuló korában, és a reformatio idejében.

A communisticus eszmék főleg ott fejlődnek, hol nagy az ellentét gazdagság és szegénység közt, hol a jogi érzelem forradalmak által meg van rendítve, és hol az alsóbb néposztályoknak életélvezetekre irányzott igényei szerfelett nagyok.

A communismus mint első durva kísérlet tekintendő azon társadalmi kérdésnek megoldására: hogy lehet minden embernek lehetőséget szerezni, miszerint csupán munkája által, ha egyebet sem bír, aránylag elegendő jövedelemre tehessen szert, de ezen kérdést meg nem oldja, mert a communisticus elvek szerinti szervezése a társaságnak csak az utopia országába tartozik, csupa rajongásokból áll, és gyakorlatilag ki nem vihető, minthogy a nemzetgazdasági természeti törvényekkel, nem különben az emberek hajlamaival homlokegyenest ellenkezésben áll, ily szervezés a munkaösztönt elfojtaná, a feltalálásokat lehetetlenítene, a lélek egyik legnemesebb érzeményét t. i. az embernek családja iránti szeretetét megsemmisítené, nem különben lerontana minden izlést, erkölcsiséget, finomságot, szemérmetességet, túlnépesedést szülne, az embereket mintegy gépi állapotba helyezné, melyben még a gondolkodás és akarat is felesleges volna, és a szabadság helyébe türhetetlen kényszerűséget, a műveltség helyébe vadságot állítana.

Lásd Roscher I r. 78, 79, 82 § §. Rau I r. 45 a. §. John Stuart Mill I könyv 5 fej és II könyv 1 fej. 3, 4 § §. Der Staat I r. 82—93 l. Kudler-Récsy II r. Toldat VI. Rössler 11 §. Kautz 13 §.

14. §. A socialismus.

A socialismus nem törekszik tökéletes egyenlőségre mint a communismus, sőt ingó javakra nézve a tulajdonjognak is helyt ad, hanem a társaságnak olyan szervezését kívánja, melyben a munkának a tőke felett a túlsúly biztosítva legyen, hogy a munkás a tőkebirtokos által ki ne zsákmányoltassék, melyben tehát több

emberre nézve közös gazdálkodásnak és a végett telek, tőke és munka egyesülésének volna helye.

Az ilyen szervezés létesítésére pedig szükségesnek tartatik, hogy a mostani városok, mezővárosok, faluk a földről eltűnjenek, és azoknak helyébe gazdasági egyletek, úgynevezett phalanxok lépjenek, mindenik phalanx körülbelől 1200—1800 személyből álljon, és elegendő nagyságú közös telekkel birjon, melyen a teleknek közös épülete (phalansterium) álljon, melyben az egyletnek tagjai mindnyájan lakjanak, a közös telken az egyletnek tagjai a mezei munkákat közösen vigyék véghez, de mindenik tag azonkívül műipari munkával felváltva foglalkodjék, az előállított javak úgy osztassanak föl az egyletnek tagjai közt, hogy a munkára aránylag nagyobb rész essék, mint a tőkére, de a különös tehetség is jutalmat nyerjen, és a phalanxok egymás közt összeköttetésben álljanak, a vétel és eladás általok nagyban történjék, mindenik phalanx gondoskodjék a maga betegeiről, ügyefogyottairól, és mindenik phalanx a maga tagjaira nézve egyszersmind takarékpénztár és hitelintézet legyen, a phalanxok ügyei kormányzóság által igazgattassanak, ez oly egyénekből alkottassék össze, kik az évi választásokon a szavazatoknak $\frac{7}{8}$ részét nyerik. — Ily szervezés által a terményeknek nagyobb mennyisége kisebb munka mellett és minden emberre nézve nagyobb jólét reménylhetik.

Egyébiránt az egyes socialisticus irányú írók javasolataikban sokféleképp eltérnek egymástól, de mindenkinek jelszava: „jog munkára“ és javasolataik oda céloznak, hogy mindenkinek, ki dolgozni akar, munka szereztessék.

A socialisticus írók közül különösen említendő Louis Blanc, ki „a munkának szervezése“ czimű iratában minden bajt, mely az emberi társaságot nyomja, a szabad concurrentiának tulajdonit, és ezen baj eltávolítására szükségesnek tartja, hogy a kormány maga is

vegye kezébe a műipart, és álladalmi műhelyeket állítson fel, hol kiki, ki dolgozni akar, munkabért és pedig nagyobb, mint a magános gyárosok fizetnek, kaphasson, ez által a magános gyárosok is, ha munkásokat magokhoz vonni akarnak, kénytelenek azoknak bérét emelni, és így segítve volna a munkásokon. Ugyanazon író, ki egyébiránt a tulajdonjogot még az ingatlan javakra nézve sem veti félre, indítványozza, hogy az oldalgos atyafiak örökösödése megszüntetessék, és azon esetben, ha valamely megholtnak a lemenő ágban örökösei nincsenek, vagyona a községre szálljon, melynek az tagja volt, a községi vagyon pedig mind azoknak javára szolgáljon, kik nem voltak oly szerencsések szülők után örökösödni, vagy másként telket szerezhetni ¹⁾ 2).

1. Tagadhatatlan, hogy mind ezen socialisticus indítványok által a munkás osztály (mely némely országban különösen gyári országokban jelenleg sokszor proletarius állapotban teng) tehát az emberi nem nagy részének sorsa javítása czéloztatik, és hogy ezen tanok által a mostani társadalmi állapot kirívó nyavalyái világosan le vannak leplezve, és a javak felosztásáról való tan a nemzetgazdasági tudományban előtérbe van állítva, mi által a tudomány vizsgálatai új lendületet nyertek; de más részről igaz, hogy mind ezen socialisticus eszményképek az emberek természete miatt a gyakorlatban vagy épen nem vitethetnek ki, vagy ha az lehetséges is volna, tartamra nem számíthatnának, a gazdálkodó socialisticus egyletek, melyeket Owen Newlanarkban Skothonban, és Neuharmonióban alakított, nem sokára a tagok egyenetlensége miatt feloszlattak, a kísérlet, mely Francziaországban 1848-ik évben az úgynevezett nemzeti műhelyekkel történt, szintén dugába dült, meg kell egyébiránt vallani, hogy noha megfejtése azon kérdésnek, miként lehessen a tőkének túlsúlyát megtörni, a javaknak arányosabb felosztását eszközölni, és a munkás osztályok sorsán gyökeresen és tartósan segíteni, szóval az összes emberiség érdekeinek megfelelőbb társági viszonyokat létrehozni, már előre haladt, tökéletes megoldása mindazáltal még csak a jövőben a tudománynak haladásától várható.

2. A communisticus és socialisticus iratok közül legkitünőbbek: Babeuf *Tribun du peuple*.

St. Simon. *Réorganisation de la société européenne, ou de la nécessité et des moyens de rassembler les peuples de l'Europe en un seul corps politique en conservant à chacun sa nationalité* 1814.

L'industrie ou discussions politiques morales et philosophiques dans l'intérêt de tous les hommes livrés à des travaux utiles et indépendants. 1817.

Bazard : Exposition de la doctrine de St. Simon. 1828.

Enfantin : Economie politique.

Fourier : Theorie des quatre mouvements. 1808.

Nouveau monde industriel. 1829.

Victor Considerant : Destinée sociale exposition elementaire complete de la theorie societaire. 1836.

Proudhon : Qu'est ce que la propriété.

" Esprit d'économie politique. Paris 1816.

" Contradictions de l'économie politique.

Cabet : Voyage en Icarie. 1841.

R. Owen. A new view of society. 1813.

Louis Blanc : Organisation du travail 1850.

A communismus és socialismus történelmére és birálatára nézve.

Stein : Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs. 1842.

Fröbel : System der socialen Politik. 1846.

Carl Marlo : Untersuchungen über die Organisation der Arbeit oder System der Weltökonomie.

Biedermann : Vorlesungen über den Socialismus Leipzig. 1847.

Wiedmann : Gesetze der socialen Bewegung Jena. 1851.

L. Reybaud. Etudes sur les reformateurs ou societies modernes.

Grün. Die Sociale Bewegung in Frankreich und Belgien.

Thiers De la propriété Paris 1849; azóta több kiadásban és németre is fordítva megjelent.

Egyéb a nemzetgazdászati tudományra vonatkozó iratok.

A nemzetgazdászati tudományba bevezető iratok:

Fridrich Bülow : Encyclopedie der Staatswissenschaft.

Henfner : Introductio in Oeconomiam politicam Zagrabiae

1831 — Fulda Grundsätze der Cameralwissenschaften Tübingen. 1816.

Nassau Senior : Four introductory lecture before the University of Oxford London. 1852.

Heinrich Schmidt Encyclopedischer Abriss der Cameralwissenschaften Hermannstadt 1851. — Rinne. Die Nationaloeconomie in ihrer neuern Auffassung und Entwicklung Leipzig. 1848.

Kosegarten : Geschichtliche und systematische Uebersicht der National-Oeconomie Wien 1856.

Roscher: Grundriss zur Vorlesungen der Staatswirthschaft Götting. 1853.

Freiherr von Nordenflicht: Einleitung in das Studium der National-Oeconomie Berlin 1864.

Hasner: System der politischen Oeconomie I kötet Prag 1865.

Contzen: Grundhau der National-Oeconomie 1866.

Kisebb uépszerű nemzetgazdászati iratok.

Say. Catechisme d' economie politique Paris 1815 németre is van fordítva Fahrenberg-től 1816.

Prittvitz: Die Kunst reich zu werden oder gemeinfassliche Darstellung der Volkswirthschaft Mannheim 1840.

Jouffroy Catechisme d' economie politique Paris 1844.

William Ellis: Principles elementaires of political economy Lord. 1850. németre fordítva Bernhard Müllertől Leipzig. 1856.

Die Volkswirtschaftslehre eine populäre Darstellung der Wissenschaft herausgegeben von dem schulwissenschaftlichen Bildungsvereine zu Hamburg, Hamburg 1855.

Schober: Katechismus der Volkswirtschaftslehre Leipzig 1859.

Elementi di economia politica ad uso del popolo per cura di Nicolas Jenö di Coronei Napoli. 1861.

A nemzetgazdászati tudomány történelmére és irodalmára vonatkozó munkák.

Steinlein: Handbuch der Volkswirtschaftslehre München 1831.

Roscher: Der gegenwärtige Zustand der wissenschaft. National-Oeconomie und die nothwendige Reform desselben 1848.

D. Vj. Schrift XLVI.

Roscher: Die Geschichte der englischen Volkswirtschaftslehre Leipzig. 1851.

Blanqui: Histoire de l' economie politique.

A. de Villeneuve-Bargement: Notice sur l'etat actuel de l' economie politique J. des Econ. VII 358—380.

Kautz; Theorie und Geschichte der National-Oeconomie 2 kötet Wien 1858.

Hildebrand: National-Oeconomie der Gegenwart und Zukunft.

Biedermann: Das Studium der politischen Oeconomie und ihrer Hilfswissenschaften in Ungarn lithographirozva megjelent.

Mohl Geschichte und Litteratur der Staatswissenschaften 1855. I kötet.

Nemzetgazdászati gyűjtemények.

Scrittori classici italiani di economia politica Milano 1803—1816 50 volum.

Collection des principaux economistes Paris 1840—1848.

Die National-Oeconomie der Franzosen und Engländer Leipzig 1845—1847. 10 kötet.

Raccolti degli economisti Toscani Firenze 1847.

Biblioteca dall economista scelta collezione delle piu importante produzione di economia politica antiche e moderne italiane e straniere Tom 12 Ferrara.

Nemzetgazdászati szótárak.

Dictionnaire de l'oeconomie politique par une reunion d'economistes sous la direction de Ch. Coquelin 2 vol 1852.

Dizionario della economia politica e del commercio cosi teoretico come pratico dal Professore Boccando Turino 1857.

Bluntschli: Deutsches Staatswörterbuch in Verbindung mit deutschen Gelehrten herausgegeben Stuttgart 1857.

Nemzetgazdászati folyóiratok.

Archiv der polit. Oeconomie von Rau. — Zeitschrift für die gesammte Staatswirthschaft. — Austria Zeitung für Handel, Gewerbe Bauten u. s. w. 1849-től kezdve. — Germania Centralblatt für die volkswirth. Interessen Deutschland. — Hildebrand Jahrbücher für National-Oeconomie und Statistik. — Journal des economistes Paris 1842 óta jelenik. — Annuaire de l'oeconomie politique et de la statistique Paris 1844. óta jelenik.

The economist or the political commercial, agricultural and freetrade Journal London 1843 óta.

ELSŐ VAGY IS ELMÉLETI RÉSZ,

azaz a nemzetgazdászati tudomány
szoros értelemben.

Alapismeretek.

*A nemzeti vagyon fogalmáról, annak becsléséről és a
változásokról a nemzeti vagyonban.*

15. §. A nemzeti vagyon fogalma és alkotó részei.

A nemzeti vagyon vagy népvagyon ¹⁾ mind azon javakat foglalja magában, melyek az összes nemzethez tartoznak, milyenek p. o. a középületek, kikötők, vízi utak, csatornák, mind azokat, melyek magános polgárok birtokában vannak; minél vagyonosabbak tehát az egyes polgárok, annál vagyonosabb a nemzet; nemzeti jólét pedig akkor létezik, ha a polgárok annyi javakkal bírnak, hogy nem csak természetes szükségleteiket könnyen fedezhetik, hanem mindenféle élvezetben és kényelemben is részesülhetnek, minél több polgár és minél nagyobb mértékben teheti azt, annál nagyobb fokra emelkedett a nemzeti vagyonosság.

A nemzeti vagyonnak (népvagyonnak) alkotó részei következők:

1-szor: A földterület, mely a nemzet birtokában van. ²⁾

2-szor: A földnek minden hasznos terményei, melyeknek haszna elismertetik, s melyek minden munka nélkül bár mekkora mennyiségben meg nem szereztethetnek.

3-szor: A műiparnak minden hasznos készítményei.

4-szer: Mind azon eszközök, melyek a nyers termelést vagy a műipart, vagy a csereforgalmat előmozdítják, ugymint: a pénz, műszerek, gépek, közlekedési eszközök, végre

5-szor: A polgárok követelése, melyekkel más államok kormányai vagy polgárai ellen birnak. ^{3) 4)}

1. A nemzeti vagyontól meg kell különböztetni a szoros értelembeni államvagyon, mert az utóbbi közvetlenül az államhatalom birtokában van, és általa az összes állam javára fordíttatik.

2. A nemzet földterületénél az éghajlat, termékenység, a helyzet, mely mindenféle természetekre és a kereskedelemre kedvezőbb vagy kevésbé kedvező lehet, nagy befolyással bír a nemzeti vagyonszágra, minél nagyobb előnyökkel van felszerelve a földterület, annál jelentékenyebb részét képezi a nemzeti vagyonnak.

3. Nem minden, mi az egyes emberre nézve vagyont képez, tekintendő egyszersmind vagyonnak a nemzetre nézve, melynek az tagja, hanem csak a valódi, azaz anyagilag létező vagyon, p. o. az épületek, marhák, telkek, gépek; stb.; ellenben p. o. egy 10,000 forintból szóló betáblázott követelés, melylyel valamely magánember más ellen a belföldön bír, kétségkívül vagyon az elsőre nézve, de nem a nemzetre nézve, mert ezen követelésnek megfelel hasonló tartozás, ugyanazt kell tartani az államadósságokról, az államkötelevények tehát nem tekintethetnek vagyonnak az egész nemzetre nézve, ezen körülményekre tekintettel kell lenni annak, ki valamely nemzetnek vagyonságát ki akarja számítani, mert az ilyen számításból a belföldieknek követelése belföldiek ellen kihagyandók; ellenben a külföldieknek a belföldiek elleni követelése a nemzeti vagyonból, melyet kevesbítenek, lehúzendók.

Ha a belföldi magánkövetelések megsemmisíttetének, az ország sem gazdagabb sem szegényebb nem lenne, ez által csak a vagyonnak áttétele történnék, a hitelezők vesztenének, az adósok nyernének, mi természetesen nagy igazságtalanság volna.

4. Noha szoros értelemben a nemzeti vagyont csak az anyagi azaz gazdasági javak képezik, mégis a nemzetnek szellemi erőit és tehetségeit is lehet némileg a javakhoz számítani, mert ezek eszközül szolgálnak a tulajdonképi javak szerzésére.

Lásd : Rau I r. 47—40 §-ig John Stuart Mill a Bevezetésben, Kautz 17 §.

16. §. A vagyonnak kétféle neme annak rendeltetése szerint.

A vagyon rendeltetése szerint kétféle nemét kell annak egymástól megkülönböztetni, t. i. a szerzési vagyont vagyis törzsvagyont vagy tőkét, és az élvezeti vagyont vagyis fogyasztási készletet; az első arra van rendeltetve, hogy mint eszköz szolgáljon új vagyon előállításánál, az utóbbi pedig közvetlenül a fogyasztásra, azaz a szükségletek kielégítésére szolgál.

A jövedelem a törzsvagyonnak szüleménye, azért a törzsvagyonnak csökkenése káros, mert azzal a jövedelem és a nemzeti vagyon csökken.

Lásd : Rau. I r. 51.

17. §. Hogy jöhet az ember a javak birtokába?

Az ember csak azon javakat fordithatja szükségletei kielégítésére, melyeknek birtokában van, és melyekről kizárólag rendelkezhetik. Javak birtokába az ember vagy általa jöhet, hogy azokat saját személyével összekötötte, ilyenek a személyes javak, képességek, vagy hogy azokat munkája által előállította, vagy pedig hogy azokat másoktól viszonteljesítés fejében megszerezte, a javaknak viszonteljesítés általi szerzésének folytatása és ismétlése forgalomnak (Verkehr) neveztetik.

Minél számosabbak és különfélebbek az emberi szükségletek, annál kevésbé képes az egyes ember

azoknak fedezésére kívántató minden javakat közvetlenül megszerezni, és annál inkább van mindenik arra utalva, hogy azokat csere által másoktól viszonteljesítés mellett beszeresse.

A cserének három nemét kell megkülönböztetni, t. i. vagy anyagi javak más anyagi javakkal, vagy anyagi javak személyes szolgáltatokkal azaz személyes javak élvezetével, vagy személyes szolgáltatok más személyes szolgáltatokkal cseréltetnek ki.

A cserénél főleg a javaknak értéke jön tekintetbe, mert a javak nagysága értékök szerint méretik.

Lásd : Roscher I r. 2, 3 § §. Kautz 15 §.

18. §. Az érték fogalma és különbözése.

Az érték alatt érteni kell azon fokát a használhatóságnak, melylyel valamely dolog emberi célókra bír.

Az érték kétféle: általános vagyis használati érték, és viszonylagos vagyis csereérték.

Az első áll valamely dolognak használhatóságában, azaz közvetlen képességében valamely szükséglet fedezésére, a használati érték annál nagyobb, minél több szükséglet fedeztethetik azon dolog által, s minél közönségesebbek azon szükségletek, így a víznek nagy használati értéke van.

A másik áll a dolognak képességében más javaknak a csere általi beszerzésére. Ez nagyon függ azon fogalomtól, melyet az emberek magoknak bizonyos dolog fontosságáról valamely emberi célra nézve képeznek, így p. o. a gyöngynek, az aranynek az emberek fényezés tekintetéből nagy fontosságot tulajdonítanak, noha valamely szigeten magányosan lakó emberre nézve ezek semmi értékkel nem bírnának.

Vannak oly dolgok, melyeknek nagy használati értékök van, a nélkül, hogy csereértékök volna, p. o. a

viz, hol az elegendő mennyiségben kapható; de minden dolog, melynek csereértéke van, bir használati értékkel, ha mindjárt képzeletivel is, mert oly dologért, melynek épen semmi haszna nincsen, csere által sem kapni semmit. ¹⁾

Hogy valamely dolog csereértékkel birjon, szükséges, hogy annak szerzésére munka és fáradság kívántassék; azon dolgoknak tehát, melyeknek birtokából másokat ki nem lehet zárni, melyek minden fáradság nélkül szerezhetők, mert a természet azokat nagy mennyiségben ingyen adja, nincsen csereértékek; annál fogva a munka, a fáradságok és nehézségek, melyek valamely dolog előállítására kívántatnak, azon ok, mely a dolognak csereértéket szerez, ezen munkának és fáradságoknak nagyságától függ a dolog csereértékének nagysága, azért az aranynak, gyémántnak nagy csereértéke van, mert ezeknek előállítására nagy munka kívántatik. E két fogalom javak és érték benső összeköttetésben áll egymással, mihelyt valamely dolognak értéket tulajdonitunk, azt a javak közé sorozzuk.

1. Ugyanazon dolog használati és csereértékkel birhat, így p. o. a gabona vagy bor arra nézve, ki azokat fogyasztja, használati, és arra nézve, ki azokkal más dolgot akar becsereálni, csereértékkel birnak; csupán egy dolognak van kizárólag csereértéke, t. i. a pénznek, mivel a pénz közvetlenül élvezetre nem szolgál.

Lásd: Roscher I r. 4, 5 § §. Glazer. 68—74 §. Rau I r. 55—58, Mill III könyv 1 fejt. 1—4 §-ig Kudler-Récsy I r. 4—7 §-ig Kautz 17 §. Rössler 40—42 §-ig.

19. §. Vajjon valamely dolognak használati és csereértéke mindenütt és minden időben ugyanaz marad-e vagy változik?

Sem használati sem csereértéke valamely dolognak nem marad mindenütt és minden időben ugyanaz, hanem változik; így különösen valamely dolognak használati értéke csökkenhet időjárással, ha időközben

más jószág jön divatba, mely jobban alkalmas ugyanazon szükséglet kielégítésére, vagy ha a szükséglet egészen megszűnik, melynek kielégítésére azon jószág szolgált, az előbbi sokszor gépeknél fegyvereknél, az utóbbi divatcikkéknél történik; ellenben sokszor a használati képessége és evvel a használati értéke valamely dolognak gyarapodik, ha az emberek annak több szükséglet fedezésére való képességéről meggyőződnek, így a vas és a dohány használati értéke lényegesen gyarapodott, mióta az első nagy kiterjedésben mint építési anyag, az utóbbi mint élvezeti szer használtatik; felesleges mennyiségben létező javak használati értékét a fenforgó szükséglet határáig megtartják, a többi mennyiség tán későbbben nyerhet használati értéket a szükséglet szaporodtával, de a jelen használatra nézve értékkel nem bír, így van az p. o. a fánál erdőkkel nagyon bővelkedő vidéken.

Tovább valamely jószág bizonyos személyre nézve, vagy bizonyos időben különös használati értékkel bírhat, s ez attól, melylyel azon jószág általánosan (azaz a kellék és készlet közti arány szerint) bír, különbözhetik, így p. o. valamely telek arra nézve, ki azzal földbirtokát kikerekíteni akarja, nagyobb értékkel bírhat, mint másra nézve; ellenben ugyanazon könyvnek másodpéldánya az illető birtokosra nézve kisebb értékkel bír, mint másra.

Valamely józágnak csereértéke is változik, és pedig nem csak, midőn annak használati értéke változik, hanem akkor is, ha a nehézségek, melyekkel azon dolog megszerzése össze van kötve, szaporodnak vagy csökkennek, így p. o. valamely nemes ércz csereértéke leebb száll, ha gazdag bányák fedeztetnek fel, melyekből azon ércz csekélyebb fáradsággal nagyobb mennyiségben állittatik elő mint másutt.

Lásd: Roscher I r. 4, 6 § §. Say: De la richesse individuelle et de la richesse publique (1827) 29 l.

20. §. A vagyonnak általában és különösen a nemzeti vagyonnak becslési módja.

A magán vagyon nagyságának becslésénél a nemzetgazdaszat alsóbb fokán, hol még a csereforgalom kevésbé van kifejtve, főleg a vagyon alkotó részeinek használati értéke jó tekintetbe, mert oly állapotban leginkább kívánatos oly javakat birni, melyek közvetlenül alkalmasak a szükségletek fedezésére.

De a nemzetgazdaszat felsőbb fokain, hol a csereforgalom fejlődöttebb, a csereérték a magán vagyon becslésénél előtérbe lép, mert ily állapotban elég, ha valaki oly javak birtokában van, melyekkel csere által más javakat minden időben könnyen be lehet szerezni, és mert a magán-vagyon a csereforgalomra szorúl minden perczen.

Ellenben a nemzeti vagyon becslésénél a fejlettebb nemzetgazdaszatnál is inkább a használati érték vétetik tekintetbe, nem pedig azon jószág, melyet más nemzetektől lehet becserélni, mert a nemzeti vagyon a csereforgalomra más nemzetek javaival még sem szorúl annyira, mint a magán-vagyon más emberek javaival cserére. A legműveltebb nemzeteknél a külkereskedés csekély a belkereskedés terjedelméhez képest; ide járul még, hogy ha valamely nemzet vagyonának értéke az összes csereértéke összeadása szerint volna megbecslendő, a vagyonnak igen fontos tényezői, mint kikötők, hajózható folyók, mesterséges utak, melyeknek nincsen csereértékek, a számításból kimaradnának.

Lásd : Roscher I r. 8 §. Rau I r. 63—65 §-ig Kautz 17. §.

21. §. Mi szerint lehet valamely vagyonnak viszonylagos nagyságát meghatározni?

Valamely vagyonnak viszonylagos nagyságát kétféle arány szerint lehet meghatározni, t. i. azon arány szerint, melyben az létezik a birtokosának átlagos és észszerű szükségleteihez, és melyben az létezik más hasonló állásban levő emberek vagyonához.

Azért gazdagnak azt lehet mondani, kinek észszerű szükségleteihez és más hasonló állású személyek vagyonához aránylag nagy vagyona és jövedelme van.

Szegény ellenben az, ki észszerű szükségleteihez és más hasonló állású személyek vagyonához aránylag kevés vagyonnal és jövedelemmel bír.

Tehetős végre az, kinek vagyona aránylag az észszerű szükségletekhez mérve középszerű, melylyel átlagosan be lehet érni, és mely más hasonló állású személy középszerű vagyonával felér.

Egyébiránt még összehasonlító becslés nélkül is küljelek által ítélhetni meg legalább közelítőleg valamely vagyonnak viszonylagos nagyságát, azaz vajjon valamely személy gazdag, tehetős-e vagy szegény? ily küljelek: annak életmódja, a költségeknek, melyeket az tesz, minéműsege, a könnyűség vagy nehézség, melylyel fizetési kötelességeit teljesíti. ¹⁾

1. Ezen szó: gazdagság némileg viszonylagos fogalom, sok függ e tekintetben a helytől, hol az illető lakik; bizonyos mennyiségű vagyon mellett valaki kis városban gazdag lehet, ki nagy városban a gazdagok közé nem volna sorozható.

Proletáriusoknak nevezetnek a nagy tömegben létező szegények, kik mitsem bírván, egyedül mindennapi munka után kénytelenek élni; veszélyes proletáriusoknak pedig azok, kik elégedetlenek a társaságnak fenálló szervezetével, és kik azért a birtokosok ellen elkeseredést táplálván magokban, azon véleményben vannak, hogy csak a társadalmi viszonyok felforgatásától és különösen a tu-

lajdoni jog megszüntetésétől várhatni segedelmet, és kik magokat mint hatalmas egésznek tagjait érzik.

Lásd: Roscher I r. 9 §. Kautz 17 §. Rau I r. 75—77 §-ig Glazer 249 §. Rössler 3 §.

22. §. Változások valamely vagyon nagyságában?

Valamely vagyon nagysága már legközelebb az azt képező javak használati és csereértékének minden megváltozása által változik; azonkívül, valamely vagyon nagyságának változásai annak a termelésben és fogyasztásban különféle alkalmazása által idéztetnek elő, azért bizonyos vagyon nem tarthat meg maradólág szorosan hasonló nagyságot.

Lásd: Kautz 17. §.

23. §. A nemzetgazdasági állapotoknak különbözőzése.

A nemzetgazdasági állapotok nem alakulnak mindenütt egyforma módon, hanem különféle álladalmakban különféle nemzetgazdasági állapotok fejlődnek, e tekintetben meg lehet különböztetni: virágzó, ép és beteg állapotot, mindeniknek megint több fokai lehetnek; tovább a mint a nemzetgazdaságat valamely országban kisebb vagy nagyobb mértékben fejlődött, lehet a gazdasági műveltségnek alsóbb, közép és felsőbb fokait megkülönböztetni.

Vége, ha valamely nemzetgazdaságot jelen állapotja múlt állapotjával összehasonlítottat, különbség létezik a megállapodási, haladási, és hanyatlási állapot közt.

Oka pedig annak, hogy különféle államokban különféle gazdasági állapotok fejlődnek, és hogy ugyan azon államban a nemzetgazdasági életben hol haladás hol hanyatlás mutatkozik, az, hogy különféle államban

és ugyanazon államban is különféle időkben különféle körülmények, viszonyok léteznek, melyek a javak termelésére, felosztására, és fogyasztására, azaz a nemzetgazdászati élet alakulására jótékony vagy kártékony befolyással bírnak, ilyenek: a nemzet jellemé, a népeség hajlamai, tovább a politikai és társadalmi viszonyok, az államhatalom intézkedései stb.

Lásd: Kautz 3. §.

24. §. Ismejelek, melyekből valamely nemzet virágzó gazdasági állapotjára következtetést lehet vonni.

Az ismejelek, melyekből valamely nemzetnek virágzó gazdasági állapotjára következtetést lehet vonni, következők:

1-szor: Ha a polgárok, különösen a közép és alsóbb osztályok könnyen fedezhetik szükségleteiket, sőt mindennemű kényelemben is részesülhetnek.

2-szor: Ha magánosok által nagyszerű és költséges vállalatok vitetnek véghez.

3-szor: Ha az állam nagy kiadásokat tesz polgárai terhelteése nélkül, ha tehát az adó könnyen beszedethetik.

4-szer: Ha a nemzet külföldieknek is kölcsönt ad, a nélkül, hogy a pénznek az országbóli kimenetele érezhető volna.

5-szor: Ha nagy mennyiségben becses épületek, mindenféle mesterséges utak, és maródó telekjavítások léteznek,

6-szor: Ha a forgalomban nagy fizetések fordulnak elő, főleg aranyban mint Angolországban.

7-szer: Ha az emberek hosszabb élettartamat élnek.

Lásd Rau: I r. 79—80 §. Roscher I r. 10 §. Kautz 17. §.

25. §. Hogy lehet a nemzetgazdászatot előmozdítani.

A nemzetgazdászatot előmozdítani lehet, ha arra fordittatik az igyekezet, hogy a nemzetgazdászatanban egészséges állapot idéztessék elő, a jólét folyvást gyarapodjék, és a gazdasági fejlődés tekintve az időt és a körülményeket a nemzetgazdasági természeti törvényekkel összhangzásban álljon, hogy pedig ezen igyekezet sikerrel koronáztassék, szükséges figyelmeztetni arra, minő okok szülnek a nemzetgazdasági életben jótékony, minők kártékony hatást, de tovább arra is, hogy ugyanazon okok különféle viszonyok alatt különféle hatásokat szülnek; a jótékony hatásokkal bíró okokat életbe kell léptetni; ellenben oly okokat, melyek vagy általjában vagy a jelen körülmények alatt kártékony hatásokat szülnek, el kell távolítani.

Ebből kitetszik, hogy a nemzetgazdaság előmozdítása nem mindenütt és minden időben történhetik egyforma módon, mert sem a kitűzendő cél, sem az ennek elérésére választandó eszközök nem lehetnek mindenütt és mindenkor egyformák, czélt bizonyos nemzetgazdaságban csak olyant lehet kitűzni, melyre a kívántató feltételek legalább már csirában léteznek, eszközöket pedig csak olyanokat lehet megválasztani, melyek rendelkezés alatt állanak, és melyek azon cél létesítésére, melynek elérése ohajtatik, alkalmasak, melyek tehát a jelenlegi tan beteges állapot eltávolítására irányozvák.

26. §. Kik működhetnek közre a nemzetgazdaság előmozdításánál?

A nemzetgazdaság előmozdításánál mindnyájan működhetnek közre, kik közvetlenül vagy közvetve a gazdasági állapotokra valamely befolyást gyakorolnak;

tehát mind egyes emberek, mind egyletek, melyek tagjainak közös érdekek van bizonyos gazdasági törekvésnél, mind az államhatalom.

Egyes ember a nemzetgazdaságot leginkább azon mód által, melylyel gazdasági foglalkozásában eljár, és vállalatai által, melyeket saját érdeke végett választ, mozditja elő, p. o. valamely mezei gazda, ki kitünőleg jó sikerrel gazdálkodik, jobb vetési módszert, tökéletesebb gazdasági szerszámokat használ, jobb marhákat nevel, nem csak saját érdekében dolgozik, de az összeségnek is használ, ugyanazt kell állítani oly gyárosról is, ki valamely műipari cikket virágzásba hoz, vagy kereskedőről, ki új és előnyös vételi és eladási forrásokat talál fel.

Egyletek részint vállalataik által, (ilyenek p. o. vasúti vállalatok, hitelintézetek, biztosítóintézetek stb.) részint az által, hogy bizonyos gazdasági ág gyámlitását (mint p. o. a mezei gazdasági egylet a mezei gazdaságát) tűzik ki magoknak czélul, mozditják hatalmasan elő a nemzetgazdaságot.

Az államhatatom végre a törvények, a jogvédelem, az államháztartás és adózás körüli intézkedései által minden körülmény alatt lényeges befolyást gyakorol a nemzetgazdasági viszonyokra; minő mértékben kelljen ennek e tekintetben közvetlenül vagy közvetve hatnia, az lényegesen függ a műveltség fokától, melyen valamely időben bizonyos nemzet áll, és a fejlődéstől, melyet az egyes gazdasági ágak már elértek. ¹⁾

1. Általában az államhatalomnak kötelessége egy részről mindent elhárítani, mi a nemzetgazdasági fejlődésnek utban állhatna, más részről azon esetekben közvetlenül is intézkedni, hol a magánosok erői elégtelenek egy az összeség érdekében fekvő czél elérésére, hol tehát nagyobb erőknek együttműködése szükséges, vagy hol az összeség érdekét az egyesek ellenében kivételes esetekben kell képviselni, így p. o., ha a magán gabonakereskedés elégtelen a népnek a drágaság és éhség elleni biztosítására, az államhatalom nyilván magtárak, és a gabonának külföldről szerzése.

által lehet segítségül a polgároknak; ha magánosok nem képesek vasutakat előállítani, az államhatalomnak kell azokat életbe léptetni.

A műveltség felsőbb fokain az embereknek igyekezete harni a nemzetgazdászati állapotok alakulására nagyobb mértékben mutatkozik, mint a műveltség alsóbb fokain, ennek pedig egyik oka az, hogy az emberek akkor jobban látják át, hogy az egyes emberek gazdasági jóléte nagyobb vagy kisebb mértékben függ az összes nemzetgazdászati állapotoktól, és hogy a műveltség felsőbb fokain az egyes gazdaságok kölcsönös viszonyai szorosabban is össze vannak fűzve, mint az alsóbb műveltségi fokokon; egyébiránt természetes következése az emberek különféle gazdasági helyzetének és belátásának, hogy azon igyekezetek részint conservatív, részint progressiv természetűek, az elsők a jelen állapotokat fentartani, az utóbbiak pedig azokat változtatni, javítani, és azáltal jobb időt létesíteni törekednek, néha ezen igyekezetek veszélyes irányt is vehetnek.

Az igyekezetek a nemzetgazdászati állapotokra hatni, legjobb irányba vezettetnek, ha a nemzetgazdászati tanok mindinkább általánosabban terjesztetnek, mert ez által azon meggyőződés terjed, hogy az embereknek igazi kölcsönös érdekei nem lehetnek tartósan egymással ellenkezésben, hanem, hogy azok közt inkább a legnagyobb összhangzásnak van helye.

Lásd: Roscher I. r. 14, 15 §§. Kautz 4 §.

27. §. Felosztása a nemzetgazdászati tudománynak.

Minthogy a gazdasági életnek három ága van, t. i. a javaknak termelése, azoknak felosztása és fogyasztása, azért a nemzetgazdászati tudomány feladata a gazdasági életnek e három ágát egymás után vizsgálat alá venni, és ez alapja e tudomány felosztásának és a benne elfogadott előadási rendnek.

ELSŐ KÖNYV.

A javak termeléséről.*I. Szakasz.***A termelés és a productiv erők általjában.**

28. §. A termelés fogalma.

Termelés (Produktion) alatt érteni kell új javaknak, azaz használható dolgoknak (értékeknek) előállítását,

A termelés vagy az által történik, hogy az ember a rendelkezése alatt álló természeti erők segítségével nyers terményeket és életszereket állít elő, (mint a földmívelésnél,) vagy hogy a már előállított nyers anyagokat nagyobb használhatóság végett átalakítja (műipari termelés), vagy hogy a különféle javakat hozzájok férhetőbbekké teszi (kereskedési termelés), és végre hogy új használható dolgokat talál fel.

A termelés eredménye a termék vagy is jövedelem.

Lásd : Rau I r. 83—84 §. Roscher I r. 30 §. Glazer 31 §. Kautz 18 §. Rössler 22 §. Say I r. 4 fej.

29. §. Mely termelés előnyös gazdaságitilag?

Minden termelésre más javakat kell feláldozni, azaz költségek kivántatnak, melyek termelési költségeknek neveztetnek; azért a jövedelem, melyet a termelés nyújt kétféle, t. i. nyers és tiszta jövedelem; a

nyers jövedelem az összes jövedelem; a tiszta pedig a jövedelemnek azon része, mely megmarad, ha az összes jövedelemből azon költségek lehuzatnak, melyek a termelés végett tétetnek. ¹⁾

Gazdászatiilag csak azon termelések előnyösek, melyek átlagosan nem csak a reájok fordított költségeket tökéletesen megtérítik, hanem még többletet azaz tiszta jövedelmet is nyújtanak, mert csak a tiszta jövedelem növeli az egyes gazdának vagyonosságát; minél több javak minél kevesebb költséggel állíttatnak elő, annál nagyobb mértékben gyarapodik a nemzeti vagyonosság.

A tiszta jövedelem nagyságától függ valamely gazdaságnak menete és a gazdának állapota; ha valamely gazda családjával együtt csak a tiszta jövedelmet emésztí fel, gazdaságának állapota nem rosszabbul; de ha a gazda fentartása végett kénytelen azon javakhoz is nyúlni, melyek a jövő termelésre kívántatnak, ilyenek p. o. a vetésre való mag, a munkára kívántató marhák, gazdaszáti állapota rosszabbul.

Valamint pedig az egyes gazdaságra nézve, úgy az összes nemzetre nézve is lehet nyers és tiszta jövedelmet megkülönböztetni.

1. Az egyes gazdánál a tiszta jövedelem csak pontos könyvvitel mellett és számítások által tudathatik meg.

Lásd: Rau I r. 70—72 §-ig Roscher I r. 145 §. Rössler 83—84 §-ig Glaser 113 §. Say I r. 8 fej. 12 §.

30. §. A productiv erők.

Az erők, melyeknek segedelmével javakat előállítani lehet, a következők: a természet, (melynek erői leginkább a telkeken működnek) a munka, és a tőke, ezen erők productiv vagy termelő erőknek, ¹⁾ termelési tényezőknek, vagy termelési forrásoknak neveztetnek; ezen productiv erők birtokától függ az ember tehetsége szükségleteit kielégíteni, mind az tehát a mi a produc-

tív erőket akár mennyiségükre, akár minéműségökre nézve növeli, növeli a javak előállítását s tehát a jólétet, s mind az mi a productív erőket csökkenti, csökkenti a javak előállítását, a jólétet,

A productív erők növelése pedig csak az által eszközöltetik, ha a használható telkek mennyisége, a munkaerő és a tőkék szaporittatnak, a munkaerő kétféleképen szaporittathatik, t. i. ha a munkások száma, vagy azoknak productív képessége emeltetik; a tőkék szaporittatnak, ha egy nevezetes része az előállított javaknak nem közvetlenül fogyasztásra használtatik, hanem a jövő termelésre félre tétetik, azaz ha a kereetre szánt vagyon szaporittatik.

1. A képesség bizonyos javakat előállítani szintén productív erőnek neveztetik.

Lásd: Rau I r. 85 §. Kudler-Récsy I r. 9 §. Glazer 8 §. Rössler 13 és 24 § §.

II. Szakasz.

A természet erői mint a javak forrása.

31. §. A természet működése a termelésnél.

A természet a termelésnél működik, részint erői által, melyeket az embernek rendelkezése alá bocsát, részint adományai által, melyeket nyújt.

A természet erői vagy olyanok, melyek valamely telekkel vannak összekötve, p. o. annak nagyobb vagy kisebb termékenysége, érzékeni bősége, — vagy olyanok, melyek nincsenek valamely telekkel összekötve, p. o. a gőz, víz, szél, villanyereje, melyek az emberek által különféle előállításoknál használtatnak és kiszákmányoltatnak. ¹⁾

A természet adományai is kétfélék, t. i. élvezeti szerek és kereseti szerek.

Az elsők azok, melyek közvetlenül élvezhetők és használhatók az emberi szükségletek fedezésére, ilyenek p. o. az elegendő gyümölcsök, fák, állatok; az utóbbiak olyanok, melyek közvetve használnak az által, t. i. hogy az előállításnál és forgalomnál mint könnyítő segédszerek alkalmaztatnak, p. o. vasérczek, vízi utak.

1. Némely természeti erő kimeríthető, mint p. o. a földdel összekötött erő, más kimeríthetetlen.

32. §. Honnan függnék a természet erői valamely országban?

A természet erői valamely országban az ország éghajlatától, a föld minémiségétől és földészeti helyzetétől függnék; ezen tényezők határozzák el, mennyiben áll a természet a nemzet rendelkezése alatt, és azért ezek a természet irányára és nagyságára nagy mértékben, de nem kizárólag bírnak befolyással; ¹⁾ minden országban tehát nagyobb vagy kisebb mértékben a választandó gazdasági tevékenység neve az ország természeti minémisége által van mintegy kiszabva, és mindenütt az országgal mintegy összenőtt termesztési ágak léteznek.

1. Mindazáltal az egyes nemzeteknél a természet nagysága nem függ egyedül azon aránytól, melyben a természet az országnak kedvező vagy nemkedvező; mert ha valamely ország a természet által legdúsabban van is felszerelve, az csak akkor fog nagyobb természetet felmutathatni, ha a természetnek ezen kedvezményei az emberek által czélszerűen felhasználtatnak: ellenben oly országban melyről a természet mostohán gondoskodott, a természet a többi termelő erő, t. i. a munka és a tőke segédelmével tetemesen emeltethetik; mindazáltal bizonyos, hogy mindenütt azon termelés sikere és tartama van leginkább biztosítva, mely a természet kedvező-ei által különösen gyámolittatik.

Lásd: Rau I r. 86—88 John Stuart Mill I könyv 7 fejt. 2 §. Kudler-Récsy I r. 14 §. Kautz 20 §.

33. §. Az égalj befolyása a termesztésre.

Az égalj közvetlen befolyással bir a termesztésre az által, hogy az bizonyos termesztményeknek jobban, kevésbé, vagy éppen nem kedvez, és így azokat nagyobb vagy kisebb mértékben lehetségesíti, vagy lehetetlenné teszi, ¹⁾

Közvetett befolyással pedig bir az égalj, a mennyiben tőle függ az emberek szükségleteinek nagyobb vagy kisebb mennyisége, és a mennyiben a különféle égalj az emberek gondolkozásmódjára, szellemi tehetőségeik fejlődésére és azoknak működési irányára, sőt egészségére is különféle hatást gyakorol, és így azokat a természet erői kiaknázására nagyobb vagy kisebb mértékben hajlandókká és képesekké teszi, vagy nem teszi. ²⁾

1. Az égaljnak, különösen annak melegsége és nedvessége fokának közvetlen befolyása leginkább az állat és növény termelésénél mutatkozik; nem minden állat tenyészik minden földön, és nem minden földben verhet gyökeret minden növény; az állati és növénytermelések legnagyobb függésben vannak az égaljtól, ettől függ a különféle évszakok egyenlőtlen tartama és minősége, ezektől pedig feltételeztetik: vajjon ugyanazon földön az évnek folyama alatt egyszer vagy többször lehet-e aratni, vajjon a téli időszakra az emberek és marhák számára nagyobb vagy kisebb készleteket kell-e gyűjteni, vajjon nagyobb vagy kisebb erdőterre van-e szükség, vajjon az emberek közti közlekedés és az áruk szállítása mindig lehetséges-e vagy egyes évszakokban nagyobb vagy kisebb mértékben lehetetlenítve van-e, vajjon a földmivelést űző népesség egész éven át folyvást talál-e foglalkozást a mezei gazdaságban vagy nem; stb. Minél hosszabb időig tart valamely vidéken a tél, annál rövidebb időig foglalkodtathatja a földmivelés az embereket, és annál inkább utaltvák azok valamely más mellékkeresetre, innen van, hogy különösen hegyes vidékeken a földmivelő népesség más keresetekhez is nyúl, melyek időjártával sokszor különös iparágakká fejlődnek, ilyenek p. o. Berchtesgaden körül a fafaragványok, Szepesben a gyolcskészítés, és a csehországi érczhegységben a csipkeverés.

Kétséget sem szenved, hogy a természetnek productív ereje egyébiránt hasonló körülmények közt legdúsabban melegebb égalj alatt működik, a nagyobb melegség ugyan azon terményt koráb-

ban érleli, és néha ugyanazon föld egy évben másodszori használatát is megengedi, az aratás rendszerint jobban fizet, és maga a termés sok tekintetben jobb, p. o. a gyümölcs, a bor.

2. Az emberi szellem fejlődésére, és a munkaösztön emelésére legkedvezőbb a mérséklett égélj, melyben a legközelebbi szükségletek minden igyekezet nélkül nem szereztethetnek, az igen forró égélj ellenben tikkasztólag, és az igen hideg zsibbasztólag hat az emberi szellemre és testre, és mind a kettő a munkaösztön nagyobb fejlődését akadályozza.

Lásd : Roscher I r. 32 §. Kautz 20 §. Rössler 14 §.

34. §. A föld befolyása a termesztésre.

A föld igen nagy befolyással bír a termesztésre, részint mert a földrétegek különféle physikai és vegytani minőségétől függ a föld termékenysége ¹⁾ és gazdagsága földalatti kincsekben, részint mert a föld külalakja t. i. azon körülmény, vajjon az hegyes-e vagy róna, vajjon léteznek-e jelentékeny folyók, kikötők, partok, a földnek nagyobb vagy kisebb mértékbeni használhatóságára, és a közlekedésnek könnyebb vagy nehezebb mivoltára, tehát a kereskedelemre nézve eldöntő; ²⁾ végre a föld minősége és annak terményei az azon lakó emberek testi állapotjaira és gondolkozásmódjára, valamint a nemzeti jellemre is nagy befolyással bírnak.

1. A földek a terményekre nézve, melyeket nyujtanak, nagyon különböznek; némely földek fát, mások bort, gabonát, mások érczeket teremnek, de egyfelét termő földek közt is nevezetes különbség van a termék mennyiségére nézve, így p. o. némely szántóföld ötszörösen, más nyolczszorosan adja vissza a magot; magok a vizek is különfelét nyujtanak és különféle használatra szolgálnak.

2. A nemzeti vagyoniosság fejlődésére azon föld legkedvezőbb, mely kedvező feltételeket nyújt mind a különféle termelési ág p. o. a földmivelés, műipar és bányászat, mind a kereskedelem üzésére, és azért tán legkedvezőbb oly föld, melyben termékeny hegyes és dombos vidékek kedvezőleg helyezett lejtőségekkel és rónaságok hajózható folyókkal jótékony vegyületben vannak együtt; ellenben

terjedt rónaságokon, főleg melyek nincsenek átmetszve nagyobb folyamok által, több kereseti tevékenységre a természetes feltételek hiányzanak, a magas hegységek pedig megint nehezen járhatók, és a földmívelésnek is nagy akadályt gördítenek elé.

Lásd: Rau I r. 119—120, Kudler-Récsy I r. 11, 12 § §. Roscher I r. 34, 32, 37 § §. Rössler 14 §.

35. §. Mi emeli a természet hathatóságát a termelésnél?

A természet hathatóságát a termelésnél mind az emeli, mi a természet erői és adományainak az emberek által czélszerűbb használhatóságát és tökéletesebb kizsákmányoltatását lehetségesíti. ¹⁾

Ezen lehetőség pedig annál nagyobb lesz, minél jobban ismertetnek a természet erői igazi mivoltuk szerint, s minél inkább tanulták az emberek a természet adományainak helyes hasznát venni; azért a miveltség haladtával a természet befolyása a termelésre mindig nagyobb és többoldalúbb lesz, a nélkül mindazáltal, hogy annak túlsúlya ugyanakkor előtérbe lépne, mert a miveltség haladtával a többi productiv erő t. i. a munka és a tőke aránylag még nagyobb mértékben használtatnak.

1. A természeti kincseket is csak bizonyos határig lehet kiaknázni így p. o. valamely erdőt csak bizonyos határig lehet kivágni, különben szenved az utótenyésztés a szükséges nedvesség hiánya miatt.

A telek termékenységét emelni is lehet bizonyos határig p. o. ha az jól felszántatik bizonyos mélységig, ha bizonyos mennyiségű trágyasó alkalmaztatik, de ha ez túlságos mennyiségben alkalmaztatik, nem csak azon évi jövedelem kevesbül, de a talaj jövőben is terméketlenné tétetik.

III. Szakasz.

A munka mint a javak forrása.

36. §. A munka fogalma és különfélé- ségei.

Munka alatt kell érteni az embernek minden tevékenységét, mely gazdasági javak létrehozása végett kifejtetik, tehát minden tevékenységet, mely közvetlenül vagy közvetve arra szolgál, hogy a természettől adományokat vagy erőket nyerjünk, és ezeket az emberi szükségletek fedezésére alkalmasakká tegyük.

A munkák eloszlanak felfedezésekre és feltalálásokra, a természet önkénytes adományainak, p. o. a vad növények állatok érczek elfoglalására és a főnebb a 28. §-ban érintett termelés minden nemeire; a termelés különféleségéhez képest lehet különböztetni mezőgazdasági, műipari és kereskedési munkát, tehát ugyanannyi gazdasági tevékenységet is, ezen munkákon kívül, melyek közvetlenül gazdasági javak előállítására szolgálnak, az emberi társaságban még más munkák is teljesíthetnek, melyek vagy személyes szolgálatokban állanak, vagy szellemi javak előállítására irányozvák.

¹⁾ A munka elkerülhetlenül szükséges az emberre nézve, mert szükségletei egyedül a természeti erők közreműködése által ki nem elégíthetők.

1. Azon foglalkodások, melyek közvetlenül gazdasági javakat állítanak elő, gazdasági értelemben productív foglalkozásoknak neveztetnek; ellenben azon foglalkodások, melyek által szellemi javak állítatnak elő, tehát a szellemi munkák, p. o. e tudományokkal művészetekkel foglalkodások gazdasági értelemben csak viszonylagosan neveztetnek productíveknek, a mennyiben t. annak, ki azokat űzi, anyagi javakban keresetet nyújtanak, vagy távolabb befolyást üznek javak létrehozására.

Lásd : John Stuart Mill 1 könyv 2 fej. Say traité d' économie politique 1 fej. 1 §. Rau I r. 92—95—99 és 109, és II r. 18—19 §§. Roscher I r. 38 §. Glazer 11, 12 §§. Kudler-Récsy I r. 17 §. Rössler 15 §.

37. §. Mitől függ a munka productiv ereje?

A munka productiv ereje függ 1-ör a munkásnak munkaösztönétől és 2-or annak munkaerejétől.

A munkásnak munkaösztöne megint függ a szükségleteitől, melyeket keresete által fedezni akar, és a biztonságtól, hogy munkájáért elegendő jutalmat kap, és munkájának gyümölcseit biztosan élvezheti.

Hol a munkásnak igen kevés szükséglete van, kisebb is lesz munkaösztöne, ellenben hol a műveltség előrehaladtával a munkás is több szükséglet kielégítésében akar részesülni, mint p. o. Angolországban, az nagyobb munkaösztönnel is fog birni¹⁾, a gyarapodó szükségletek által rendszerint legyőzetik az ember természeteti hajlama a restségre.

A biztonság, hogy a munkás munkájáért elegendőleg meg fog jutalmaztatni, és szorgalmának gyümölcseit élvezendi, nagy befolyással bir a munkaösztönre, azért a rabszolga vagy röghöz kötött jobbágy, ki munkájának jutalmára nézve egészen urának önkényétől függ, legkevesebb kedvvel sőt gyakran az urának, kit gyűlöl, kárára dolgozik, kisebb a munkaösztön a robotos munkánál mint a napszámosnál; a készített darab mennyisége szerinti jutalmazás, miként ez Angolországban divatoz, és a munkásnak részesítése a nyereség bizonyos hányadrészében (tantieme system), mint ez p. o. a ezethalászatnál történik, a munkaösztönre igen jótékony befolyással bir.²⁾

Mi a munkaerőt illeti, ez valamint az egyesekre ugy egész nemzetekre nézve különbözik, és függ az

emberek természeti hajlamaitól, physical minémüségtől, szellemi erőitől, nemzeti sajátságaitól, erkölcsi állapotjától, és végtére a gyakorlottságtól is, melylyel valamely munkára birnak.

A természeti hajlamok különbözése az egyeseknél és a nemzeteknél különféle munkánál különféle eredményt szül; ha valamely embernek bizonyos munkára természetes hajlamai vannak, és ezen hajlamok czélszerűen kifejtetnek, az embernek productiv ereje nagyon gyarapodik.

Hogy az emberek physical minősége is, mely megint a nemtől ³⁾, kortól, egészségtől és testi erőtől, és az utóbbi az életmódtól függ, véghetetlen különbséget okoz a munkaerőre nézve, a mindennapi tapasztalás tanúsítja.

A szellemi erőknél és az értelmiség fokánál, melylyel a munkás bir, szintén igen nagy befolyása van a munkaerőre, mert minden munkánál, hogy sikerüljön, a szellemnek is részt kell vennie, minél nagyobb értelmiséggel bir a munkás, annál nagyobb ügyességgel fogja munkáját véghez vinni, és annál nagyobb mértékben használhatandja munkájában a természet közreműködő erőit, p. o. a gőz, víz erőit. ⁴⁾

A munkás erkölcsi állapotja is befolyással van a munkaerőre, mert az erkölcsileg műveltebb munkás rendszeretőbb, biztosabb, és lelkiismeretesebb a munkánál, az előrehaladó népműveltség és erkölcsiség egyáltalában jótékony befolyással van a nemzetnek jólétére és vagyonosságára. ⁵⁾

Végre kétségen kívül van, hogy valamely munkabani gyakorlottság haladtával is a munkaerő gyarapodik.

1. Az angol munkás jobban él mint az írlandi, de nagyobb munkaerővel is bir.

2. De milyen jótékonyan hat a darab szerinti munkadíj egyrészt, ugy másrészt annak árnyoldalai is vannak, t. i. hogy a gyorsasága munkában gyakran annak jószágát elő nem mozdítja, tehát oly munkáknál melyeknél nagy pontosság és a teljesítésnél nagy jeles-

ség kívántatik, nem annyira alkalmas a darab szerinti munkadij, tovább a darab szerinti munkadij sokszor nagy erőltetésre a munkánál szolgál indokul, mi az egészségnak árt.

A nyereségbeni részesülés, mely által a munkás mintegy vállalati társsá válik, oly vállalatoknál, melyek veszélylyel vannak összekötve nem is egészen igazságos, mert a munkás a termelésre kíváncsi képességre nézve nem áll egyenlő fokon a munkadóval, tovább mert a munkaadó vállalja magára a nemsikerülési veszélyt, a tőkét maga állítja elő, holott a munkásnak a megállapított munkadij mindig jár, ha mindjárt a vállalat legkedvezőtlenebbül ütött volna ki.

3. A nők munkaképessége kisebb, mint a férfiaké, azért ha a nők gazdaságilag egészen emancipáltatnának is, a munkák legnagyobb részénél a több testi erővel bíró férfakkal a versenyt még sem állhatnák ki, azonkívül az ily emancipatio a hajadon állapotban való maradást, az erkölcstelenséget és a nőnem elfajulását mozdítaná elő, hogy azonban a nők több munkanemmel foglalkodjanak, mint az jelenleg minálunk történik, igen kívánatos, Angol- és Franciaországban sok nő a könyvvezetéshez és levelezés viteléhez ért, mi által mind a férjüknek üzletében segítségére lehetnek, mind szükség esetében önálló keresetre is szert tehetnek.

4. A természet adományainak szerzése is többnyire értelmiséget tesz fel; csak a mathematica, ásványtan és más tudományok segítségével lehetséges az embernek a föld gyomrában levő ásványokat előállítani, a yers anyagoknak átalakítása is különféle tudományokban jártasságot feltételez.

5. A nemzeteknek különféle sajátságai vannak a munka véghezvitelénél, így az angol munkásnak a munkánál legnagyobb erélye a németnek legnagyobb pontossága, a francziának legnagyobb ízlése van.

Lásd: Roscher I. 39 és 250 §§. Glazer 24, 26 §§. Kautz 23. §. Rau I r. 110—112. Der Staat I r. 257 l. John Stnart Mill I könyv 7 fej. 3—5 §-ig és 12 fej. 3 §. és II. könyv 5 fej. 1, 2, 3 §§. Kudler-Récsy I r. 98 §. és II r. 177—178 §. Rössler 16, 17 §§.

38. §. Vajjon változik-e a munkaerő nagysága egyes emberekre és nemzetekre nézve?

Minthogy a munkaerő nagysága az elősorolt okoktól függ, és ezek mind az egyes emberekre, mind egész nemzetekre nézve változásoknak vannak alávetve, ki-

tetszik, hogy a munkaerő egyes emberekre úgy mint nemzetekre nézve szintén változik, a műveltség haladtával a nemzeteknek munkaereje gyarapodik, mert a műveltség haladtával a gazdasági munkával foglalkozó emberek száma is mindig növekszik; ellenben a munka nélkül más emberek rovására élő emberek száma csökken, a műveltség haladtával a munkás osztály nagyobb becslésben részesül, és az idő értéke is jobban becsültetik; mind ez a munkaerő gyarapodására szintén jótékony befolyással bír.

A különféle nemzetek munkaerejének összehasonlításánál nagy fontosságú az, minő arányban állanak a különféle korban levő emberek egymáshoz, a férfiaknál a munkaerő legnagyobb a 24—45 évi kor között, minél számosabbak tehát ezen korosztályban lévők, és minél inkább foglalkodik azon korosztály termelő munkával, annál nagyobb lesz a nemzetnek összes munkaereje, ezen korosztály száma pedig az emberi élet átlagos tartamának gyarapodásával, mely szinte a műveltség haladásának eredménye, növekedni fog.

39. §. Mi által emeltetik a munka hathatósága?

Azon okokon kívül, melyek a munkaösztönt és a munkaerőt gyarapítják, a munka hathatósága még különösen emeltetik a munka véghezvitelénél alkalmazásba hozott munkafelosztás, és a munkaegyesítés által.

40. §. A munkafelosztás fogalma és haszna.

A munkafelosztás abban áll, hogy az egyes munkaerő csak lehetőleg egyenlő munkanemek véghezvitelére szoríttatik, ilyen munkafelosztásra a természet,

mely a hajlamokat a különféle foglalkozásokra különféleképen osztogatja, utalja az embereket; nagyobb fejlődésre emelkedett a munkafelosztás ott, hol ugyanazon termék előállítására kívántató különféle munkarészek különféle egyének által teljesítettnek.

A munkafelosztásnak nagy haszna van, mert általa eszközöltetik:

1-ör: Hogy a munkás egy foglalkodástól a másikhoz fordulni, és mindig más műszereket venni elő, és így e közben sok időt vesztegetni nem kénytelenítetik.

2-or: Hogy a munkás csak nem egész életében ugyanazon munkával foglalkodván, abban oly ügyességet szerez magának, milyent lehetetlen volna neki szereznie, ha figyelme többfelé oszolva, ereje földarabolva volna.

3-or: Hogy a folytonos gyakorlatban a munka rövidítésére szolgáló fortélyokat fölfedezheti; ide járul

4-er: Hogy a munkafelosztás gyermekeknek és aggastyánoknak is alkalmat nyújt az előállításnál közreműködni, és hogy az a nagyobb észbeli tehetséggel bíró embereket a közönséges munkáktól megszabadítja, és azokat sajátlagos tehetségek teljesebb kifejtésére képesekké teszi, szóval a munkafelosztás folytán minden ember ott alkalmaztathatik, hol leginkább helyén vagyon.

Eredménye a munkafelosztásnak a termelékek szaporodása, azok tökéletesbülése, és a termelési költségek kevesbülése. ¹⁾ A munkafelosztás következtében az ember azon feleslegért, melyet bizonyos termékekben előállít, könnyebben szerzi meg másoktól a többi szükségleteit, mintha azokat maga lett volna kénytelen előállítani.

1. A munkafelosztás haszna megmutatására példát hoz fel Smith Ádám egy gombostűgyárról, hol tíz munkás, kik a tűcsinálásra kívántató munkákat magok közt helyesen felosztották, napon-

ként 48,000 gombostűt készítettek, holott másként, ha mindenik munkásnak külön kellett volna egész gombostűt készíteni, a legszorgalmasabb aligha készíthetett volna 20-at. Az óracsinálás Angolországban és Genfben számtalan munkákra oszlik, melyek külön munkások által vitetnek véghez, és azért fejlődött az a tökély nagyfokára, noha alig van munkás, ki az összes munkákhoz értene. Angolországban az aczélban dolgozó gyárak, valamint a velencei üveggyárak gyártmányaik világszerte terjedt hírességét és olcsóságát leginkább az azoknál divatozó nagy munkafelosztásnak köszönhetik.

Egyébiránt Angolországban legnagyobb a munkafelosztás, ez ott annyira is terjed, hogy az egyes iparnemek az ország különféle vidékeiben mintegy csoportokra oszolva találhatnánk, így a gyapottipar Manchesterben, a gyapjuipar Leeddben, a vasipar Scheffieldben és Birminghamban, a fazékasipar Straffordban, de ezen iparnemek megint alosztályokra feloszlának, valamely iparnem helyisége megválasztásánál természetesen tekintetbe vétetett az, vajjon a helybeli körülmények kedvezők e ezen iparnemnek — még a mezei gazdaságnál is Angolországban nagyobb munkafelosztás divatoz mint másutt, mert ott csak nem minden gazda a marhatenyésztés külön nemével foglalkodik. — A szellemi munkáknál is előmozdítatik a munkának hathatósága a munkafelosztás által.

Az internationalis munkafelosztás, alapszik az országok különféle termelési képességén, melyre az ország helyzete, és az emberek hajlamai és gazdasági kiképezettsége befolyással bír, a meleg égalj alatt lévő országok főleg ugynevezett gyarmati czikkek termelésére alkalmasak.

Lásd: Roscher I r. 48—50 §-ig Smith Ádám 1 könyv 1 fejezet Glazer 21 §. John Stuart Mill 1 könyv 8 fejezet 3—5 §-ig Kautz 29 §. Rau I r. 114—116 §. Kudler-Récsy I r. 18 §. 100 §. Rössler 25 §. Say I r. 15 fejezet.

41. §. Feltételek, melyektől függ a munkának felosztása.

A munkának felosztása függ a csereforgalom nagyságától, és a vásár kiterjedésétől, mely bizonyos munka termékeinek elkelésére nyitva áll, ¹⁾ mert ezek-től függ a lehetőség, miszerint oly ember, ki csak ugyanazon egy munkával folyvást foglalkodik, azon munka termelékeiért minden szükségleteit beszerezheti, és így nem kénytelen maga azokat előállítani; a faluhelyeken és kisebb városokban általában, hol ritkább a népesség,

tehát kisebb vásár áll nyitva a munkásnak, több üzlettel gyakran ugyanazon személy foglalkodik, nagyobb városokban ellenben nagyobb munkafelosztásnak van helye, mert a munkafelosztás és a feleslegnek kölcsönös kicserélése szükségképen összefüggnek.

De azonkívül a munkafelosztás bizonyos egyenlő munkarészekre nagyon függ a munka természetétől; némely munkánál több munkarészre felosztás lehetséges, mint másnál, némely munkanemmel foglalkozás folytonosan és félbeszakadás nélkül folytattathatik, másal pedig nem; így a földművelésnél kisebb munkafelosztásnak van helye, mint a gyártásnál, mert a földművelésnél ugyanazon munkás különféle időkben különféle munkákat kénytelen véghezvinni.

Továbbá még a munkafelosztás függ a tőke nagyságától, mely a termelésnél használtatik, mert a munkafelosztás sokszor csak úgy lehetséges, és akkor fizeti ki magát, ha sok mennyiségű nyers anyag dolgoztatik fel ugyanazon időben, mire mindazáltal nagyobb tőke kívántatik, minél nagyobb ez, annál nagyobb kiterjedésben lehetséges a munkafelosztás. ²⁾

A munkafelosztás gyarapodik a miveltség haladtaival, a legalsóbb miveltségi fokon minden ember kénytelenítettik maga csak nem minden szükségleteit fedezni, mint valamely szigetben a magánosan élő ember.

1. A vásárt leginkább terjesztik és így a munkafelosztást előmozdítják a jó közlekedési eszközök, vízi utak e tekintetben különösen jótékonyak.

2. Oly ipari foglalkozásnál, melyben a munkafelosztás már terjedten divatoz, a gépek behozatása is könnyen történik, mert valamely munka annál előbb vitethetik véghez a gép vas keze által, minél jobban van az már egyszerű és hasonló munkarészekre felosztva.

Lásd: Smith Ádám 1 könyv 2, 3 fej. Roscher I r. 51—53 §-ig Glazer 22 §. John Stuart Mill 1 könyv 8 fej. 6 §. Kudler-Récsy I r. 23 és 102, 105, 106 §§. Kautz 29 §. Say 1 r. 16 fej.

42. §. Árnyoldalai a munkafelosztásnak.

Mint árnyoldalai a munkafelosztásnak fel szoktak hozatni:

1-ör: Hogy a munkafelosztás által a munkások szellemileg eltompulnak és csak egyoldalúlag képeztetnek ki, mert a mellett a munkásnak egész ügyessége gyakran csak egy kerékforgatásban áll.

2-or: Hogy a munkás, ki a bizonyos termelésre kívántató munkáknak csak egy részét tudja, nagy függésben van a munka urától, és szükség esetében magán nem segíthet, az által pedig az emberek egyenlőtlensége mozdittatik elő.

3-or: Hogy a nagy munkafelosztás a munkás egészségén is csorbát ejt, ez különösen bizonyos munkáknál p. o. a tűk köszörülésénél, az arányozásnál történik.

4-er: Hogy a munkafelosztás oka a rendek közti különbségnek, az emberek eloszlásának gazdagokra és szegényekre.

Ezen árnyoldalak azonban a munkafelosztás hasznait túl nem haladják, és a műveltség és termelés felsőbb fokain kevésbé lesznek érezhetők, mert a műveltségi állapotban számos intézkedés létezik, melyek által a munkás szellemi eltompulásának elejét lehet venni, hová különösen tartozik a munkásnak ifju korábani czélszerű kiképezése, és gondolkozási tehetségének kifejtése, tovább némi szabad idő meghagyása, melyben a munkás saját telkén vagy kertjében üzendő munkával, vagy pedig olvasással foglalkodhatik.

A munkások egészségének romlása ellen is a műveltség felsőbb fokain czélszerű rendőri intézkedések léteznek.

Mi a munkás osztály nagyobb függését illeti, ezen függés ott, hol a munkások száma kellő arányban van a

munkaadókhoz, kölcsönös, egyébiránt hol nagy fokra vitték a munkafelosztást, az, ki valamely munkanemben egyszerű munkát visz véghez, könnyen kaphat olyant más munkanemben, mert ott minden iparnemnél csekélyek az igények, melyek a munkás irányában tétetnek.

Mi végre azon állítást illeti: hogy a munkafelosztás szüli a nagy különbséget gazdagok és szegények közt, erre azt felelhetni, hogy a munkafelosztás nélkül mindnyájan egyformán szegények volnának, és sokkal kevesebb élvezetben részesülnének, mint jelenleg részesülnek, azonban tagadni még sem lehet, hogy a tulságos munkafelosztás, mely a gépek szerfeletti alkalmazásával együtt jár, néha tulságos termelést és ennek következtében productionalis crizist szülhet, valamint hogy a munkafelosztás ellen irányzott főnebbi vádak is alappal birnak, mihelyt a munkaidő tulságosan hosszabbittatik, mi ellen különösen a munkánál alkalmazott gyermekekre nézve az állam részéről czélszerű intézkedések szükségesek.

Lásd: Rau I r. 117 §. Kudler-Récsy I r. 103—104 §. Roscher I r. 54, 55 §§. Rössler 25 §. Kautz 29 §.

43. §. A munkaegyesítés fogalma.

A munkafelosztásnak kell, hogy megfeleljen a munkaegyesítés, ez pedig abban áll, hogy azon munkások, kik valamely dolog előállítására kívántató különféle munkarészeket véghez visznek, oly összeköttetésben álljanak egymással, hogy egyik a másikra számíthat, ¹⁾ ilyen munkaegyesítés a munkafelosztásnak nagyobb alkalmazását, tehát az egyes munkaerőnek nagyobb használatosságát lehetősi.

A munkaegyesítést pedig mind azon körülmények mozditják elő, melyek az indokokat szaporitják, hogy mindenféle munkaerők együtt működjenek valamely

közös czél végett, melyet különféle, de egymásba vágó tevékenységek által érhetni el.

A munkafelosztás és egyesítés sikerén alapszik minden nagyobb vállalatoknak tulnyomó előnyössége, a mely épen e miatt a földművelésnél valamivel kisebb, mint a műiparnál.

1. Azon munkásnak, ki valamely gombostűgyárban csak tűfejeket készít, biztosan kell számítani azon munkatársra, ki a tű hegyét élesíti. Oly munkásnak, ki csak kulcsokat készít, számítani kell arra, ki lakatokat csinál, azon 102 munkaágakból, melyekre az angol óracsínálás oszlik, egy sem élhet a másik nélkül, csak a munkaegyesítés képes a munkafelosztást helyesen szervezni.

Lásd : Roscher I r. 56 58 §§. Glazer 20 §. Kautz 26 §. John Stuart Mill 1 könyv 8 fej. Rössler 26 §.

IV. Szakasz.

A tőke mint a javak forrása.

44. §. A t ő k e f o g a l m a.

Tökének neveztetik azon termelék, mely nem közvetlenül élvezetre és fogyasztásra, hanem arra van szánva, hogy a jövő termelésnél eszközül szolgáljon. ¹⁾

A tőkétől tehát meg kell különböztetni a fogyasztási készletet, mert ez oly javakat foglal magában, melyek közvetlenül a szükségletek fedezésére és élvezetek szerzésére, tehát gyors fogyasztásra szánvák.

A tőke úgy tekintendő, mint a termelésnek lényeges feltétele, sem a földművelő sem a műiparos nem hozhat semmit létre, ha csak előre gyűjtött bizonyos javak birtokában nincs, melyeket az új létrehozásnál mint eszközöket használ, így a földművelő vetésre való mag és gazdasági szerszám nélkül, a műiparos nyers anyagok és műszerek nélkül mit sem állithat elő, de míg az új termék elkészül, élni is kell a termelőnek,

tehát némi javakkal vagy életszerekkel kell birnia; a tőkének tehát a munkával együtt közre kell működnie, hogy a természet erői használtassanak.

1. Ezen szoros értelemben tőkéktől meg kell különböztetni a használati tőkéket, azaz oly javakat, melyek szintén sem új termelésre, sem gyors fogyasztásra, hanem közvetlenül személyes használatra, azaz személyes szolgálatok létrehozására szolgálnak, ilyenek p. o. a lakházak, bútorok, kocsik, szekérlovak, paripák, ezüstnemű edények.

A használati tőkéket is szoros értelmű tőkékké fordíthatni, ha t. i. keresetre alkalmaztatnak, p. o. valamely paripa vagy kocsi kikölcsönöztetik.

A használati tőkék mennyisége a szoros értelmű tőkék mennyiségétől függ, mivel az elsők csak az utóbbiak segédelmével állíthatnak elő, a mi pedig e két tőke közti kölcsönös arányt illeti, a műveltség alsóbb fokain túlsúlylyal birnak a használati tőkék, a felsőbb fokain pedig a szoros értelmű tőkék, noha ilyenkor használati tőkék is nagy mennyiségben léteznek, így p. o. az angolok sok ezüstneműt birnak, és pedig még az alsóbb osztályokból valók is.

Holt tőkéknek neveztetnek azon javak, melyek gyűjtve vannak a nélkül, hogy vagy termelésre vagy személyes használatra alkalmaztatnának, ilyenek p. o. az egyházak kincsei.

Lásd: Smith Ádám 2 könyv Bevezetés, Say traité de l'économie politique 1 könyv 3 fej. John Stuart Mill 1 könyv 1 fej. 45 §§. Roscher I r. 42, 44 §§. Glazer 14, 15 §§. Rau I r. 53 §. Kudler-Récsy I r. 21 §. Rössler 18 §.

45. §. A nemzeti tőkék alkatrészei.

A javak melyek valamely nemzet tőkéjének alkatrészeit képezik, következők: 1-ör a föld javításai p. o. vizesítő vagy vízlecsapolási intézetek, ¹⁾ 2-ör mindenféle gazdasági épületek, 3-ör a műszerek, gépek, szerszámok; 4-er a munkára és tenyésztésre szánt marhák; 5-ör átalakítási vagyis főanyagok, melyek t. i. új termelésekké átalakíttatnak, p. o. a vetésre való mag a földmívelésnél, a gyapju a műiparnál; 6-ör segédanyagok, melyek a létrehozásnál fogyasztatnak a nélkül, hogy az új termelés látható alkotó részeivé válnának, p. o. a fa, kőszén, mely elégtetnek valamely gőzgépnél

a gyárban; 7-er a táplálási szerek a termelők számára, melyeket addig, míg a termelés be nincs végezve, előlegezni kell; 8-or azon áruk, melyeket a kereskedők eladás végett készen tartanak; és végtére 9-er a pénz, mely minden forgalomnak legfőbb eszköze, minél nagyobb tőkéket birnak az egyes polgárok az előszámlált alkatrészekben, annál nagyobb lesz a nemzet tőkéje.

A nemzeti tőkének nagyobb része folytonos átváltozásban fogyasztás és új termelés által van.

1. Ezen javítások nagy része úgy összenő időjártával a földdel, hogy azok megszűnnek a tőkének jellemét viselni, és a telek tulajdonságaivá válnak.

Lásd: Roscher I r. 42 §. Rau I r. 120—125 és 129 §§. Smith Ádám II könyv 1 feje. Kudler-Récsy I r. 24 Rössler 18 §.

46. §. Különbözése a tőkének a módra nézve, mely szerint az a termelésnél használtatik.

A módra nézve, mely szerint a tőke a termelésnél használtatik, álló és forgó tőkét lehet megkülönböztetni.

Álló tőkének mondatik az, mely megmaradván a termelő kezében a termelésnél használtatik és pedig gyakrabban, ilyen tőkék p. o. a gépek, műszerek, marhák; forgó tőkének ellenben mondatik az, melylyel tulajdonosa csak úgy élhet termelő módon, ha azt kibocsátja kezéből, vagy eddigi alakját átváltoztatja, ilyen forgó tőke a földmivelésnél a vetésre való mag, a műiparnál az átalakításra szánt nyers anyagok, a gyűjtemények, melyek az előállításnál felhasználtnak, a kereskedésnél az eladásra készen tartott áruk, továbbá a pénz, akárkinek birtokában. ¹⁾

Az álló tőke a forgó tőkéből teremtetik elő és tartatik fenn, és csak az utóbbinak segedelmével lehetséges az elsőt productiv módon alkalmazni, így p. o. vala-

mely gyárnak meg kell akadni és improductivvá válni, ha a forgó (üzési) tőke azaz a nyers anyagokbani készlet és a munkások fizetésére kívántató pénz hiányában vagyon.²⁾

A mi a kölcsönös arányt az álló és forgó tőke közt illeti, az a gazdaszat azon miveltségi fokától függ, melyen valamely nemzet áll; a gazdaszati miveltség alantabb fokán álló nemzeteknél kevés, a felsőbb fokán állóknál pedig több álló tőke létezik; továbbá a termelések neme és módja, azaz azoknak nagyobb vagy kisebb kiterjedésbeni üzése az álló és forgó tőke közti arányra szintén befolyással bir.

1. Ugyanazon tárgy a különféle mód szerint, mely szerint használtatik, majd álló majd forgó tőke lehet, így p. o. a marhák, ha a mezei gazdaságnál termesztésre használtatnak, álló tőkét, ha pedig azokkal kereskedés üzetik, forgó tőkét alkotnak, szintén a gőzkatlan, mely az előállításnál alkalmaztatik az álló, mely pedig eladásra tartatik készen, a forgó tőkékhez számítandó.

2. Az álló és forgó tőke közti különböztetés főleg akkor fontos, midőn valamely vállalatnál, melynél tőke használtatik, azt vizsgáljuk, vajjon azon vállalat előnyös volt-e vagy káros? a vállalat nem káros, ha annyi jövedelmet nyújtott, hogy a reá fordított forgó tőke tőkéletesen megtérítettett, az álló tőke pedig annyiban pótoltatott, a mennyiben az ugyanazon vállalat alatt elhasználtatott, minél nagyobb e pótlásnak ez összes jövedelemből levonása utáni maradék, annál előnyösebb volt a vállalat.

Lásd: Roscher I r. 44 §. Glazer 16 §. Kautz 24 §. Rau I r. 131—132 §. John Stuart Mill 1 könyv 6 fej. Smith Ádám 2 könyv 1, 2 fej. Kudler-Récty I r. 25—26 §. Rössler 21 §.

47. §. A tőkék keletkezése, mikénti szaporodása, és mikénti kevesbülése.

A tőkék a megtakarítás eredménye; erednek tehát és szaporodnak, ha új termékek vagy azon termékekért bevett árak a közvetlen fogyasztás alól elvonatnak, és jövő termelés végett összegyűjtetnek.¹⁾

A megtakarítás ismét eredménye a takarékosági ösztönnek, ez pedig az előrelátásnak, rendszeretnek,

az önmaga feletti uralkodásnak, és az ember kívánságának, hogy állapotját tartósan javítsa.

Az ösztön tőkéek megtakarítására csak ott fejlődhetik, hol tőkéletes jogbiztonság létezik.

A gazdasági miveltség felsőbb fokain jobban hat a takarékosági ösztön, mint annak alsóbb fokain, az elsőben tehát a tőkéek nagyobb mértékben gyarapodnak.

A tőkéek azáltal is szaporodnak, ha némely javak használhatósága tehát értéke bizonyos viszonyok következtében emelkedik, ez történik p. o. valamely erdőben levő fának értékével, ha az erdőn keresztül vaspálya nyittatik, így valamely háznak értéke is állandóan emelkedhetik.

A tőkéek kevesbednek az improductív fogyasztás szaporodása, (milyen p. o. gyakran háboru idején történik) a javak elértéktelenülése és a gazdasági miveltségnek hanyatlása által.

A tőkéek gyűjtése tehát nagyon függ attól, hogy a termelők és fogyasztók közt kedvező arány létezzék, hol ezen arány kedvezőtlen, hol a fogyasztók száma aránylag igen nagy, p. o. hol sok henye és munkátlan ember van, a tőkéek nem igen szaporodhatnak.

A tőkéek szaporodásától vagy csökkenésétől függ a nemzeti vagyonosság szaporodása vagy csökkenése.

1. A tőkéket ott gyűjthetni könnyebben, hol a vállalatok nagyobb nyereséget nyújtanak, nagyobb nyereség nem csak eszköz, de ösztön is a takarékosagra; annak, kinek szükséges költségei levonása után jövedelméből csak kevés marad, nincs nagy ösztöne takarékosagra, mert még csak igen távol jövőben van neki kilátása takarékosága tetemesebb eredményét látni, azért gyakran azon csekély sommát is, melyet félretehetne, elkölti.

Lásd: Smith Ádám 2 könyv 3 fej. Roscher I r. 45 §. Glazer 18 §. Kautz 25 §. Rau I r. 133 §. Mill 1 könyv 9 fej. 2, 3 §§. Kuder-Récsy I r. 22 §. Rössler 20 és 35 §§.

48. §. Mi emeli a tőke hatályát?

A tőkék hatálya igen különbözik a javaknak, melyek tőkét képeznek, különféle minősége szerint, így p. o. jobb gazdasági marhák különféle hasznat hajtának a gazdaságban, azonkívül a mód is, mely szerint valamely tőke az előállításnál alkalmaztatik, annak nagyobb vagy kisebb hathatóságára nagy befolyással bír, így p. o. trágyából álló tőke mind a termelékek, mind a mód és mennyiségnek, melyben alkalmaztatik különfélesége szerint különféle hatást fog szülni.

Minden intézkedés tehát, mely a tőkének minőségét javítja, és annak helyes, azaz a kívántató minőségben, mennyiségben, és módon alkalmazását előmozdítja, annak hathatóságát is emeli.

*V. Szakasz.***A productiv erők közreműködése.**

49. §. A productiv erők közreműködésének szükségessége.

Minden gazdasági termeléshez rendszerint szükséges a productiv erők közreműködése, mert egyes productiv erő alkalmazása maga gazdasági javakat elő nem állíthat, így magának a természetnek (p. o. a föld adományainak) használata munkát tesz fel, a munka pedig a tőke közreműködését teszi szükségessé.

A termelés e három tényezői ugyanazon személy birtokában lehetnek, de történhetik az is, hogy különféle személy birtokában vannak, és akkor annak, ki a termelést vezeti, az egyiket vagy a másikat kölcsön kell vennie; azon személy, ki azon erőket a termelésnél

közreműködés végett egyesíti, és a netaláni veszteség veszélyét magára vállalja, vállalkozónak neveztetik, gyakran a tőkepénzes vállalja magára ezen szerepet, (ilyen p. o. a földkibérlésnél a kibérlő) és pedig oly formán, hogy mind a munkásnak mind a telektulajdonosnak bizonyos kialakudott összeget fizet.

A gazdasági miveltség alsóbb fokain egyesítése a productiv erőknek, melyek különféle személyek birtokában vannak, nagyobb nehézségekkel van összekötve, mint a felsőbb miveltégi fokokon, hol erre nézve kedvezőbb föltételek állanak be.

Lásd: Roscher I r. 46 §. Kautz 26 §. Kudler-Récsey I r. 28 §.

50. §. Vajjon egyenlő arányban működnek-e közre a productiv erők a különféle termeléseknél.

A productiv erők nem működnek közre egyenlő arányban a különféle termeléseknél, hanem hol az egyiknek, hol a másiknak jut nagyobb tevékenység; azért a különféle termeléseknél és termelési módoknál különféle módon alkalmaztatnak és vétetnek igénybe az egyes productiv erők, így p. o. a földmivelésnél a természet productiv ereje nagyobb mértékben vétetik alkalmazásba, mint a műiparnál, és a földmivelés különféle nemei közt a marha legeltetésénél a természeti legelőkön, hol a munka legkevesebbet, legtöbbet a föld tesz, a természetnek productiv ereje leginkább vétetik igénybe, a kézművességnél a munkaerő, és a gyártásnál tulnyomólag a tőke (melynek nagy része gépekben áll) működik közre, a földmivelés külterjedő (extensiv) üzésénél a munka és tőke kevésbé vétetnek igénybe mint annak belterjedő (intensiv) üzésénél.

Egyáltalában azt lehet állítani, hogy a termelésnél alsóbb gazdasági míveltségi állapotban a természet, a felsőbbben pedig a tőke előuralkodik.

Lásd: Rau I r. 136, 137 §§. Roscher I r. 47 §.

51. §. Vajjon egyenlő arányban állanak-e a productiv erők mindenütt és mindig az ember rendelkezése alatt?

A productiv erők különféle országokban, tájékon és helyeken különféle arányban állanak az ember rendelkezése alatt.

De a már valahol fennálló kölcsönös arány, melyben ezen productiv erők az embernek rendelkezése alatt állanak, időjárástól, különösen a gazdasági míveltség haladtával szintén gyakran változik.

A gazdasági míveltség alsóbb fokain a természet (a föld) leginkább áll rendelkezés alatt; ott, hol még ritka a népesség, az élelmezési szereket könnyen kevés munka mellett lelhetni a természet adományaiban; a közép míveltség fokán a munka lép előtérbe, és a felsőbb míveltség fokán a tőke. ¹⁾

Minthogy pedig a különféle termeléseknél és az egyes termelési módoknál a productiv erők különféle arányban működnek közre, ebből következik; hogy minden országra és tájéokra azon termelések, és az egyes termeléseknek azon módjai legalkalmasabbak, tehát legelőnyösebbek, melyekre nézve az arra kíváncsi productiv erő legnagyobb jóságban és bőségben áll rendelkezés alatt, és az emberek hasznára leginkább kizsákmányoltathatik, p. o. ott, hol a használható föld még nagy mértékben áll rendelkezés alatt, de munka és tőke hiányzanak, a mezei gazdaság úgy üzendő, hogy a természet, a munka és a tőke lehetőleg csekély segedelme mellett, hasson, tehát ott inkább a külterjedő gazdasági mód ajánlható; de ellenben, hol hasz-

nálható telkek kisebb számmal léteznek, de munka és tőke nagy mennyiségben kínálkozik, ott a mezeti gazdaságot ezeknek tulnyomó igénybevételével kell üzni.

Még a termelések neme, p. o. dohány, kender, czukorrépa stb. czélszerű meghatározásánál is dönt a kölcsönös arány, melyben az arra kívántató productiv erők rendelkezés alatt állanak.

1. A gyarapodó népgazdaságnál mutatkozik tulbatalma a tőkének a többi productiv erők felett az éles ellentétekkel gazdagság és szegénység közt mint szomorú kép, de ez is csak átmeneti időszaknak lenni látszik, mert időjárával a kisebb tőkék associatioja eszközt képes az ellentétek kiegyenlítésére.

Lásd: Roscher I r. 47 Glazer 9 §.

52. §. Föltételek, melyek a productiv erők közreműködését részint lehetősitik, részint előmozdítják.

A feltételek, melyek a productiv erőknek közreműködését részint lehetősitik, részint előmozdítják, tehát a gazdaszatnak fejlődését eszközlik, a következők: 1-ör a személyes szabadság és a tulajdonjog létezése és biztosítása; 2-or az uralkodó közérzület és a létező vallási és erkölcsi mivelttség; 3-or a szabad csereforgalom.

53. §. Befolyása a személyes szabadság és a tulajdonjog létének és biztosításának a productiv erők közreműködésére a termelésnél.

A személyes szabadság és a tulajdonjog léte és biztosítása legnagyobb befolyással bírnak a productiv erők közreműködésére; mert igen természetes, hogy senkinek sem lesz ösztöne valamely telekre munkát és tőkét fordítani, vagy azon maradó javításokat létrehozni, ha nem bizonyos, hogy fáradozásainak gyümöl-

cseit ő élvezendi, nem pedig mások: szintén senkinek sem lesz kedve tőkét gyűjteni, ha birtoka nem biztos, sem telket vagy tőkét másnak használat végett kölcsönadni, ha annak visszakapása igen kétséges, még a személyes erők (a munka) feletti rendelkezés és azzal összeköttetésben álló személyes kereseti tehetség is csak a magán tulajdonjog tökéletes kiképezése mellett lehetséges.

Minden gazdasági fejlődésnek tehát főfeltétele a személyes szabadságnak és a magán tulajdonjognak elismerése és biztosítása- 1) 2)

A tulajdonjognak biztosítása eszközöltetik 1-ör jó törvények által, minél jobban biztosítják azok az embernek sajátját, annál nagyobb haladást tehet a gazdasági fejlődés; 2-or jó rendőri intézkedések és 3-or jó és szigorú igazságszolgáltatás által.

A tulajdonjoggal szoros összeköttetésben áll a szabadság tulajdonával rendelkezhetni, és pedig mind élők közt, mind halál esetére; az embernek szerzési ösztöne az által nagyon emeltetik, ha halála esetére is rendelkezhetik javairól, és azokat legkedvesebbjeinek hagyhatja; azért gazdasági szempontból igen szükségesek oly törvények, melyek által a tulajdon átruházásának minden nemei megengedtetnek, és a végintézet nélküli halál esetére oly örökösödési rend állapittatik meg, mely az ember természeti hajlamaival leginkább megegyező. 3) 4)

1. A javak tökéletes közössége csak a gazdasági műveltség legalsóbb fokain lehetséges és természetszerű, p. o. vadászó és halászó néptörzseköknél, némely telkeknek közös használata, p. o. legelő vagy erdőképén a gazdasági műveltség közép fokain még megjárja, különösen oly telkeken, hol a természet legtöbbet tesz, a munka és tőke pedig még nem igen alkalmaztatnak, hol tehát a használat pusztá elfoglalási munkának viseli jellemét; de nagyobb műveltség mellett a legtökéletesebb tulajdonjog kiképezése mindig szükségesebbé válik, mert a termékek kelléke gyarapodván, a telkeknek belterjedőbb használata, azaz azoknak munka és tőke általi nagyobb termékenyítése kívántatik, mely a magános tulajdonosnak

saját érdeke által leginkább van biztosítva; azért a népesség és a miveltség haladtával a még magános tulajdonná nem vált, tehát még elfoglalható telkek száma mindig kisebb lesz.

2. A communisták föellenvetései a tulajdonjog ellen következők:

1-ör: Hogy az egyéni tulajdon a tolvajságnak látszólag törvényszerű formája, mert az egyes azt sajátítja el magának, mi mint a levegő, melyből senkit sem lehet kizárni, az összeségé.

2-or: A tulajdonjog táplálója az irigységnek, anyja igen sok büntettnak, oka a lopásnak.

3-or: A tulajdonjog a társaságot két élesen szemközt álló osztályra t: i. a gazdagokra és szegényekre szakítja, ez utóbbiaknál állandó elkeseredést és birtokvágyat, az előbbieknél dölyföt szivtelenséget és a szegényeknek lenézését szüli.

4-er: A tulajdonjog akadályozza az össztársasulást, és az erőknök közös czélokra nagyobb kiterjedésbeni egyesítését.

5-ör: Végre a tulajdonjog okozza a javak mind inkább kevesebb kezekbeni összpontosulását, tehát egy részről pénzáristocratiát, más részről szaporodó proletariatumot, mely állapot előbb utóbb irtozatos catastropha bekövetkezése magvát magában rejt.

Ezek ellenében a tulajdonjog mellett fel lehet hozni:

1-ör: A tulajdonjog erkölcsi szempontból igen jó befolyásu, mert a családi érzülettel, a vágygyal a család jólétértől még halál után is gondoskodni legszorosabb összeköttetésben áll, a tulajdonjog családi erőnyeket közérzelmet szül.

2-or: A tulajdonnak birtoka táplálja a becsületérzést, mely forrása igen sok üdvös törekvésnek, nagylelkű szép és jótékony cselekvényeknek.

3-or: A tulajdonjog fennállása szolgál egyedül az embernek indokul erőinek mindenféle iránybani megfeszítésére, melynek különféle az emberek javára szolgáló találmányt és haladást a termelés és ipar körében lehet megköszönni.

4-er: A tulajdonjog nemléte mellett az emberek közt sötétség tudatlanság és általános szegénység el volna terjedve.

A bajok, melyek imitt amott a proletariusok szaporodásában mutatkoznak, nem magából a tulajdonjogból folynak, hanem más viszonyokból, melyeken némileg segíteni lehet a nélkül, hogy a tulajdonjog megszüntetnének, melynek megszüntetése egyébiránt legnagyobb zsarnokság és igazságtalanság volna, mely a társaság minden kötelékeit megoldaná.

3. A nemzetgazdászati érdek kívánja: hogy a birtokos minél tágosabb végrendelkezési szabadsággal bírjon, és senkinek örökösödési joga által ne legyen abban korlátozva, mivel ha az örökhagyó atyafiai oly örökösödési joggal bírnak, melyből még végrendelet által sem fosztathatnak meg, a birtokos könnyen az összetakarga-

tott vagyon felfogyasztására, vagy életjáradéki szerződés kötésére indíttathatik, ne hogy különben vagyona oly emberek kezébe jusson kiknek azt hagyni éppen semmi kedve nem volna; ebből kitetszik, hogy az ugynevezett kötelesrészt megállapító törvényt sem lehet nemzetgazdászati érvekkel támogatni, kivéven azon esetre, ha az örökhagyó még neveletlen és keresetre még nem képes leszálló örökösöket maga után hagy, kik különben az állam terhére válnának. Angolországban létezik is ezen korlátlan végintézkedési jog igen csekély megszorítással — Roscher is a szabad intézkedési jog felé hajolni látszik így szólván I r. 86 §. „Während nun auf den niedern Kulturstufen das Familienerbrecht sehr bindend zu sein pflegt, besonders am Grundvermögen ein Ausfluss des Obereigenthumes der Familie, s. wird später in Zeiten des mehr ausgebildeten Individualismus die Testirfreiheit immer mehr vorherrschend.“ — Az angol nemzetgazdász Mill pedig világosan pártolja a szabad intézkedést (Lásd: II könyv 2 fej. 4 § és V könyv 9 fej. 1 §.) egy helyen azt mondván: „Azt tartom, hogy egy gyermek sem igényelhet többet, mint a mivel az atyja a közönségesen elfogadott vélemény szerint a házasságon kívüli gyermekének tartozik, és hogy soha egy gyermek (ha csak elébb nagy várakozások nem ébresztettek benne) nem panaszkodhatik, ha az atyja vagyonának többi része vagy köz célokra vagy oly személyek javára fordíttatik, kik az atyja ítélte szerint arra jobban érdemesek és tehát több igényt tarthatnak, hogy az örökhagyó vagyonából valami reájok szálljon. Az atya tekintélyének fenntartása tekintetéből is szükséges, hogy kiörököltési joggal birjon, mert néha a gyermekek megérdemlik, hogy kiörököltessenek.

Végre itt emliteni lehet, hogy Mill még az örökség szerzésében is annyiban indítványoz korlátozást, hogy senki örökösödés útján többet ne szerezhessen, mint a mennyi középszerű függetlenség fenntartására kívántatik, a többi vagyon az államra háromoljék, mely azonban a leszállókról gondoskodni tartozik, ha azokról az örökhagyó nem gondoskodott volna. Millnek ezen utóbbi véleménye már a socialisticus nézetekhez némileg közeledik, és azért csak socialisticus írók közt talált pártolást.

4. A nemzetgazdászati tudomány a tulajdonnak elbirtoklás általi szerzhetőségét éppen nem kárhoztatja, a nemzetgazdászati érdek kívánja, hogy a jószágok minél productivebb módon használtassanak, annál fogva a nemzetgazdászati tudomány helyesli, hogy a józágnak előbbi birtokosa, ki tulajdonával nem törődött, és jogát annak idejében józága iránt kellő lépések által fenn nem tartotta olyan irányában ki a józágbirtokában háborítlanul volt, és azt mivelte, arra költségeskedett, háttérbe lépjen.

Lásd: Roscher I r. 77, 81, 83, 85—87 §. John Stuart Mill 2 könyv 1 fej. 2 es 5 §. és 5 könyv 9 fej. Glazer 23, 27, 30 §§. Kautz 27 §. Kudler-Récsy I r. 15 §.

54. §. A közérzületnek és a vallási és erkölcsi műveltségnek befolyása a productiv erők közreműködésére.

Gazdászati szempontból a közérzület alatt kell érteni több embernek közös igyekezetét a gazdaság terén valamely sikert közös erővel és kölcsönös támogatással elérni.

A közérzület akkor fejlődik valahol tökéletesebben, ha a polgárok közt azon eszme honosul, hogy az egyesek gazdaságai valamely egészet azaz a nemzetgazdaságot képezik, és hogy a nemzetgazdaságnak előmozdítása által az egyeseknek java és jóléte is előmozdittatik, hogy azonban a nemzetgazdaság előmozdítása végett minden egyesnek néha áldozatot is kell hozni, és a magános érdekét a közös nemzeti érdeknek alárendelni, ¹⁾ ily közérzületet nemzetgazdasági öntudatnak is lehet nevezni.

A közérzület leginkább a nemzetiségi érzület, és jó közszégi rendszer által mozdittatik elő.

A közérzület következtében támadnak egyletek, melyek által a különféle productiv erők közös célra egyesítettnek, mi által oly gazdasági vállalatok válnak kivihetőkké, melyek az egyes ember rendelkezése alatt lévő erőkkel kivihetetlenek, ily egyletek újabb időben többnyire részvényeken alapúlnak; minél nagyobb mértékben szaporodnak az egyletek, ²⁾ annál több mindenféle vállalat jön létre; közérzület pedig ott fejlődhetik, hol az embereknek érintkezése és az egyletek alakulása nehezítve nincsen.

A közérzület a különféle vállalatok létrehozásán kívül még azonkívül az által is üdvösnek mutatkozik, hogy különféle jótékonyági, műveltségi és segélyezési intézeteket hoz létre. A közérzület ellentéte a vastag önzés és a közjóval nemtörődés.

A közérzülettel a productiv erők közreműködésében karöltve jár a vallási és erkölcsi mivelttség, mert a hol vallási és erkölcsi mivelttség van elterjedve, ott az önzés és a közérzület egymást ellensúlyozzák, az emberek hajlandóbbakká válnak egymásnak támogatására, az emberi méltóság és egyenlőség jobban elismertetik, és a méltánylat szelleme az emberek cselekvényeit nagyobb erővel hatja át, minek következtében egyik embernek a másik által a maga hasznára kizsákmányoltatása ritkább lesz, az erkölcsi mivelttség a munkás osztálynál nagyobb lelkiismeretességet és a munkabani pontosságot, a divatozó józanság nagyobb takarékoságot, ez pedig nagyobb tőkegyűjtést von maga után. ³⁾

1. Vannak esetek, melyekben a magános érdek a közérdekkel ellenkezik, és melyekben ott, hol közérzület létezik, a magános a maga érdekét a közérdeknek szívesen alárendeli, így p. o. a közérdek néha államgazdászati és más szempontokból a magán erőkre nézve a használati jognak megszorítását, a lovaknak az országbéli kivitelének tilalmazását, vagy valamely idegen gyártmány behozatala korlátolását követelheti, ámbár ezen intézkedések egyeseknek érdekét tán pillanatnyilag sértik.

2. Ilyen egyletekben mutatkozik az angoloknak közszelleme, ezen egyleti szellem által náluk mindenféle tudományos intézetek, kereskedési társaságok, vaspályák, csatornák, hidak stb. jönnek létre; újabb időben némely országban a különféle kézművesek, sőt a teherhordók közt is egyletek keletkeznek.

3. Minél jobban terjed a mezei gazdák, műiparüzők, kereskedők és munkások közt az erkölcsi mivelttség, annál jobban mozdíttatik elő a gazdasági társasági élet; a becsületesség, szótartás hűség és lelkiismeretesség főleg a kereskedelem haladására nézve lényeges föltétel.

55. §. A szabad csereforgalomnak befolyása a productiv erők közreműködésére.

A szabad csereforgalom, mely a javak és productiv erőknek egyik ember kezéből a másikéba viszonyteljesítés iránt szabad és nemakadályozott átmenetelét

ben áll, azt eszközli, hogy a productiv erők könnyen jutnak azoknak rendelkezése alá, kik azokat legjobban használhatják, és így közreműködésükre nézve legkedvezőbb viszonyba hozatnak.

Minél inkább mozgathatók és rendelkezés alá hozhatóak a productiv erők, annál könnyebb lesz azoknak egyesítése közreműködés végett.

A szabad csereforgalomnak és vásárnak nagyobb kiterjedése a termelést nagyban, és annak egyenlő termények előállítására szorítását, valamint egymásba fogódzó természetek egyesítését teszi lehetségessé, ezek által pedig a productiv erők közreműködésének sikere mozdíttatik elő. ¹⁾

1. A gazdasági míveltség alsóbb fokain a csereforgalom nincs eléggé kiképezve, a telkekre nézve kevés a vevő, sokszor mindenféle társadalmi és politikai akadály létezik, melyek azoknak szerethetőségét nehezítik, azért a föld ott még nem lehet nagy terjedelemben tárgya a szabad forgalomnak, a munkaerőnek pedig szabad alkalmazhatása és bérlése is kevésbé lehetséges, mint felsőbb míveltségi fokon, tőke pedig igen kevés mennyiségben létezik.

Azért a gazdasági míveltség alsóbb fokain a kényszerített munka még előbb lehet természetszerű gazdasági állapot, de felsőbb míveltség mellett a munkaerő feletti szabad rendelkezhetőségnek korlátozása vagy a telekszerzés megszorítása igen károsan hat gazdasági szempontból.

Lásd: Kautz 28 §.

56. §. A nagyban termelés előnye.

A nagyban termelés annyiban bír a kicsinybeni termelés fölött előnyökkel, hogy a productiv erők amannyal tökéletesebben használtathatnak, és az által azoknak nagyobb hathatósága érthetik el; továbbá, hogy a munkafelosztás és különféle munkák egyesítése is inkább lehetséges, több és jobb minéműségű tőke is alkalmazható, s aránylag olcsóbban és a mellett jobban lehet nagyban termelni mint kicsinyben; az eladás és vevés nagyban szintén előnyöket nyújt, s végtére a

vállalkozók a nagyobb termeléseknél kiképezettebb értelmesebb emberek is mint a kicsinyben termelésnél.

A nagyban termelés előnyös alkalmazásának határa függ a felügyelés és vezetés lehetőségétől; nagyobb mértékben lehetséges ez a műiparnál, mint a mezeti gazdaságnál, az utóbbinál megint sok függ a telkek minőségétől, főleg a mivelendő telkeknek egymástól nagyobb vagy kisebb távolságától.¹⁾

A műiparnál a nagybani termelés leginkább gépek által történik, melyekről alantabb leendő szó.²⁾

1. Minthogy a nagybani termelés a productiv erők fölötti nagyobb rendelkezéstől, a csereforgalom és a vásár nagyobb kiterjedésétől függ, azért ez csak felsőbb gazdasági míveltségi fok mellett létezhetik általánosabban.

2. A nagybani termelés sokszor csak associatio (össztársasulás) útján éretik el, mivel gyakran az egyesek rendelkezése alatt lévő productiv erők elégtelenek valamely cél elérésére, és csak többek birtokában lévő productiv erők egyesítése által kivihető valamely jelentékeny vállalat, ily associatio különféle lehetnek p. o. mezeti gazdasági, bányászati, vagy ipari vállalkozásra vonatkozók és leginkább részvények útján jönnek létre, az ily részvényes társaságokról egyébiránt alantabb leendő szó.

Lásd: Mill 1 könyv 9 feje. 1, 2, 3 §§. Glazer 134—140 §-ig Kautz 30 §. Rössler 29 §.

57. §. A termelés felosztásának fogalma és haszna.

A termelés felosztása abban áll, hogy bizonyos vállalatnál a termelés lehetőleg egyforma termékek előállítására szorittatik, p. o. ha valamely földmivelő csupán juhtenyésztéssel, vagy cukorrépa vagy dohány, vagy kender termesztésével foglalkodik.

A termelés ily felosztása úgy hat mint a munkafelosztás; továbbá általa a termelés a termékek azon nemekre szorítkozik, a melyek legelőnyösebbek, és a melyekre a rendelkezés alatt álló productiv erőket leginkább lehet kizsákmányolni.¹⁾

1. Minthogy a termelés felosztása szintén nagyobb csereforgalmat feltételez, azért az csak a gazdasági miveltség felsőbb fokain lesz lehetővé; ellenben annak alsóbb fokain az egyes termelőnek mindenfélét kell állítani elő, ha élni akar.

A termelésnek nemzetek közti felosztása szintén csak a gazdasági miveltség haladtával lehetséges nagyobb terjedelemben, addig míg a csereforgalom a nemzetek közt nehéz és biztonság nélküli, minden nemzet oda van utalva, hogy a maga kellékeit maga állítsa elő, csak ha kiterjedtebb lesz a forgalom és a vásár, áll be a lehetőség, hogy minden nemzet azon termelésekre szorítkozzék, melyek által a rendelkezése alatt álló productiv erőket legjobban kiaknázhhatja.

58. §. A termelés egyesítésének fogalma és haszna.

A termelés egyesítése abban áll, hogy különféle de egymásba fogódzó és egymást támogató termelések ugyanazon vállalkozó által üzetnek p. o. földmivelés és marhatenyésztés mellett még répaczukor vagy szeszgyártás, szóval valamely gazdasági iparüzlet; az ilyen termelések közti szoros összeköttetés, és azon körülmény, hogy az egyik termelés félbenszakadás nélkül nem folytattathatik, és hogy az egyik termelésnél a másiknak hulladékait használni lehet, ilyen termelési egyesítést nagyon előnyössé teszen.

59. §. A népesség számának befolyása a csereforgalomra.

Az élénk forgalom elegendő népesség által lesz lehetővé, azért ez is a nemzeti vagyonosság feltételei közé sorozható; elegendő népesség teszi a munkafelosztást alkalmazhatóbbá, szaporítja a kellékeket, lehetővé teszi a termékek nagyobb elkelését, tehát szerezt a kereskedésnek élénkebb terjedést, az embereket pedig

érintkezésbe hozván egymással, a szellemi miveltséget előmozdítja.

De azért a nagyobb népesség befolyását a nemzeti vagyonosságra és jólétre nem kell túlbecsülni, mint azt a mult század vége felé élő Sonnenfels tette, ki a népességi elvnek hódolván, azt állította: hogy a népességnek folytonos szaporodása leginkább mozdítja elő a nemzeti vagyonosságot; ezen nézet tévedés, mert nagy számu népesség valamely országban feltétlenül még nem szaporítja a nép jólétét, hanem csak akkor fogja azt eszközölni, ha azon nép a miveltség bizonyos fokán áll, ha az emberek szorgalmasan dolgoznak, a munkákat egymás közt czélszerűen felosztják, jó műszerekkel gépekkel ellátvák, és ha helyes arány van a nép száma és a tőkéek és termesztés alá vehető telkek mennyisége közt, különösen oly országban, mely egyedül földműveléssel foglalkodik, a népesség jótékony szaporodásának határt vet az ország termékenysége és nagysága.

Egyébiránt bizonyos, hogy mind az, mi a productiv erőket szaporítja, szaporítja a népességet, és mind az, mi a productiv erőket csökkenti, csökkenti a népességet is.

Sonnenfels tanával ellenkezik az angol Malthus tana, e szerint a népességnek természeti törekvése van geometriai arányban előrehaladni, holott az élelmi szerek még a legjobb esetben is csak arithmetikai arányban szaporodhatnak, ezért ha a népességnek azon szaporodási törekvése ellen gát nem tétetik, annak túlszaporodása és ennek következtében inség és nyomor áll be, az imitt amott létező bajok különösen a munkásosztályok sorsa rosszabbulása a túlságosan szaporodott népességnek tulajdonítandó, annál fogva különféle intézkedések szükségesek a népesség szaporodásának gátlására.

Mindazáltal Malthus tanában is tévedés és túlzás foglaltatik, mert téves azon állítása, hogy a népesség

geometriai, az élelmi szerek (létközegek) pedig csak arithmetikai arányban szaporodnak, itt különösen számitásból ki van feledve az, hogy a világ minden részében még számtalan miveletlen telek létezik, és hogy a természetnek még temérdek sok használatlanul heverő kincsei vannak, melyeket az emberek számára ki lehet aknázni, de tovább ezen állítás ellenében azt is lehet felhozni, hogy nem is igen mutatkozott azon tünemény eddig, miszerint valamely országban rendszerint volna hiány életszerekben, tovább hogy a népesség szaporodása és miveltség haladása a munka productiv erejét tehát a fentartási eszközöket is nagy mértékben szaporítja, és hogy a baj, mely imitt amott mutatkozott, nem a túlságos népességtől, hanem a javak aránytalan felosztásából származik.

Azon állítás is alaptalan, mintha a munkások sorsa folytonosan rosszabbá válnék, mert sok helyen azoknak helyzete épen a nagy ipari haladás következtében kedvezőbb lett.

Ezen tanok egyébiránt a gazdagoknál némileg szívtelenséget terjesztenek, és azokat a szegény embertársaik segélyezésétől elvonják.

Végre Malthus nem figyelmezett arra, hogy a miveltség haladtával a miveltebb és felvilágosultabb emberek ovatosabbak lesznek a házasság kötésében és gyermekek nemzésében, és csak akkor házasodnak többnyire, midőn állásukhoz képest családot tartani képesek.

Lasd: Roscher I r. 238—239 §. Kautz 56—57 §. Der Staat I r. 247—249 §. Kudler-Récsy I r. 29 §. Rössler 32—33 §. Glazer 264—268 §. Malthus: An essay of on the principle of population.

VI. Szakasz.

A gazdasági javak termelésének különféle nemei és azoknak productivitása.

60. §. A nyers anyagok termesztése azaz a mezei gazdaság fogalma és fontossága.

A mezei gazdaság azaz nyers termelés (Urproduction) mind azon foglalkodásokat foglalja magában, melyek az embereknek élelmeket és nyers anyagokat nyújtanak, tehát nem csak a földmívelést és marhatermesztést, hanem az erdőszetét, bányászatot, halászatot és vadászatot is.

A mezei gazdaság a nemzeti vagyonosságra nézve legnagyobb fontosságú, és annak alapját képezi, a mezei gazdasággal kezdődik az emberi míveltség, a földmívelő népesség a hanyatló és elsatnyuló városi népességet mintegy új erővel felfrisíti, és a honnak a legjelesebb védőket állítja, végre a mezei gazdaságat legegészségesebb foglalkodás, és nagyobb ragaszkodást is idéz elő a hon iránt mint más foglalkodás.

A mezei gazdaság valamely országban akkor mondathatik virágzóknak, ha általa az emberek sok és jó minéműségű mindenféle terményeket nyernek, ennek elérésére pedig szükséges, hogy a földmívelő a természetnek törvényeit ellessen, és a természet erőit a maga hasznára fordítani képes legyen.

Lásd: Glazer 32, 34, 35, 37 §§. Say II r. 1 feje. Kautz 60 §. Der Staat II r. 16—20 l. Récsy-Kudler II r. 2 és 7 §§.

61. §. A munkák, melyeket a földmívelőnek tennie kell, és a költségek, melyek azokra kívántatnak.

A földmívelőnek kétféle munkákat kell tenni, t. i. olyanokat, melyek által a föld alkalmatossá tételük a

termesztésre, p. o. a víz lecsapoltatik, fák és más növények, melyeket a föld magától terem, eltávolíttatnak. 2-or oly munkákat, melyek hasznos növények előállítására irányozvák.

A költségek pedig, melyek a földmivelésre kívántatnak, háromfélék t. i.

1-ör: Telki költségek, (avances foncières) azaz azon költségek, melyek által a föld termékeny állapotba tétetett, ilyenek p. o. azon költségek, melyek tétettek, hogy a telken mocsár kiszáríttassék, hogy a föld onnét elhordassék, vagy oda hordassék, hogy a kártékony növények kiirtassanak, továbbá az ásásra, épületekre fordított költségek; ha a telek pénzzel vétetett, a vételár is képezi a telki költséget.

2-or: A felszerelési költségek (frais d'entretien), melyek mind annak beszerzésére fordítottak, a mi a gazdaság kezdésére és üzésére kívántatik, ilyenek p. o. a marhák, gazdasági szerszámok beszerzésére, az épületek kijavítására fordított költségek.

3-or: Az évi költségek (avances annuelles), melyek évenként t. i. egy termesztési időszaktól (t. i. aratástól vagy szürettől) a másikig teendők, ilyenek p. o. a költségek, melyek a vállalkozónak, a munkások és marhák tartására, a vetésre való magra tétetnek.

Lásd: Kudler-Récsy II r. 4 §. Kautz 63 §.

62. §. A jövedelem, mely arra kívántatik, hogy valamely mezei gazdaság haszonnal üzetett legyen.

A mezei gazdaság akkor üzetett haszonnal, ha minden arra tett költségen felül tiszta jövedelmet nyújtott; arra pedig szükséges, hogy az évi nyers jövedelem akkora legyen, hogy 1-ör az évi költségeket kamataikkal együtt egészen, 2-or a felszerelésre kívántató

költségeket legalább lassanként, a mennyiben t. i. a felszerelési eszközök lassanként elhasználtatnak, 3-or a telki költségeknek legalább országszerte divatozó kamatait megtérítse, és azonkívül még többletet hagyjon fenn, mely a vállalkozónak tiszta jövedelmét képezi; minél nagyobb ezen tiszta jövedelem, annál nagyobb haszonnal üzetett a mezei gazdaság, és annál könnyebben gyűjtethetnek tőkék a jövő termesztésre.

Lásd: Rau I r. 366 §. Kudler-Récsy II r. 3 és 5 §§.

63. §. Vajjon ezen szó „tiszta jövedelem” a földbirtokosra és a nemzetre nézve ugyanazon értelemben vétetik-e?

Ezen szó tiszta jövedelem más értelemben vétetik a földbirtokosra, és másban a nemzetre nézve; a földbirtokosra nézve tiszta jövedelem mind az, mi neki az említett költségeknek a termények árából levonása után megmarad, tehát azon haszon, mely egyedül neki jut; a nemzetre nézve pedig tiszta jövedelem az, mi megmarad, ha a termesztés végett és alatt fogyasztott javaknak mennyisége (ilyenek p. o. a vetésre való mag, a munkában résztvett munkások által a munka alatt fogyasztott élelmi szerek, valamint a munkára használt marhák takarmánya) az összes termelékből levonatik, akárhogy osztatik fel azután azon maradék a termesztésnél résztvevők közt, azért ha a termelés nagyobb volt, mint az említett fogyasztott javak, a nemzetre nézve tiszta jövedelem létezett, tehát a mezei gazdaság productivitással birt a nemzetre nézve; de abból nem következik, hogy a földbirtokosnak is volt tiszta jövedelme, mert lehet, hogy az talán kénytelenített munkásainak nagy munkabért, vagy a kölcsönvett pénzért a tőkepénzesnek nagy kamatot fizetni, és így aránylag igen kevesett tarthatott meg termelékéből, vagy annak árából, a melyből aránytalanul nagy rész jutott a munkásoknak vagy tőkepénzesnek.

64. §. Az egyes mezei gazdasági ágakról, különösen a növénytermesztésről, marhatenyésztésről és erdőszetről.

A mezei gazdasági ágak közt legnevezetesebb a növénytermesztés, mely az emberek számára élelmi szereket, a marhák számára takarmányt, és azonkívül gyakran kereskedési növényeket, mint kendert, lent, dohányt stb. állít elő; hol a népesség csekély, és a forgalomra még kevés alkalom létezik, ott a mezei gazda csak leginkább a maga háztartása szükségleteinek fedezésére termeszt növényeket, és mesterséges művelési módokhoz, melyek által a földnek jövedelme nagyon szaporittatik, nem nyúl, mert azokra fordítandó költségek magokat ily állapotban ki nem fizetnék, mivel ily állapotban a termékeknek nincsen nagy ára, itt tehát a természetnek legtöbbet kell tenni, és csak a terméke nyebb földek miveltetnek, és azokra is kevés munka és még kevesebb trágya fordittatik, ugyanazon telkek sem miveltetik évenként, hanem gyakran ugarnak hagyatik, hogy a kimerített föld a magoktól növe növények által termékenyítő erejét megint visszanyerje, ily állapotban a föld általában csak kevés nyers és tiszta jövedelmet nyújt, és bizonyos térség, p. o. egy négyszög mérföld csak kevés számú embereket táplálhat.

De a miveltség haladtával és a népesség szaporodtával szükséges lesz a kevésbé termékeny telkeket, valamint ugyanazon telket évenként is mivelni, hogy pedig az évenkénti mivelés által a földnek termékenyítő ereje ki ne merítettessék, czélszerű gazdasági rendszer szükséges, melynek följel az, hogy a termesztendő növényeknek czélszerű felváltása és trágyázás által a telkek elvesztett erői visszaadassanak, ily rendszer alkalmazása és az összes gazdasági munkáknak mesterségesebb véghezvitele által a telkek jövedelme nagy

mértékben gyarapodik, és a termesztés belterjedőbb lesz, a belterjedőbb gazdaság vitelére pedig kívántató nagyobb költségek már ily állapotban kifizetik magokat, mert nagyobb a termékek ára, jobbak a közlekedési eszközök.

A miveltség haladtával és a népesség szaporodtával a legelőknek is mindinkább kell ritkulni, és azoknak helyébe mesterséges réteknek lépniök. ¹⁾

A bor és a gyümölcstermelés is a nemzetgazdaszatban nevezetes helyet foglalnak. Ha jó bor terem, a szőlőmivelés távol országokba való kivitelre alkalmas terményt nyújt; a tiszta jövedelem a bornál különféle években jobban különbözik, mint más termékeknel, mert a bornak mind mennyiségére, mind minémiségére az időjárás sokkal döntőbb befolyást gyakorol, mint más terményeknek. Gyakrabban állanak be rossz termésű évek, minélfogva a csupa szőlőmiveléssel foglalkodó gazdák állapota bizonytalanabb és változékonyabb, mint más földmívelési termesztéssel foglalkozóké.

A marhatenyésztés is nagyfontosságú nemzetgazdaszati szempontból, részint mert húst és más életszereket is, mint vaját, túrót, sajtot, tejet, tojásokat ad, melyek mind jó áron kelnek el, hol vagyonosabb a népesség, részint mert nyers anyagokat, ugymint bőröket, szőröket, gyapjút, szarvakat és végtére trágyát nyújt; továbbá némely marhák mintegy munkaségédekül szolgálnak a mezei gazdáknak; a lótenyésztés azonkívül még hadügyi szempontból is fontos. A marhatenyésztés a miveltség legsalsóbb fokán álló nemzetek által is üeztik, nomád nemzeteknek ez fő és csaknem egyedüli foglalkozásuk. A felsőbb miveltségi fokokon a marhatenyésztés egészen a földmívelés szolgálojává válik, de a hegyes vidékeken, hol a földmívelés kevés jövedelmet nyújt, a marhatenyésztés mindig a földmívelés fölött uralkodik. ²⁾

A nemzetgazdaszatban az erdők is fontos helyet

foglalnak, azoknak főtermeléke a fa, mely mint gyúanyag a fűtésnél, főzésnél és közlekedési eszközöknél, hol gőzerőmű használtatik, mint átalakítási anyag a különféle iparágaknál, és mint építési anyag házaknál és hajóknál szükséges. A fán kívül az erdők más termeléseket is nyújtanak, t. i. gyümölcsöket, makkot, gubacsot, vadakat, stb. Az erdők a termékenységre is, különösen a légkör nedvességére és a források számára, a folyók hajózhatóságára, sőt az egészségre is jótékony befolyással bírnak, tovább az erdők magas hegységekben a hófúvatok és viharok ellen, a tengerpartoknál pedig siványhomok ellen védelmül szolgálnak. A bérczoldalok sokszor másra mint erdőre nem is használhatók.

A tőke az erdőszeti gazdaszatba is haszonnal fektethető, de csak akkor, ha az erdőszeti gazdaszat kiterjedtebb, és akkor is hosszabb idő kívántatik annak visszahúzására, azért az erdőszeti gazdaszat csak tehetősebb földbirtokosoknak, testületnek vagy községeknek való, melyek szükség esetében az erdőszeti tudományban jártas férfiakat is alkalmazhatnak erdők gazdaszatánál. ³⁾

A fa hiányát a mennyiben az mint gyúanyag szükséges, tűzeg kőszén és más pótszerek pótolják.

1. Mintegy a természet által meg van állapítva a rend, melyben a gazdaszati fejlődés történik, csaknem minden nép a gazdaszatot foglalással azaz vadászattal és halászattal kezdette, későbbben átment a nomád marhatenyésztésre, az átmenetel inuen a megkötött földmivelésre akkor történik, ha már a legelők elégtelensége miatt szükség állt be.

A földmivelés is csak a miveltség haladtával fokenként fejlődik, az alsóbb miveltségi fokon, főleg ott, hol sok erdő létezik, divatoz az úgynevezett leégetési rendszer, mely abban áll, hogy erdő leégettetik, és a hamuba vettetik, eke pedig nem is használtatik ezen leégetési rendszer főleg divatoz Oroszországban, déli Amerikában és éjszak Amerika belsejében.

Azután következik az örökös legelői rendszer, melynél az egész virány két főrészsre oszlik, az egyik, mely közelebb fekszik a lakáshoz mint szántóföld, a másik örökké legelőként használ-

tatik, a szántóföld harmadrésze is évenként felváltva ugarnak hagyatván.

Főlebb áll ennél az úgynevezett mezőfűgazdasági rendszer, melynél ugyanazon virányon gabonatermelés és fűnövény egymást felváltják, de nem évről évre, hanem csak több év múlva, itt már minden föld egymásután eke alá vétetik és örökös legelő nem tartatik.

Még annál is főlebb áll a czélszerű magnemváltógazdaság, melynél ugar egészen hiányzik, hanem az egész telek használtatik, és évenként más növény (felváltva kalász és levélnövény) vettetik, és ezen rendszer által azon cél eléretni szándékoltatik, mely különben az ugar által eléretni czéloztatik, minden utóbbi foka a gazdaságnak belterjedőbb, tehát több tőkét és munkát igényel az előbbinél, a belterjedő gazdaság legmagasabb fokát éri el az úgynevezett kerti művelésben.

A belterjedési gazdálkodáshoz tartóznak a vizezések és vízlecsapolások, melyek részint a telkek művelését könnyítik, részint a gazdaságnak új telkeket szereznek; különben hasonló körülmények közt termékeny földön előbb lehetséges a belterjedőbb gazdaságnak behozatása, mint terméketlennél, belterjedőbb gazdaságnál a guano a csontliszt, és az emberi excrementumokból készített trágya nagy szerepet játszanak, ily trágyákkal Angolországban és Belgiumban, hol a váltógazdaság legnagyobb fokra fejlődött, kiterjedt kereskedés üzetik.

Hogy melyik gazdasági rendszer valamely vidéken alkalmazhatóbb, erre a vidéknek műveltségén kívül, ennek távolsága a termékek eladási helyétől is igen nagy befolyással bír, minél távolabb esik valamely vidék a piactól, annál nagyobb a termékek eladhatására kívántató szállítási költség, tehát annál kisebb a termelőnek nyeresége; ellenben, minél közelebb esik valamely vidék a piacához, annál kisebb a szállítási költség, tehát annál nagyobb a termelőnek nyeresége, azért némely termelések vagy belterjedőbb gazdaságra kívántató költségek nagyobb távolságban a piactól, sokszor már ki nem fizetik magokat, és innen kell magyarázni azon törvényt, hogy minél távolabb esik valamely vidék a piactól, annál mesterkéletlenebb, minél közelebb, annál költségesebb gazdasági rendszer helyén van; hogy ezen törvény vaspályák vagy más jó közlekedési eszközök létesítése által változást szenved, a mennyiben ezek távolabb eső vidékeket egymáshoz közelebb hoznak, az magától értetődik. a vaspályák leginkább használnak a legtávolabb vidékeknek és a legsúlyosabb áruknak, ellenben a piacához legközelebb lévő termelőknek nyereségét némileg kevesbitik, mert ezekre nézve a vaspálya következtében concurrentia támad a távolabbakkal.

Thünen „Der isolirte Staat“ című művében annak bebizonyítására, hogy a piactól távolság mekkora befolyással bír arra,

hogy valamely vidékben minő gazdasági rendszer üzemeltethet legnagyobbat haszonnal, példát hoz fel oly államról, mely gömbölyű alakú lenne, és melynek középpontján lenne azon hely, mely egyedüli jelentékeny piacnak szolgálna a termékek elkelésére, ha ezen főpiacz körül kisebb és nagyobb távolságban concentricus körök képzelgetnek, bizonyos, hogy minél közelebb a főpiaczhoz létező körök közt fekszik valamely vidék, annál kevesebb, minél távolibb körök közt, annál több költséggel lehet a termékeket a főpiaczra szállítani, tehát a közelebb körök közti vidékekben a belterjedőbb, a távolibb körök közti vidékekben pedig a külterjedő mivelés lesz helyén, mindenik körben aztán megint különféle növénytermelés és marhatenyésztés üzemeltethet legnagyobb haszonnal.

2. A marhának tenyésztése könnyebben történik kevésbé népesített vidékeken, hol nagy bőség van legelőken, néha sovány marha kevésbé mivelte vidékből hizlalás végett haszonnal vitetik oly vidékre, melynek belterjedőbb gazdasága van, mert ott a különféle gazdasági ipari hulladékok használtathatnak hizlalásra. A sertés-tenyésztés is leghasznosabban történik alacsonyabb gazdasági műveltségi állapotokban, hol a sertések a kevésbé használt erdőkben sokszor makkot nagy mennyiségben találnak.

Azon marhatenyésztési termékek, melyek csekély teriméjük és nagy értékök miatt nagy fokban szállításra képesek, alacsony műveltségű vidékeken nagy távolságban az eladási helytől is állíthatatnak elő, mert itt a távolszállítás hátránya ellensúlyoztatik az olcsóbb termelésnek előnye által, mely az ily vidékeken levő legelők bőségéből ered, az ilyen termelésekhez tartoznak a füstölt és besózott hús, a szalonna, de leginkább a bőrök és gyapjú, Oroszországban és Északamerikában is a bőr a kivitelnek egyik legnevezetesebb tárgya.

Nagyobb város körül a tejnek nyérése fődolog a körülötte levő marhatenyésztésnél, és ez annál nyereségesebb, minél nagyobb ott a népesség.

Ha a birkatenyésztésnél fődolog a birkahús, akkor az már közelebb a vásárpiachoz nyújt tetemes jövedelmet, de ha annál a fődolog a gyapjú nyérése, akkor ezen gazdasági nem üzése távol a várostól van indicálva, mivel a kiterjedt birkatenyésztés nagy területet kíván jó legelővel (régí közmondás: a birka távozik a műveltség elől, azaz a közlegelőnek megritkulásával megritkul a birkatenyésztés), a birkatenyésztéssel foglalkodó gazdáknak kiképezetteknek kell lenni, hogy képesek legyenek jó gyapjút előállítani, jó gyapjút közepszerű táplálattal mellett is lehet nyerni, de ha a hustermelés a fődolog a birkatenyésztésnél, akkor a birkának bő táplálásban kell részesülni, és kevésbé kell a legelőkön lenni. — A marhatenyésztés legnagyobb fokra vitetett Angolországban.

3. Bár az erdőszet a földműveléssel közel rokon, mégis azon főpontokban különbözik attól, hogy az erdőszeti termékek sokkal

nagyobb fokban természet-termelékek mint más földmívelési termelékek, hogy noha az erdő jó földön is jobban tenyészik, mégis rossz földet is tűr, mely földmívelésre alkalmatlan, hogy az erdőszet, valamint minden kiterjedő mívelés aránylag a térséghez csak csekély nyers jövedelmet nyújt, de ezen nyers termékből a még csekélyebb termelési költségek miatt jelentékeny rész tiszta jövedelem; továbbá hogy az erdőszeti termények rendszerint sokkal nagyobb terimével bírnak, mint hasonló értékű földmívelési termékek, azért a fa szállításra kevésbé alkalmas, innen van, hogy oly vidékeken is, melyek nincsenek távol egymástól, a faárak tetemesen különböznek, mind ezen különbségek pedig arra visszavezethetők, hogy az erdők kevésbé míveltethetnek belterjedőleg, mint ugyanazon vidéken és ugyanazon időben a földmívelésre szánt telkek.

Lásd: Glazer 38, 40 és 48 §. 148—153 és 156—165 §§ Roscher II r. 25—29 §-ig 33, 40, 41, 178, 179, és 183, 184, 189, 192 §§. Rau I r. 359—362 és 379—391 §-ig Der Staat II r. 23—36. és 39—42 tovább 218—236 l. Kudler-Récsy II r. 9—10 §-ig. Say II r. 8, 11 §.

65. §. A vadászat, halászat és bányászat.

A vadászat vadakat és prémbőröket nyújt, melyek sokszor nevezetes kereskedési cikket képeznek. A vadászati míveltség alsóbb fokain a vadászat a leglényegesebb keresetágot képezi, de oly nemzet, mely csak vadászból él, sem számra nem igen lehet nagy, sem tökéket nem igen gyűjthet, sem biztos életkeresettel nem bír. Minél jobban fejlődik pedig az embereknél a míveltség, és szaporodik a népesség, annál inkább megriktnak az erdők, és annál többet vesz a vadászat jelentőségéből, és utoljára csak mint mellékfoglalkodás tekintethetik; a vadaknak szerfeletti szaporodása egyébiránt nemzetgazdasági szempontból épen nem kívánatos, mert az a vetésekre és juhokra nézve veszélyes.

A halászat tavakban üzetik, hol a halak gyakran mesterségesen tenyésztetnek, továbbá folyókban és a tengerben. A halászat tápszert, a czethalászat pedig halcsontot és czetzsirt is nyújt.

A halászat sokszor fontos keresetágot képez, hi-deg égalj alatt, hol a kemény hideg a marhatenyésztést

és növénytermesztést csaknem egészen akadályozza, a halak az egyedüli, vagy főtápszert képezik; de fejlettebb gazdasági állapotnál is a halászat gyakran jelentékeny, a hering, az ajók, a tőkehal, az osztriga és a czetfogásnak terményei nevezetes kereskedési cikkeket képeznek, a hering és czethalászat egyszersmind iskola derék tengerészek kiképezésére.

A halak az újabb időben divatba jött mesterséges tenyésztés által nagyon szaporíthatatnak.

A bányászat is nemzetgazdasági szempontból igen fontos, mert nemes és nemtelen érczetek, savakat, gyúanyagokat és különféle köveket nyújt, különös fontossággal bírnak pedig újabb időben az ólom, réz, vas és kőszénbányák, a vasnak és a kőszénnek a közlekedési eszközöknél, a gőzgépeknél és a szeszvilágításnál nagyobb alkalmazása végett. A bányamivelés mind a földmivelés, mind a műipar sajátágaiban részesül. Valamely bányának művelése csak akkor hasznos, ha a művelési költségek kisebbek, mint az azokból kiásott érczek piaci ára, azért nem helyeselhető oly bányának művelése, mely a reája fordított költségeket meg nem téríti, kivéve ha annak folytatott művelésénél valószínűleg reménylhető, hogy későbben nyereséget nyújtand.

A bányamivelés sok tőkét kíván, mert sok költséggel van összekötve, a költségek nagysága egyébiránt különbözik különféle bányáknál, sok függ e tekintetben az ásványok vegyületétől, a bányatelek alkotásától; minél mélyebben fekszenek a kincsek a föld gyomrában, és minél több intézkedést kell a víz elhárítása miatt tenni, annál költségesebb a bányamivelés; a jövedelem tehát nem csak különböző bányákban, hanem ugyanazon bányában is különféle időkben különbözik. A tiszta jövedelem nagyságára a művelési költségeken kívül befolyással bír a bányának nagyobb vagy kisebb termékenysége, a közlekedési eszközök állapota, és más bányákkal versenyzés, a nemes érczeknél különösen

még a legtávolabb és legtermékenyebb bányák is befolyással bírnak a honi bányák jövedelme nagyságára, mert a nemes érczek akárhol állíttatnak elő, a világpiacra jönnek, hol is azok ára a kínálás és keresés közti arány által határoztatik meg, már pedig a nemes érczek árától függ a nemes érczeket foglaló bányák jövedelme.

Minthogy a bányák jövedelme gyakran bizonytalan, változékony, nem ritkán a bányák egy ideig veszteséggel mívelendők, és minthogy különben is a bányák mívelhetésére nagyobb tőke kívántatik, azért a bányák mívelése czélszerűebben történik részvényes társaságok mint magánosok által.

Lásd; Kantz 70, 71, 72 §§. Rau I r. 350—357 §. Der Staat II r. 7—11 l. és 208—216 l. Kudler-Récsy II r. 77—80, Glazer 51—54 §. és 166—168 §. Say II r. 7 fej.

66. §. A műipar fogalma és a kézműi és gyári ipar közti különbség.

A műipar alatt mindazon foglalkodásokat kell érteni, melyek nyers anyagot átalakítanak, és azt használhatóvá teszik, ¹⁾ következőleg a műipar mind a kézmivességeket, mind a gyárakat magában foglalja. A különbség a kézmivességi és a gyári ipar közt az, hogy a kézmives kevés segéddel és kisebb tőkével állít elő munkákat, melyekben neki az egyes rendelő igényeihez kell simúlnia; a kézmives tehát csak kivételképen dolgozik nagyobb mennyiségben bolt számára; a gyáros ellenben nagyobb tőkével, tehát sok segéddel, gépek alkalmazásával és nagyobb munkafelosztással nagyobb mennyiségű árukat állít elő raktárakbani árulás végett, és pedig önmagától választott alakokban.

A kézműi ipar inkább helyén van oly tárgyaknál melyek az egyes fogyasztónak különös szükségletei fede-

zésére kívántatnak, és melyeknek előállítására különös kézműi jártasság szükséges.

A gyári ipar pedig ott van inkább helyén, hol egyenlő nemű áruknak lehetőleg legnagyobb mennyiségben előállítása kívánatos.

A kézműi iparüzés előnye az, hogy általa több ember nyer független állást; ellenben a nagy iparnak kétségtelen előnye a műipari termékek olcsóbb ára és nagyobb mennyiségben előállíthatása, gyakran az áruk tökéletesebb mivolta, csak a nagy ipar nyújt nagyobb mennyiségben czikkeket a külföldi kereskedelemre, csak az állhatja ki a versenyt külfölddel, csak annál lehetséges a természet productiv erőit viz gőz erejét igénybe venni, végre nagyobb kereskedési és politikai hatalmat csak nagy ipar alapíthat.

A nagy iparnak hátrányai a kisebb ellenében: hogy nála sok ember foglalkodik, ki nincs közvetlenül érdekelve abban, hogy sikerüljön a termelés, hogy a gyári ipar léténél a népesség gyakran tulságos módon szaporodik, de azon népességnek nagy része csak proletáriusokból áll, kik csak mátol holnapig élnek, és kik legnagyobb nyomorba ejtetnek, ha a gyári termelés háboruk vagy a nyers anyagok nemkapása miatt akadályozva van, vagy külömb az elkelés némileg megakad; ide járul, hogy a nagy ipar a nagyobb tőke súlyát alapítván a kicsiny felett, az által sokszor az üdvös versenyt elnyomja, és az ipar piaczn kártékony egyedáruságot szül, valamint hogy sokszor túltermelésre ad alkalmat, tovább, hogy a nagy iparüző, ha kedvezőtlen körülmények állanak be, nehezebben huzhatja ki a tőkéjét a vállalatából, mint a kisebb iparos, és hogy mind az említett mind más okoknál fogva a nagy iparüző nagyobb veszélynek ki van téve, miszerint ötet egyszerre roppant veszteség érje, mi által tönkre tétethetik.

Tovább erkölcsi és közrendészeti szempontból a gyári ipar ellen az hozatik fel: hogy annál az üreg igen

nagy a munkaadó és a munkások közt, mi másként van a kézművességeknél, hol azok közt inkább patriarchalis viszonyok léteznek, tovább hogy az idegenségnél fogva, melylyel a munkaadó és a munkások egymáshoz a gyári iparnál állanak, a munkásosztály könnyen erkölcstelenségbe esik, hogy az embereknek szoros egymás melletti létele a gyári helyiségekben és némely gyári munkának minéműsége ártalmas az egészségnek, és szaporítja a halandóságot, hogy a munkások gyermekeinél hiányzik a házi nevelés, a munkadíj gyakran könnyelműen elpazaroltatik, a munkások közt iszákosság uralkodik, és a két nem közös együttmunkalása már az ifju korban az erkölcstelenség terjedésére vezet.

Ezen hátrányok daczára mégis roppant felsőbb-séggel bir a nagy ipar a kézműi ipar felett, tehát annak lábrakapása mindenütt óhajtható, ha a körülmények egyébként erre nézve kedveznek.

Tagadhatatlan azonban marad, hogy az átmenet a kézműi iparüzéstől a gyárira némi bajjal van összekötve, minthogy t. i. a kézművesek a gyárosok által háttérbe szoríttatnak; de ezen baj az által enyhül, hogy az átmenet nem történik oly igen rögtön, és hogy az átmenet történte után sem válnak a kézművesek egészen fölöslegesekké, mert javításokra mindig kézművesek kívántatnak, s továbbá a gyári üzletben kívántató gépeknek készítése és kijavítása is sokaknak foglalkozást szerez. ²⁾

1. Az iparkészítmények a czélok szerint, melyeknek szolgálnak, öt osztályba sorozhatók, ezek t. i. szolgálhatnak 1-ör élelmezésre, 2-or lakásra, 3-or ruházatra, 4-er bútorzatra, és 5-ör mint műszerek és gépek a javak előállításánál.

2. Némely kézművesség, mely egyéni szükségletek fedezésével foglalkodik, soha sem fog háborgattatni a gyárak által p. o. a kézművesek, üvegesek, mészárosok, pékek, kárpitosok, festők, mázólok, könyvkötők, némely gyár csak félig készített állapotban nyújtja a terméket, melyet a kézműves a helybeli szükségletekhez képest feldolgoz.

Lásd: Roscher II. r. 173, 175 §. Rau I r. 392 és 398—399 §. Kautz 80, 81 §. Glazer 56—61 §. Der Staat III r. 20—24 és 31—36 l. Kudler-Récsy II r. 82 és 90—92 és 165 §§. Rössler 29 §. Say II r. 8 fej.

67. §. Kivántatóság az iparüzés kezdésére és folytatására a tőke és jövedelem tekintetéből.

Az iparüzőnek az ipar kezdésére annyi tőkére van szüksége, hogy képes legyen 1-ör a nyers termékeket vagy félgyártmányokat, melyekre neki szüksége van, összevásárolni; 2-or, hogy a szükséges műszereket, gépeket, épületeket is megszerezhesse, és jó állapotban tarthassa; 3-or, hogy munkásainak a nekik járó munkadijt fizethesse, és 4-er hogy a készített árukat mindaddig fenntarthassa, míg azokat nyereséggel el nem adhatja.

Hogy pedig az iparos foglalkozását folytathassa, szükséges, hogy az áruk eladása által akkora jövedelemre tegyen szert, mely 1-ör azon tőkét, melyet nyers anyagokért és munkabérért kiadott; 2-or azon összeget, mely álló tőkéjének, gépek, műszerek, épületek fentartására kivántatik, neki egészen megtérítse, és 3-or neki még ezen tőkéktől járó országszerte divatozó kamatain felül, mint fáradságáérti jutalmat még nyereséget is hágy fen, melyből családjával tisztességesen élhet, s melyből hogy ösztöne legyen foglalkodásához, szükség esetére valamit félretehessen, és tőkéjét nagyobbíthassa. A tiszta jövedelmet tehát a műiparnál képezi az előállított áruk értékének és árának többlete az azok előállítására fordított költségek felett; s az iparüző nyeresége a szaporított értékből származik, tehát eredeti jövedelem. ¹⁾

1. A gyári iparüzésnél az iparosnak nagyobb vállalati nyereségre kell szert tennie, mint a kézmiveseknél, mert az elsőnél az iparüző nagyobb tőkével dolgozik.

Lásd: Der Staat III r. 38 l. Say II r. 12 fej. 10—20 §.

68. §. műiparüzés productivitása.

A műiparos az által szaporítja a nemzeti vagyonszágot, hogy munkája által a nyers anyagnak értékét növeli, így p. o. az asztalos néha oly darab fából, melynek értéke körülbelül két forint, csinos bútort készít, melynek értéke husz forintot tesz. Minél nagyobb azon érték, melyet az iparüző valamely nyers anyagnak adott munkája által, az átalakítás alatt és a végett fogyasztott termékek értékénél, annál nagyobb mértékben szaporodott a nemzeti vagyonság.

Minthogy pedig az iparárak a nemzeti javaknak szintén alkotó részét teszik, magától következik, hogy a nemzeti vagyonság annál nagyobb lesz valamely országban, minél több és minél tökéletesebb iparcikk, és pedig minél kevesebb költséggel állítatik abban elő.

Lásd: Der Staat III r. 36—37 és 39—42 l.

69. §. A műipar fontossága valamely országra nézve.

A műipar létezése és virágzása valamely országban nagyon fontos, mert 1-ör Attól függ a földmivelés fölvirágzása is, mivel a műipar alkalmat nyújt a földmivelési termények elkelésére, részint az által, hogy az iparüző népesség sok élelmi szert fogyaszt, részint pedig az által, mert a műipar a nyers anyagokat feldolgozza, ide járul, hogy az ipar a földmivelést is jó műszerekkel és gépekkel látja el; hol ellenben ipar nem létezik, maga a földmivelés is a fejlődésben hátra marad, mert a termények jó áron el nem kelnek, minek következtében a telkek jövedelme és azok értéke csökken, ¹⁾ és ha ily országban a népesség tán szaporodik,

ez más foglalkozások hiánya miatt csak nem kizárólag a földmiveléshez folyamodni kénytelen leendő, miből a telkek szerfeletti eldaraboltatásának, tehát magának a földmivelés eltörpülésének szükségképen következni kell.

2-or: A műipar virágzásától függ a bel és külkereskedés virágzása is: a belkereskedésé azért, mert ez nyers terményeknek iparczikkakkal fölcserélhetésétől föltételeztetik, s mert a műipar virágzása jó közlekedési eszközök létesítésére nagy befolyással bír; a külkereskedés virágzása pedig azért függ az ipar virágzásától, mert az iparczikkak alkalmasabb tárgyat képeznek a külkereskedésre, mint a földmivelés terményei, mivel az utóbbiak vagy nagy teriméjűek, vagy csak nagyobb terimében bírnak nagyobb értékkel, tehát azok szállítása költséges, sok földmivelési termény pedig távolabb szállításnál vagy némely égalj alatt romlásnak is alá van vetve, azért iparos nemzet mindig nagyobb sikerrel fog gyarmati hatalmat alapítani, mint csupa földmivelő nemzet.

3-or: A műipar a miveltség terjesztésére nagy befolyással bír, mert az iparüzés a tudományok miveltésével karöltve jár, alig lehet gondolni ipari foglalkozást, mely az egyik vagy a másik tudomány körébe ne vágná, a virágzó műipar a szunyadozó productiv erőket tevékenységre ébreszti, és már az emberek sűrűebb együttléte által is nagyobb felvilágosodást idéz elő, mely jótékonyan hat a polgári szabadság fejlődésére; rabszolgaság, röghöz kötött állapot csak földmivelési országokban fordulnak elő.

4-er: A műipar az előidézett nagyobb forgalom és a géperő körüli ismeretek terjesztése által felvirágoztatja a hajózást, életbe hív vasvonalokat, csatornákat és szaporítja az emberi élvezeteket.

5-ör: Végre a műiparnak léte nagy befolyással bír a hadsereg technikus osztálya kiképezésére, tehát a hadi erő nagyságára.

Ezekből kitetszik, hogy oly ország, mely földmívelés mellett ipart is üz, roppant felsőbbiséggel bír oly ország felett, melynek műipara nincsen, és hogy azért minden nemzet, melynek haladása és hatalma szíven fekszik, helyesen cselekszik, arra törekedve, hogy honában ipart létesítsen, mihelyt arra csak némileg kedvező feltételek léteznek t. i. tőkéek, és elegendő s miveltebb népesség, melytől az iparárúknak elkelése függ. 2)

1. Legfontosabbak a műiparnak azon nemei, melyek az országban termesztett nyers anyagokat dolgoznak fel, ezek után pedig következnek az ipar azon nemei, melyeknek áruai a népesség nagyobb részétől fogyasztatnak.

2. Az arányra nézve, melyben valahol az ipar a mezei gazdasághoz képest fejlődött, három állapotot lehet megkülönböztetni; az első állapot az, melyben a földmívelés már jóformán fejlődött, úgy, hogy nagyobb jövedelmet nyújt, mint azok fentartására szükséges, kik azzal foglalkoznak; a másik állapot az, melyben az ipar egyenlő arányban fejlődött a földmíveléssel, és ezen fejlődés a legelőnyösebb; a harmadik állapot pedig az, melyben az ipar túlsúlyllyal bír a földmívelés felett, a mi történhetik, ha a földmívelés mindenféle bilincsekben szenvedvén hátramaradt, míg az ipar szabadon fejlődheték. A fejlődésnek ezen állapotja nem veszélynélküli, mert ez esetben az ipar sok külföldi nyers anyagot dolgoz fel, azoknak pedig külföldről megszerzése valamint a belőlök készített iparczikkéknek elkelése megakadhat.

Lásd: Glazer Über die Bedeutung der Industrie 1845. Mich Chevalier Cours d' economie politique Tome I premier discours d' ouverture, Kautz 78, 79 §§. Der Staat II r. 20—22 l. és III r. 12—19 és 65 l. Kudler-Récsy II r. 83—87 és 172 §. Carey Principles of the social science ezen utóbbi mű kiválólag a műiparnak valamely országban fontosságának bebizonyítását tárgyalja.

70. §. A kereskedés productivitása és befolyása a nemzeti vagyonosságra.

A termelékek legkisebb része fogyasztatik maga a termelő által, azoknak nagyobb része arra van szánva, hogy kereskedés által más kézbe juttassék, a keres-

kedés tehát egy áruczikknek más áruczikkal vagy pénzzel kicserélésében áll.

A kereskedés nem azon értelemben productív foglalkozás, mintha új javakat állítana elő, miként a földmívelés és ipar, mert ezt nem teszi, hanem csak azon értelemben, hogy a már előállított javaknak értékét emeli az által, hogy azokat oly birtokos kezébe hozza, kire nézve azok többet érnek, tehát azokat ily emberre nézve megközelíthetőkké teszi, az értéksziporítás által pedig a kereskedés a nemzeti vagyonosságot is szaporítja, így p. o. ha képzelünk valamely országot, melynek egyik részében sok gabona, de kevés fa, másik részében pedig sok fa, de kevés vagy semmi gabona nem terem, és felteszszük, hogy a két vidék közt kereskedés létezik, és annál fogva a gabona birtokosa az ország másik részében lakó fabirtokossal fáért cserélheti ki a gabona feleslegét, mindketten nyernek, mert mindegyik valamit kap, minek ő reá nézve nagyobb értéke van, mint annak volt, mit ő érte adott; ellenben ha a gabonabirtokos gabonáját, a fabirtokos pedig fáját mással ki nem cserélhetné, mindenik termékei ugyanazon mennyisége mellett szegényebb volna, és szükségleteit kelőlőképpen ki nem elégíthetné. 1)

A kereskedés virágzása a termelőnek reményt nyújt termékei elkelésére, és ez által ötet azoknak szaporítására és tökéletesbitésére buzdítja, holott a kereskedésnek hiánya az emberben csökkenti a termelési kedvet.

Még jótékonyabb befolyással lesz a nemzeti vagyonosságra a kereskedés, ha a tulajdonképi kereskedő mint a termelő és fogyasztó közti közvetítő által vitétik, ennek közvetítése által a termelő és fogyasztó megszabadulnak azon időveszteségtől, fáradságtól, költségektől, melyeket különben tenni kellett volna, hogy egymást felkeressék, és a fogyasztó olcsóbban szerzi meg az árukat a kereskedőtől, noha ez is nyerni akar, mintha a termelőt maga kénytelen lett volna felkeresni, a mi

az által lesz lehetséges, mert a kereskedő az árukat a termelőktől nagyobb mennyiségben veszi, és folytonos gyakorlása által a vételben is több ügyességgel bír. ²⁾

Egyébiránt bizonyos, hogy a kereskedők rendszerint nem mások rovására nyernek, hanem nyereségük rendszerint a közbenjárásuk által létrejött értéksziporításból és a költség s munkamegtakarításból származik, innen van, hogy a kereskedést üzö egyének, városok, nemzetek gazdagodnak, és rendszerint azok is, kik nekik nyereségeiket fizetik.

A kereskedés jótékony hatásaihoz tartozik az is; hogy általa a különféle vidékü söt országu emberek érintkezésbe hozatnak, miáltal a műveltség terjesztése, a tudományosság különösen a földismeret, az internationalis munkafelosztás, és a barátságos viszonyok a nemzetek közt hatalmasan előmozdittatnak, új termelések és mivelési nemek a külföldről a belföldre átültetnek, (mint ez hajdan a burgonyával történt) a hon lakósaí mindenféle élvezetekkel megismerkednek, és az által is nagyobb tevékenység kifejtésére indittatnak.

1. Minden kétségen kívül van az, hogy a nemzeti vagyonság oly kereskedés által nem gyarapodik, melyben a kereskedőknek rendkívüli nyeresége csalásból vagy onnan eredt, mivel egyedáruságok vagy más mesterséges eszköz által valamely árunak árát nagyon felverhették; ily esetben azoknaknak nyeresége más emberek vesztességéből származik, szintén kétséget sem szenved, hogy az állampapírokkal kereskedés a nemzeti vagyonságot nem szaporítja, noha az egyes kereskedőknek néha nagy nyereséget szerezhet, mert ezen nyereség nem értéksziporításból, hanem csak mások vesztességéből származott, azonkívül még ezen kereskedés a tőkét a termeléstől elvonja, és azért méltán improductiv kereskedésnek nevezethetik.

2. A kereskedő nyereségének nagyságát határozza a vételárnak és a költségeknek különbsége az eladási ártól; és a forgatásnak gyakorisága; minél gyakoriabb a forgatás, annál nagyobb lesz a kereskedőnek nyeresége.

Lásd: Rau I r. 104—105 és 406 §. Der Staat III r. 150—164 és 180 l. Kudler-Récsy II r. 179—183 §§ Rössler 70 §. Glazer 62—64 és 178—181 §§ Kautz 91 §. Say II r. 13 fej. és 14 fej. 2—3 §.

71. §. A kereskedés különfélesége.

A kereskedés 1-ör az áruk mennyiségére nézve vagy nagy, vagy kis kereskedés; nagy kereskedést üz az, ki az árukat csak nagy mennyiségben adja el, tehát többnyire csak más kereskedőknek; kis kereskedést ellenben az üz, ki az árukat oly kis mennyiségben árulgatja, minőt a fogyasztóknak mindennapi szükséglete kíván; ez utóbbihoz sorozható a házaló kereskedés is.

2-or a kereskedés vagy bel- vagy külkereskedés, az előbbi ugyanazon ország polgárai, az utóbbi pedig különféle ország polgárai közt üzetik, és a külkereskedés valamely országra nézve lehet beviteli, kiviteli, átszállítási, fuvarozási és közvetített kereskedés. Beviteli kereskedést azon nemzet üz, mely más országokból árukat hoz be, kiviteli kereskedést ellenben az, mely a maga áruit más országokba kiviszi.

Átszállító kereskedés azon országban üzetik, melyen keresztül külföldről hozott áruk más országba szállítatnak, az áruk tulajdonosai akár a bon polgárai, akár idegenek legyenek.

Fuvarozási kereskedést azon nemzet üz, melynek kereskedői külföldön árukat vásárolnak, és azokat más országba szállítják eladás végett, a nélkül hogy azokat honukon keresztül vinnék, ¹⁾ ilyen fuvarozási kereskedést nagy kiterjedésben p. o. jelenleg Görögországnak lakószói üznek.

Közvetített kereskedés az, melyben két nemzetnek áruai cseréltetnek ki egymással, de nem azon nemzetek kereskedői, hanem egy harmadik nemzetnek kereskedői közvetítése által, ez összetett kereskedésnek is nevezethetik. ²⁾

1. A fuvarozási kereskedést meg kell különböztetni a fuvarozási üzlettől, erre következő példa szolgálhat: ha egy osztrák ha-

jótulajdonos Alexandriában Egyiptusban gyapotot rak hajójára egy trieszti ház számára, hogy azt Franciaországba szállítsa, ez Osztrákországra nézve fuvarozási kereskedés, de ha a gyapotot egy francia ház számára szállítaná Franciaországba, ez Ausztriára nézve fuvarozási üzlet volna.

2. A kereskedés nemeihez számíthatni a bizományi és szállítási kereskedést is; az elsőnél az áruknak vétele és eladása másnak megbízásából és annak veszélyére történik: az utóbbi idegen áruk átvételében és tovább szállításában áll, ezt inkább csak kereskedési üzletnek nevezhetni.

Lásd: Rau I. r. 407—408 §§ Der Staat III r. 199—200 és 232—233 l. Kudler-Récsy II r. 187—188 §§ Glazer 65—66 §. Kautz 92 §. Say II r. 14 fej.

72. §. Folytatás, activ és passiv kereskedés.

A kereskedés továbbá lehet activ és passiv, vagy is tevéleges és szenvedőleges; activkereskedést azon nemzet üz, mely maga viszi ki áruait más nemzetekhez, és maga vásárolja össze más országban a neki szükséges árucikkeket, tehát mely nagyobb kereskedési tevékenységet fejt ki; passiv vagy szenvedőleges kereskedést ellenben azon nemzet üz, mely saját áruait az idegeneknek otthon adja el, és a szükséglett árucikkokkal is külföldiek által látatja el magát.

Még más értelemben is vétetnek ezen kifejezések activ és passivkereskedés. A közönséges szójárásban t. i. activkereskedésnek mondatik a beviteli, passivkereskedésnek pedig a kiviteli kereskedés. Még más értelemben activ, ha a kivétel több mint a bevétel; passiv ellenkező módon.

Lásd: Rau I r. 416, 431. Der Staat III r. 196—197 l. Kautz 92 §.

73. §. A kereskedés egyes nemeinek productivitása és befolyása a nemzeti vagyonyosságra.

A kereskedésnek productivitása annál nagyobb, minél inkább emeli az országban már létező javaknak értékét, minél több új értékeket szerez külföldről, s minél inkább nyújt foglalkozást a honi termelőnek, és a termelésére fordított tőkét minél hamarább téríti meg neki; — kétséget sem szenved tehát, hogy a belföldi kereskedésnek nagy productivitása van, mert ez az ország különféle vidékeiben termelhető termékek egymással felcserelését lehetségessítvén magát a termelést az ország több vidékeiben előmozdítja, és a termelt javak értéke emelését okozza; a belkereskedés az ország jólétével legszorosabb összeköttetésben áll, ¹⁾ és főleg a gazdasági miveltség felsőbb fokain túlsúlylyal bír a külkereskedés felett.

A külkereskedés, ha kiviteli kereskedés annyiban bír productivitással, a mennyiben az országban termesztett árukért külföldről értéket (pénzt) hoz az országba.

A beviteli kereskedés pedig a mennyiben azon bevétel, által a honpolgárok oly áruk birtokába jutnak, melyek valamely általánosabb szükségletet fedeznek, s melyek a honban vagy épen nem, vagy nem oly olcsón állíthatnak elő, miáltal nagyobb ösztönt kapnak más javak termelésére, melyek áráért az idegen portékák megszerezethessenek.

Ebből magától értetik, hogy a ki vagy bevitt áruk minémüsége nem közönyös, hanem a bevitt áruknál különösen sok függ attól, minő szükségletet fedeznek, van-e tartósabb értékök, és fogyasztatnak-e többek által tehát adnak-e alkalmat nagyobb termelésre. Ha valamely országban a helyzet külkereskedésre igen ked-

vező, és a benne lakó nemzetnek nagy vállalkozási szelleme van, a külkereskedés előnyösebb lehet mint a belkereskedés. ²⁾

Az átszállítási kereskedés a honi termelőknek foglalkozást nem nyújt, hanem hasznos csak a kereskedőknek, kik tőkéiket abba fektették, a fuvarosoknak, átszállítóknak és a vendégfogadósoknak.

A fuvarozási kereskedés pedig egyedül a kereskedőknek, kik azt üzik, és talán még a hajógyárosoknak, ha t. i. az országnak hajói abban foglalkodtatnak nyújt hasznot.

1. A belkereskedés némely előnnyel bír a külkereskedés felett, hogy t. i. kevesebb félbenszakításnak van kitéve, hogy kisebb tőkéket kíván, mint a külkereskedés, hogy a tőkének forgatása abban hamarabb történik, és hogy biztosabb, mert a kereskedő belföldön magának könnyen szerezhet tudomást azon személyekről, melyekkel kereskedik, azoknak hiteléről és az országban fennálló törvényekről: ellenben a külkereskedésnek, előnye, hogy nagyobb határa van mint a belkereskedésnek, minek folytán a termelést csak nem határtalan módon lehet kiterjeszteni, mint ez Angolországban a műipari termelésnél látható.

2. A kereskedési rendszer abban nagyon tévedett, hogy a belföldi kereskedésnek semmi fontosságot nem tulajdonított; ellenben Smith Ádám rendszerre is tévedett abban, hogy a belföldi kereskedést mindig előnyösebbnek állította a külkereskedésnél.

Lásd: Rau I r. 409—415 és 432—434 §§. Mill III könyv 17 fejt. 1—5 §. Der Staat III r. 200—210 l. Kudler-Récsy II 173 §. Rottek Lehrbuch der Vernunftrechtes und der Staatswiss. IV k. 41 §. Say II r. 14 fejt. 7 §.—17 §. 18 f. 5—9 §.

74. §. A kereskedésnek fokankénti fejlődése.

Mi a kereskedés fejlődését illeti, ez a házalási kereskedéssel kezdődik, ez a gazdasági míveltség alsóbb fokain, főleg hol a ritka népesség elszórtan lakik s tehát csak kevés letelepedett kereskedő létezik, csaknem egyedüli mód arra, hogy a különféle vidékek a szükséges árukkal elláttassanak, a gazdasági míveltség fel-

sőbb fokain ellenben a házalási kereskedés sok tekintetben ártalmas lesz, főleg mert a kis városokban letelepített kereskedőknek árt, és a csempészkedést mozditja elő.

A fejlettebb gazdasági míveltségnél mindinkább elterjednek a telepített kereskedések, a nagy kereskedés felvirágzása legkésőbbben történik, mert ez nagy tőkét, ügyességet s terjedtebb vásárt feltételez, és nagyobb veszéllyel van összekötve.

A külkereskedés főleg ha az országnak helyzete arra kedvező, és tőkék nem hiányoznak, sokszor korábban fejlődik, mint a belkereskedés.

Az átszállító kereskedés, ha az országnak saját kereskedői által üzetik, már a kereskedésnek nagyobb fejlődését teszi fel.

A passiv kereskedés előbb létezik, mint az activ kereskedés, és nem is kíván oly nagy tőkét és vállalkozási szellemet, mint ez utóbbi, mely nagyobb veszéllyel is van összekötve, és azért az első oly országnak való, melyben csekély a vállalkozási szellem, csekélyek a kereskedési ismeretek, és kevés tőke létezik, mely hasznosabban fordittatik a termelésre, mint a kereskedésre, mindazáltal állandóságra nézve biztosabb az activkereskedés, mert az azt üzö nemzet portékáinak mindig új és új elkelési piacokat kereshet fel, és nagyobb kereskedési hatalomra csak oly nemzet vergődhetik, mely kiterjedt activkereskedést üz, az activkereskedésnek az államhatalam által mintegy idő előtti mesterséges előmozditása a nemzetnek sokszor gazdasági áldozatokat okoz, de politikai szempontból p. o. a tengeri hatalom alapítása vagy emelése végett czélszerű és szükséges lehet.

Lásd: Rau I r. 417 és 435—436 §. Der Staat III r. 165 és 336—338 l. Kudler-Récsy II r. 215 §. Kautz 92 §.

75. §. A személyes szolgálatok és szellemi munkáknak productivitása.

Ha ezen szó „productiv“ szélesebb értelemben vétetik, a mennyiben t. i. általa a képesség értetik másoknak bármely személyes szolgálatot tenni, vagy őket valamely szellemi vagy finomabb érzéki szükséglettel ellátni, s így az összes jólét előmozdításához némileg járulni, magának pedig az által jövedelmet szerezni, akkor minden ember productiv módon dolgozik, kinek munkája kerestetik és fizettetik, mert ilyen az összességért dolgozik, és a társaság összes szükségletei kielégítéséhez, sokszor a productiv erők szaporításához járul, azért az összes termelés által előállított javakban ő is részesül, noha azon javak előállításánál közvetlenül részt nem vett, az író tehát, kinek munkái kerestetnek, az orvos, tisztviselő, ügyvéd, kiknek foglalkozásuk van, mely által hasznot szereznek a társaságnak, szélesebb értelemben véve productiv módon dolgoznak. ¹⁾

Egészen improductiv csak azon ember, ki vagy épen nem dolgozik, vagy kinek munkája senki által nem kerestetik.

A szélesebb értelemben vett productivitásnak azonban több fokai vannak, a személyes szolgálatoknak munkája t. i. annál nagyobb mérvben productiv, minél inkább a productiv erők szaporításához járul, vagy minél inkább oly javakat állít elő, melyek nemzetgazdasági szempontból ha bár csak közvetve is hasznosak, tovább minél kevesebb költséggel történik valamely szükséges személyes szolgálatnak előállítása, annál nagyobb productivitással is bír az.

Ha azonban ezen szó „productiv“ szorosabb értelemben vétetik, akkor csak azok nevezethetnek meg productiv embereknek, a kik gazdasági javakat előállítanak, ²⁾ a többi ember mind improductiv fogyasztó, de

a kik közt, ha fogyasztásuk befolyásáról a nemzetgazdaságra itélni kell, megint különbséget kell tenni, a szerint a mint foglalkozásuk által nagyobb vagy kisebb hasznot szereznek a társaságnak.

1. A személyes szolgálatok vagy közönségesek, melyek csak közönségesen létező erőket és ügyességeket szükségelnek, ilyen szolgálatokat tesznek a napszámosok, cselédek; vagy magasabbak melyek előleges kiképezés nélkül nem gyakoroltathatnak. Mind az egyik mind a másik neme a szolgálatoknak közvetve a nemzeti vagyonosságot gyarapítja.

2. Szorosabb értelemben tehát csak a földmivelés és iparüzés és legfelebb némileg a kereskedés számíttathatnak a productív munkákhoz, és általában azt lehet állítani, hogy ezek közül alacsonyabb fokon álló nemzeteknél a marhatenyésztés és földmivelés legproductívabb munkák, a miveltebb népeknél és sűrűbb népességnél ellenben a műipar productivitása lép előtérbe.

Lásd: Roscher I r. 61—76 §. Glazer 12 §. Rau I r. 107—108 §. Mill 1 könyv 3 fej. Kudler-Récsy I r. 20 §. Rotter IV r. 19 §. Say I r. 5 fej.

MÁSODIK KÖNYV.

A javak felosztásáról.*I. Szakasz.***A javak forgásáról.**

76. §. A javak forgásának fogalma, és képesség a forgásra.

A javak felosztása történik azok átmenetele által egyik birtokos kezéből más birtokos kezébe, ezen átmenetel pedig a javak forgásának, a forgásra szánt jószág árának neveztetik.

A különféle áruknak forgásra képessége különféle. Ezen képesség annál nagyobb lesz, minél könnyebb bizonyos árukra nézve vevőket felkeresni, és minél könnyebb ilyeneket találni.

A vevők felkeresése pedig annál könnyebb, minél inkább alkalmasak bizonyos áruk elküldésre, minél nagyobb azok értéke súlyok és teriméjökhez képest, s minél több alkalmatosság létezik azoknak szállítására.

A vevők találása pedig valamely árura nézve annál könnyebb, minél inkább tartozik azon áru a közönséges kellékekhez, s minél több ember bir fizetési tehetséggel azon áru megszerzésére, így p. o. valamely közönséges szükségletet fedező áru inkább talál vevőket, mint művészi szülemények.

Ebből kitetszik, hogy a forgásra képesség nemcsak különféle áruknál nem egyenlő, hanem ugyanazon áruknál is különböző időkben és helyeken nagyon különbözik, mert ez megint az forgásnak helybeli és időbeli kiképezésétől függ.

Lásd: Roscher I r. 95 §. Rau I r. 252—254 §. Kudler-Récsy I r. 114 §. Rössler 38—39 §-ig Kautz 31 §.

77. §. A javak forgásának változása a gazdasági műveltség haladtával.

A javak forgása a gazdasági műveltség haladtával nagyobb, gyorsabb, szabályszerűebb és szabadabb lesz.

Nagyobb és gyorsabb lesz a javak forgása a gazdasági műveltség haladtával, mert ezzel szaporodnak és javulnak a közlekedési eszközök, gyarapodik az emberek fizetési tehetsége, a népesség szaporodása következtében nagyobb kiterjedést nyer a vásár, ez pedig nagyobb munkafelosztást és nagyobb termelést idéz elő.

Szabályszerűbb lesz a javak forgása a gazdasági műveltség haladtával, mert az akkor mindig kevésbé lesz bizonyos időkre, p. o. vásárookra és a termelők és fogyasztók közti közvetlen forgalomra szorítva, hanem túlnyomólag különös kereskedők által közvetítettik.

Hol a nemzetgazdaság már nagyon fejlődött, a javak forgása mindinkább szabadabbá válik, míg végre a személyes szabadság, a tulajdon és a munkajog teljes elismerésének következtében a szabad versenyzés uralkodóvá lesz, ez pedig abban áll, hogy az egyén a birtokában lévő productiv erők és javak felett szabadon rendelkezhetik, és azokat bármely termelésre vagy vállalatra tetszése szerint fordíthatja, sőt el is idegenítheti, szóval, hogy az egyén munkája választásában, a terme-

lésben és kereskedésben éppen nincsen korlátolva, a szabad versenynyel természetesen együtt jár az igyekezet legyőzni a vetélkedőket.

A szabad verseny a szabad mozoghatás lehetősége-sítése által, mint Roscher jól jegyzi meg, a nemzetgaz-dászat minden erőit felszabadítja, az egyéni erőnek a legjobb érvényesítésére alkalmat szerez, a termelők önbizalmát emeli, és azoknak nagyobb ösztönét és igye-kezetét idézi elő, miknek következtében a nemzetgaz-dászat terén nagy előmenetel és haladás reményl-hető lesz.

Mindazáltal soha sem kell szem elől veszteni, hogy a szabad versenyzésnek tökéletes uralkodása csak a magasabb gazdasági műveltségnél, hol az igen termé-szetszerűleg mintegy magától lassanként fejlődik, fogja azon jótekonny eredményeket szülni, nem pedig ott, hol azon foka az érettségnek, és mind azon feltételek hi-ányzanak, melyek annak jótekonny hatására kívántat-nak, azért az alsóbb gazdasági műveltségi állapotokban soha se lehet korlátlan szabad versenynek helyt adni, hanem szükséges, hogy az államhatalom az irányra a termelésnél és kereskedésnél, a tulajdon és munkajog feletti rendelkezhetőségre némi befolyást gyakorolhasson, és a magánosok érdekét a közérdeknek alárendelvén, az egyéni szabadságot a gazdaság terén némileg kor-látolja, miszerint így bizonyos termelési ág sikerülése, és bizonyos munkamennyiség feletti rendelkezhetőség biztosíttassék, mennyire terjedjen e befolyás, s mennyire üdvös ezen korlátozás, az egyes állam konkrét viszonyai-tól, különösen az állam szervezetétől, a különféle nép-osztályok egymáshoz arányától, azok műveltségétől és a gazdasági állapotok előrehaladásától függ, minél inkább terjed a népnek mindennemű haladása, annál inkább kell ezen korlátozásokat megszüntetni. ¹⁾

1. Ezen oknál fogva a kérdések a robotok, dézma, a telek megkötöttsége, vagy mobilizációja, a czéhrendszer vagy iparszabad-ság, a korlátlan kereskedés vagy vámrendszer, a kamatszabadság

vagy kamatláb meghatározása előnyei vagy hátrányai felett, melyek a nemzetgazdasági politikában vitatás alá kerülnek, mindig a különféle viszonyokat és konkrét körülményeket, melyek valamely államban bizonyos időben léteznek szem előtt tartva eldöntendők.

Lásd: Roscher I r. 96—97 §-ig Rau II r. 29 §. Mill 2 kögv 4 fejr. 1—3 §-ig Kautz 31 §. Rössler 28 §.

78. §. A javak forgását közvetítő és előmozdító eszközök.

A javak forgása közvetítettik az ár által, előmozdítatik pedig 1-ör a forgási eszközök t. i. a pénz és a hitel; 2-or a közlekedési eszközök és 3-or a forgatási eszközök (Umsatzmitteln) által.

II. Szakasz.

Az árról.

79. §. Az ár fogalma.

Valamely dolog ára alatt érteni kell kifejezését azon dolog csereértékének más érte kapható javakban, p. o. ha egy mérő búza két rőf vászonért adatik, akkor két rőf vászon az ára egy mérő búzának és megfordítva.

A közönséges szójárás szerint pedig valamely dolog ára alatt értjük kifejezését valamely dolog csereértékének pénzben, mely az esetek többségében érte bizonyos időben fizettetik, és ez piaczi árnak is neveztetik.

Lásd: Rau I r. 144—145 §§. Glazer 75 §. Roscher I r. 99 § Kautz 33 §.

80. §. Mi által határoztatik meg valamely dolog piaczi ára?

Valamely dolog piaczi ára meghatároztatik a kínálás és keresés, vagyis az eladni és venni akarók közti arány által; ha a kínálás és keresés egymással egyensúlyban állanak, akkor az ár közepszerű lesz; ha a keresés szaporodik, a kínálás pedig nem változik, akkor az ár felszökik; ha pedig a kínálás gyarapodik, megmaradván ugyanazon keresés, az ár alábbszáll.

Az eladni szándékozó részéről az ár meghatározásánál különös tekintetbe jönnek a termelési költségek; minthogy pedig csaknem minden termeléshez telek, tőke és munka kívántatik, azért a termelési költségek rendszerint a telekjövedelemből, a munkabérből és a tőkejövedelemből állanak; ezen termelési költségek képezik az úgynevezett termelési árt, melyen alúl a termelő nem fogja adni termékeit, kivéven ha nagy szükség kényszeríti; ezen termelési ár tehát a termelőre nézve képezi az ár minimumát. Ebből következik, hogy ha más körülmények nem változnak, a termelési költségek szaporodása valamely árunak árát felferi, azok kevesbülése pedig azt alább szállítja.

A termelési költségeken kívül még az eladónál az ár meghatározásában a dolognak használati értéke, (mely attól függ, vajjon az természeti, illedelmi vagy fényüzési szükségletet fedez-e?) és a felsőbb műveltségi fokoknál csereértéke is tekintetbe jön.

A venni szándékozó részéről az ár meghatározásában szintén a dolog használati értéke és azonkívül a fizetési képesség is tekintetbe jön, mert ezek határozzák meg, minő áldozatra kész az, és mennyire képes a dolog megszerzésére, és ezek képezik az ár maximumát rá nézve; ¹⁾ ebből következik, hogy más körülmények nem változván valamely áru használati értékének emelésével, vagy a venni szándékozók fizetési tehetségének

gyarapodásával az árunak ára szintén emelkedik, ellenben az áru használati értékének, vagy a venni szándékozók fizetési tehetségének csökkenésével, az árunak ára leeb száll, így p. o. valamely telek ára emelkedik, ha használati értéke gyarapodik.

1. A vevők fizetési képességéből kell magyarázui, hogy kisebb sommákról szóló iparpapírok (részvények állampapírok) közönségesen keresetebbek, és jobb áron kelnek el mint nagyobb summákról szölok, mert azokra aránylag nagyobb száma a vevőknek találkozik, szinte úgy van a telkekrc nézee, kisebb házak és telkek aránylag drágábbak mint nagyobbak, mert az előbiekre nézve több ember bir fizetési képességgel, tehát nagyobb a venni akarók száma, ugyan abból kell magyarázni, hogy pénzvetlen országban, melyben az embereknel a vételi képesség hiányzik, még rossz aratás után a gabona csekély kínálatánál annak ára aránylag még is alacsony lehet, holott vagyonos népnél, mely fizetési képességgel bir, ki sem lehet számítani, mily magasságra emelkedhetik a gabonának ára szükség esetében.

Lásd. Smith Adám 1 könyv. 7 fej. Say III. r. 4 fej. Mill III. könyv. 2 fej 1 —4 §ig. Roscher I. r. 100—102 §ig. és 104—106 §ig. Ran I. r. 146—156 §ig és 166 §. Kautz 33 §. Der Staat I. r. 113—116 l. Kudler-Récsy I. r. 34—39 §ig. Glazer 76—86 §ig. Rössler 44—45 §ig.

81- §. Vajjon az ár felszökkenése vagy alábbszállása minden árunál ugyanazon arányban történik-e, melyben a keresés szaporodott, vagy csökkent a kínáláshoz képest?

Az árfelszökkenés vagy árleebbszállás nem történik minden árunál ugyanazon arányban; a melyben a keresés szaporodott vagy csökkent a kínáláshoz képest, hanem erre nézve igen sok függ attól, vajjon valamely áru a nélkülözhetlen, vagy pedig a nélkülözhetőbb javakhoz tartozik-e, vajjon az könnyen és gyorsan előálitható-e vagy nem, és attól mennyire lehet a kínálást és a keresést egymással egyensúlyba hozni, azaz szükség esetében az egyiket, vagy a másikat szaporítani vagy csökkenteni.

Ha oly árunál, mely nélkülözhetlen, és melynél a kínálást nem lehet oly gyorsan szaporítani, p. o. a gabonánál, a kínálás a kereséshez képest alábbbszállott, annak ára sokkal nagyobb arányban szökhetik fel, mint minővel a kínálás csökkent; de ha nélkülözhető (fényüzési) áruknál a kínálás csökkent, azok ára nem fog oly arányban felszökni, mint a minővel a kínálás csökkent, mert minthogy sok eddigi vevő már nem lesz képes azon ár fizetésére, ezen árukra nézve a keresés is csökkenni fog, ez történik akkor is, ha a nélkülözhetetlen áruk ára nagyon felszökött, mert akkor a fizetési képesség a nélkülözhetőkre nézve csökkent, azok vételében az emberek akkor magokat megszorítják, tehát ezek ára soha sem szökhetik fel oly mértékben, mint a nélkülözhetleneké. ¹⁾

Az ár csökkenése ellenben nagyobb arányban történik oly áruknál, melyeknél a keresés a kínálás szaporodtával nem igen könnyen emelkedik, és más részről a kínálás a keresés csökkenésével nem igen könnyen kevesbítettethetik, így p. o. igen dús aratás után a gabona ára, főleg ha annak kivitelére más országokba alkalom nincs, nagyon alábbbszáll, és pedig nagyobb mértékben mint a bor ára bőtermő szüret után, mert a bort könnyen lehet későbbi időre eltenni, és így a kínálást kevesbíteni.

Ebből kitetszik, hogy azon áruknál fognak az árak legkevesbé ingadozni, melyeknél a kínálás és keresés egymáshoz legkönnyebben jutnak egyenlő arányba.

1. Minthogy különösen a gabonánál mint nélkülözhetetlen tárgynál a kínálás csökkenésével annak ára sokkal nagyobb arányban szökhetik fel, mint minővel a kínálás csökkent, azért a gazda oly években, melyekben a gabona nem oly jól fizetett, mint átlagosan más években fizetni szokott, termékeért sokszor oly árt kap, mely termelési költségeit sokkal nagyobb mértékben haladja fölül, mint közönséges termésű években, és lehetséges, hogy néha csekélyebb mennyiségű gabonájáért több pénzt vesz be, mint más években nagyobb mennyiségért, de azért még sem lehet azon szabályt

állítani fel, hogy a szűk termésű évek azon gazdára nézve, ki terményeit eladja, a legelőnyösebbek, ezen szabály csak akkor volna feltétlenül érvényes, ha minden ország csak a maga termelésére volna fogyasztásában útalva, és az aratás minden évben teljesen elfogyasztatnék, de minthogy a gabona egy részről évről évre is eltétetik, más részről külföldről is behozathatik, azért szűk termés után a gabonaár túlságos felszökkenésének annyiban elejét vehetjük, a mennyiben még a múlt évekről gabonakészletek léteznek, és a mennyiben külföldről az országba gabonát hozni lehet, a fennlevő készletek vagy a külföldről behozott gabona természetesen ilyenkor jó áron eladhatók.

Lásd. Roscher I. r. 103 §. Kautz 33 §. Gläzer 150 §.

82. §. A piaczi ár irányulása a termelési ár felé.

Valamely áru piaczi ára mindig hajlammal bír a termelési költségek felé irányulásra, azaz mindig a termelési árral egyensúlyba helyezkedésre, ha a javak termelése és adásvevése, azaz a szabad versenyzés korlátolva nincs, mert ha valamely árunak p. o. a dohánynak vagy bornak piaczi ára hosszabb idő óta alacsonyabb a termelési áránál, akkor a termelőnek kára volt, ennek következtében azon áru termelése csökkenni fog mindaddig, míg annak piaczi ára megint emelkedik, mivel sok termelő, hogy kárt ne valljon, azon termelést kevesbitendi, vagy azt elhagyandja; ellenben, ha valamely árunak piaczi ára hosszabb idő óta nagyobb a termelési áránál, annak termelése gyarapodni fog, mert az ár emelkedése ösztönül szolgál ezen áru termelésére, a termelés gyarapodása pedig az ár csökkenését vonja maga után. Ebből kitetszik, hogy valamely dolog piaczi ára hosszabb időre el nem távozhatik a termelési ártól, hanem a körül ingadoz, noha azzal tökéletesen ritkán találkozunk össze. ¹⁾

1. Szabályként tehát fel lehet állítani: hogy rendszerint oly áruk, melyeknek egyenlő termelési költségük van, egyenlő csereértékkel bírnak, azonban azon szabály több kivételt szenved, melyeknek okairól a következő §. értekezik.

Lásd. Roscher I. r. 107—109 §ig. Rau I. r. 137 §. Mill III. könyv. 3 fej 1 §. Der Staat I. r. 120—122 l. Rössler 82 §. Glaser 87 §.

83. §. Kivétel azon szabály alól, hogy a piaczi ár a termelési ár felé irányul.

Azon szabály, hogy a piaczi ár a termelési ár felé irányul, oly áruknál szenved kivételt, melyeknél a kínálás tetszés szerint nem nagyobbíthatatik, vagy nem kevesbítettethetik, szóval melyeknél a szabad versenyzésre nézve valamely akadály áll be; a kínálás tetszés szerint nem nagyobbíthatatik sokszor természeti akadályok miatt, ilyen akadályok p. o. hogy azon erők, melyek bizonyos javak előállítására kívántatnak, már nem léteznek, ennek helye van elhúnyt művészek remekműveinél, vagy hogy valamely javak p. o. kereskedési növények vagy bizonyos szőlőnemek előállítása az égalj vagy föld minéműsége miatt, melly arra kívántatik, csak bizonyos mennyiségben lehetséges, és azon túl nem terjesztethetik, sokszor más akadályok miatt nem lehet a kínálást nagyobbítani, p. o. hogy valamely árunak termelésére kívántató tőke vagy ügyesség kevés ember birtokában van, oly esetben a termelési ár nagyon túlhaladó úgynevezett egyedárussági ár állhat be.

De kevesbíteni sem lehet mindig tetszés szerint a kínálást, ha mindjárt valamely árunak ára nagyon alábbszállt, mert némely áru hamar elromlik, tehát hamar eladandó, gyakran pedig a munkások bizonyos munkához szokva lévén, másra oly könnyen át nem térhetnek, ezt észlelni lehet a lenfonóknál Siléziában, kik, noha másutt gépek által és sokkal kevesebb költséggel törtenik a lenfonás, s kik tehát ennél fogva igen keveset keresnek, mégis kénytelenek foglalkozásuk mellett maradni.

Némely tárgyaknál, melyek már nagyobb mennyiségben léteznek, és melyek tartósak, a kínálat szín-

tén nem kevesbítettethetik, ha mindjárt azoknak vételi és használati ára tetemesen csökken is, ennek helye van p. o. a házaknál valamely hanyatló félben lévő városban, és ily esetben úgynevezett szükségár állhat be.

A különféle körülmények tehát, melyek a kínálás és keresés közti arányra vonatkoznak, okozzák, hogy a piaczi ár a termelési ártól nagyobb vagy kisebb mértékben eltérhet.

De ugyan azon árunál is a piaczi árnak eltérése a termelési ártól sem egyenlő minden eladónál, hanem az egyiknél nagyobb, a másiknál kisebb, ezen különbségnek pedig oka az, hogy maga a termelés különféle termelőknél egyenlőtlen nagyságú költségekkel történik, az egyik p. o. termékenyebb földdel bír, vagy gépek segítségével dolgozik, vagy nyers anyagokat olcsóbban szerez, vagy újon feltalált természeti erőt igénybe vesz, vagy nagyobb munkafelosztást alkalmaz, és ezeknek folytán olcsóbban termel mint a másik. Ily esetben a piaczi ár alakulására nézve attól függ minden, mekkora termelés által fedezhető az összes kellék; ha az összes kellék a legolcsóbb termelés által fedezhető, akkor ennek termelési költségeihez alkalmazkodik a piaczi ár, és akkor a drágábban termelők csak veszteséget szenvednek, kénytelenek lesznek tehát termelést abbahagyni, míg kedvezőbb körülmények nem állanak be.

De ha az olcsóbban termelők nem láthatják el az egész piacot, tehát az összes kellék fedezésére a költségesebb termeléshez is kell nyúlni, mi különösen néha földi terményeknél történik, akkor a drágábban termelők is concurrálhatnak ugyan az olcsóbban termelőkkel, mert a piaczi ár az esetben azon költségek szerint alakul, melyek a legkevésbé előnyös, de az összes kellék fedezésére még szükséges termelésre kívántatnak, azonban az olcsóbban termelő által, hogy az olcsóbban előállított termelékekért hasonló árt kap, mint más, ki kevésbé kedvező körülmények közt, azaz nagyobb költ-

séggel termelt, nagyobb nyereségre tesz szert, és pedig annál nagyobbra, minél inkább túlnyomók kedvező viszonyai mások irányában. ¹⁾

Vannak még más a társadalmi viszonyokon alapuló okok is, melyek a piaci árak a termelési ártóli eltérését eszközlik, p. o. gyakran összebeszélések a vevők vagy eladók közt hathatnak az árakra; ha a földmivelő népesség nagyon szegény, az árak az aratás után aránytalanul alábbszállhatnak, továbbá korlátozott czéhek, különféle kiváltságok, egyedáruságok, nagy adók, be- és kiviteli tilalmak, szóval különféle államintézkedések, melyek a szabad versenyzést gátolják, a javak árára különféle befolyással birhatnak.

1. Ha valamely árunak birtokosa gazdagabb, és az áru fenttartható, akkor nyugodtan várhatja be, míg az árak reá nézve kedvezőbbek lesznek, míg szegény földmivelők és szőlős gazdák az aratás vagy szüretelés után kénytelenek gyakran tuladni termékeiken.

Lásd. Rau I. r. 159—162 §ig. Roscher I. r. 110—113 §ig. Der Staat I. r. 123—124 l. Kudler-Récsy I. r. 41 §. Glazer 88 §. Say III. r. 4 fej, 15, 16 §§.

84. §. A drágaság és olcsóság fogalma.

A javak árára nézve gyakran használtatnak azon kifejezések: „drága, olcsó“ de azokkal gyakran különféle fogalmak köttetnek össze.

Gyakran valamely dolog drágának neveztetik, ha azért nagyobb somma pénzt kell fizetni, mint más helyeken, vagy mint más időben; ellenkező esetben pedig olcsónak.

De ez nem helyes fogalma a drágaság-vagy olcsóságnak, mert a pénz értéke is különböző helyeken különbözik, és ugyanazon helyeken is különböző időkben változik, azaz ugyanazon somma pénz hol föbb, hol kevesebb munkával szerezhető, tehát abból, p. o. hogy valamely áruért bizonyos időben nagyobb somma pénz fizettetik, mint más időben érte fizettetett, nem követ-

kezés, hogy azon áru azóta drágább lett, mert lehet, hogy a pénz azóta értékében lebbszállt, és ez által minden árunak ára emelkedett de csak látszólag.

Ha ugyanazon időben valamely árunak drágaságáról vagy olcsóságáról akarunk helyes ítéletet hozni, akkor meg kell vizsgálnunk, hogy más árukból mennyi mennyiséget kell adnunk azon áru bizonyos mennyisége fejében, és minő különbség van a munkamennyiségre nézve, mely az első, és a mely a másik áru mennyiség előállítására kívántatik, azaz minő áldozat kívántatik bizonyos áruk megszerzésére; ha a végett, hogy bizonyos áru megszerezethessék, más, sokkal nagyobb munkába kerülő dolgot adni kell, akkor az első valódi drága lesz, ellenben ha annak megszerzése kevesebb munkába kerülő dolog odaadása által lehetséges, akkor az előbbi olcsó lesz.

Szintén ha itélni akarunk, vajjon valamely áru bizonyos idő óta drágább vagy olcsóbb lett e, összehasonlítást kell tennünk a többféle javak ára közt egymással különféle időkben, így p. o. ha arra, hogy egy font hús szereztessék valamely mult időben 40 almát vagy 12 tojást vagy 30 darab burgonyát vagy 3 darab káposztafőt adni kellett, és jelenleg egy font húsert 60 almát kell adnom, még nem következik, hogy a hús drágább lett, mert lehet hogy csak az alma olcsóbb lett, mint előbb volt, ha t. i. most sem kell többet adni a tojásból burgonyából káposztafőből, és sok más terményekből, hogy egy font hús szereztethessék mint előbb, de ha mind ezekből is jelenleg többet kell adni mint előbb, hogy egy font hús szereztethessék, akkor a hús csakugyan drágább lett mint az előtt volt.

A valódi drágaság vagy onnan ered, mert bizonyos oknál fogva, p. o. hogy hiány vagy a termelés mennyiségében, a piaci ár a termelési áron túl nagyon emelkedett, vagy hogy a termelési költségek is nagyok voltak.

A valódi olcsóság pedig vagy onnan ered, hogy valamely árunak piaci ára bizonyos oknál fogva a termelési áron alább szállt, vagy hogy a termelési költségek magok csekélyek voltak.

Lásd. Roscher I. r. 99 §. Rau I. r. 168—169 és 174 §§. Kudler-Récsy I. r. 42 §. Kautz 34 §. Der Staat I. r. 112—113 l.

85. §. Az árnak legkedvezőbb állapota nemzetgazdasági szempontból.

Az árnak azon állapota legkedvezőbb, mely legközelebb áll a termelési költségekhez, és a mellett a fogyasztóknak fizetési tehetségéhez is kedvező arányban áll; ha az ár ilyen, akkor a fogyasztók szükségleteiket könnyen fedezik, és a termelők egyformán nagy kelen-dőségre tarthatnak számot. ¹⁾

De ha valamely dolog piaci ára nagyon felülhaladja termelési árát, akkor a termelők nyernek a fogyasztók rovására; ellenben ha valamely dolog piaci ára annyira alábbszáll, hogy a termelőnek még előállítási költségei sem térítettnek meg az árban, ilyen ár a fogyasztóra nézve legalább egy időre előnyös lehet, de a termelőknek kárt okoz, és ha hosszabb ideig tart, magának a termelésnek csökkenését vonja maga után.

Az olyan árnak beállása, mely gazdasági tekintetben legkedvezőbb, előmozdítatik a szabad versenyzés nagyobb kiterjedése, és ezzel ellenkező akadályok kevesbülése által. ²⁾

1. Valamely dolog árára nézve azonkívül kívánatos még-hogy az nagyobb ingadozásoknak ne legyen kitéve; ezen ingadozások igen nyomasztók azért is, mert azok a termelési költségekben azon áruknál, melyeknek előállításánál a dolog használtatik, szintén változásokat okoznak.

2. A szabad versenyen kívül a kedvező ár létesítéséhez járul mind az, mi által a kínálás és keresés közti mindenkor arányának biztos megítélése könnyítettik, ez pedig léginkább az által történik, ha az árak, melyekkel a különféle javak különféle helyeken bírnak, időről időre hírlapok útján közzé tétetnek.

Lásd. Rau I. r. 170—173 §. Kautz 34 §.

86. §. Vajjon hatósági árszabás által nem érhető-e el a gazdaságatilag legkedvezőbb ár?

Hatósági árszabás által legalább tartósan nem lehet a gazdaságatilag legkedvezőbb árt meghatározni, mert a hatóságnak hatalmában nem áll azon okokat, melyek az árnak természetszerűnti alakulására befolyással bírnak, t. i. a kínálás és keresés közti arányt és a termelési költségeket szabályozni, minél fogva igen könnyen történhetnék, hogy a hatóság oly árt szab, mely annál mely szabad versenyzés következtében magától alakúlna, vagy magasabb vagy alacsonyabb volna; az első esetben a fogyasztók, a másodikban a termelők szenvednének; ide járúl még, hogy igazságos árszabás az áruk különféle jósága miatt nem is történhetik, és hogy az árszabás a termelők által könnyen kijátszathatik.

Az árszabás legfőlebb a gazdasági míveltség alsóbb fokain, hol elég versenyzés nincs, mutatkozik néha mint szükségesség, de ott sem vihető ki, ha igen természetellenes, hanem csak akkor, ha mind a termelő, mind a fogyasztó érdekeinek egyaránt megfelel, és így a természetszerűnti árnak mintegy kifejezést ad, hogy ezáltal a gyengébbnek az erősebb általi kizsákmányoltatása akadályoztassék.

Lásd. Roscher I. r. 114 §. Kautz 34 §. Ran II. r. 313—315 §. Kudler-Récsy II. r. 117—119 §. Say III. r. 4 fej, 20 §.

87. §. Változások a javak árai körül a gazdasági míveltség haladtával.

A gazdasági míveltség haladtával azon javaknak, melyek előállításánál a természet túlnyomólag közreműködik, milyenek a földmívelői termékek, árai emelkednek; ellenben azon javaknak, melyek előállításánál munka és tőke túlnyomólag igénybe vétetnek, tehát az iparcikkek, árai leebb szállandanak, de egyszersmind

az áringadozások kevesbűlnek, és az árak szabályszerűebbek és állandóbbak lesznek, az árak nagyobb állandósága pedig a nemzetgazdászatra jótékony befolyással bir. ¹⁾ ²⁾

1. Azon javaknak, melyek előállításánál a természet túlnyomólag működik, árai azért emelkednek a gazdasági műveltség haladtával, mert ezzel már a szaporodó népesség miatt is azoknak kelete gyarapodik, kínálata pedig azon javaknak meg van szorítva, és azok termelése bizonyos mértéken túl nem szaporíttathatik, aránylag leginkább felebb szöknek árai azon javaknak, melyek az alsóbb műveltségi fokokon csupán csak elfoglalási munka által nyerhetők elegendő mennyiségben, p. o. a fa vadak, halak, de a melyek nagyobb műveltségi fokoknál a szaporodott szükséglet tökéletes fedezésére nagyobb költséggel és erőfeszítéssel termelendők.

Azon javaknak, melyek előállításánál munka és tőke túlnyomólag vétetnek igénybe, árai azért szállanak le a gazdasági műveltség haladtával, mert ezzel nem csak több munka és tőke válik rendelkezhetővé, hanem mert mind ez mind amaz mindig hathatósabb lesz; az árak leginkább azon javaknál szállanak le, melyeknél a nyers anyag csak csekély részét képezi a termelési költségeknek; és a melyeknél a termelési költségek nagybani termelések és gépek alkalmazása által kevesbíthetők.

Végre szabályszerűebbek lesznek az árak a gazdasági műveltség haladtával, mert a jobb közlekedési eszközök helyes arányt eszközölnek a kínálás és keresés közt., a nagyobb népesség pedig nagyobb és szabadabb versenyzést és élénkebb csereforgalmat idéz elő, és mert az áruismeret az áruk termelési költségeinek megítélhetése valamint a becsületesség inkább terjed, miáltal a csalások elháríttatnak. és végtére mert a gazdasági műveltség haladtával a javak forgatása mindinkább különös egyének t. i. a kereskedők által közvetítettik, kik vételük által alacsony áraknál ezeknek emelésére, eladásuk által magasabb áraknál ezeknek alábbszállítására hatnak; az alacsonyabb műveltségi állapotnál az alkudozás nagyon divatos, míg a felsőbb műveltségi állapotokban a meghatározott árak rendszere mindig jobban lábra kap.

2. Az arányból, melyben a különféle áruk árai egymáshoz valamely országban állanak, lehet a műveltségi fokra, melyet azon ország elért, nevezetes következtetéseket vonni, és onnét, hogy a különféle áruk árai különféle nemzeteknél azoknak különböző műveltségi foka szerint egymástól igen különböznek, lehet magyarázni, miért veszik ifjabb s kevésbé fejlődött népek, melyeknél a nyers termelés túlnyomó, ipari kellékeiket legszívesebben a legműveltebb nemzetektől, az utobbiak képesek lévén bizonyos mennyi-

ségü nyers anyagokért sokkal nagyobb mennyiségű és jóságú gyártmányokat adni, mint más kevésbeelőrehaladt nemzet.

Lásd. Rau I. r. 185—186 §. Roscher I. r. 115 és 130—134 §-ig. Kautz 34 §. Der Staat I r. 128—139 és 154—156 l.

III. Szakasz.

A pénzről.

88. §. A közönséges csereeszköz szükségessége.

Eredetileg minden kereskedés csak csere által eszközöltetett, és jelenleg is a műveletlen népeknél az összes kereskedési forgalom csak cseréből áll.

De a cserekereskedésnek nagy nehézségei vannak, és mellette a kereskedés nem igen fejlődhetik, mert sokszor az egyik embernek, ki valamely áruval bír, melyet a másik tőle szerezni óhajt, épen nincs szüksége azon árukra, melyeket az utóbbi neki érette cserében adni akar, vagy legalább oly nagy mennyiségben nincs szüksége, hanem csak bizonyos részben, p. o. egy pár font húsrá, de nem egész ökörre.

Ezen nehézségek eltávolítására, a forgalom könnyebbítésére és a munkafelosztás lehetségesítésére választani kellett oly árut, mely közönséges csereeszköz és mérv gyanánt minden csereérték mérésére használható, és mindenki által minden időben elfogadtatik, ezen áru pénznek neveztetik; arra azonban nem minden áru egyformán alkalmas; a gazdasági miveltség alsóbb fokain különféle áruk, és pedig olyanok, melyek nélkülözhetlenek, és tehát legkönnyebben elárúsíthatók, használtathatnak, p. o. fenttartható gyümölcsök, különösen pálmagyümölcs, állatbőrök, marhák, (leginkább a nomád nemzeteknél) elefántesont, só, theából készített téglák, kagylók stb.

De a miveltség némi fejlődésénél a nemes érczek t. i. az arany és ezüst mindenütt közönséges csereesz-

köznek fogadtatnak el ¹⁾, és pedig azért, mert leginkább bírnak azon tulajdonságokkal, melyekkel közönséges csereeszköznek bírnia kell, t. i. 1-ör egyáltalában kedveltek, és belső vagyis használati értékkel bírnak, mert az arany és ezüst szépségük és ritkaságuk miatt különösen fényűzési célokra használtatnak, azért minden ember hajlandó azokat elfogadni; 2-or mert azoknak ára oly igen hirtelenül nem változik; 3-or mert tiszta állapotjukban minéműségökre nézve egyformák; 4-er mert fentarthatók és nincsenek a romlásnak alávetve, sőt a használat által is keveset vesztenek; 5-ör mert kisebb részekre feloszthatók, és mind ezek megint egy egészé összeköttethetnek, értékök csökkenése nélkül; 6-or mert kisebb terimében is nagyobb értékkel bírnak és azért máshová könnyen átszállíthatók; 7-er mert sem igen nagy mennyiségben nem találtnak, sem igen ritkák, és előállításuk rendszeren bizonyos munkaerőt igényel. ¹⁾, ²⁾, ³⁾.

1. A nemzetek legközelebb azon érczet használják mint pénzt, melylyel magokat vagy saját termelés vagy kereskedés által legkönnyebben elláthatják, az arany sokszor mosás által kevesebb nehézségekkel szereztetik, mint az ezüst az érczkövekből, azért sokszor az első alantabb műveltségi fokokon még közelíthetőbb?

A műveltség haladtával a nemzetek főleg azon nemes érczet használják, mely cserekellékeiknek leginkább megfelel, a műveltség közép fokain az ezüst felel meg legjobban a kellőknek, de a műveltség legfelsőbb fokain, hol sok nagyobb fizetés fordul elő, az arany jobban felel meg a kellőknek, mert kisebb terimében nagyobb értékkel bírván, számlálásra és átküldésre alkalmasabb mint az ezüst.

2. Oroszországban 1828. évtől egész 1843. évig platinából is verettek pénzek, de ez már jelenleg nem történik, és a forgásban voltakat már beváltották.

3. Minthogy a pénz azon közönséges csereeszköz, mely a forgalmat az emberek közt könnyíti és terjeszti, a munkafelosztást lehetségesíti, a tőkék gyűjtését hatalmasan előmozdítja, kitetszik, hogy az minden esetre jelentékeny szerepet visz a nemzetek háztartásában, de azért nem kell annak fontosságát tulbecsülni, valamint más részről igen kevésbé sem kell azt venni, mint azt némely újabb nemzetgazdászati írók tévék.

Nemzetgazdaságtan.

Lásd. Smith Adam 1 könyv, 4 fejr. Rau I. r. 257, 262—264 §. Mill III. könyv. 7 fejr. 1—3 §. Glazer 89—91 és 97, 98 §§. Kantz 85. §. Der Staat I. r. 131 l. Mich Chevalier Cours de l' economie politique III. kötet. De la monnaie 1 fejr. Kudler-Récsy I. r. 33 és 118—122 §§. Rössler 47 §. Say II. r. 7 fejr. 1—3 §. és 8 fejr. 1 §.

89. §. A különféle alak, melyben a nemes érczek mint pénz használtathatnak.

A nemes érczek mint pénz kétféle alakban használtathatnak, t. i. 1-ör Nyers alakban; az ilyen nemes érczdarabok rudaknak neveztetnek, Chinában az arany és ezüst ily állapotban használtatik, az európai nemzeteknél az arany-és ezüstrudak csak az internationalis forgalomban és a bankoknál fordulnak elő, de legrégiebb időkben a nemes érczek egyáltalában ily alakban használtattak mint közönséges csereeszköz; az ily pénz-nél szükséges a nemes érczek tisztaságát és súlyát megvizsgálni, sokszor mindazáltal a rudak is azok tartalma bebizonyítása végett valami jelleggel láttatnak el, mely esetben csak súlyok mérlegeltetik.

2-or. Mint vert pénz, vert pénznek pedig oly érczdarabok neveztetnek, melyeknek a kormány mint hitellességgel bíró hatalom külön jelleget (alakot és felírást) adott, mi által azoknak súlyáról és tartalmáról biztosítékot nyújt.

E jellegezésnek tehát haszna az, hogy általa mindenki megnyugtattatik az iránt, hogy a bevett pénzt azon értékben tovább adhatja, melyben ő kapta, és hogy a pénzek tartalma kipuhatólása és súlyok mérlegezése feleslegessé válik.

Rége a pénzek a nemes érczekből oly tisztán, verettek, mint csak lehetett, de később az okból, hogy azoknak nagyobb keménységek legyen, és hogy ez által az elkopásnak inkább ellentállhassanak, az érczek vegyítettek, különösen az ezüsthöz réz, az aranyhoz réz vagy ezüst, vagy mind a kettő együtt vegyítettett,

ezen vegyíték ötvözésnek (Legirung) neveztetik, az aranynak vegyitéke rézzel a veres, ezüsttel a fehér, az ezüsttel és rézzel vegyes ötvözésnek hivatik.

Lásd. Rau II. r. 235 §. Der Staat III. r. 252—253 és 259 l. Kudler-Récsy I. r. 124 §. Say II. r. 8 fej, 16 §.

90. §. A pénzláb, belérték, külérték fogalma.

Pénzláb alatt kell érteni azon megállapított szabályokat, melyek szerint valamely kormány pénzét vereti, különösen foglalatját a törvényes rendeleteknek a különféle pénznemek súlya, tartalma és nevezete iránt.

A súly (Schrott) alatt kell érteni valamely pénzdarab összes súlyát, tartalom (Korn, Feingehalt) alatt pedig mennyiségét azon nemes ércznek, melyet bizonyos nevű pénzdarabnak magában kell foglalnia.

A pénzláb tehát kifejezi: minő súlylyal és tartalommal kelljen birniok bizonyos nevű (p. o. talléros vagy forintos) pénzdaraboknak, tehát minő arányban álljon mennyisége a nemes ércznek, mely főalkatrészét képezi valamely pénznemnek, az ahhoz vegyített nemes érczhez, vagy is hány bizonyos nevet viselő pénzdarab veressék egy finom arany vagy ezüst márkából vagy vámfontból.

Valamely pénzdarab tartalma annak belértékét, a neki adott nevezet pedig annak kül- vagy névszerinti értékét képezi.

A külérték kifejezésére különös nevezeteket használnak, melyek néha a belértékre vonatkozó és egyeseket az kifejezik ki; ilyenek voltak a régieknél divatozó pénznevezetek: drachma, as, pondo stb., ilyen nevezetek természetiek; de néha a külérték kifejezésére alkalmazott nevezet még magában a belértéket ki nem fejezi, ilyen nevezetek p. o. a tallér, forint, fridrichsd'or, guinea, huszas; ilyen nevezet önkényes, mert ezek alatt különféle tartalmat lehet gondolni, és ily nevezetek elfo-

gadása mellett csak a pénzlábnak köztudomásra hozatala által tudatik meg általánosan, hogy azon külnevezet minő belértéknek felel meg, azaz hogy azon tallér vagy forint egy márka ezüstnek hányad részét foglalja magában, p. o. ha megállapított, hogy egy márkából 20 ezüst forint veressék, akkor tudatik, hogy mindenik forint 20-ik része egy márkának, tehát ennyi a belérték, és ha a forint három huszasra van osztva, tudatik, hogy minden huszasnak belértéke egy márkának hatvanadik része; ellenben ha egy márkából 24 forint veretik, akkor egy forint belértéke egy márkának huszonnegyedik része; az első esetben a pénzláb súlyosabb, a másikban könnyebb.

Minden különmemű darabnál a pénzlábban megint meghatároztatik, hogy az mennyit foglal magában azon legkisebb pénzmennyiségből, mely a számításnál alapul szolgál, p. o. hogy a tallér vagy forint ennyi vagy ennyi krajczárt foglal magában, annyi krajczár tehát, mennyit a tallér vagy forint magában foglal, szintén annak külértékét képezi.

A pénzdarabok tökéletesen az elfogadott pénzláb szerint verendők, a pénzdarabok tehát birjanak azon belértékkel, melylyel nevezetük, azaz külértéküknél fogva a pénzláb szerint birniok kell, ¹⁾ ha ugyanazon nevű pénzek közt a tartalomra nézve különbség van, akkor a jobb tartalmuak nyeréskedők által beszedetnek, és csak a silányabbak maradnak a forgásban, a külföldiek pedig ezen nevű pénzeket egyáltalában csak a legsilányabbak belértéke szerint fogadják el; ez pedig káros a nemzetre nézve.

Minthogy pedig a pénzdarabok a forgásban kopás által is vesztenek valamit tartalmukból, azért olyanokat időről időre beolvasztani és újdón verni kell. ²⁾

I. Az egyes pénzdarabnál néha egy kis eltérés a kiszabott súlytól és tartalomtól elnézetik, ezt remediumnak hívják, és csak az kívántatik többnyire, hogy bizonyos mennyiségű pénzdarabok azon mennyiségnek megfelelő súlylyal és tartalommal bírjanak.

2. Német ország legnagyobb részében a pénzvérésnek előbbi alapja ti: a kölnimark újabb időben elhagyatott, és jelenleg az ugynevezett vámfont fogadtatott el alapul, de ezen alap mellett is háromféle pénzláb létezik jelenleg Németországban ti: Északnémetországban a 30 tallérnyi, déli Németországban az $52\frac{1}{2}$ forintnyi. és az osztrák birodalomban a 45 forintnyi pénzláb, ennyi számu és ilyen nevű darabokra törtéuvén az említett országokban a vámfontnak felosztása, míg ennekelőtte a kölni márk alapjánál egy kölni márkából Északnémetországban 14 tallér, déli németországban $24\frac{1}{2}$ forint, és az osztrák birodalomban 20 forintezüst veretett. tehát e három területen a 14 tallérnyi, $24\frac{1}{2}$ forintos és 20 forintos pénzláb fennállott.

Lásd. Rau II. r. 236—239 §. Der Staat III, r, 261—262 I, Kudler-Récsy II. r. 270—273 §. Rössler 90 §, Mich Chevalier De la monnaie 3 oszt 2 fej. Kautz 96 O. Say II. r. 11 fej.

91. §. A pénzláb rosszabbítása.

Ha a kormány a pénzláb által megállapított pénzverési rendtől alattomban eláll, és pénzeket veret, melyek azon belértékkel, melylyel nevezetüknél fogva a pénzláb szerint birniok kellene, nem birnak, melyekben tehát a tartalom kevesbítettett, a nemtelen ércz ellenben tán szaporítottatott, akkor a pénzlábat rosszabbítja, és az ily pénzek csekély tartalmú pénzeknek neveztetnek. ¹⁾

Az ilyen pénz verése nagy károkkal van összekötve, mert ily pénzek a külföldiek által sokszor vagy épen nem, vagy csak valódi belértékek szerint fogadtatnak el, ennek következtében ily pénz hitele csökken, s folyama alábszáll, ellenben az áruk és munkák ára ahhoz képest felebb szökik, minek következtében minden hitelező, ki a kormány által kimondott kényszernél fogva tőkéjének visszafizetésében ily pénzt a külérték szerint köteles elfogadni, károsodást szenved; ide járúl, hogy ily csekély tartalmú pénz által annak utánzására inger nyújtatik, mely annál nyereségesebb, minél kisebb annak valódi tartalma azon tartalomhoz képest, melyet neki a pénzláb szerint birnia kellene; mind ezekből kitetszik, hogy ily pénzrosszabbítás károsodást és zavart okoz. ²⁾

Illyen pénzrosszabbítással régente a kormányok, különösen Franciaországban gyakran éltek, hogy szükség esetében magokon segíthessenek, adósságaikat könnyebben fizethessék; de újabb időben a pénz természete jobban ismertetvén, a meggyőződés a lelkiismeretes pénzverésnek szükségessége felől mind inkább terjed.

1. A pénzláb rosszabbítása azaz a pénznek valódi értéke kevesbítése többféle módon történhetik ti: vagy úgy hogy az eddigi pénzek összes súlya kevesbítették, tehát a pénzek kül alakja is megváltoztattatik, vagy hogy megtartván a pénznek eddigi súlyát és alakját csak annak nemesércz tartalma kevesbítették, tehát az ötvöésszaporittatik, vagy hogy az eddigi pénzek egészen változatlanul hagyatván azoknak csak névszerenti értéke emeltetik, p. o. ha kimondatnék hogy oly pénzdarab mely eddig egy tallért ért, ezentúl két tallért érjen; a fogamat mind a három esetben egyenlő.

2. Ha a pénzláb megváltoztatása nyíltan történik, és az arány az ó és új pénz közt köztudomásra hozatik, és egyszersmind kijelentetik, hogy régiebb szerződésekből eredő fizetéseknél mindenik az új pénzben annyi belértéket kapjon, a mennyit magának az ó pénzben lekötölezett, vagy kölcsön adott, akkor a pénzlábnak megváltoztatása kárt nem fog okozni.

Lásd. Kudler-Récsy II. r. 275, 278 §§. Rau II. r. 278 §.

92. §. Vajjon az úgynevezett aprópénznél is szükséges e, hogy a külérték a belértéknek megfeleljen.

Az úgynevezett aprópénznél, mely t. i. kisebb értékek kiegyenlítésére szolgál, s melyet ezüstből, de nagyobb ötvözéssel, vagy rézből vernek, nem lehet azon elvet követni, hogy a belérték a külértéknek tökéletesen megfeleljen, p. o. hogy annyi krajczár, a hány egy forintot vagy tallért tesz, épen annyi finom tartalmat foglaljon magában, mint a forint vagy tallér nevű pénzdarab, mert az aprópénznél az államnak több verési költsége van, mint a nagyobb pénzdaraboknál, és mert

az aprópénzhez kisebb teriméje miatt szükséges nagyobb ötvöztést adni; ide járul, hogy az aprópénz úgy is csak a belforgalomra van szánva. ¹⁾

Legkevésbé lehet pedig a csupa rézből vert pénzdaraboknál azok külértékét a belértékekkel egyensúlyba hozni, mert azok belértéke gyakran változik, (a mint t. i. a nyers réz ára különféle okok miatt sokszor változik), ha tehát a külértéknék mindig a belértéket kellene követnie, akkor ezek ára nagyon ingadozna, ez pedig a forgalomban nagy zavart idézne elő, azért a rézből vert aprópénzeknél különösen szükséges az értékarányukat a nemes érczből vert pénzekhez törvényesen megállapítani, és ezen értékaránynak állandónak kell maradni tekintet nélkül a nyers réz árára.

Azonban az aprópénznél sem kell a belérték eltérését a külértéktől tovább terjeszteni, mint a mennyire szükséges, hogy a kormánynak a verési költségek megtéríttessenek, mert ha a belérték a külértéknél sokkal kisebb, akkor hamis pénz csinálására, mely ezen esetben igen nyereséges, inger nyújtatik.

1. Így Poroszországban a kormány az ennekelőtte divatozó pénzlábuál egy márka ezüstműből 14 tallért veretett, aprópénzt pedig, t. i. ezüstgarast és ezüsthathatost egy márkából 16 tallért, és azért még is egy tallér aprópénzben egyenlő folyammal birt egy tallér nevű pénzdarabbal.

Lásd. Rau II. r. 233 §. Der Staat III. r. 267—268 l. Say II. r. 10 fej, 12—13 §§.

93. §. A pénzverés díj.

Az előállítási költségek az arany és ezüstpénznek verésénél azon kiadásokban állanak, melyek a kormány által a nyers nemes érczek és az azokhoz vegyítendő nemtelen érczek megszerzésére, és továbbá a pénzverésre magára, t. i. a pénzverési épületekre, a pénzveréshez kívántató gépekre, műszerekre, és a hivatalnokok és munkások fizetésére tétetnek.

A kormányok nagyobb része azon költségeket magának a nyers nemes érczek vételénél az által téríteti meg, hogy a kormány ezeknek bizonyos mennyiségért valamivel kevesebbet ad vert pénzben, p. o. ha azon kiadások 100 márka ezüstenél két márkára rúgnak fel, akkor azoknak, kik neki nyers nemes érczet eladnak, 100 márkáért csak 98 márkát ad vert pénzben.

Ezen különbözet a vett nyers nemes ércz és az érte adott vert pénz mennyisége közt pénzverésdijnak (Schlagschatz) neveztetik.

Némely államban ellenben a kormány a nyers nemes érczeket ingyen váltja be, azaz ugyanannyi mennyiséget ad érettök vert pénzben, ez esetben tehát pénzverésdijnak helye nincs, és a pénzverés közköltségén történik.

Az első eljárás feltétlenül előbbséget érdemel, mert annál az államnak vesztesége nincs, sőt egy keveset nyerhet is, és ezen eljárás által az eszközöltetik, hogy bizonyos mennyiségű vert pénz értéke ugyanannyi mennyiségű nyers érczek értékénél a pénzverésdijjal nagyobb lesz; ellenben ha a kormány verésdijt nem vesz, a vert pénz nem bir nagyobb értékkel, mint a nyers nemes ércz, ez által pedig az arany- és ezüstmisek és más iparüzők, kik ezen érczeket feldolgozzák, könnyen indíttathatnának arra, hogy az ő foglalkozásukra kívántató nemes érczeket a vert pénz összeolvasztása által szerezzék meg, annál is inkább, mivel a vert pénznel annak tartalmát nem kell vizsgálni, ily ingyen vert pénzek ugyanazon czélokra külföldre is folynának. ¹⁾

De noha helyeselhető, hogy a pénzverésért verésdij vétessék, ezen díj mindazáltal csak kevéssel lehet nagyobb, mint a pénzverési költségek, mert ha a kormány nagy verésdijt vesz, a vert pénz ára a nyers nemes érczek ára felett nagyon emelkedik, mi a hamis pénz csinálására (mely ily esetben igen nyereséges) ingert adna, ennek forgása által pedig a forgalomban

nagy zavar támad; a pénzverési költségek egyébiránt a pénzverési mesterség tökéletesbitése és jó gépek behozatása által nagyon kevesbítettethetnek.

1. Angolországban ennekelőtte az ezüstpénzek pénzverésdíj nélkül verettek, de az ezüstpénzek gyakori összeolvasztása és külföldre kivitele a kormányt pénzverésdíj behozatására indította 1816-ik évben; az aranypénzek még jelenleg is ott pénzverésdíj nélkül veretnek.

Lásd: Rau II r. 241—242 Say II r. 12 fej. 16 §. Der Staat III r. 252 és 266 l. Glazer 92 §. Kudler-Récsy II Mich Chevalier De la monnaie I osztály 1 fej.

94. §. A pénzkellék nagysága valamely országban.

Nem minden országban egyenlő mennyiségű pénz szükséges; a pénzkellék nagysága valamely országban függ:

1-ör A csereforgalom nagyságától, minél nagyobb a csereforgalom, tehát minél nagyobb mennyiségű és értékű áruk mennek át egy kézből a másikba, annál nagyobb mennyiségű pénzre van az országnak szüksége ezen átmenetek közvetítésére.

2-or Attól vajjon sok kereskedési üzlet pénz nélkül úgynevezett pénzhelyettes által, p. o. a váltólevelek, bankjegyek, csere vagy hitel által vitetik-e végre, minél gyakrabban történik ez, annál kevesebb pénz kell a forgásban. ¹⁾

3-or A pénzforgásnak gyorsaságától, minél gyorsabban megy át a pénz egyik kézből a másikba, annál kisebb mennyiség szükséges a forgalomban, mert ugyanazon sommával több fizetés tétetik, ugyanazon somma több javak átmenetelésnek szolgál közvetítésül, így egy taller, mely egy éven át tizenkétszer forog, épen annyi hasznót hajt, mint 12 taller, mely éven át egyszer jön forgásba. ²⁾ A pénzforgásnak gyorsasága ugy hat mint a pénznek szaporodása.

4-er A fizetendő adó nagyságától, minél nagyobb az adók összege, annál nagyobbnek kell lenni a pénzmennyiségnek, mert annál nagyobb része az országban levő pénznek mindig uton van az állampénztár felé, honnan csak némi idő múlva visszatér azon vidékekre, honnan jött, (ha még visszatér) és így azon időig a működésétől elvonatik, minél inkább emeltetnek tehát az adók, annál nagyobbnek kell lenni a pénzmennyiségnek, hogy az adó miatt a pénz kellékében hiány ne támadjon. Ugyan azon okból

5-ör Nagy befolyással is van a pénz kellékére azon körülmény, vajjon az országban központosítás vagy decentralisatio uralkodik, a központosításnál a pénznek sokszor igen hosszú utat kell tenni, míg rendeltetése helyére eljön, tovább a központosító rendszernél az absentismus azaz a gazdagabb birtokosok távolléte azon vidéktől hol jöszágot bírnak, inkább lábra kap, és mind a két ok a pénzforgás lassuságát okozza, tehát a kelléket növeli: ellenben a decentralisatio szaporitván a kisebb központokat a forgalmat az ország különféle vidékeiben könnyíti és gyorsítja, tehát a pénz kellékét alább szállítja.

Általában azt állithatni: hogy valamely országban annyi pénz szükséges a forgalomban, hogy a fenforgó fizetések könnyen történhessenek, a forgalomban (azaz a munkák és áruk fizetésére) szükséges pénznek hiánya mindenütt üzleti pangást, a forgalomnak megakadását, a fekvőségek és az értékpapírok árának leebbcsökkenését vonja maga után.

1. A miveltség alsóbb fokain, hol inkább a természetgazdaság uralkodik, melynél mindenféle fizetések tartozások leginkább természetben vagy munkákban teljesítenek, kevesebb üzlet közvetítettik pénz által, mint a gazdasági miveltség felsőbb fokain, melyeknél már a pénzgazdaság lesz uralkodóbb, tehát az utóbbiaknál nagyobb pénzösszegre is van szükség; a gazdasági miveltség legfelsőbb fokain aránylag megint kevesebb pénz szükséges, mert itt a hitelnek nagyobb alkalmazása a pénz használatát sok esetben nélkülözhetővé teszi, és mert a pénzforgásnak gyorsasága is gyarapod-

dik; ez utóbbi azért gyarapodik a gazdasági míveltség baladtával, mert ezzel a csereforgalom élénkebb, és a lehetőség nagyobb lesz, a bevett pénzt megint haszonnal kiadhatni vagy kikölcsönözhetni.

2. A pénzforgás gyorsaságából lehet azon tüneményt magyarázni, hogy valamely országban vagy városban a nélkül, hogy a pénz szaporodnék, még is a pénzes emberek szaporodnak, mert nem az egyedül tőkepénzes, ki a pénzt a szekrényében tartja, hanem az is ki azt kölcsön adta, és tehát arról kötelezőlevelet bír, már pedig a gyors pénzforgás által történhetik, hogy ugyanazon sommapénz éven át többeknek kezén megy keresztül, kik azt kikölcsönözték és így tőkepénzesekké lettek, e dolog felvilágosítására következő példa szolgálhat: A kölcsön ad 10000 forintot B. földbirtokosnak, ez azon pénzen gazdasága kiterjesztésére marhákat vásárol C földbirtokostól, C a pénzt kiadja kölcsön E-nek, ki azon épített, az építőmester a pénznek egy részével fizeti a napszámosokat ácsokat, kőműveseket, kiket az építésnél használ, mind ezek kis tőkét félretesznek a takarékpénztárba, melyet a takarékpénztár megint kölcsön ad valakinek, a pénznek másik részét, mely az építőmesternek nyereségül marad, az kiadja kölcsön egy posztógyárosnak, ki azon gépeket vesz, a gépgyáros a bevett pénzt megint valakinek kiadja kamatra s a t. s így ugyan azon sommapénzből, melyet A kölcsön adott, tőkepénzesek lettek C földbirtokos, az építőmester a gépgyáros, az ácsok kőművesek s takarékpénztár s a t. és sokan találtak alkalmat foglalkozásra, ha pedig A a pénzt nem adta volna kölcsön, tán mind ezek foglalkozás nélkül maradtak volna, és a tőkepénzek nem szaporodtak volna.

Ebből tehát kitetszik, hogy tőke és pénz közt különbség legyen, az előbbieket szaporodhatván a nélkül, hogy a pénz megszorodott volna, a tőkék és tehát a tőkepénzesek szaporodtával a nemzeti vagyon szaporodik a nélkül, hogy a pénz szaporodott volna; nem is lehet állítani, hogy a tőkepénzesek szaporodtával mások t. i. az adósok mindig annyival szegényebbek lettek, mert itt mind attól függ mire fordított a kölcsönvett pénz, ha az productiv célra p. o. építésekre beruházások, a fordított, igen sokszor az adós az által gazdagabb lett, mert a tőkével értéket állított elő, mely nagyobb mint a kölcsön vett pénznek somnája. A mondottakból következik az is hogy lehetséges hogy oly országban, hol tán összesen véve kevesebb pénzmennyiség van, mint más országban, több tőkepénzes létezhetik, mint ez utóbbiban, továbbá hogy oly országban, hol a pénzforgás gyors, a kikölcsönözött tőkék sokkal nagyobb sommát képezhetnek, mint a mennyi valósággal az országban találhatók, lehetetlen volna tehát mindenik tőkepénzest kielégíteni, ha mindenik egyszerre akarná az adóstól tőkáját felvenni: pénzzerzés és pangás minden üzletben nem mindig a pénz megfogyásának, hanem a forgás akadályainak következése, ez pedig következése a hiatalhiánynak, s a bizonytalanságnak, mely az időkörményekből

származik, mert hol jogbátortalanság létezik, vagy kritikus időállanak be, félelem a bukásoktól vagy a forgalmi eszköz értékvesztéséről lábrakap, tehát a hitel hiányzik, sok pénzbirtokos a pénzt visszatartja, azt kiadni, valamely vállalatba fektetni vagy mágnosnak kölcsönözni vonakodik, ennek következtében sok embernek keresete csökken, a pénznek kölcsönkaphatása pedig szerfelett nehezítve van.

A pénzforgásnak gyorsasága a különféle termeléseknél és foglalkozásoknál különbözik, lassabb az a mezői gazdaságnál mint a városi foglalkozásoknál vagy kereskedésnél, mert az elsónél hosszabb időnek kell lefolyni egyik termeléstől a másikig, hol tehát nagyobb a kereskedés, sűrűbb a népesség, jobbak a közlekedési eszközök, gyorsabb is szokott lenni a pénz forgása, a bankárok üzlete is a pénzforgást nagyon előmozdítja.

Lásd: Rau I r. 266 §. Kudler-Récsy I r. 125—127 §-ig
Rössler 49 §. Glazer 94—95 §. Kautz 36 §. Say II r. 8 fejt. 2—3 §.

95. §. Vajjon a pénzforgás már magában mindig hasznos-e?

Noha a gyors pénzforgás épen úgy hat, mint a pénz szaporodása, még sem kell túlbecsülni a forgás hasznát, a pénzforgás t. i. annyiban hasznos, a mennyiben a csereforgalom közvetítésére, a termelés, és új javak előállítására jótékony befolyással bír.

De ha erre semmi befolyással nem bír a pénzforgás, az még magában nem hasznos, ez történik, ha a pénz minden helyettes érték nélkül egyik kézből a másikba átmegy, mint p. o. a hazardjátékban.

Szintén ha az élelmi szerek nagy drágasága, vagy a szenvedett tűzi vízi károk helyreállítása az embereket nagy pénzkadásokra kényszeríti, ily pénzforgás hasznosnak bizonyosan nem mondható, mert az ilyen pénzforgás haszna fel nem ér a polgároknak a végett viendő áldozataival, és általuk más részről viselendő nélkülözésekkel, és mert ilyen kiadások a termeléseknek, melyekre egyébként történtek volna, csökkenését vonják magok után.

Élénk pénzforgás tehát nem mindig biztos jele valamely nemzet jólétének, mert néha oly időben is, melyben a nemzeti vagyonosság szembetűnőleg csökken, mint p. o. háború idejében, élénk szokott lenni a pénzforgás, és egyes emberek nyerhetnek a nagy többség rovására, azért igen fonák eszme csupán a pénzforgás által, ha a kiadás haszontalanul történik is, a vagyonosságot előmozdítani akarni.

Lásd: Kautz 36 §.

96. §. A körülmények, melyek a pénz árának változására és különféle országokban különbözőzésére befolyással birnak.

A pénz ára időjárástával változik, és különféle országokban különbözik, mert a pénz ára úgy mint más árué függ a kínálás és kereset közti aránytól, erre pedig befolyással bir:

1-ör A körülmény, vajjon mennyire kerestetik az arany és ezüst más czélokra, bizonyos képzeleti szükségletek fedezésére.

2-or Az arany és ezüst mennyisége a teendő fizetésekhez, azaz a kellékhez képest, minél nagyobb bőségben vannak valamely országban a nemes érczek más portékák mennyiségéhez, annál kisebb, ellenben minél ritkábbak, annál nagyobb lesz azoknak ára azaz csereértéke más portékák árához képest, azaz az első esetben bizonyos mennyiségű pénzért kevesebbet, az utóbbiban többet kaphatni más portékákból. A belforgalomra nézve sokszor kisebb mennyiségű pénz ugyanazon szolgálatot teszi, mint a nagyobb mennyiség, mert az elsőnél a mennyiségbeni hiány a nagyobb ár (cerezérték,) által némileg pótoltatik, holott a nagy bőségnél az ár alábbszáll, és a pénz külföldre foly; a pénznek arnövekedése vagy csökkenése tehát a pénz mennyi-

sége és annak kelléke közti helyes egyensúlyt némileg előállítja, ha csak külön akadályok nem léteznek.

3-or A nehézségek, melyek a nemes érczek szerzésével össze vannak kötve; ott legalacsonyabb lesz a pénz ára, hol a nemes érczek legkönnyebben, ott legnagyobb, hol azok legnehezebben állíttatnak elő termelés vagy kereskedelem által, ha valahol igen gazdag bányák fedeztetnek fel, ezek a nemes érczek árának alábbszállítását fogják okozni; ¹⁾ a pénz ára tehát a nemes érczek előállítási költségei szerint alakul, és pedig azon előállítási költségek szerint, melyek a legrosszabb bányáknál előfordúlnak, melyeknek mivelése mindazáltal az összes kellék fedezésére szükséges.

Mind ezekből kitetszik, hogy rendszerint a nemes érczek mennyiségének szaporodása vagy csökkenése valamely országban azoknak árára nagy befolyással bír, úgy hogy azok mennyiségének szaporodtával azoknak ára leebb száll, csökkenésével ellenben emelkedik.

1. A leglávőbb vidékeken fölfedezett gazdag bányák is mindenütt bírnak befolyással a nemes érczek árára, mert a pénz a világpiacra jön, és mintegy világpiaczi árt iparkodik nyerni.

Lásd: Rau I r. 175—176 §. Mill III könyv 8 fej. 1—3 §-ig
Der Staat I r. 141—142 l. Glazer 93 §. Kautz 36 §.

97. §. Vajjon ugyanazon arányban csökken vagy emelkedik-e a pénz ára, a melyben annak mennyisége szaporodott vagy csökkent?

Ez nem történik mindig, és pedig a pénz ára nem száll le ugyanazon arányban, a melyben mennyisége szaporodott, ha t. i. a csereforgalom tán a miveltség haldátával nagyobb lett, és így a pénz kelléke is növekedett, szintén akkor sem száll le a pénz ára, noha az szaporodott. ha az újdön az országba jött pénzmeny-

nyiség nem jön forgásba, hanem pénztárakban félretételek. ¹⁾

Épen úgy nem emelkedik mindig a pénz ára ugyanazon arányban, melyben mennyisége csökkent, mert ez csak akkor történne, ha valamely ország elszigetelve volna, és más országokkal kereskedést nem üzne, de mihelyt valamely ország más országokkal is üz kereskedést, a pénz ára az előbbiben nem fog kizárólag annak mennyisége szerint alakulni, hanem arra a pénz ára más országokban, melyekkel az kereskedést üz, befolyással fog birni.

1. Hogy daczára a nagy mennyiségű ezüstnek mely különösen Amerikából behozatott, és az igen termékeny aranybányák 1847-ik évben Californiában és 1851 Ausztráliában felfedezésének, és daczára a sok papírértéknek a nemes érczek ára tetemesen leebb nem szállt, annak oka részint az, hogy nem mind ezen ottan kiaknázott nemes érczek forgási eszközökké fordítottak, hanem a nemes érczek más célokra használata is igen elterjedt, részint hogy a kereskedés főleg a vaspályák és gőzösök behozatása következtében előbb még nem is sejtített kiterjedést nyert, tovább, hogy a természetgazdaságtól a pénzgazdaságra az átmenetel történt, sok nemes ércz el is kopik a lassankénti használat által, sok hajótöréstől által elvész, újabb időben sok kívántatik a galvanikus ezüstelésre is, midőn Amerika felfedeztetett, ez mind másként volt, azért akkor az ezüstnek értéke különösen Spanyolországban nagyon leszállt.

Lásd: Mill III köny 8 fej. 1 §. Der Staat I r. 161—162 l. Kautz 36 §. Say II r. 9 fej. 11 §-ig.

98. §. Következése annak, hogy a nemes érczek különféle országban különféle árral birnak.

Annak, hogy a nemes érczek különféle országban különféle árral birnak, következése az, hogy a nemes érczek azon országból, hol azoknak kisebb csereértékek van, oly országba mintegy iparkodnak folyni, hol nagyobb csereértékkel (árral) birnak, föltéve, hogy az áruknak onnét szereshetőségére nézve akadály nincs,

mert a nemes érczek, úgy mint más áruk, azon piacot keresik fel, hol leginkább kerestetnek és legnagyobb csereértékkel bírnak.

De azért mégis a pénz árai különféle országokban tartamosan különbözhetnek egymástól, mert ott hol igen gazdag bányák léteznek, melyekből a nemes érczeket nagy könnyűséggel előállítani lehet mint p. o. Californiában, Ausztráliában, a nemes érczek csereértéke sokkal kisebb lesz mint másutt, tudni való dolog, hogy ezen országokban minden portéka ára magasabb, és a munkások szerfelett magas munkadíjt követelnek, más országokban divatozó munkadíjhoz mérve: oly országban ellenben, mely kénytelen árukért pénzt szerezni, azon kivitt áruknak termelési költségei mintegy a szerzett pénznek előállítási költségeit képezik; minthogy pedig ezen áruk termelési költségei különböznek, azért különféle országok a nekik szükséges pénzkelléket tartamosan különböző nagyságú előállítási költségekkel szerzik meg, különösen a nemes érczek ára nagyobb lesz azon országokban, melyek azokat nehezebben, azaz nehezen szállítható javak eladása által szerzik meg, azért rendszerint kevésbé miveltek nemzeteknél, melyek többnyire csak nyers anyagokat visznek ki külföldre, ha tulajdon bányáik nincsenek, mindig legmagasabb lesz a pénz ára.

A pénzár különbözéséből különféle országokban következik, hogy azon ország, melynek sok és ennél fogva olcsó pénze van, gazdasági szempontból t. i. a világforgalmat tekintve kedvezőbb helyzetben van, mint más, mely abban fogyatkozást szenved, mert az első az utóbbinál sokat és (minthogy a pénznek ennél nagyobb értéke van) aránylag olcsón vehet; az utóbbi ellenben másoktól nem sok árut vehet, és azokat tekintve a nála uralkodó magas pénzért drágán fizeti; azonkívül kétséget sem szenved, hogy háború esetében is az első előnyösebb állást foglal el, könnyebben tehet állam-

adósságot és különben az európai hatalmak mérleg-serpenyőjében nagyobb súlylyal bír. ¹⁾

1. A mondottakból kitetszik, hogy noha a pénzmennyiség csekélyebb voltánál annak csereértéke nagyobb, tehát (mint a 99 §-ban érintetett) azon hiány azáltal némileg pótolatik, és a pénznek árnövekedése által az egyensúly a pénzmennyiség és a pénzkellék közt némileg előállittatik, még sem kell azt következtetni: hogy a forgalomban levő pénznek nagyobb vagy kisebb mennyisége egészen közömbös, mint azt némely Smith Ádám iskolái hívei tanították, mert (miként a 97 §-ban előadatott) a pénznek ára nem egészen a mennyiség szerint alakul, hanem arra a külföldi kereskedelem is befolyással bír, való az hogy a pénz ára emelkedése folytán leginkább csak a honi élelmi szerek ára fog leebb szállani, nem pedig a külföldről behozott ipari czikkek ára, nem is áll mindig, hogy ha a forgásban levő pénznek mennyisége megritkul, a forgásnak gyorsasága nagyobb lesz, mert a pénznek megritkulásával sokszor csökken a bizodalom a jövőben, és így a még meglévő pénz is mindinkább félretétetik, mi által a forgásnak gyorsasága is megfogy, kétséget sem szenved tehát hogy létezik bizonyos határ, melyen túl a pénznek megritkulása az országban káros lesz, hol ily megritkulás beállt, ott a forgalmat közvetítő kivántató gépezetben hiány fog létezni, az erő a külfölddeli forgalom fentartására gyengébb lesz, és az uralkodó magas kamatláb mindenféle vállalatra súlyosan fog hatni.

Lásd: Rau I r. 268—271 §. Mill III könyv 19 fej. 2 §. Der Staat I r. 150 l. Kautz 36 §. Carey.

99. §. Az érczpenz árának változása a gazdaszati miveltség haladtával.

Az érczpenz ára a gazdaszati miveltség haladtával alább száll és szabályszerűbb lesz.

Alább száll az érczpenz ára a gazdaszati miveltség haladtával, mert azzal a nemes érczek mennyisége folyton-folyvást növekedik, és pedig sokszor még nagyobb mértékben, mint a pénzkellék, melynek egy része a hitel által is fedeztetik, és mert a miveltség haladtával több bányá miveltetik, és jobb mivelési módszerek fedeztetnek fel, melyek által az előállítási költségek kevesbülnek, nagyobb gazdaszati miveltségnél a nemes

érczek nagy távolságból is könnyebben szereztetnek be kereskedés által.

Szabályszerűebb és kevesebb ingadozásnak lesz kitéve a pénz ára a gazdasági míveltség haladtával, mert azzal a pénzvásár és a szabad versenyzés mindig nagyobb terjedelmet nyer, az által pedig a pénzárnak rögtöni és nagy változásai kevésbé lehetségesekké válnak.

Lásd: Rau I r. 277 Say II r. 8 fej. 17 §.

100. §. Hatása a nemes érczek ára változásainak.

A nemes érczek árának változása sokkal kevésbé érezhető hatással bír, ha ilyen változás lassanként történik, de igen érezhetővel, ha rögtön áll be, mert az első esetben minden értékarányok tehát mindenkinek jövedelmei csak nem egyformán változnak, a másik esetben a változás nem történik mindenkinek jövedelmére nézve egyformán, mert némelyiknek jövedelme nagyon emelkedik, másnak jövedelme nagyon csökken, miáltal nemzeti vagyonnak eddigi felosztását felforgató állapot idéztetik elő, így p. o. ha a pénz ára a pénz rögtöni nagy szaporodása következtében alábbszáll, mind azok vesztenek, kiknek az előbbi pénzárak mérve szerint megállapított fizetéseket kell kapni, p. o. azon telekbirtokosok, kik telkeiket hosszabb időre bérbe adták, az állandó fizetéssel ellátott hivatalnokok, a tőkepénzesek, azok kik életjáradékot húznak, és azok, kik termékeik árát aránylag nem mindjárt emelhetik; ellenben azok nyernek, kik előbbi időben kötött szerződéseknél fogva fizetésekre kötelezvék p. o. a telkek kibérlői, a tőkepénzesek adósai, az utóbbiak főleg ha még azonkívül termékeik ára a pénz árához képest nagyon emelkedett, és végtére minthogy a munkák és áruk ára is többnyire

emelkedik, sok vállalkozó is nyerhet főleg azok, kik a pénznek szaporodását észreveszik.

Ellenben ha a pénz ára annak kevesbülése következtében rögtön emelkedik, azok kik az előbbi pénzáruk mérve szerint megállapított fizetéseket kapnak, nyernek, de azok, kik nekik ilyen fizetéseket teljesíteni tartoznak, vesztenek, valamint a termelők is, kik előbb nagyobb költséggel termeltek, mert a vevők részéről a fizetési tehetség kisebb leend, minek következtében a portékáknak ára alább fog szállani, ez még nagyobb mérvben fog történni azon portékáknál, melyek nem tartoznak a nélkülözhetlen szükségletekhez, és azért kevésbé kerestetnek. ¹⁾ ²⁾

1. A nemes érczek értékének rögtön csökkenése épen ugyan hat körülbelül, mint a papírpénz értékének csökkenése.

2. Általában azt lehet mondani, hogy a pénzmennyiség szaporodásának hatása a munka és annak termékeinek nagyobb keresete, megfogyásának hatása ellenben a munka és termelvényei keresetének csökkenése, innen van, hogy nagy adó vagy hadi seregek által kiszivott országban mindenfelé pangás mutatkozik.

Lásd: Rau I r. 272—274 és 276 §§. Der Staat I r. 166—177

1. Kudler-Récsy I r. 128—133 §-ig.

101. §. Vajjon az értékarány az arany és ezüst között egyforma maradt-e mindig?

Az értékarány az arany és ezüst közt nem maradt mindig egyforma, hanem különféle időkben különféle módon alakult, a szerint a mint t. i. az egyik vagy a másik nemes ércz jobban vagy kevésbé kerestetett, tehát azon arány szerint, mely létezett valamely nemes ércznek mennyisége és annak kelléke közt, és a szerint a mint az egyiknek vagy a másiknak termelési költségei változtak. ¹⁾

Igy a középkorban az arany ára úgy állott az ezüsthöz mint 1 : 12. — A tizenhatodik században Amerikának, de főleg a gazdag bányáknak Potosiban

és Mexicoban felfedezése az értékarányt a nemes érczek közt megváltoztatá, t. i. azt eszközlé, hogy az ezüstnek, mely onnét nagy mennyiségben hozatott volt, ára az aranyéhoz képest alábbszállott, de ugyan az későbbben a keletindiai kereskedés felvirágzása óta, minthogy keletindia sok ezüst vitetett volt, megint felebb szökött és jelenleg az európai kereskedésben az arany ára az ezüstéhez körülbelül úgy áll mint $1 : 15\frac{1}{2}$ azaz egy márka arannyal lehet Európában venni $15\frac{1}{3}$ márka ezüstöt.

A nemes érczek közti értékarány tehát folytonosan ingadoz, s annak bizonyos időben alakulására befolyással bír a körülmény, vajjon az egyik vagy a másik érczre nézve találtattak e fel termékeny bányák, s vajjon az egyik vagy a másik ércz kerestetik e jobban.

1. A gazdasági mivelttség haladtával az arany az ezüsthöz képest drágább lesz, mert akkor az első nagyobb fizetésekre és átküldésekre jobban kerestetik; ezen eset mindazáltal nem áll be, ha igen bő termésű és könnyen használható aranybányák fedeztetnek fel.

Lásd: Roscher I r. 135—137 §. Kaulz 30 §. Der Staat I r. 157—158 l. Rössler 50 §. Say II r. 10 fej. és III r. 14 l.

102. §. Vajjon létezik-e változatlan ármérv?

Hogy a drágaságról és olcsóságról különféle időkben és helyeken itélni, és némely tünetenyeket az államgazdaság terén magyarázni lehessen, a nemzetgazdasági írók gyakran változhatlan ármérv feltalálásával foglalkodtak, változatlan ármérv pedig oly jószág volna, melyben minden dolog ára minden időben és helyen állandóan egyformán kifejeztethetnék, mi által azoknak ára különféle helyeken és időkben meghatározhatnék, a nélkül hogy különféle javak árát egymással összehasonlítani kellene, ily változatlan ármérv nem létezik,

mivel nincs oly áru, melynek termelési költségei mindig ugyanazok maradnának, melynek bizonyos mennyisége bizonyos számú emberekre nézve ugyan azon használati értékkel bírna, melynek kínálata és kereslete mindig egyenlő arányban állana, melynek ára tehát más áruk árához képest különféle változásoknak alá nem volna vetve, már pedig ezen tulajdonságokkal birni kellene azon árunak, mely közönséges ármérv gyanánt használtathatnék, maga a nemes ércz (pénz), mely mint ármérv használtatik, csak ugyanazon időben és helyen alkalmas ket dolognak árviszonyát meghatározni, mert a pénz ára maga is ingadozásoknak van alávetve, azért a pénz sem tökéletes ármérv, de aránylag a legjobb, mert ára nem oly rögtön és sokszor változik, és különféle helyeken ugyanazon időben még sem különbözik egymástól oly annyira, mint más áruké; a pénznél még kevésbé alkalmas mint közönséges ármérv a gabona, melyet némelyek mint olyant felállítani iparkodnak. ¹⁾

Az ilyen változatlan ármérvnek feltalálása a törtenelmi érdeken kívül, t. i. hogy az által minden a történelemben előforduló adatokat valamely értékről, tehát a történelem nevezetesebb részét érteni lehessen, még ott is bírna gyakorlati haszonnal, hol valakinek számára bizonyos jövedelmet, melynek változatlannak kellene lenni, meg kellene állapítani, s továbbá, hogy ha valaki a javaknak árát különféle országokban egymással összehasonlítani akarná.

1. Smith Ádám közönséges ármérvül a munkát állítja fel, e szerint minden dolog értéke meghatározásánál meg kellene vizsgálni, hány napi munkába került előállítás, tehát hány napi munkabérrel ér fel, és ha a tulajdonosa azt ki akarja cserélni mással, hány napi munkabérnek megfelelő mennyiséget vehetni azon más javakból.

Azonban világos, hogy ez sem helyes ármérv, mert a munka is sokféle, mely a munkásnak különféle fáradságot okoz, különféle készütséget kíván és mert a munkadíj különféle helyeken és időkben nagyon különbözik.

Mások a gabonát veszik fel ármérvül azon oknál fogva, hogy a tapasztalás szerint a gabonának ára más javakhoz képest legálább hosszú időszakot véve nem annyira változik, mint más árúé a

szerint tehát minden áru értéke meghatározásánál vizsgálni kell, mekkora gabonamennyiség kapható érte, de a gabonát se lehet elfogadni közönséges ármérvül, mert annak ára is, mely különféle körülményektől függ, milyenek a népesség szaporodása, a kereskedés emelése, új gazdasági rendszer behozatása, idők és helyek szerint különbözik.

Lásd: Smith Ádám 1 könyv 5 fej. Mich Chevalter 3 köt. 2-ik szakasz 1—5 fej. Kautz 34 §. Rau I r. 177—182 §. Mill III könyv 15 fej 1—2 §. Glazer 96 §. Kudler-Récsy I r. Rössler 43 §. Roscher I r. 127—129 §. 31—32 Say II r. 6 fej. 16—22 §. és III r. 14 fej.

IV. Szakasz.

A hitelről.

103. §. A hitel fogalma, és alapja.

A hitel azon bizodalom, melylyel valaki bir, hogy az általa elvállalt fizetési kötelességeit teljesíteni, és szükség esetében arra kényszer által szoríttathatik; a hitel által valaki másnak pénzét vagy áruit saját rendelkezése alá hozza azon feltétel alatt, hogy azon pénzt vagy az áruk árát annak idejében megfizeti.

A hitel vagy személyes vagy vagyoni, a személyes az adós ügyességén, becsületén és más személyes sajátságain, de különösen jó akaratján alapszik, a vagyoni pedig az adós vagyonán és azon lehetőségen, hogy a jó akarat hiánya kényszer által fogna pótoltatni, a vagyoni hitel nem nagyobb, mint a birt vagyon értéke; ellenben a személyes hitel mérhetetlen, de mivel nagyobb veszélyeztetéssel van összekötve, nehezebben található mint a vagyoni hitel. ¹⁾

1. A személyes hitel csak a felsőbb miveltségi fokokon nyer nagyobb kiterjedést; a vagyoni ellenben a közép miveltségi fokokon is keletkezik.

A kereskedési világban a személyes hitel nagyobb szerepet játszik mint a vagyoni.

Lásd : Rau I r. 278 §. Kudler Récsy I r. 134—135 §. Kautz 37. §. Rössler 51 Glazer 186 és 219—222 §. Roscher I r. 89 §.

104. §. A hitel hatásai.

Noha a hitel közvetlenül a tőkéket nem szaporítja, még is a termelés előmozdítására, tehát a vagyonosság szaporodására jótékony befolyással bír, mert a hitel részint egyáltalában, részint a különféle intézetek, bankok által, melyek a tőkék forgását előmozdítják, a pénzkölcsönzést könnyebbiti, és ennél fogva azt eszközli, hogy az, ki a mezei gazdaság czélszerűbb vitele, vagy ipari vagy kereskedési vállalat végett pénzre szorul, azt olcsóbban kaphassa kölcsön, és annak segédelmével termelését vagy kereskedését kiterjeszthesse, és nagy nyereségre tehessen szert; holott ellenben a hitel hiánya miatt például a telkek sokszor miveletlenek maradván, felét vagy negyedét sem termik meg annak, mire képesek volnának, ha jobban miveltetnének, azaz reájok több pénz fordíthatnék, a legnyereségesebb iparvállalatok hitel hiánya miatt vagy létre nem jönnek, vagy rövid idő múlva ellankadnak; a hitel tehát a termelés szaporodására nagy befolyással bír, és gazdaszatilag előnyös, feltéve, hogy az adós termelőbb módon alkalmazza a pénzt mint az a hitelező tette volna. ¹⁾

Továbbá a hitel által megszerzett könnyűség a pénznek veszély nélküli kikölcsönzésére az embereknek nagy ingerül szolgál tőkék megtakargatására, és a tőkepénzeseket hajlandókká teszi a pénz kikölcsönzésére, a hitel tehát eszközli mind azt, hogy a pénz nem hever sokáig használatlanul a tőkepénzes szekrényeiben, mind azt, hogy a pénz a tőkepénzes által improductiv módon nem fogyasztatik, hanem minél előbb forgásba, és pedig olyanok kezébe jut, kik azt productiv módon használ-

ják, ellenben a hitel hiánya üzleti pangást és pénzcrizist szül.

Azon okból is jótékony befolyással bír a hitel a pénzforgás szaporodására és a kereskedés emelésére, mert hitellel bíró kereskedő nem kénytelen nagyobb somma pénzt előre nem látható fizetésekre otthon tartani, vagy pedig midőn árukat akar vásárolni, az érettök járó egész sommát egyszerre kifizetni, és így addig míg azon sommát összegyűjti, a pénzt a forgásból elvonni.

A hitel alapja a nagy termelésnek, mert a kisebb tőkéeknek nagy tőketömegekké összpontosítását lehet segíteni, annak lététől függ mindenféle vállalatnak közkereseti társaságoknak, közhasznú intézeteknek, takarékpénztáraknak, biztosítási intézeteknek életbe léptetése.

Vége a hitel a leszámolást utalást vagy is scontrorozást, a váltók és a papírpénz használatát lehetségessé tévén, az által pótolja a költségesebb csereeszközt t. i. az ércpénzt, elhárítja annak hamarábbi elkoptatását, könnyíti és egyszerűsíti a fizetési üzleteket, és nagyobb summáknak, melyek különben a fizetésekre szükségeltettek volna, a termelésre fordítását lehetségessé, csak ott hol a hitel kellőleg kiaknáztatik mint Angolországban, haladhat előre óriási lépésekkel a nemzeti vagyonosság, a hitel hiánya ellenben mindig karöltve jár a szegénységgel.

1. A hitel azon személyek közt, kik valamely árua nézve annak termelése első lépésétől egész annak a fogyasztó kezébe jutásig egymásnak hiteleznek, mintegy lánczolatot képez, melyben a lánczolatok közt mindenik hasznát húz a kölcsönös hiteladásból, mert a hitel lehetségessé teszi, hogy a fogyasztó az árut akkor szerezheti meg, mikor arra szüksége van, ha nincs is még pénze, mivel azt fizetné, és hogy mindenik termelő és kereskedő nagyobb kiterjedésben folytathassa foglalkozását, mintha tüstént kellene fizetni annak, kitől ő valamit vett, így p. o. sokszor a gyáros kölcsönzött pénzzel dolgozik, vagy a nyers anyagokat hitelre vette, ő is azután a készített árukat a nagykereskedőnek, ez pedig valamely kiskereskedőnek, és ez a falusi szatocsnak hitelre adja el, ha ezen személyek közt mindenik hitellel nem bírna az előzőjénél, akkor nem adhatna árut a követke-

zőnek, és végre a falusi fogyasztó sem kaphatna hitelre semmit a falusi szatocstól, de az által, hogy mindenik előző egy kevéssé várakozik a fizetésre, segítve van a következőn, és a legelső termelő vagy kölcsönző, ki hitelt ad, sem károsodik, mert elvégre még is kap fizetést, és mert hitel nélkül az egész termelési vagy kölcsönzési üzlet létre sem jött volna, hitel nélkül kevesebb adatnék el, a hitelező azért nem szenved kárt, mert a fizetéshalasztási időre járó kamat is neki az árban megtérítettik, a nélkül, hogy azt nyilván mindig említeni szükséges volna.

A hitel jótékonyságának bebizonyítására következő példa is szolgálhat: tegyük fel, egy takács az általa készített szöveteket be akarja festetni a festő által, de nincs pénze, melylyel a festőt fizetné, a festőnek pedig nincs pénze, melyen a festéket a kalmártól vehetné; már most ha ez esetben a takácsnak hitele van a festőnél, és ennek a kalmárnál, akkor mind a takács, mind a festő folytathatja foglalkozását, és mindkettőnek lesz keresete: de hogy ha a takácsnak a festőnél, és ennek a kalmárnál nem lett volna hitele, amazok foglalkozásaikat nem lettek volna képesek folytatni, a kalmárnak sem lett volna nyeresége, és a javak előállítása kevesebb lett volna.

Mint minden a világon úgy a hitel is visszaéléseknek ki van téve ilyenek; 1-ör, hogy gyakran vezet túlságos fogyasztásra és pazarlásra; 2 or, hogy az üzlet túlságos kiterjesztésére, szédelgő spekulációkra alkalmat ad, némelyek a hitellel csak azért élnek, hogy másokkal a jelen vagy jövő nagy fizetési képességüket elhihetethessék, ez főleg történik az ugynevezett váltónyargalásoknál, gyakran kik hitellel dolgoznak, ha tartozásaik és követeléseik felett pontosan nem számítanak, magok sincsenek tisztában mindig vagyoni állapotuk felett, mi őket túlságos kiadásokra elcsábítja.

Lásd Roscher I r. 90 §. Rau I r. 279—282, Mill III könyv 11 fej. 1—3 §. és 12 fej. 1—2 §-ig Kudler-Récsy I r. 136 §. —137. Kautz 37 §. Rössler 52—54 §.

105. §. Mi által mozdittatik elő a hitel?

Minthogy a hitel az adós fizetési tehetségén és jó akaratján alapul, ebből következik, hogy a hitel mind azon intézkedések által mozdittatik elő, melyek által mindenek előtt az adósnek vagyoni állapotjáról, azaz annak hitelképességéről tudomás szerezhető, mind azok által, melyek az adós fizetési tehetségét előmozdítják, és melyek az adós akaratjára is jó befolyással bírnak,

és azon esetre, ha az adósnál az akarat a kötelezettség teljesítésére hiányzik, azt hatósági kényszer által pótolják.

Az elsőt illetőleg valakinek fizetési képességéről meggyőződést szerezhetni czélszerűen vezetett telek-könyvekből, melyekkel a betáblázási könyvek is össze vannak kötve, ide tartozik némileg a telekadócataster és a somma, melynek értékében valamely épület tüzi veszély ellen van biztosítva.

A fizetési tehetségre mind az jó befolyással bir, mi a keresetet könnyíti, és a vagyont veszély ellen biztosítja, p. o. tüzi vízi veszély elleni biztosítások; minden körülmény ellenben, mely a keresettehetséget nehezíti, vagy a vagyont különféle veszélynek kiteszi, a hitelre is káros befolyással bir, ezen okból szerfeletti adók, melyek a polgárt gyakran adósságai fizetésében gátolják, és a vagyon értékét is csökkentik, vagy a forgásban lévő csereeszköz értékének nagy változékonysága, mely a hitelezőt nagy veszélynek teszi ki, a hitelnek nagy akadályai.

A fizetési akaratra jótékony befolyással bir mind az, mi a szótartást, erkölcsiséget, józanságot előmozdítja, és a nemzeti jellemre nemesítőleg hat, azonkívül jó hiteltörvények, gyors és szigorú igazságszolgáltatás, melyek által az adós sok teketória nélkül kötelessége teljesítésére szoríttathatik, különösen jó csödrendtartás, váltó és kereskedelmi jog. ¹⁾

1. Az adóssági törvények a gazdaszáti miveltség alsóbb fokain legszigorúbbak szoktak lenni, enyhébbek a közép miveltégi fokokon; a felsőbb miveltégi fokokon, hol a hitel általános és nélkülözhetlen kellék, megint növekedik azok szigora, de a végrehajtásnál még is az emberiségre van tekintet, és tapasztalatlanok (kiskornak, tanulók, katonák) a törvények ótalma alá vétetnek a hitelezés visszaélése ellen, a mennyiben ezek által tett adósságoknál a panaszság csak bizonyos határig megengedtetik.

Lásd: Roscher I r. 91, 92, és II r. 128, 131 §. Kautz 37 §. Rau II r. 23. Der Staat II r. 116—122 §. Kudler Récsy I r. 138—139 Rössler 55 §.

106. §. A leszámolásnak és a scontrirozásnak vagy is utalásnak fogalma.

Ha két kereskedő, kik egymással kölcsönös számlolásban állanak, tehát egymásnak hitelt adnak, időről időre a könyvekben feljegyzett kölcsönös követeléseiket és tartozásaikat összehasonlítják, és ilyenkor az, kinek követelése kevesebbet tesznek, mint a másiknak követelése, a különbséget ez utóbbinak pénzzel kiegyenlíti, ezen kiegyenlítés leszámolásnak, vagy is kölcsönös követelések beszámításának (compensiren) mondatik.

Valamint a leszámolás által két személynek kölcsönös követelése, úgy hasonlólag a scontrirozás által kettőnél több személynek, kik üzleti összeköttetésben állanak, kölcsönös követelése és tartozásai egymásrai utalás által egyenlítettnek ki. ¹⁾

A leszámolásnak és scontrirozásnak haszna tehát az, hogy az illetők az egymásnak fizetendő pénzek számlálása fáradságától menekülnek, és annyi készpénzt készen tartani nem kénytelenítettnek, mert a fizetések így sokkal kisebb sómmával történnek.

1. A scontrirozásra nézve következő példa szolgálhat. Négy személy *A. B. C. D.* kereskedési összeköttetésben áll, melynek következtében.

tartozik *A—B*-nek 1500 frttal. *C—A*-nak 2800 frttal.

A—D-nek 4000 frttal. *C—D*-nek 6400 frttal,

B—C-nek 6200 frttal. *D—B*-nek 5000 frttal.

Az összes követelések tesznek 25,900 forintot, minthogy ezen esetben *A* összesen 5500 forinttal tartozik, és ellenben 2800 forintot követelhet, a *C*-et oda utalja, hogy a 2800 forintot, melylyel neki tartozik, *D*-nek fizesse, azon summákat, a melyekkel *A* még azon kívül tartozik, és melyek összesen 2700 forintot tesznek, ő maga hitelezőinek, t. i. *D*-nek és *B*-nek fizeti, mi által tartozásától szabadul.

B azon summán kívül, melylyel *A* neki tartozott, még *D*-től követelhet 5000 ftot, ellenben ő maga tartozik fizetni *C*-nek 6200 forintot, tehát a *D*-t oda utalja, hogy azon 5000 for nto

melylyel neki tartozik, fizesse *C*-nek, és a *C* követeléséből még hátralevő 1200 forintot maga *B* fizeti *C*-nek, és így *B* is szabadul.

D oda van utalva, hogy *B*-nek megbízásából fizessen 5000 forintot *C*-nek, de ellenben neki *C* ellen 6400 forintot tevő követelése van, azért ezek beszámolnak, minélfogva minthogy azon somma, melyet *D*-nek *C*-től kapni kellene 1400 forinttal több, mint azon somma, a melyet *D* a *B* által neki adott utalvány következtében *C*-nek fizetni tartoznék, *C* *D*-nek még 1400 ftot felől fizet, és így *C* is szabadul a maga tartozása alól.

D pedig szintén a leszámolás által szabadul a maga tartozása alól *B* irányában, és egyszersmind a maga követelését behajtotta; és így lehetséges lesz a kölcsönös fizetéseket sokkal kisebb somma pénzzel megtenni, mint a mennyi ezen kölcsönös utalás nélkül kívántatott volna. A legnagyobbyszerű intézet a fizetéseknek ilyen kiegyenlítés és utalás általi kieszközlésére az úgynevezett Clearing house Londonban.

Lásd. Rau I. r. 292 §. Mill V. könyv. 9 fej 7 §. Kudler-Récsy I. r. 140—141 §. Kanecz 37 §. Rössler 57 §. Glazer 187 §, Say V. r. 15 fej 1—4 §.

107. §. A fizetések kiegyenlítése váltólevelek által.

Valamint utalás által ugyanazon helyben levő kereskedőkkölcsönöskövetelései kiegyenlítettethetnek, épen úgy történhetik ez különféle helyeken lakozó kereskedők közt, és pedig idegen váltólevelek által.

Idegen váltólevél alatt pedig érteni kell oly irásban adott fizetési utalványt, mely bizonyos alakja miatt különös jogi következtetésekkel van összekötve, különösen azzal, hogy a fizetésre kötelezett a szigorú váltójog szabályainak van alávetve.

Váltólevél által az adósságok fizetése más helyeken ekkép történik p. o. egy bécsi kereskedő *A* tartozik egy londoninak *B*-nek bizonyos summával, de ellenben egy londoni *C* tartozik egy bécsinek *D*-nek szintén oly summával, ez ezetben a bécsi adós *A* felkeresi a bécsi hitelezőt *D*-t és ennek fizeti azon sommát, melyet Londonba hitelezőjének *B*-nek kellett volna küldeni, és

ezen sommaért D től váltólevelet kap, melyben ez mint hitelező adosának C -nek meghagyja (tehát utalványt ad), hogy a bécsi kereskedő A számolására fizesse ki ezen váltót, a bécsi kereskedő A azután ezen váltót hátírat által átruházza a maga londoni hitelezőjére B -re, és neki azt elküldi. B azután ezen váltót Londonban C -nél bemutatja, és attól felveszi a fizetést, így tehát két helyen történt a fizetés a nélkül, hogy szükséges lett volna a pénzt átküldeni. ¹⁾

Világos, hogy ilyformán minden követelések, melyekkel a londoni kereskedők a bécsiek ellen, és ezek a londoniak ellen birnak, egymással kiegyenlíttethetnek, és készpénzben csak a többletek küldendők meg.

A váltók haszna tehát abban áll, hogy azok által a pénz átküldésének költségei és veszélyei elháríttatnak, és a fizetések a legtávolabb helyeken történnek, a nélkül, hogy szükséges volna kész pénzt átküldeni. Váltók kibocsátása a kereskedőnek alkalmat nyújt hitelét használni, és így magán néhá szükség esetében segíteni. Továbbá a váltók gyakran a kibocsátás és lejárat ideje közt kézzől kézre forognak, és többször pénz gyanánt használtatnak, tehát azok által a fizetési eszközök szaporíttatnak, és e miatt sokkal kevesebb kész pénz szükségeseltetik a fizetésekre, mint azok nélkül szükséges lett volna; a fizetés könnyebbítése és a fizetési eszközök szaporítása által a váltók jótékony befolyással bírnak a kereskedésnek élénkítésére és kiterjedésére, mindazáltal mind ez csak akkor fog történni, ha a váltóknak hitelök lesz, arra pedig szükséges, hogy azon esetre, ha a fizetés megtagadtatnék, ez a leggyorsabb ítéllethozás és legszigorúbb végrehajtás által pontosan eszközölthetessék, és innen származik a váltójogi szigor.

1, Azon személy, ki a váltólevelet kiadja, és annak fizetését igéri, intézőnek vagy kibocsátónak (Trassant), az kinek kiadatit, rendelőnek vagy intézvényesnek (Remittent), és az, ki az intéző által megbízatik, hogy a fizetést teljesítse, intézvényezettnek,

s ha ez aztán a váltó fizetését a váltóra írt nyilatkozata által elvállalta, elfogadónak. (Acceptant) neveztetik; ha az intézvényes a váltót hátírat által másra átruházza, akkor ő hátírónak vagy forgatónak (Indossant oder Girant), az pedig a kire átruházta, hátíratosnak vagy forgatmányosnak (Indossatar oder Giratar) neveztetik; ez, ha a váltót tovább átruházza, szintén válhatik hátíróvá; mind azok, kiknek kezén a váltó keresztül ment elébb, mintsem egy bizonyos személy birtokába jött volna, erre nézve előzőknek (Vormänner) neveztetnek; minden előző az utána következőknek le van kötelezve, azon esetre, ha a váltó célját et nem éri, azaz el nem fogadtatik, vagy ki nem fizettetik, feltéve, hogy a következő semmi késedelmet a váltónak elfogadás vagy fizetés végetti bemutatásában, vagy ha az elfogadást vagy fizetést ki nem eszközölte, az óvástételben el nem követett.

Azon váltóbirtokos. ki a váltót elfogadás végett az intézvényezettől bemutatja, bemutatónak neveztetik.

Oly váltó pedig, melyet a kiadó maga ígér fizetni, saját váltónak neveztetik, ez csak váltóalakban kiadott adósságlevél, mely különbözik az idegen váltótól, melyben a kiadó egy harmadik által igéri a fizetést.

Lásd. Rau I. r. 286—388 §. Mill III. könxv. 11 fej 4 §. Der Staat III. k. 276—280 §. Kudler Récsy I. r. 145 §. Kautz 100 §. Rössler 58 §. Glazer 188—189 §. Say III. r. 21 fej.

108. §. A váltó folyama.

Minhogy a váltók által más helyeken fizetéseket lehet eszközölni, és azért a kereskedők, kiknek oly helyeken fizetéseket kell tenni, oda szóló váltókat keresnek, ennél fogva ily váltók mint valamely áru árt kapnak, ezen ár, mely különféle időkben különbözik, folyamának neveztetik, és ezen folyam leginkább függ a kínálás és keresés közti aránytól, ha sok váltó bizonyos helyre kerestetik, tehát nagyobb a keresés a kínálásnál. akkor a kereskedők, kik azon helyen fizetéseket tenni kötelesek, nem csak azon sommát, melyről a váltó szól, hanem valamivel többet is adni hajlandók, a mennyiben még is váltó által az adósság könnyebben fizettetik, mint a készpénz átküldése által, és akkor a váltófolyam magasra áll; ellenben ha sokan kínálnak váltókat, azok, kik váltót adhatnak, hajlandók sokszor azt valamivel

azon sommán alól, melyről szól, adni, csak hogy hamarabb juthassanak pénzükhöz, és akkor a váltófolyam alacsony lesz, azon esetben pedig, ha a váltó ugyanazon summával, melyről szól, vétetik, azaz ha annyi tartalmú pénzt kell a vétel helyén érte adni, mint érte a fizetés helyén kapható, akkor a váltó az előbbi helyről az utóbbira alpari áll. ¹⁾

A váltófolyam továbbá attól is függ, minő pénzben fizetendő a fizetés helyen a váltó, mert különböző pénznemeknek is különféle időkben különféle folyamuk van, azaz más pénzben, hol többet, hol kevesebbet kell éretők adni.

Ha valamely helynek adósságai más hely irányában nagyobbak, mint követelései, akkor azoknak egy részét nem lehet váltók által fizetni, hanem kész pénzt kell küldeni, előbb mintsem a kereskedők erre magokat elszánnák, megkísértik, vajjon némi kerülés által nem juthatnak-e célhoz, ez lehetséges, ha két hely egy harmadikkal is összeköttetésben áll, így p. o. ha a londoni követelések Bécs ellen nagyobbak, mint a bécsiek London ellen, de Bécsnek követelései Hamburg ellen nagyobbak mint Hamburgnak Bécs ellen. akkor sok bécsi kereskedő londoni hitelezőinek fizetés gyanánt Hamburgra szóló váltót küldhet, mely olcsóbb fizetési eszköz, mint az egyenesen Bécsből Londonra szóló váltó, ez váltókémletnek (Arbitrage) neveztetik.

A magas vagy is kedvezőtlen váltófolyam károsan hat a beviteli kereskedelemre, mert a bevitt áruk árát nagyon emeli, azért a kereskedelem érdekében van, hogy a kereskedők más helyekre olcsó váltólevelet kapjanak, ha a kereskedők derekasan ki vannak képezve, képesek is lesznek a főnebb említett kerülés által valamely helyre fenálló kedvezőtlen folyamatot elhárítani. ²⁾

1. A váltófolyam tehát kijelenti a külföldi pénznek árát a belföldi piacon, azaz hogy az egyik helyen az ott divatozó pénzben mennyit kell bizonyos időben reá költeni, hogy más helyen

bizonyos somma feletti rendelkezés az ottan divatozó pénznemben megszereztessek, a váltófolyamat az alkuszok a kereskedési csarnokon feljegyzik valamely üzleti napon divatozó átlagos ár szerint, és azután hiriapok útján közhírré teszik, ezen váltófolyamat nem lehet külön előismeretek nélkül érteni, mert a folyamjegyzékekben rövidség miatt a pénznemeknek csak egyike tétetik ki, t. i. az, mely változik, és mely azért mozgékony valutának (valuta incertain) nevezetik, a másik pedig, mely a folyam számításánál egyik helyről a másikra alapul elfogadtatott, ki nem tétetik, mert ez mindig ugyanaz marad, és bizonyos summában áll, melyért más somma hol nagyobb hol kisebb adatik bizonyos helyre szóló váltóban, azért ez mozdulatlan valutának (valuta certain fixe) neveztetik, így p. o. a párisi folyamjegyzékek gyakran azt mondják, hogy Londonra a folyam $25\frac{1}{2}$ frankra áll, az annyit tesz, hogy ha Londonra szóló váltó véte-tetik Párisban, ott akkor ennyi frankot kell fizetni minden font sterlingért, melyről a váltó szól, itt tehát a font sterling a mozdulatlan valuta, mert az itt nincs kitejezve.

2. A váltófolyam emelkedése okoztatik: 1-er A forgásban lévő csereeszköz értékvesztése által, mert akkor belőle nagyobb sommát kell reáköltetni, hogy bizonyos külföldi pénzre szóló váltó vagy bizonyos árumennyiség külföldről megszereztessek.

2-or Ha valamely állam a külföldnek sok kamatot kénytelen fizetni az államadósság után.

3-er Egyes üzérkedők túlságós bevitele által, vagy ha különben igen nagy vásárlások történtek külföldön, p. o. drágaság idejében a gabonáért, vagy háboru idejében igen sok pénzt kellett külföldre küldeni.

A nagy váltófolyam valamely országban, mélyen fekvő bajoknak, különösen az ország beteges gazdasági viszonyainak, gyakran kártékony pénzügyi állapotjának igen világos symptomája.

Lásd. Rau I. r. 289—291. Mill III. könyv. 20 fej 1—3 §. Der Staat III. r. 280—282. l. Kudler-Récsy I. r. 144—148 §. és II. r. 316 §. Kautz 35 §. Rössler 59—61 §. Say III. r. 11 fej 8—12 §ig. és 18—24 §.

109. §. A papírpénz fogalma és különfélesége.

A papírpénz alatt kell érteni bizonyos somma ércz-pénzről és a bemutatóra szóló nemkamatos iratot, melynek kiadója vagy annak névszerinti értékében bármikor történendő beváltására, vagy legalább arra kötelezi ma-

gát ígéret által, hogy azt a neki teendő fizetésekben készpénz gyanánt elfogadja; a papírpénz tehát pénz gyanánt mint annak helyettese forog, és a kiadónak mintegy adósságát képviseli, mely csak az által különbözik más adósságoktól 1-ör hogy itt kamat nem fizetetik, és 2-ör hogy a hitelező mindig változik, mert a papírpénz egyik embertől a másikra átruháztatik, és pedig minden formaság nélkül, mi által a papírpénz a váltólevelektől és részvényektől, állampapíroktól különbözik.

A mint pedig a papírpénz vagy az államtól, vagy valamely magán embertől, vagy a banktól adatik ki, úgy lehet álladalmi, magán, vagy bankpapírpénzt megkülönböztetni.

Továbbá a papírpénz vagy olyan, hogy minden perczben beváltható, mely tehát azon czélra különös pénzalappal el van látva, mint p. o. valamely bank által kiadott papírpénz, vagy olyan, melynek beváltása nem történhetik tetszés szerinti időben, mely tehát nem alapul készen tartott pénzalapon, hanem mely mintegy útleványt képez valamely jövő időnek jövedelmére, ilyen az állam által a jövő adó vagy más jövedelmek fejében kiadott papírpénz, az úgynevezett kincstári jegyek. (Tresorscheine).

Lásd. Rau I. r. 293—296 §. II. r. 247 §. Der Staat III. r. 271 l. Kautz 97 §. Glaser 190 §. Say III. r. 16 féj.

110. §. A papírpénzek hasznai.

A papírpénz hasznos 1-ör magára a kiadóra nézve, a mennyiben a papírpénz kiadása a kiadónak alkalmat nyújt hitelének könnyű felhasználására.

2-ör a közönségre nézve, mert papírpénzben nagyobb summákat igen rövid idő alatt lehet számítani, könnyebben, kevés költséggel és gyorsabban máshová szállítani, és kényelmesen őrizet alatt tartani.

Továbbá a papírpénz behozatala által az érczpenz helyettesítettik, és egy igen költséges csereeszköz helyébe más kevésbé költséges tétetik; az által lehetséges lesz a nemes érczek egy részét más czélra használni, vagy hasznos áruk külföldről bevitelére fordítani, a nélkül, hogy kifolyása nagyon éreztetnék, vagy pedig a különben uralkodó pénzhiányt némileg legalább a belforgalomra nézve pótolni, és így az egyensúlyt a fizetési eszközök kelleke és a létező mennyiség közt fentartani. ¹⁾

1. A papírpénznek mindig csak bizonyos mértékig van haszna, és a mennyire az beváltható. Voltak (Hume Alwood) ugyan kik a beváltható papírpénz szaporodásának is előnyöket tulajdonítottak, hogy ti: azáltal a termékek ára emeltetik, minek folytán a termelők nagyobb tevékenységre ösztönöztetnek, s minden munkaerő foglalkozást talál, de azok nem figyelmeztek arra, hogy ha minden termék ára emelkedik, a termelő termékeiért bevett áron más termékekből még sem szerezhet többet mint ennekelőtte, és hogy az árak felszökkenése oly osztályoknál kik megállapított jövedelemmel bírnak, a fogyasztást is kevesbiti, Végre hogy a nemfedezett papírpénz értéke nem marad egyenlő, hanem folytonos ingadozásoknak ki van téve, mi által minden vállalatnak sikore bizonytalanná válik.

Lásd. Rau I. r. 296 §. Kautz 97 §. Say III. r. 16 fej 12 §.

111. §. Mitől függ a papírpénz elfogadása és értékének fentartása?

A papírpénz elfogadása és értékének fentartása függ 1-ör. A kiadónak hitelétől, minél nagyobb annak hitele, annál inkább elfogadtatik a papírpénze, azért oly papírpénz, melynek biztos és a beváltásra elegendő alapja van, és melynek beváltása folyton-folyvást történik p. o, valamely bank papírpénze, inkább fog elfogadtatni, és névszerinti értékét megtartani, mint olyan papírpénz, melyre nézve csak ígéret létezik annak beváltására, s mely csak utalvány a jövőnek jövedelmére, mert ez csak annyiban fog elfogadtatni, a mennyiben a jövő jövedelem biztosítva van, és a mennyiben a papírpénz a fizetésekben, melyek a kiadónak tétetnek, hasz-

náltathatik, mind az tehát mi a kiadónak hitelét csökkenti, csökkenti a papírpénz értékét is.

2-or Attól, minő arány létezik a forgásba hozott papírpénz és a pénzkellék közt, és különösen a kiadott papírpénz és a külföldön teendő fizetésekre és belföldi beváltás végett szükséges ércpénz mennyisége közt, mert ha ezek közt nincs helyes arány, és a papírpénz túlságos mennyiségben van a forgásban, akkor általa az aránylag kevés ércpénz a forgásból mintegy egészen kiszorittatik, annálfogva a kereskedők, kik azt külföldön teendő fizetésekre keresik, kénytelenek lesznek azt felülpénzzel (agioval) szerezní, és így a papírpénz értéke az ezüstpénz értékéhez képest alább fog szállani; ide járúl még, hogy a papírpénz nagy mennyisége által bizalmatlanság támad, hogy a kiadó elébb utóbb azt ércpénzzel beváltani nem lesz képes.

Kényszerítés által az állam bármely papírpénzre még a beválthatatlanranézve is eszközölheti, hogy forgásba jöjjön, de hogy az bizonyos névszerinti értéket megtartson, azt soha sem lehet elérni, mert soha sem lehet parancsolni, hogy minő áron engedtessenek át papírpénzért a portékák, ezeknek ára gyakran úgy szökhetik fel, hogy azok papírpénzen csak igen nagy somméért kaphatók, főleg hogy ha kedvezőtlen körülmények állanak be a kormányra nézve, melyek annak hitelét megingatják; ebből tehát kitetszik, hogy a papírpénz kiadásának bizonyos határai vannak.

Lásd. Rau 298—303 §. Der Staat III. r. 270 l. és 273—274 l.

112. §. A károk, melyek a nemzeti vagyonosságra háromolnak, ha a papírpénz értéke leebbszáll.

Ha a papírpénz értéke leebbszáll, azaz valódi értéke már nem felel meg névszerinti értékének, és ennél

fogva a nemes ércpénz csak felülpénzzel szerezhető, nagy károk háromolnak a nemzeti vagyonosságra t. i.

1-ör Mind azok vesztenek, kik a papírpénzt nagyobb értékben kapták, mint a minőben ők azt tovább adni képesek, és ezen veszteségek sokszor ki nem számíthatók, annál kevésbé téríthetők meg, mert a papírpénz gyakran a mint kézről kézre megy, értékében leebbszáll, annyi bizonyos mindazáltal, hogy a nemzeti vagyonra nézve azon egész somma elveszett, melylyel a papírpénz értékében alábbszállt.

2-or Minden szerződésben, melyben a fizetésnek teljesítése bizonyos idő múlva köttetett ki, a legnagyobb zavar támad, ez leginkább szembetűnő az adós és hitelező közti viszonyban, a hitelező vesz, ha tőkéje neki értékét vesztett papírpénzben kényszerfolyam szerint fizettetik vissza, minden vállalat bizonytalanná válik, még nagyobb lesz a zavar, ha a papírpénz értéke ingadoz, azaz majd emelkedik, majd alábbszáll, ilyenkor valaki egy éjszakán át sokkal gazdagabb, vagy sokkal szegényebb lehet, a kereskedőnek minden számolása meghiusíttatik, mert a kereskedő ki külföldről hozatott portékákkal kereskedik, soha sem tudhatja előre, milyen lesz a nemes érczeknek értéke, ha azokat a majd későbbben teendő fizetésekre meg kell szerezni, ez pedig a külföldi kereskedelemre is lankasztólag hat.

3-or Minden portéka ára papírpénzben felebb szökik, ez által leginkább a hivatalnokok szenvednek, kik fizetéseiket papírpénzben és pedig névszerinti értékben kapják, valamint mások is, kik megállapított jövedelemből élnek; ha a kormány a hivatalnokoknak pótlást ad fizetésükhöz, más polgárokra új terhet kénytelen kivetni.

4-er A nemes érczek a papírpénz által a forgásból kiszoríttatnak, és vagy félretétnek birtokosaik által, vagy külföldre folynak, innen pedig a külkereskedelemre nézve is nehézség áll be.

5-ör A kormány is veszteséget szenved jövedelmeiben, ha azokban a papírpénzt névszerinti értékében elfogadja; mert ha a portékák ára papírpénzben felebb szökött, a kormány kiadásának egy része is nagyobb lesz.

6-or Ha az állampapírpénz értékében csökken, az állam hitelén az által gyógyíthatlan seb ejtetik, e miatt többnyireigen nehéz lesz a papírpénz értékének további leebbszállását gátolni.

7-er A papírpénz értékesökkenése az országra nézve kedvezőtlen váltófolyamat idéz elő, mi szintén a külföldről behozott árukat drágítja.

8-or Az emberek a papírpénz értékesökkenése által szükségtelen kiadásokra is indíttatnak, a papírpénz értékesökkenése tehát előmozdítja a pazarlást, és akadályozza a takarékossgot. ¹⁾

1. Azon kis előny, mely az agio létéből a honi iparra néha háromlik, hogy t. i. az agio mintegy védvám működven a külföldi gyártmányok versenyzését nehezíti, és hogy földmivelési országokban tán nagyobb a termékek kivitele, mert a külföldi pénznek nagyobb értéke miatt nagy előnnyel lehet ott venni, összehasonlításba sem jöhet azon roppant károkkal, melyeket a pénz értékének ingadozása a nemzetgazdaságban okoz, mert ily állapotban beteges nemzetgazdasági viszonyok léteznek.

Lásd. Rau II. r. 252—253 §. Kautz 97. §. Mill III. könyv. 13 fej, 1—6 §. Der Staat III. 274—276 l. Rössler 70 9.

113. §. A bankok fogalma és azoknak különfélesége.

Bankok alatt értetnek oly kereskedési intézetek, melyeknek főczélja a pénzforgás előmozdítása, a fizetéseknek és a hitel használatának leginkább a kereskedők közti könnyítése, s végre a költségesebb csereeszköznek megkímélése; a bankok foglalkozásuk különféleségéhez képest többfélék lehetnek, de jelenleg, minthogy csak nem minden bank többféle foglalkodást

üz, leginkább két nemre oszlanak, t. i. a letéti és a kölcsönbankokra, melyek azon esetben, ha bankjegyeket adnak ki, jegybankoknak is neveztetnek.

Lásd. Der Staat III. k. 341 l. Kudler-Récsy I. r. 149 §.

114. §. A letéti bank.

A letéti vagyis forgató bank (Deposito Bank, Giro Bank) oly kereskedési intézet, melybe a kereskedők (és pedig többnyire olyanok, kik ugyan azon városban vagy attól nem messze laknak, üzletök terjedelméhez arányban álló kész pénzt vagy arany és ezüstrudakat tesznek le, azon czélból hogy azok közt a kölcsönös fizetések a bankkönyvbeni átiratások által történjenek. ¹⁾

Az átiratások ekként történnek: mindenik betevő a bankkönyvben két rovattal ellátott külön folyó lapot (Conto corrente) kap, a rovatok egyike ezen szóval „követel“ (credit); a másika pedig ezen szóval „tartozik“ (debet) jelettetik meg; azon összeg, melyet mindenik a bankba betett, az ő lapján a „követel“ rovatba íratik, eleinte tehát mindeniknek csak a „követel“ rovatban van tétele; ha azután a betevők közül egyik a másiknak fizetést tenni akar, a bankot oda utalja, hogy a fizetendő sommát az ő lapján a „tartozik“ rovatba, annak lapján pedig, kinek fizetni akar, a „követel“ rovatba iktassa, és így a fizetések történnek a nélkül, hogy szükséges volna a betett pénzhez nyúlni.

Ezen intézet haszna e következő:

1-ör A pénz és más értékkel bíró tárgyak sőt oklevelek is, melyek itt biztosság végett letétetnek, az elveszhetés minden nemei ellen legjobban megőriztetnek, mivel a banképület minden veszélyek ellen eléggé biztos, és egyébként is a pénzörzésre nagy gond van fordítva.

2-or Ezen intézet által a kereskedők a sokféle pénzszámlálási bajoktól szabadúlnak, és az azokban nem

ritkán előforduló tévedésektől, csalárdságoktól és az érczpenz elkoptatásától mentek.

3-or A bank a letett pénz egy részét biztos helyre kamatra kiadhatja, mi által nem csak a fizetési eszközöket szaporítja, hanem magának jövedelmet is szerez, melyet költségeinek fedezésére fordíthat.

Hogy ily bank nagyobb mértékben használható legyen, szükséges, hogy az átíratás kisebb summákban is engedtesse meg; továbbá, hogy gyakorta leszámolás történjék, hogy így minden résztvevő követeléseit és tartozása it folytonosan ismerje, és hogy a betevő pénzt akár mikor kivehesse.

A banktagok a bankba vagy egyforma, vagy különféle pénznemet tesznek, nehogy pedig ez utóbbi esetben az utalásokban zavar támadjon azon okból, mert némely pénznem piaci ára néha változik, azért a banknál nem szabad a bankkönyv lapján bizonyos pénznemet kitenni, hanem a bank külön pénzlábot vesz fel, mely szerint mindig számol; ezen pénzláb bankvalutának neveztetik, a beteendő pénznemek pedig függetlenül azok változó folyamától a tiszta nemesérczbeni tartalmuk szerint fogadtatnak el, mely ezen bankvalutában fejeztetik ki. Oly bank, mely minden más üzletek mellőzésével csupa letéti bank volna, jelenleg a hamburgi bankon kívül nem létezik, hanem más bankok a letéti és forgatási üzletekkel is foglalkodnak.

1. A letétel valamely banknál háromféle okból történhetik, t. i. valamely értékkel bíró tárgy vagy iratok letétethetnek, és pedig vagy csupa őrzés végett, vagy kezelés, azaz a végett, hogy a bank az arra vonatkozó üzletet is vigye véghez, (mely esetben a bank a meghatalmazott), vagy használat végett, ez utóbbi abban áll, hogy a bank valamely pénzmennyiséget kamatozás és azon föltétel mellett vesz át, hogy azt, bármikor kívántatik, vagy bizonyos idő multával visszafizeti; ilyen letétemények kölcsönzések,

Lásd. Rau I. r. 283—285 §. Der Staat III. k. 342—345 l. Kndler-Récsy 150—154 §. Kautz 98 §. Rössler 64—65 §. Smith Adám IV. könyv. 3 fej. Glazer 185 §. Say III. r. 3 szak. 7—8 §. és III. r. 20 fej.

115. §. A kölcsönbank és jegybank.

Kölcsönbank alatt kell érteni oly intézetet, mely a betevők által részvények útján összegyűjtött pénzt kölcsönadás és más pénzbeli üzletek által hozza forgásba, és teszi gyümölcsözővé, ha ily bank egyszersmind beváltható bankjegyeket ad ki, jegybanknak neveztetik.

Hogy ily bank létrejöjjön, szükséges, hogy több tőkepénzes álljon össze, kik a bankra kívántató alapot készpénzben összegyűjtik, ez az által történik, hogy az egész összegyűjtendő somma hasonló nagyságú betételekre osztatik, ilyen betétel valamint az arról kiadott irat részvénynek, a betevő maga pedig részvényesnek neveztetik.

A bank aztán az összegyűjtött pénz kezelését és a banküzletek vezetését maga köréből választott igazgatóságra bizza, mely felelős az összes banktársaságnak. ¹⁾

A bankigazgatóság pedig az összegyűjtött pénzt gyümölcsözővé tenni iparkodik, és pedig rendesen e két úton, t. i. 1-ör hogy azt biztos helyekre többnyire zálog mellett kamatra kiadja kölcsön, mely esetben a bank a tőkepénzes és a kölcsönt venni akarók közt mintegy közbenjár, és az elsőknek alkalmat nyújt tőkéjüknek kamatoztatására, vagy 2-ör váltóleveleket, melyeknek lejáratí ideje még el nem érkezett, bizonyos leszámolat (disconto) azaz lehúzás mellett készpénzzel bevált, ezen váltókat aztán a bank lejáratkor magának kifizetteti, ezen üzlet leszámolási üzletnek neveztetik.

Ha a banknak hitele szilárdabb, és az engedelmet kapott jegyek kiadására, a pénzt kölcsön venni akaróknak a nemes érzéken kívül bankjegyeket is mint pénzhelyettest adhat, melyeken azon ígéret áll, hogy

a bank azokat minden perczen, és pedig azon sommával, melyről szólnak, készpénzzel beváltani kész, mert a kiadott bankjegyek mintegy a bemutatóra és látra szóló váltóleveleket képeznek, ezen bankjegyekre nézve tehát a bank mind a hitelezőnek, mind az adósnak személyét képviseli; a hitelezőét azért, mert a pénzt kölcsön adta, és azt visszaköveteli, az adósét pedig azért, mert kötelességében áll a bankjegyeket, ha azok bármikor és akárki által bemutattnak, készpénzzel beváltani.

Minthogy ezen bankjegyek az érczpénznél könnyebben elszállítható, kisebb teriméjű és a pénzszámlást könnyítő csereeszköz, azért a közönség által szívesen fogadtatnak el készpénz gyanánt, és névszerinti értékökben mindaddig fentartatnak, míg a banknak készpénzzeli beválthatási képessége iránt kétség nem támad.

A jegyek kiadása által a bankoknak haszna és hatása emeltetik, mert azok által a hitel még nagyobb mértékben használhatóvá válik, és a nemes ércz kiemeltetik.

1. A bank igazgatósági tanácsa mellett a banknak felügyelési tanácsa is kíváncsít, ez ellenőrködteti az igazgatósági tanácsot, és a közgyűlés által választatik, és ennek befolyásával hozatnak a fontosabb de nem sürgetős határozatok.

Az ily bank a kölcsönzési vagy zálogüzleten és a leszámítolási üzleten (Disconto-Geschäft) kívül még néha különféle más üzletekkel is foglalkodik, ilyen a pénzváltás és az azzal összekötésben álló nemes érczekkel kereskedés, de ez nagyobb mértékben a magán bankárok által üzetik, a főnebb említett letéti és forgatási üzlet, a jelzálogos üzlet (Hypothekengeschäft), mely t. i. áll kölcsönadásban ingatlan javakra, továbbá a közpapírüzlet (Effectengeschäft), mely folyammal bíró állampapírok és különféle részvények vételében és eladásában áll, végre a behajtási üzlet (Incassogeschäft), ez áll oly követelések behajtásában, melyek váltók, vagy utalványozások által a bankra ruháztattak át.

A bankok néha kifizetéseket és bevételeket is tesznek az állampénztár részére, mint a londoni bank, mely az állampapírok behuzásával is foglalkodik, sőt a pénzverési ügyről is gondoskodik

az állam felügyelése alatt, de ezek már nem tulajdonképi banküzletek.

Lásd: Rau I r. 292 és 304 §§. Der Staat III r. 345—348 l. Kautz 99. Kudler-Récsy I r 155—156 §. Rössler 66 és 68, 71, 72 §. Glazer 228—234 §.

116. §. Megszorító vagy szabad bankrendszer vagy több bankrendszer.

Jegybankot vagy a kormány, vagy magánszemélyek és pedig vagy egyesek, vagy mi a nagyobb erőnek szüksége miatt gyakrabban történik, egész társaságok részvények útján állíthatnak fel.

Minthogy a kormány által felállított bankok nagy visszaéléseknek vannak kitéve, mert a kormány pénz-zavarában azokat eszközül felhasználhatja tetszés szerinti adósság tételére, a bankjegyek tulságos mennyiségbeni kiadására, azért czélszerűebb ha magánosok állítanak fel bankokat.

A magánosok által felállítandó bankokra nézve azon kérdés támad, vajjon a megszorító bankrendszer, vagy a szabad banküzletirendszer azaz az ugynevezett bankszabadság érdemel e elsőbbséget.

Az első szerint bank csak különös engedély folytán a szükséges kellékek előre bocsájtott kimutatása után állíthatatik fel, és a felállított banknak az államhatalom folytonos ellenörködtetése alatt állani kell, mely által különösen a bankjegyek mennyiségének bizonyos korlátok közti maradása eszközöltetik.

A másik rendszer pedig abban áll, hogy minden kormányi engedelem nélkül lehessen bankot felállítani, s a felállított bank semmi ellenörködtetésnek az állam részéről ne legyen alávetve, hanem minden tekintetben szabadon mozoghasson.

A vélemények arra nézve, hogy melyik e két rendszer közül érdemel e elsőbbséget, nagyon elágaznak, még Angolországban is hol e tárgyban legnagyobb

tapasztalás létezik, és erre vonatkozólag legtöbb irat jelent meg, a vélemények elágazása folytán két iskolát lehet megkülönböztetni t. i. az ugynevezett currency principle iskolát, mely t. i. a bankokra nézve a megszorításokat és ellenőrködtetéseket pártolja, és a bankingprinciple iskolát, mely azokra nézve tökéletes szabadságot kíván.

A currency principle iskolának, melynek legkitünőbb pártolója a híres Peel minister volt, kinek bank-actája mintegy hű kifejezését képezi ezen iskolának, érvei következők:

1-ör Minden államban okvetetlenül szükséges, hogy helyes pénzügyi rendszer létezzék, ez pedig csak ott létezhetik, hol a bankjegyek mennyiségének kibocsátásában azon szabály tartatik fenn, hogy a kiadott bankjegyek mennyisége legfelebb egyenlő, (de soha nem nagyobb) legyen a forgásban létezőnek feltehető ércz-pénz mennyiségével: az érczpénz mennyiségének a forgalomban gyarapodásával a bankjegyek szaporíthatnak, ellenben annak csökkenésével a bankjegyek mennyiségét is csökkenteni kell, hogy ilyformán a bankjegyeknek az érczpénzzeli beválthatása mindig lehetséges legyen, ezen beválthatás főczélja a Peelféle actának is.

2-er Valamint minden banknak alapíthatására az álladalomnak engedélye okvetetlenül szükséges, úgy annak az állam általi ellenőrködtetése alatt is állani kell, mert annak fel kell ügyelni, hogy a bank által akkora bankjegymennyiség ki ne bocsájtassék, mely a fenebbi mértéket túlhaladja, és hogy a bankok által kibocsájtandó bankjegyek a banknak vagyona, érték-papirjai vagy általa leszámított birtokában lévő váltók általfedezve legyenek, valamint hogy a bankok nemes érczekben is bizonyos készletet a beváltás végett készen tartsanak, szóval hogy a bankok hitelezéseikkel a közönség kárára vissza ne éljenek ¹⁾

1. Az angolok közül leginkább pártolói a currency principle iskolának: Peel, Macculloch, Lord Overstone, a németek közül Rau és Tellkamp.

A bankingprinciple iskolának hívei az angolok közül: Tooke, Fullarton, Wilson, és az amerikai Carey.

A francziák közül Courroelle, Seneuil.

A németek közül Wagner: Beiträge zu den Lehren von den Banken Leipzig 1857 és ugyanattól; Die Geld und Credit Theorie der Peelschen Bankacte Wien 1861.

Vége ezen iskolához számitani lehet hazánkfiát Hornt. La liberté des banques Paris 1866.

A bankok történelmére nézve érdekes: Otto Hübner: Die Banken enthält Die Geschichte und Statistik der bestehenden Banken b. Die Geschichte und Statistik des Bankwesens Leipzig 1853.

117. §. F o l y t a t á s.

A bankprinciple iskolának érvei ellenben következők:

1-ör Tökéletes egyenlőséget a forgásban levő ércpénz és a bankjegyek közt eszközölni gyakorlatilag kivihetetlen dolog, ezen egyenlőségnek feleslegét egyéb-
iránt a gyakorlati élet bebizonyítja.

2-or A bankok nem is képesek több bankjegyet kiadni, mint a mennyit a forgalom, azaz az üzletek terjedése kíván, a felesleg mindjárt a bankhoz beváltás végett vissza folyand, annál is inkább mert senki sem kényszerítettik a bankjegyek elfogadására, azokra nézve kényszerfolyam nem létezvén, a bankjegyek szerfelettségnek leginkább az által vétetik eleje, ha a beváltási kötelesség szigoruan fenntartatik, és a bank mindig annyi ércpénzt készen tart, hogy a beváltás végett bemutatott bankjegyeket tüstént beválthassa, mit hogy mindenkor tehessen, a bank amugy is érdekelve vagyon (Wagner Tocke,)

3-or Az ipari és kereskedési világnak épen szüksége lehet a bankoknál nagyobb kölcsönvételekre, tehát a bankjegyek forgalmának nagyobb kiterjesz-

tésére, minél fogva a bankok a szabad mozoghatásban a bankjegyekre nézve megszorítása csak károsan hatna, a bank maga minden kárát eltávolítani képes, ha csak tökéletesen biztonsággra ad kölcsönt.

Lásd: Rau II r. 247 a Kautz 99. Die Staat III k. 272. Mill III könyv 24 fej. 1—6 §. Wagner 144 és köv. lapokon.

118. §. F o l y t a t á s.

Szoros összeköttetésben az említett kérdéssel van azon kérdés, vajjon a jegyek kiadhatására egy központi banknak kizáró kiváltságalli felruházása, vagy pedig több banknak felállithatása, és a szabad versenyzés érdemel-e elsőbbséget? az első mellett az szól, hogy annál nagyobb az egyszerűség, a pénzjegyek egyformasága, könnyebb az ellenörködtetés, valamint a bankjegyek mennyiségének a forgalomban szükséges kel-lékkel helyes arányba hozatala. ¹⁾

Ellenben a bankok többsége mellett felhozatik: Hogy azon esetre ha egyedül egy bank létezik, és ez téves lépéseket elkövet, annak hátrányos következtései nagyobbak, tovább hogy nagyobb a veszély, hogy azon egyedüli bank a kormány nyal szoros összeköttetésbe lép, és tán kizáró kiváltságának hosszabbítása elnyerése végett az állampénztárnak előlegeztéseket igen nagy készséggel tesz, mi által a maga kötelességei teljesítésére gyakran képtelenné válik, hogy azon egyedüli bank a maga nagy eszközeivel önző és részehajló célokra könnyen visszaélhet, és hogy nem igen törődik, hogy eljárása által a közönségnek megalégedését nyerje, holott a bankok többségénél erre nézve jótékony verseny uralkodik.

1. Kik az egy bankrendszert pártolják, még is javasolják, hogy azon egy bank a nevezetesebb kereskedési helyeken fiokbankokkal birjon.

119. §. F o l y t a t á s.

A két említett kérdés eldöntésénél igen sok függ az egyes ország viszonyaitól, különösen gazdasági miveltségi állapotjától, a nemzet közt általánosan elterjedt becsületesség és szótartás fokától, az ipar és kereskedési osztályok értelmiségétől, a nyilvánosságtól, melyel a bankügyek kezeltetnek, és azok állapota hiven köztudomásra hozatik; a hiteltörvények minémiségétől, és különösen azon törvénytől, mely a bankot alapító társaknak a közönség iránti felelősségére vonatkozik.

Hol a körülmények erre nézve kedvezők, hol tán oly törvény uralkodik, melynél fogva minden egyes banktag a bankjegyek fedezésére nézve az egész vagyonával egyetemlegesen felelős, mint Angolországban a kisebb bankoknál, ott a szabad banküzlet tehát a banknak szabad felállithatása, szabad mozoghatása, és ennél fogva a több bankrendszer is helyén lehet, s nincsen annyi visszaéléseknek kitéve, de egyéb körülmények közt különösen ott hol nagy a szédelgési hajlam, a kiváltságos bankrendszer a jegyek kiadására nézve korlátozással és ellenőrködtetéssel összekötve érdemel elsőbbséget.

De ha valahol több bank felállítása is megengedettik, azok még se legyenek szerfeletti számmal, mert hogy még fejlődöttebb gazdasági állapot alatt sem vesztély nélküli a szerfelett sok bank léte, azt az észak-amerikai bankok története, és legújabb Angolországnak példája tanusítja, hol 1866-ik évben a Consolidated és más bankok bukása által iszonyu rázkodtatás idéztetett elő a kereskedési világban.

Lásd: Rau I r. 247 a Mill III könyv 24 fejj. 1—6 Kudler Récsy II r. 318—322 Rössler 68 §.

120. §. A kölcsön és jegybank hasznai.

A kölcsön- és jegybank hasznai következők:

1-ör Magokra a részvényesekre nagy nyereség háromlik az által, hogy nekik nem csak a bankba betett nemes érczből álló tőkéjük, hanem a kiadott bankjegyek is kamatoznak, tehát nyereségök csak nem kettőztetik, szükséges ugyan, hogy a bank pénztárában érczpénzt is készen tartson, hogy a bankjegyeket akármikor beválthassa, de nem szükséges, hogy épen annyi érczpénzt tartson pénztárában, mennyit a kibocsátott bankjegyek tesznek (ha ezt a bank tenné, a bankjegyek semmit sem jövedelmeznének), hanem elég ha a bank ezen sommának mintegy negyedrészt tartja a pénztárban, mert ha a bank teljes bizodalommal bír, nem igen történhetik, hogy a bankjegyek nagyobb része egyszerűen vitessék vissza beváltás végett, és így a bank érczpénzének nagyobb részével szintén jövedelmező foglalkodást üzhet; a jövedelmek, melyek a banknak üzleteiből erednek, évenként a számadászárlat után a részvényesek közt felosztatnak, egy részvényre eső mennyiség osztaléknak (Dividende) mondatik, a mint az a jövedelem nagysága szerint nagyobb vagy kisebb, úgy a bankrészvények ára a forgalomban magasabb vagy alacsonyabb lesz. Azon somma, melyről mindenik részvény eredetileg ki van adva, a részvény névszerinti értéke, a mi e felül fizettetik, az felülpénz.

A közönségre nézve a jegybank jótékony hatása:

1-ör Hogy a bankjegyek a forgásban levő pénzt annyival szaporitják, mennyivel a kibocsátott bankjegyek mennyisége azon érczpénz mennyiségét fölülhaladja, melyet a bankban mindig készen kell tartani, a forgásban levő pénz növekedésével pedig az ipar és forgalom előmozdittatik, és az uzsorák alábbszálanak.

2-or Minthogy a bank közvetítő a hitelező és az adós közt, az elsőnek a pénz kikölcsönzését biztos helyre, a másíknak pedig annak mértékletes feltételek melletti kaphatását lehetségesíti, az által pedig a kamatláb alább száll, és a kereskedők és iparosok nem kényserülnek előre nem látható fizetésekre bizonyos summákat otthon készen tartani, és képesekké tétetnek minden pénzüket üzletükbe fektetni, és hamarább használni.

Lásd: Rau I r, 305 §. Kudler-Récsy I r. 157—159 §. Glazer 144 §. Say III r. 3 szak.

121. §. Az óvatosságok, melyek szükségese-
sek a jegybanknál a közönség kárának
elhárítása tekintetéből.

A bank a bankjegyek kiadása által hitelét használja, és a bankjegyekben utalványokat bocsájt ki, melyeken látra szóló fizetési ígéret foglaltatik, szükséges tehát, hogy a bank ezen fizetési ígéretet bármikor teljesítse, és a bankjegyeket névszerinti értékökben beváltsa, mert ha ez nem történik, a közönségre a papírpénz értéke csökkenésének főnebb érintett káros következései állanak be.

Hogy pedig a bank képes legyen a bankjegyeket bármikor névszerinti értékökben beváltani, s így azoknak, kik a bankjegyek birtoka által a banknak hitelezőivé váltak, arra nézve tökéletes biztonság nyujtassék; szükséges 1-ör, hogy a kiadott bankjegyek tökéletesen fedezve legyenek.

Ezen tökéletes fedezés (Banknotenfundation) pedig akkor fog létezni, ha soha nagyobb somma bankjegyekben ki nem bocsájtatik, mint a mennyi a banknak összes alapja, tehát vagyona, melynek tetemes része készpénzből, más része gyakran telkekből, épületekből

s jelzálogosított követelésekből és mindenféle értékpapirokból áll ¹⁾)

Az alap azon részénél, mely állam vagy értékpapirokból áll, a fedezés biztonságára nézve igen sok függ attól, milyenek azon állam vagy értékpapírok, nem szállt-e le azoknak folyama? mert ha ez leebb szállt, és tán hosszabb ideig így marad, a bankjegyek értéke alább fog szállani, azért nagy ovatosság szükséges, ha a bankjegyek egy része ily állam vagy értékpapírokban fedeztetik.

2-or A másik fedezés, melyről a banknak gondoskodni kell, az úgynevezett ércpénzfedezés (Metallfondation), ez pedig abban áll, hogy a bank ércpénzben mindig akkora készletet tartson készen, hogy a bankjegyek ércpénzzel beváltását, bárkinék kívánatára, mindenkor tehesse, ennek létéről meggyőződés bizodalmat gerjeszt a bankjegyek iránt.

Ezen készlet a valószínű beváltás nagysága szerint meghatározandó, mert egyszerre a bankjegyek mind nem kerülnek vissza beváltás végett, minél nagyobb a bankjegyek kelleke a forgalomban, annál kisebb lehet az ércpénzfedezés, mert annál kisebb rész fog beváltás végett visszatérni; ellenben ha a bankjegyek kibocsátásában a helyes mérték túl van hágva, igen nagy lehet a beváltás végetti visszatérés.

Kisebb lehet az ércpénzfedezés akkor is, ha a polgárok a bankjegyeket az adók fizetésénél is használják.

A kellő ércpénzfedezés nagysága előre minden esetre meg nem határozthatatik, békességes és virágzó viszonyok alatt, hol az ipar és kereskedelem emelkednek, kisebb lehet, zavaros időkben ellenben, hol a bizodalom csökkent, nagyobbra kell lenni.

A közönséges szabály, hogy a kibocsájtott bankjegyeknek egy harmada ércpénzzel fedezve legyen, hol helyes lehet, hol nem, az idők különbözőségéhez képest; azonban bármely időben legalább egy ötöd része

a kibocsájtott bankjegyeknek készpénzkészlet általi fedezése szükségesnek látszik, magától értetődik, hogy minél kisebb pénzfedezés szükséges valamely banknál, annál nagyobb lehet a banknak nyeresége. ²⁾

3-or A kibocsájtandó bankjegyek mennyiségében a bank mindig a kellékre, azaz a bankjegyek és ércz pénz mennyisége közti helyes arányra és a belforgalomban szükségletre legyen tekintettel, azoknak igen gyakori visszatérése beváltás végett mintegy intő jel, hogy tán már felesleges mennyiség van a forgásban. ³⁾

1. Nem lehetetlen ugyan, hogy valamely bank nagyobb sommát bankjegyben adjon ki, mint mennyi az alapja, a nélkül, hogy valaki az által károsodnék, ha t. i. a bank nagy hitellel bír, és azt csak rövid időig teszi, mely idő alatt a húzott kamatokban tett nyereségét az alapját túlhaladó bankjegyek beváltására pontosan fordítja, de ez mindig veszedelemmel jár, mert ha a közönség észreveszi, hogy a bank a hitelét túlságosan kiterjesztette, a beváltáshoz egyszerűen tolazkodni fog, mi a bank bukását és az által sok embernek károsodását maga után vonja, némely északamerikai banknak bukása e tekintetben elijesztő például szolgálhat.

2. Igen czélszerű, ha meghatároztatik, hogy minden bankjegy, mely bizonyos mennyiségen túl kiadatott, a készen tartott ércz pénz által fedezve legyen, ez történt Angolországban az 1844. évből létrejött úgynevezett Peelacta által, mely szerint minden bankjegyet, mely a 14 millióm sterlingen túl adatik ki, hasonló sommát érczpénzben készen kell tartani. Ausztriában is legujabb időben az 1852-ik évi december 27-én hozott banktörvény 14. §. szerint az összeget, melylyel a forgalomban lévő jegyek összesége 200 milliót túl halad, törvényes ezüstpénzben vagy ezüstrudakban készen kell tartani, és csak a készen tartandó sommának negyed része állhat aranyból; épen úgy azon összegnek, melylyel a forgásban lévő bankjegyek a bankban lévő készpénz-készletet túlhaladják, szabályszerűleg leszámított váltókban, vagy a banknak elzálogosított értékpapírokban kell állani.

3. A bankjegyek a beváltás végetti bemutatáson kívül még az által is térnek vissza a bankhoz, hogy azok, kik a banknál bankjegyekben adósságot tettek, ezen adósságot többnyire ilyen jegyekben fizetik vissza, mely esetben tulajdonképi beszámítás (compensatio) történik, és ez a szabályos visszatérés, mely a banknak érczalapját nem érinti; a beváltás végetti bemutatása a bankjegyeknek

pedig a szabálytalan visszatérés, minden visszatérés által a banknak jegyadóssága mintegy törlesztetik.

A bankjegyek szabálytalan visszatérésének több oka lehet: ilyen t. i. 1-ör kisebb sommáról szóló bankjegyek szükséglete, mi végett nagyobb sommáról szólók bemutattnak. 2 or a szükséglet oly személyeknek tenni fizetést, kik csak nemes érzeket fogadnak el. 3-or a szükség külföldön is tenni fizetést. 4-er a bizodalmatlanság a bank iránt, ezen eset nagy fontossággal bír, mert ha a panicus félelem terjed, mindenik ki bankjegyet kezében bír, iparkodik azt felváltani, ez annyira mehet, hogy a bank a beváltási ígéretének többé meg nem felelhet, minek következtében gyakran a beváltási kötelezettségének megszüntetése vagy megszorítása az állam által rendeltetik el, hogy a banknak léte ne veszélyeztessék.

Lásd: Rau I r. 306—309 §. és II r. 248—249 Der Staat III k. 340—350 l. Rössler 67—69 §. Glazer 235—239 §.

122. §. F o l y t a t á s.

4-er A bank nagyobbára csak oly foglalkodásokat üzzön, melyből pénzét rövid idő múlva könnyen kiűzhatja, ilyen p. o. a váltóleveleknek levonattali vétele, mely esetben figyelmeznie kell arra, hogy az ilyen váltón több, rendszerint legalább három biztos, azaz fizetési képességgel bíró személy legyen kötelezve, ne hogy előlegezett pénzét elveszítse, ilyen továbbá a kölcsönadás, de a kölcsön csak rövid időre és biztos zálogra adassék, mely vagy állampapírokban vagy könnyen értékesíthető árukban vagy értékpapírokban áll; bármely zálognál a pénz legfőlebb a zálog értéke két harmadáig adathatik, fekvő birtokra az ilyen bank még a legnagyobb biztosság mellett sem kölcsönözhet sokat, mert hosszabb időre hitelt nem adhat, kivéven ha a reábizott tőkén kívül erre különösen szánt elegendő saját tőkéje volna, de kereskedési vállalatokba a bank ne bocsájtkozzék.

5-ör A bankjegyek sem igen nagy, sem igen kis sommáról ne szóljanak, mert az első esetben a közforgásba nem igen jöhetnek, a másik esetben pedig az ércpénzt a torgásból kitólják.

6-or A bank szemeskedjék, ne hogy hamis bankjegyek hozassanak forgásba, ez által mind a bank, mind a közönség tetemesen károsodnék, és a bankjegyek iránti hitel csökkenne.

7-er Hogy a bankjegyek a bank helyén kívül is jobban forgásba jöjjenek, czélszerű, ha az ország legnevezetesebb helyein pénztárak vannak, melyeknél azokat készpénzzel fel lehessen váltani.

A bank iránti bizodalom nagyon emeltetik az által, ha a bank üzletének állapotja időről időre pontosan és hiven köz hirré tétetik, hová tartoznak: a bizonyos idő alatt tett kölcsönzések és kapott visszafizetések, a készpénz állapotja, a banknak birtoka leszámított váltókban és egyéb elzálogosított értékpapirokban és letéteményekben, ezeknek alapján készített számadás. Ha több bank létezik valahol, annál inkább és annál többször szükséges a bankok állapotját köztudomásra hozni, ezeknek köztudomásra hozása által a közönség magának ítéletet szerezhet a felett, vajjon valamely bank méltó e bizodalomra.

1. A legelső letéti bankot a maga idejében leghatalmasabb állam Velence állította fel 1156-ik évben, az amsterdami bank 1609, a hamburgi pedig 1619-ik évben állíttatott fel. — A legelső jegybank vala a genuai Sz: Györgyi bank, mely előbb állíttatott ugyan fel, de teljes szervezését még csak 1407-ben nyerte. — Az angolországi bank (bank of England) Londonban 1692-ik évben alapíttatott, valamint London a világ fővárosának, ugy a Londoni bank a világ főbankjának s legnagyobb ily nemű intézetnek tekinthetik, de ezenkívül van még Angol-, Ir- és Scotthonban több tartományi bank.

A mostani franczia bank 1800-ik évben, az ausztriai nemzeti bank Bécsben 1817-ik évben keletkezett, a pesti kereskedelmi bank pedig 1841-ben állíttatott fel, ez utolsónak foglalkodásai az alapszabályok szerint következőkre oszlanak: 1-ör kamatleszámitolási, 2-or forgatási, 3-or letéti üzletekre, 4-er előlegezések és kölcsönzések adására, de jegyeket e bank nem ad ki.

Lásd: Der Staat III k. 350—354 l. Kudler-Récsy 160—173.

A bankok történelméről Rau I r. 310—317 és Glazer 244 és köv. §§.

123. §. Bankárok üzlete.

A bankárok üzlete sokban egészen hasonlít a bankok üzletéhez, csak hogy amaz kisebb tőkével s tehát kisebb terjedelemben üzetik, és hogy a bankok nagyobb biztosságot nyújtanak; a bankárok t. i. szintén könyvet tartanak, melyben minden velök összeköttetésben álló személy számára számviteli lapot (Conto corrente) nyitnak, mely „követel“ és „tartozik“ rovatokkal van ellátva. A kereskedők, kik a bankárral összeköttetésben állanak, gyakran az általuk mások részére teendő fizetéseket a bankár által, másoktól pedig nekik járó fizetéseket ezek által a bankár részére tétetik; azon kereskedők közt, kik a bankárral összeköttetésben állanak, a kölcsönös fizetések szintén a bankár könyvébeni átíratások által történnek. A bankár időről időre a számviteli bezárja, és kiszámítja, minők az ő és a nála számviteli lapot bíró személyeknek és az utóbbiaknak egymás közötti kölcsönös követelése és tartozásai, mennyi tehát a készpénzzel kiegyenlítendő összeg. Minthogy a bankárnál mindennap pénz gyűl be, neki sokkal kevesebb pénzt kell készen tartani, mint a vele összeköttetésben álló személyek kénytelenítettének otthon tartani, tehát egy részét a reábizott pénznek hasznos foglalkozásra fordíthatja, és forgásba hozhatja, ilyen bankárok egyébiránt más pénzbeli foglalkodásokat is üznek, p. o. más helyeken fizetendő váltókat megvesznek, és eladnak, mindenféle pénzeket felváltanak, állam- és iparpapírokkal kereskednek, és néha magánosok, gyakrabban az állam számára kölcsönt szereznek; bizonyos egyébiránt, hogy egész üzletök, valamint a banké, hitelesen alapúl. ¹⁾

1. A bankárok üzlete a pénzváltásból keletkezett, mely a középkorban igen fontos üzlet vala, mert akkor különösen azon helyeken, hol vásárok tartattak, különféle idegen pénz jött forgásba, a

különféle idegen pénzek mérlegezése és azok értékének kipuhatlása, valamint különféle pénzeknek egymással felváltása bizonyos pénzváltásdíj mellett külön üzleti ág lett, mely a kormányok által csak bizodalmat érdemlő vagyonos, a törvényekre felesketett és rendes könyvvizetésre kötelezett személyekre bízott, kik pénzváltóknak is neveztettek, ezen pénzváltók őrzés végett is vettek át pénzt, és a náluk pénzt letevő kereskedőknek azon pénz felvételére más helyekre adtak utalványt, ezen utalványozásokból származtak a váltólevelek, a pénzváltók még csak később neveztettek bankároknak az olasz névtől „banco“, mely azon asztalt jelenté, hol a pénzváltó eleinte üzletét vitte. A bankárok üzlete legtökéletesebben kifejlődött Angolországban, hol a bankárok kiknél valamely pénz-somma letéttetett, azon somma erejéig vagy más városban vagy ugyan azon helyen beváltható bizonyos számú és különféle sommáról szóló utalványokat (checks) adnak ki, ezeket azok birtokosai tovább adják, és a mindennapi kiadásaik fedezésére fordítják; ilyen utalványok sokszor éveken át forgalomban maradhatnak, míg a bankárnak, ki azoknak látra fizetését magára vállalta, pénztárába viszszerternek, az ilyen utalványok kényelmes és a bankárnak érczpenzalapja által tökéletesen fedezett forgási eszközt képeznek. Általában a mindenféle utalványokkal fizetés Angolországban igen divatos, gyakran az, kinek valamely hajón vagy raktárban árúi vannak, ha más valakinek fizetést tennie kell, pénz helyett utalványt (warrant) ad, melynek biztosítására azon árúk szolgálnak, melyekről említés is tétetik az utalványban; ezen utalvány kézzől kézre jár, és annak idejében a kiadó által beváltatik. Hasonlólag oly utalvány mellett az árúk tulajdonosa pénzt is vesz fel kölcsön. Az ilyen utalványok használata természetesen csak ott jöhet terjedtebb alkalmazásba, hol nagyobb a hitel, mint p. o. Angolországban; Francia- és Németországban ez sokkal kevésbé divatos.

Lásd: Mill III könyv II fej. 5—6 és 12 fej. Der Staat I k. 143—148 l. és III k. 282 l. a 360—361 l. Kudler-Récsy II r. 238 §. Glazer 184 és 228 §§.

124. §. A hitelintézetek fogalma és különfélesége.

Szélesebb értelemben véve a bankok is hitelintézetek; ha azonban azon nevezet „hitelintézet“ a tulajdonképi értelemben vétetik, az különbözik a banktól, mert a bankok a főnebb elősorozott többféle üzletekkel foglalkodnak, a tulajdonképen vagy szorosabb értelemben

ben nevezett hitelintézet pedig oly intézet, melynek rendeltetése a pénz kölcsönkaphatását tehát a közvetítést a tökepénzes és a kölcsönt felvenni szándékozó közt bizonyos kitűzött szükségletek és célok végett létrehozni: a mint pedig azon cél vagy az lehet, hogy fekvő birtokra, vagy az hogy ipari foglalkozásra, vagy hogy nagy vállalatokra, melyek részvények segédelmével üzetnek, eszközöltessék; úgy a hitelintézetek feloszlának földbirtoki, üzleti és nagy ipari hitelintézetekre.

A földbirtoki hitelintézetek megint háromfélék: i. vagy 1-ör olyanok, melyek földbirtokosok által egylet útján jönnek létre, és ezen egylet által is igazgattatnak a kormány felügyelete alatt; ezen intézetek földbirtoki hitelegyleteknek is neveztetnek; vagy 2-or olyanok, melyek tökepénzesek által alakittatnak és igazgattatnak, ezek jelzálogos bankoknak neveztetnek; vagy 3-or olyanok, melyek az állam által a földbirtok javára állittatnak fel, melyek tehát közvetlenül államintézetek.

Lásd : Rau II r. 119—113.

125. §. A földbirtoki hitelegylet.

A földbirtoki hitelegylet (Boden-Kreditverein) több földbirtokosból álló egylet, melynek célja az egylet egyes tagjaira nézve a pénz kölcsönkaphatását az egylet összes tagjainak minden birtokukkalí kezeskedése által eszközölni, ily egyletek legelőször porosz Sileziában a hét éves háboru után keletkeztek, és most már nagy haszonnal több országban léteznek.

Ily intézet lényeges szervezete e következőkben áll.

1-örAz egylet mintegy közbenjáró a tökepénzes és az egyes egyleti tag között, ki pénzt akar kölcsön

venni, a mennyiben t. i. az utóbbi felszólítása folytán, vagy maga vesz fel pénzt a tőkepénzestől, és azt az egyleti tagnak átadja, a hitelezőnek pedig a kölcsönadott pénz fejében kamatos és az intézet nevére szóló zálogleveleket ad, vagy pedig a kölcsönvevő akarónak ilyen zálogleveleket kiszolgáltat, melyekkel ez magának a tőkepénzesektől pénzt szerezhet.

2-or: Minden egyleti tagnak legfőlebb jószága értékének feléig vagy két harmadrészeig adatik hitel, ne hogy ha leszáll a jószág ára, az egyletre kár háromjék.

3-or: A záloglevelekben a tőkepénzesnek többnyire a tőkének mindenkori felmondása megengedtetik, mindig pedig a jog azon leveleket forgásba azaz másnak birtokába hozni, mely esetben az utóbbi lesz jogosítva a kamatoknak az egylettől felvételére; az egylet az egyesnek a tőkét rendszerint fel nem mondja, hanem azon esetre, ha valamely hitelező felmond, a tőkét másutt veszi kölcsön. Néha időszakonkénti kisorsolás útján történik a záloglevelek lassankénti beváltása mint a magyar földhitelintézetnél.

4-er: Az egylet igazgatósága által adós társaitól a kamatokat határozott időben behajttatja, és azokat a záloglevél birtokosainak kifizeti, ha pedig valamelyik társ a kamatfizetésben tán balesetek által gátoltatnék, az egylet érette fizetvén neki haladékot ad, de ha észrevehető, hogy valamely társ a kamatfizetésben ok nélkül hátramarad, vagy jövedelmeit pazarolja, jószága az egylet által zár alá vétetik, és szükség esetében árverés útján el is adatik.

Ilyen intézetek azon hasznokkal bírnak; 1-ör: Hogy a tőkéket a földmívelési munkásság felé vezérelvén, a földbirtokosnak a czélszerű beruházásokat lehetségessé teszik, mi által a nemzeti termelés, és avval a földbirtok értéke gyarapul.

2-or: Hogy azon szabálynál fogva, mely szerint a kölcsönzött tőkét részenként bizonyos százalék által,

melylyel többet vesz az intézet az adósától, mint a mennyi kamatot fizet hitelezőinek, és melyet az intézet tőketörlesztésre fordít, kell vissza fizetni, a földbirtokos osztályt rendre és takarékosagra szoktatják és a tőke törlesztését könnyítik.

4-er: Hogy a hitelezőnek is nagyobb biztosságot nyujtanak, és a hitelt szilárdabb alapra fektetik, minél fogva a hitelező kisebb kamattal is megelégedhetik,

Ha ily egyletbe mint az újabb időben történik, kisebb földbirtokosok is vétetnek fel, elhárítható azon ellenvetés, mely eleinte ily egyleteknek tétetett, hogy azok miatt a kisebb fölbirtokosokra nézve a kölcsönkaphatás nehezítetik.

1. Ilyen hitelegylet több van Oroszországban, továbbá Würtembergben, Meklenburgban, Holsteinban, Dániában, Magyarországon és Gallicziában.

Lásd. Roscher II. r. 133—135 §. Kautz 76 §. Rau II. r. 114—120 §. Der Staat II. r. 122—124 l. Kudler-Récsy II. r. 26—29 §. Rössler 78 §.

126. §. A jelzálogos bank és az országos hitelintézet.

A jelzálogos bank (Hypothekenbank) tőkepénzesek vagy testületek által különösen a végett összegyűjtött tőke alapján alakított bank, mely magának a földbirtokra kölcsönzést tűzi ki czélul, néha ily bank egyzersmind jegybank is, mely az azt alakító tőkepénzesek érdekeit is előmozdítani iparkodik; ilyen a bajor jelzálogos bank, a Francziaországban felállított banque foncière, és az ausztriai nemzeti banknak úgynevezett hypothecalis osztálya, mely 5% zálogleveleket ad és magának 6% kamatot fizettet.

Az országos hitelintézet ellenben oly intézet, mely az állam által a földbirtokosok javára állíttatván fel, és az által kezeltetvén, a pénzre szoruló földbirtokosoknak ezektől kiadott és a jószágaikra betáblázott kötelezvé-

nyek alapján kész pénz helyett ugynevezett kamatos hitelleveleket kölcsönöz, melyek bizonyos sommára szólnak, ezen hitelleveleket aztán a kölcsönvevő földesurak pénz gyanánt használják, azaz azokat forgásba hozzák, azokkal adósságaikat fizetik, javításokat tesznek; azok, kiknek kezébe azon kötelezvények jönnek, fel vannak jogosítva az intézettől bizonyos határidőkben kamatot húzni, ellenben az intézet kamatokat a kölcsönvevő földesuraktól húz, és pedig valamivel nagyobb, mint a milyent maga fizet; ez utóbbiak egyszersmind a tőkének bizonyos részét évenként vagy félévenként visszafizetni tartoznak, melyet azután az intézet a forgásban lévő hitelpapírok beváltására fordítand; ha valamely földbirtokos adósságát egészen lefizette, adósságlevele, mely a hitelpapíroknak alapul szolgált, neki visszaadatik. Több ilyen intézet van Poroszországban,

Némely országban ily intézetek arra is használatnak, hogy közbenjárásuk által a földtehermentesítést eszközöljék, ez esetben t. i. az intézet a magokat megváltani akaró jobbágyoknak kölcsönt ad ilyen kamatos és forgásba hozható hiteljegyekben, a kölcsönvevők ezen kölcsönt lassan visszafizetni tartoznak. ¹⁾ ²⁾

1 Mindezen földbirtoki hitelintézetek következő intézkedéseket tesznek szükségessékké; 1-ör Pontos megbecslését a földbirtok értékének, melyre kölcsön kívántatik. 1-ör Sommás eljárást, hogy a kölcsönvevők, kik kötelezettségeik teljesítésében késedelmesek, arra szoríttassanak, szükség esetében a késedelmesek jószágainak bírói zár alá vételével is. 3-ör Ellenőrködést a kormány részéről, főleg hogy több hitelpapír ki ne adassék, mint a mennyi fedezve van 4-er Pontos könyvvitelt a rend fentartására. 5-ör Alapot, melyből az intézetnek igazgatási költségei fedezendők.

2. Az 1862. évben életbe lépett magyar fölhitelintézet aiapszik az érdekelt azaz a hitelre szorult földbirtokosoknak egyesülésén és a kölcsönös jótállásán, ezen intézet kölcsönt a meghatározott biztosítások és megszorításokhoz képest névere szóló háromféle értékpapírokban ad, t. i. kisorsolási záloglevelekben, (verlosbare Pfandbriefe), jelzálogi jövedékjegyekben (Hypotheken-Rentenscheine), és egyszerű adósságlevelekben 6 hónapi felmondásra, a kölcsönvevők a kölcsönkapott jegyeket vagy magok váltják fel pénzzé a tőkepénzeseknél, vagy pedig azokat az intézet által értékesítettik.

A nevezett értékpapírok közt nagy különbség létezik, és pedig 1-ör a törlesztési időre, 2-or a fizetendő kamatra nézve, 3-or a sommára nézve, melyről szólnak, 4-er a biztosításra nézve, mely kívánatlik, 5-ör a kamatfizetési határidőre nézve.

a) A törlesztési időre nézve a különbség abban áll, mert a kisorsolási zálogleveleket az adósnak törleszteni kell 34 és $\frac{1}{2}$ év alatt, és pedig kisorsolás után, ezeknek törlesztésére évenként egy száztóli vagyon szánuva, mi által az adós az említett idő alatt megszabadul adósságától.

A jelzálogi jövedékjegyek 5 és 40 évi lejáratra szólnak, azaz az azokban tett adósság annyi idő alatt évenkénti részfizetéssel törlesztendő, az évenként visszafizetendő tőkerész és a kamatja valamint azoknak lejárat napja azokon fel van jegyezve.

Az egyszerű adósságlevelek pedig 6 hónapi felmondásra szólnak.

b) A mi a kamatokat illeti, a kisorsolási zálogleveleknél az évi kamat 5 $\frac{1}{2}$, a jelzálogos jövedékjegyeknél és egyszerű adósságleveleknél a kamat évenként hat száztólit nem haladhat meg.

c) A sommára nézve, az egyes záloglevelek nem adatnak ki csekélyebb mint 100 forintról szóló, a jelzálogi jövedékjegyek nem kevesebb mint 1000 forintos darabokban.

És ezen különbségnek oka fekszik azok törlesztési határideje különbségében.

d) A biztosításra nézve, a zálogleveleknél elég, ha az azokban kifejezett érték kétszeresen van biztosítva, tehát a hitel nem hághatja át a lekötött jelzálogi biztosítás értékének felét, ha pedig jelzálogi jövedékjegyekben adatik kölcsön, különbség van az 5 és a 10 évi lejáratra szólók közt, az elsőknél a hitel a jelzálogos biztosítás értékének 15 száztóli, a másodikban annak 25-tóli értékét túl nem haladhatja, az egyszerű adósságleveleknél a háromszoros biztosítás szükséges.

Lásd: Roscher II. r. 136 §. Kautz 76 §. Rau II. r. 120 §. Der Staat II. r. 125 §. Glazer 240—242 §.

127. §. Az üzleti hitelintézet.

Az üzleti hitelintézetek (Geschäftskreditanstalten) arra szolgálnak, hogy az iparüzőnek kölcsönadás által lehetségessé tétessék üzérletébe fektetett tőkéről rendel-

kezhetni az árúk eladása előtt, tehát elébb mintsem azon tőke megint folyóvá válnék: a kölcsönnek biztosításául az elzálogosított árúk szolgálnak, ily intézet, mely ipari előlegezési pénztárnak is neveztetik, vagy valamely vállalkozó társaság által jó létre, vagy több iparüzőnek egymással szövetekezése által, mely esetben kölcsönösségen alapul, és ez esetben vagy az iparüzők magok lassankénti kisebb befizetések által, melyektől a betevőnek kamat jár, gyűjtik össze azon tőkét, melyből a befizető tagok aztán szükség esetében kölcsönt kapnak vagy pedig az egyes tag által szükségelt tőkét közös kezeskedés mellett kölcsön veszik, ily egyletben levő iparüzők magoknak olcsó nyers anyagok megvételét, vagy költséges gépeknek, melyek megszerzése az egyesnek erőit túlhaladja, közös használatát tűzhetik ki célul. ¹⁾

1. Ily egyletek létrehozása, és azok számára czélszerű terv készítésére nézve Németországban sokat fáradozott a híres Schultze Delitsch poroszországi híres népképviselő, ki több e tárgyra vonatkozó igen érdekes iratokat is kiadott, ti: Vorschuss und Kreditvereine als Volksbanken, mely már 3-ik kiadásban megjelent, tovább Arbeit und Bildung, Berlin 1861. Die nationale Bedeutung der deutschen Genossenschaften, Berlin 1865. Die Productiv-Genossenschaften und die Vorschussvereine, 1861. Die Abschaffung des gesellschaftlichen Risiko durch Herrn Lassale, Berlin 1866, végre Sociale Rechte und Pflichten, Berlin 1866. Ugyan e tárgyra nézve hazánkfa Horn Ede: Caisses syndicales, Paris 1867, czimű műve igen ajánlható. Végre érdemdús hazánkfa Csengery Antal legújabban megjelent, A népbankok czimű munkája.

128. §. Nagy ipari hitelintézetek vagy ingó hitelintézetek.

A nagy iparhitelintézetek vagy ingó hitelintézetek (Credit-Mobilier, Mobiliar-Credit-Gesellschaften) egyleti úton létrehozott intézetek, melyeknek czélja a nagy ipari vállalatokat (főleg olyanokat, melyek részvények útján jönnek létre) gyámolítani. Ily intézet alapja az egyleti tagok által állittatik elő, ez részint készpénzben,

reszint állampapirokban áll; ezen alap összegyűjtése által több szétszórt kis tőkepénz tetemes tőkehatalom-má egyesítetik, ezen intézet aztán részint pénzzel, részint általa kiadott kamatos adósságlevelek által különféle nagyobb vállalatoknál, p. o. vasútépítésnél vagy más építkezésnél, nagyszerű gyároknál, kereskedési vállalatoknál részvényeket vesz, és pedig sokkal nagyobb mennyiségben, mint a mennyi saját tőkéje; és így maga azon vállalatoknak részesévé válik; adósságlevelei, melyekkel részvényeket vett, első birtokosaik által gyakran forgásba hozatnak, azaz másokra átruháztatnak, azok birtokosainak az intézet kamatokat fizet, maga pedig a vett részvények után ezen kamatoknál többnyire nagyobb jövedelmet húz, mi az intézet nyereségét teszi. Ezen intézetek még kölcsönzés útján is gyámolítanak mindenféle iparvállalatokat, és így azokat jókori segélynyújtás által a károsodástól megóvják, sőt előmeneteleikben segítik; gyakran ilyen intézet a legkülönfélébb hitelüzletekkel, állampapírok vételével s eladásával is foglalkodik ¹⁾

Az ilyen intézetet különös óvatossággal kell kezelni, gondatlan hiteladás könnyen kereskedési kríziseket vonhat maga után. ²⁾

Ilyen intézet a franczia úgynevezett credit-mobilier-féle intézet.

1. Ezen intézet ingó hitelintézetnek neveztetik, részint azért, mert nem marad egy vállalatnál, hanem egyik vállalatról a másikra veti magát, és ha valamely vállalatot virágzásba hozott, gyakran annak részvényeit nagy áron eladja, és a bejött pénzt új vállalatra fordítja, részint azért, mert a kiadott kötelezvények alapja nem ingatlan jószág, hanem a társaságnak ingó vagyona, mely részben állampapírokból áll, ezen alaptőkéhez akkor volna kénytelen a társaság nyúlni, ha a különféle papiroknak, melyeket bír, folyama igen nagyon leebb szállana, vagy ha a különféle részvényekből, melyeket bír, akkora sommát sem venne be, mennyi szükséges, hogy kiadott kötelezvényeitől a kamatokat fizethesse, és ez esetben a társaság veszteséget szenvedne, ilyen intézet tehát hasonlít oly tőkepénzhez, ki adósságlevelei által sokkal több részvényt vesz mint a mennyi a tőkéje.

2. Noha ily intézet mind a részvényekre mind a nemzetre nézve, melynél az által sok hasznos vállalat termékenyítették, és emeltetik, nagy haszonnal bírhat, és az állam is néha találhat hitelt nála, mégis másrésztől tagadhatlan, hogy ily intézetnek árnyoldalai is vannak, különösen hogy a mozoghatásban fekszik a börzejáték nagy veszélye, és hogy szédelgő vállalkozásokba bocsájtkozásra és a hitel túlhajtott kiterjesztésére adhat alkalmat, hogy sokszor az intézet minekutánna valamely vállalatnál a tejfölet mintegy leszedte, azt cserben hagyja, és másfelé fordul, hogy általa sokszor igen sok tőke a kisebb vállalatoktól elvonatik, és a termelés terén gyakran csak mintegy üvegházi növények idéztetnek elő.

Az ily intézetnek igazi sikere függ a vállalatok, melyeket alapít, tartamos virágzásától, legelőször ily intézet alapítatott Franciaországban a Pereire és Fould testvérek által 1852-ik évben, és most már sok országban utánzásra talált.

129. §. A társasági hitel közkereseti társaságoknál.

Valamely közös vállalat végett alakult társaságok, közkereseti társaságoknak neveztetnek, ilyen társaságban minden egyes tag a vállalathoz vagy pénzzel vagy munkával, vagy mind a kettővel járul azon czélból, hogy a vállalat nyereségében részesülhessen, hogy ily társaság megkezdethessék és jó sikernek örvendjen, társasági hitel szükséges, ezen hitel lelke az ily vállalatnak.

Ezen társasági hitel pedig abban áll: 1-ör hogy a tagok egymásirányában bizodalommal viseltessenek, miszerint így mindenik tag elvállalt kotelességét szívesen teljesítse, 2-or hogy a társaság mások előtt is kikkel érintkezésbe bocsájtkozik, bizodalommal birjon.

A társaságiránti hitel természetesen a társaság minémisége szerint különbözik, léteznek ti: többféle közkereseti társaságok ti: nyíltak, hallgatólagosak, és részvényesek; az elsőben minden tag egész vagyonával le van kötelezve a társaság kötelezésére nézve, és itt minden tagnak neve köztudomásra hozatik bejelentés által az illető hatóságnál; a másodikban egynehány tag (ti:

a felelős tagok) kiknek neve bejelentetett az illető hátsóagnál, szinten az egész vagyonukkal a társaság kötelezésére nézve egyetemlegesen le van kötelezve, míg az ugynevezett kül tagok azaz hallgatólagos tagok csak betételöket koczkáztatják; a részvényes társaságoknál a társaság tőkéje egyenlő sommáról szóló részvényekre osztatik fel, és a részvényesek azon sommánál, melyről a részvény szól, lekötelezve nincsenek.

Minthogy a részvénytársaságoknál a részvényesek csak részvény erejéig vannak lekötelezve, azért a részvénytársaság igen kedvelt eszköz lett különféle vállalat életbehívásánál, úgy hogy részvényes vállalatokban mindig többen vesznek részt, mint más vállalatokban, de igen természetes, hogy a hitel, melyet a részvénytársaságok nyújtanak, nem olyan nagy, mint olyanoknál, melyeknél minden tag egyes vagyonával le van kötelezve.

Minden közkereseti társaság ügyeinek kezelésére igazgatóságot választ, melynek a társaság hivatalnokai és szolgálai közvetlenül alávetvék, az igazgatás mellett van egynehány társasági tagból álló bizottmány véleményezés és ellenörködtetés végett, fontos ügyekben a társaság közgyűlést tart, főleg ha a társaság alapszabályai megváltoztatása, új üzletek kezdése, a tőkének szaporítása vagy a társaság megszüntetése forog kérdésben. ^{3), 2)}

1. Ha valamely részvényes társaság alaptőkéje nem elegendő, a társaság vagy hitelhez folyamodik, vagy új részvényeket ad ki, mi czélszerűbb a kettő közül az az üzletek menetétől függ, ha az üzletek igen jól mennek, akkor előnyösebb lesz kölcsönt felvenni, de ha az üzleteknek sikere bizonytalan, akkor a részvényeket kell szaporítani, ne hogy a társaság kénytelenítették a kölcsön vett pénztől kamatot fizetni, és hogy többen részesüljenek a veszélyben, gyakran történik hogy ily alkalommal az határoztatik, hogy a régiebb részvényeknek addig ne lehessen igényt támasztani jövedelemre, míg az új részvények bizonyos nekik biztosított jövedelmet nem huztak, ez esetben az újabb részvények elsőbbségi részvényeknek (Prioritaetsactien) nevezetnek.

2. A részvényes társaságokra mint Mill jól jegyzi meg, két hátrány ragad t. i: 1-ör hogy azoknak vezetése fizetési hivatalnokok által történik, kiknek nincs nagy érdekük hogy a társaság gyarapodjék, 2-or hogy a kisebb nyereségekre és megtakarításokra kellő figyelem nem fordítottatik.

Lásd. Rau II. r. 29 §. Kudler-Récsy II. r. 222—226 §. Say IV. r. 24 fejezet. Der Staat 231—238 l. Rössler 74—76 §§.

V. Szakasz.

A közlekedési eszközökről.

130. §. A közlekedési eszközök fogalma.

A közlekedési eszközök alatt kell érteni minden intézeteket és segédeszközöket, melyek személyek és áruk szállítására és egyik helyről a másikra tudósítások terjesztésére szolgálnak, Ilyen közlekedési eszközök: a különféle vízi utak, t. i. a tenger, folyók és esatornák, melyeket szállításra lehet használni; továbbá az országutak, vaspályák, posta és távirdaintézetek, hírlapok stb.

131. §. Vajjon mindenütt és minden időben egyforma módon használtatnak-e ezen közlekedési eszközök?

A különféle közlekedési eszközök nem használhatók mindenütt és minden időben egyforma módon, hanem a mérv, melyben valahol használhatók, függ, az ország műveltségi állapotjától, a forgalom terjedésétől, az ország földirati minőségétől, s különösen felületének járhatóságától.

Az ország gazdasági műveltségétől és forgalma terjedésétől függ, vajjon léteznek-e a szükséges erők valamely költséges közlekedési eszköz előállítására, és vajjon a közlekedési kellék kívánja-e bizonyos közle-

kedési eszköznek létesítését, és vajjon reménylhető-e, hogy ezen közlekedési eszközök költségei a használat által meg fognak téríttetni? azért alantabb műveltségi fokon és kisebb forgalom mellett leginkább csak a természeti közlekedési eszközök használtathatnak, a vízi utak itt a legtermészetesebb forgalmi erek; csak felsőbb műveltség mellett, melynél a forgalom emelkedik, létesíthetők vaspályák, csatornák, távirdák, melyeknek költségei már akkor a nagy és szabályos használat által megtéríttetnek.

De az ország földje minéműségétől is, különösen a hajózható folyók és alkalmas építési anyagok lététől vagy nemlététől, és a föld felülete nagyobb vagy kisebb járhatóságától is függ bizonyos közlekedési eszközöknek életbe léptetése.

Lásd. Der Staat III. k. 283 l.

132. §. A közlekedési eszközök hatása.

A közlekedési eszközök a javak forgását, a kereskedést előmozdítják, és ennek következtében a szabad versenyt és a munkának felosztását nagyobb mértékben teszik lehetségessé, továbbá a portékák árának különböző helyeken nagyobb egyformaságát eszközlik.

A közlekedési eszközök hatálya annál nagyobb lesz, minél olcsóbbak, gyorsabbak és biztosabbak azok, és minél könnyebb azok használata.

A közlekedési eszközök olcsósága és gyorsasága oly hatással bír, mint az előállítási költségek kevesbülése, t. i. a portékák árát a fogyasztókra nézve alábbszállítja, és így azok megszerezhetését könnyebbíti, és ez által az emberek élvezeteit szaporítja; a jó közlekedési eszközök az egyik hely hiányát a másiknak bőséggel kiegyenlítik.

Lásd. Rau II. r. 255 §. Kautz 101 §. Glazer 99 §. Mich. Chevalier Cours d' economie politique 10 lecon. Say 7 r. 28 fej. Barth 240 l.

133. §. Különösen a vaspályákról.

Gyorsaság és olcsóság tekintetéből különös jelentőséggel bírnak a vaspályák, ezek a kereskedést véghetetlenül előmozdítják, az emberi élvezeteket szaporítják, és a szellemi érdekekre is igen jótékony hatással bírnak, mert az utazást nagyon könnyebbítvén, a különféle nemzeteket közelebb érintkezésbe hozzák egymással, és a találmányok és ismeretek szétterjesztését eszközlik, továbbá országvédelmi szempontból is igen fontosak, mert a hadi erőnek rövid idő alatt és kevés költség mellett egy ponton összegyűjtését lehetségessé teszik.¹⁾

A vaspályák annál előnyösebbek, minél alacsonyabb azoknak vitelbére, minél alkalmasabbak az indulási idők, és az állomási pontok, ugyanez áll a gőzökre nézve is.

1. A vaspályák a csatornák felett azon előnyökkel bírnak, hogy 1-ór a szállítás azokon nagyobb gyorsasággal, 2-or télen át is történhetik, 3-or hogy azok kisebb földterületet kívánnak, mint a csatornák, de más részről bizonyos, hogy nagyobb terhek átszállítása vízi úton rendszerint olcsóbban történik, mint a vaspályán.

Lásd. Mich. Chevalier Cours d' economie politique 11 leçon. Der Staat III. r. 289 l. Glazer 102 §. Kautz 102 §. Barh 247—250 l.

134. §. A tengerészet.

A külkereskedésre, valamint a műveltség terjesztésére nézve a tengeri hajózás legnagyobb fontosságú, úgy hogy jelenleg bármely nemzet világkereskedésre tengerészet nélkül szert nem tehet; kevésbé termékeny ország is mint p. o. Hollandia virágzó tengerészete által nagyszerű világkereskedést üzhet, ezen közlekedési eszközök fentartása semmibe sem kerül, kivéve azon költségeket, melyeket kíván a kikötők, víztárak (Docks), világító tornyok felállítására; a kereskedésre nézve sokszor nagy haszonnal bírnak a hajózható tavak is.

Lásd. Glazer 105 §. Say II. r. 16 fej, 9—12 §.

135. §. A folyóknak nemzetgazdasági fontossága.

A hajózható folyók nagy előnnyel bírnak valamely országra nézve, mert azokon az átszállítás legolcsóbban történik; a folyóknak nemzetgazdasági fontossága következő tulajdonságaik által emeltetik: 1-ör ha hosszú vonalban hajózhatók. 2-or ha szakadatlanul az országban folynak. 3-or ha több kisebb hajózható folyók jobbról balról azokba szakadnak, melyek által a szükséges vízzel elláttatnak. 4-or ha a folyó más folyókkal és csatornákkal által összekapcsolható, 5-ör ha a folyó magában az országban ömlik a tengerbe, és így torkolatja az ország birtokában van, mert a ki bírja a torkolatot, bírja a kereskedést a folyamon. 6-or ha a torkolat maga is hajózásra alkalmas. 7-er ha a partok lehetőségig egyenlő tulajdonokkal bírnak.

1. Minő jótékony befolyással bírnak a folyók a városok gazdagítására, mutatják Mannheim, Köln, Frankfurt, Pest, Északamerikában azért leginkább folyók mellett építtetnek a városok.

Lásd. Michel Chevalier Cours d'économie politique, 11 és 12 leçon. Glazer 103 §. Say II, r. 16 fejt. 2 §.

136. §. A csatornák.

A hajózható folyók hiányát a csatornák pótolják, ezek annál hasznosabbak, minél nevezetesebb pontokat kötnek össze, p. o. ha két nagy várost, folyót vagy tengert kötnek össze, így igen hasznos Bajorországban a Lajos király által létre hozott Duna Mainusi csatorna, mely arra van szánva hogy a Duna a Rainával összeköttessék, valamint Angolországban a Caledoniai csatorna, Franciaországban a Languedoci csatorna, melyek mindegyike két tengert köt össze; a csatornákon is az átszállítás olcsóbban történik, mint a szárazon, mert azokon sokszor ugyanazon vonó erő százszorta nagyobb

terhet hordhat, mint a szárazon, némely vidék csatornák által gazdagodik, ezen kívül a csatornák a közel fekvő telkek termékenyítésére is jótékony befolyással bírnak, például arra szolgálhatnak Angolország, Hollandia és China, mely országokban a csatornarendszer legnagyobb kiterjedésben alkalmazva találtatik. ¹⁾

1. A csatornák előnyei a folyók felett, hogy azokban nincsenek szirtek, zuhatagok, hogy mind a két irányban egyformán hajózhatók, hogy oda vezethetők, hová az ember akarja, hogy azoknak tisztítása és fentartása kevesebbe kerül.

Lásd. Michel Chevalier Cours d' economie polit. 11 leçon. Der Staat III. k. 329—331 l. Glazer 104 §. Say II. r. 16 fej. 3 §. Barth 251—253 l.

VI. Szakasz.

A forgatást előmozdító eszközökről.

137. §. A forgatást előmozdító eszközök.

A forgatást előmozdító eszközök: a sokadalmak és vásárok, a kereskedelmi csarnokok, az alkuszok, végtére a súlyok és mértékek megállapítása.

138. §. A sokadalmak és vásárok.

A sokadalmak és vásároknak, melyek meghatározott időkben és helyeken tartatnak, céljuk az, hogy az eladóknak nagyobb alkalom adassék vevők találására, és hogy a vevőknek az árulók nagyobb összecsoportozása és a vásárra hozott portékák különfélesége által ezekben a válogatás és a vételár könnyebbíttessék.

A sokadalmak és vásárok tehát a mindenkori arányt a kínálás és keresés közt biztosan ismertetik, és a javak forgását könnyebbítik. ¹⁾

Ezek alsóbb műveltségi fokon mintegy természetes kellékei a nagy kereskedésnek, mert a közlekedési eszközök ilyenkor még hiányosak, sok kereskedő még írni sem tud, minélfogva rendeléseket nem tehet, az útakon nincs még biztonság, úgy hogy a kereskedők utazásaikat csak többeknek társaságában (caravanokban) tehetik.

De a nagyobb gazdaszáti műveltség mellett a sokadalmak és vásárok kevésbé lesznek szükségesek, sőt akkor már azoknak árnyoldalai lépnek előtérbe, és túlhaladják a netán azokból eredhető előnyöket, ily árnyoldalak p. o. hogy a vásárra menők sok időt vesztenek, sokat költségeskednek, hogy a portékák ide és tova hurezoltatnak, és hogy nagy pénzösszegek, melyeket a vásárra menők már előre összegyűjteni kénytelenek, a forgásból elvonatnak, mindazáltal még felsőbb gazdaszáti műveltség mellett is a vásárok oly tárgyakra nézve, melyeket a vevő maga akar válogatni (p. o. a marhákra, gyapjura nézve), igen jótékony befolyással bírhatnak, kis városokban és mezővárosokban is néha szükségesek.

A vásárok és sokadalmak hathatósága emeltetik, ha az akadályok, melyek a vásárra jövést, tehát a szabad versenyzést gátolják, elháríttatnak, és ha czélszerű intézkedések által a vásári forgalom könnyítettik.

1. Vásárok és sokadalmak közt azon különbség létezik, hogy a vásárokon többnyire csak ugyanazon honnak polgárai, a sokadalmakon pedig számos külföldi vevők és eladók is gyűlnek össze, és portékákat különféle országokból szállítanak oda.

139. §. Kereskedési alkuház (tözsde).

Kereskedési alkuház vagy csarnok alatt nagy kereskedési városokban azon ház értetik, melyben a kereskedők és alkuszok naponként bizonyos órában egymással a kereskedési üzletek iránti értekezés végett összejönnek, ezen házak a kereskedőkre nézve nagy ké-

nyelemmel bírnak, mert különben egymást lakásaikban nagy idővesztéssel lennének kénytelenek felkeresni. Ezen házakban mindenféle tudósítások terjesztetnek a kereskedők közt, itt történik az idegen váltóleveleknek és állampapíroknak adásvevése, valamint azok folyamának feljegyzése is.

A különféle árúkra nézve létezhetnek külön alkuházak, de csak akkor, ha valamely áru nézve már igen nagy csereforgalom fejlődött, így p. o. Lipcsében a könyvkereskedőknek külön alkuházok van.

140. §. Alkuszok.

Alkusz oly személy, ki a vevőket és eladókat összehozza, ki tehát mint közvetítő, szükség esetében mint áruismerő, és a közbenjárása által létre hozott szerződésekre nézve egyszersmind mint tanu szolgál, minthogy ezek az eladókat és vevőket, valamint a különféle árúk minéműségét ismerik, ezeknek közbenjárása által sok kereskedési üzlet jöhet létre, mely különben létre nem jött volna; a különféle kereskedési üzletek nemeire nézve létezhetnek különféle alkuszok, t. i. áru-, váltó- és hajóalkuszok, és az egyes árúkra nézve is megint különös alkuszok lehetnek.

141. §. A mérlegek és súlyok megállapítása.

A mérlegek és súlyok megállapítása a javak forgatására nézve nagyon fontos, mert azok nélkül a csereüzlet sok esetben igen nehéz és bizonytalan lenne.

A mérték és súly iránti intézkedések annál inkább könnyítik a javak forgatását, minél bizonyosabbak és kényelmesebbek a használatra a megállapított mértékek és súlyok mind magokban véve, mind felosztásaikban, minél nagyobb terjedelemben alkalmaztatnak azok, és

minél helyesebb mustramérszerek által vannak a helyes mérlegek és súlyok biztosítva.

VI. Szakasz.

A nemzeti jövedelem czélszerű felosztása.

142. §. A személyek, kik közt a javak felosztatnak.

Jövedelem alatt mindazon javakat kell érteni, melyek valamely termelés által bizonyos idő alatt előállítatnak, és ujólag a vagyonhoz csatoltatnak.

Az ily javak felosztása történik azon erők vagy okok közt, melyek a termelésnél közreműködnek, mint-hogy pedig ezen okok csak nem minden termelésnél a telek, tőke és munka, azért a nemzeti jövedelem oszlik telekjövedelemre, munkabérre és tőkejövedelemre.

Ha egy ember birja mind a három productiv erőt akkor ez maga az egész termelésnek tulajdonosa lesz; ha többen birják a productiv erőket, és azokat saját számukra és veszélyökre alkalmazzák a termelésnél, akkor vagy az előállított termelést természetben, vagy annak árát magok közt felosztják, tehát természeti jövedelmet kapnak, ha pedig némelyek productiv erejüket, mely felett rendelkeznek, másoknak engedik át használat végett, azon esetben az első az utóbbiaktól azért kialakult jövedelmet nyernek, mely gyakran pénzben is állhat.

A természeti jövedelem nagysága függ a termelési költségektől, ¹⁾ és mindentől, mi a termékek piaci árára befolyással bír.

A kialakult jövedelem nagysága pedig függ részint a természeti jövedelem nagyságától, részint azon productiv erőnek, melylyel valaki a termeléshez járult,

árától, arról pedig, hogy mitől függ ez, alantabb szólandunk.

Azon rész, mely az előállított jövedelemből a föld-birtokosnak jut, telekjövedelemnek (Grundrente), melyet a tőkepénzes kap, tőkejövedelemnek (Kapitalgewinn), melyet a munkás kap, munkabérnek (Arbeitslohn), és mely a vállalkozónak jut, ki t. i. az egész termelést igazgatja, és a termelésnél közreműködő erőket egyesíti, vállalkozási jövedelemnek (Unternehmungsgewinn) neveztetik, és a termeléknék vagy árának ily felosztása azok közt, kik a termelésben részt vettek, a javak eredeti vagy is első felosztásának, ezen néposztályok jövedelme pedig eredeti jövedelemnek mondatik. ¹⁾, ²⁾

Minekutánna a termelésnél résztvevők részüket kapták, azt részint magok fogyaszthatják, részint új tőkének megtakarítására, más szükségletek beszerzésére, vagy személyes szolgálatok megjutalmazására fordíthatják, azaz azt más embereknek, kik nekik szolgálatokat tesznek, kezébe juttathatják. Ha ezen javakat más szükségletek beszerzésére vagy személyes szolgálatok jutalmazására fordítják, történik a javaknak második azaz származtatott felosztása.

Azon polgárosztályok tehát, kik magok a termeléshez nem járúlnak, hanem személyes szolgálataikért vagy néha minden viszonszolgálat nélkül is más emberek termelékeiből húznak jövedelmet, származtatott jövedelmet kapnak, ilyenek p. o. a hivatalnokok, orvosok, ügyvédek, tanítók, szolgák stb.

1. Világos, hogy a mi az egyik magángazdaságban termelési költség, az más gazdaságra nézve tiszta jövedelem, p. o. mi a termelőtől munkabérre, tőkejövedelemre kiadatott, arra nézve termelési költség, de a munkásra és tőketulajdonosra nézve tiszta jövedelmet képez.

2. A három productiv erők Angolországban, Belgiumban és Hollandiában nagyobb mértékben találhatnák elkülönítve külön személyek birtokában, mint másutt.

Lásd. Roscher I. r. 144 §. Kantz 38 §. Rau I. r. 138—139, 141, 143 §. Mill 2 könyv. 3 fej 1—3 §. Kudler-Récsy I. r. 43 §. Adam Smith 1 könyv, 6 fej. Glazer 111 §. Say II. r. 1 és 2 fej. Barth 265—277 l.

143. §. A javak czélszerű felosztásának fontossága.

A javak czélszerű felosztása igen nagy fontosságú, mert a nemzet gazdasági jólétére nézve nem a nemzeti jövedelem nagysága magában döntő, hanem túlnyomólag felosztásának módja, tehát az, minő rész jut abból a nemzet egyes tagjainak. Ezen felosztás akkor legkedvezőbb, ha a közepszerű vagyon és jövedelmek mellett nagyobb és kisebb vagyonok és jövedelmek léteznek, de a közepszerűek mégis túlnyomók; ha a nemzeti vagyon egészen egyenlően volna felosztva, ¹⁾ senki sem volna hajlandó a kevésbé kellemes munkákat magára vállalni, és sikeres munkafelosztás is lehetetlenné válnék. A javak és jövedelemnek némi aránytalan felosztása igen természetsszerű és gazdasági szempontból hasznos, mint-hogy az emberek a természetből is szellemi és testi tehetségekkel különféleképp vannak felruházva, tehát már ennél fogva különféle munkákra rendeltetve, csak a nagy ellentétek hatnak károsan e tekintetben, p. o. oly állapot, hol a nemzet kevés számú dúsgazdagokra és számtalan proletariusra oszlik el; egyébiránt a javaknak szerfelett aránytalan felosztása mindig káros, akár a fekvő birtok, akár a müipar ágai, akár a pénzbeli tőkék körül léteznek.

1. A javak és jövedelmekre nézve a polgárok közt tökéletes egyenlőséget behozni nem lehet, és ha az erőszakkal valahol be is hozatnék, az az embereknek különféle igyekezete, hajlama és szerzési ösztöne miatt sokáig fenn nem állhatna, ha pedig annak fentartása erőszakkal keresztül vitetnék, azáltal az emberi szabadság bilincsekbe veretnék; minden felsőbb állapotjai törekvés, minden takarékosági hajlam elfojtatnék, és az egész míveltségünk lehetetlenné válnék.

Lásd. Roscher I. r. 203—205 §. Rau I. r. 81 §. Kautz 48 §. Der Staat I. r. 219—224 l.

144. §. A telekjövedelem.

A telekjövedelem alatt azon jövedelmet kell érteni, mely valamely telek termékéből megmarad, ha abból vagy annak árából minden a termesztés végett tett költségek t. i. a munkabér és tőkejövedelem levonatnak, oly telek tehát, melynél a munkabér és a tőkejövedelemnek a termék árából li lehúzása után semmi jövedelem fenn nem marad, telekjövedelmet nem nyújtott.

A telekjövedelem tehát különbözik különböző telkeken, és ugyanazon telken különböző időkben, mert különböző telkeken és különböző időkben ugyanazon értékű termékek előállítására különféle munkaerőt és tőkét, tehát különféle termesztési költségeket igényel, a termékek piaczi ára pedig mindig azon költségek szerint irányul, melyeket a legkevesbé termékeny telkek művelésére, mely mégis az összes kellek fedezésére még szükséges vala, kellett fordítani, és így magától következik, hogy az ki kedvezőbb körülmények közt termesztett, mint más földbirtokos, nagyobb telekjövedelemre tehet szert. ¹⁾

A telekjövedelem nagysága függ mindenek előtt a telek termékenységtől, mert a mint valamely telek termékenysége nagyobb vagy kisebb, annál kisebb vagy nagyobb munkát és tőkét kíván.

A termékenységen kívül a telekjövedelem nagyságára még egyébként befolyanak a teleknek művelési módja, a nagyban kivitt javítások, a mennyiben az által a termesztési költségek kevesbülnek, továbbá a telek helyzete, azaz a vásártóli távolsága, mert p. o. ha valamely telek nagy város, tenger, hajózható folyó, vagy vaspálya közelében van, nagyobb jövedelmet hajt, mint attól távol levő telek.

1. Ezen főnebb említett egyszerű elv lényegét képezi Riccardó angol nemzetgazdászról felállított ugynevezett telekjövedelmi tannak, vagy is mint azt némelyeknek nevezni tetszik Riccardó-féle törvénynek, ennek felállítása Riccardónak tulságos érdemkint beszámíttatott, holott az elfogulatlan vizsgáló könnyen veheti észre, hogy ezen elv olyan, melynek igazságáról minden időben minden egyszerű ember meg volt győződve, és hogy Riccardónak ezen tárgyra vonatkozó tana mind némileg világosabban formulázva, mind helyesebben kifejtve lehetne, hogy különösen azon állítása, hogy a telekjövedelem a jó és rossz telkek jövedelme közti különbségből származik, tehát ha valamely vidéken első letelepedés történik, és csak a legjobb telkek műveltetnek, valódi telekjövedelem nem létezik még, (ez csak akkor eredvén ha lassanként az átmenetel a második és harmadrendű telkek művelésére történik) szintén az innen következő feltevése hogy a legrosszabb telken mely műveltetik, semmi telekjövedelem nem lehetséges, (minél fogva ily telkek soha bérbe nem adathatnak hanem csak tulajdonosa által használtathatnak), megszorítást érdemel, mert telekjövedelem a legrosszabb telken is néha lehetséges, csak kivételképen történik, hogy némely telek művelése csak a munkabért és tőkejövedelmet, vagy azt sem téríti meg. — Egyébiránt a fogalom, melyet Riccardó a telekjövedelemről felállít, t. i. hogy az az eredeti kimeríthetetlen a telkekkel összekötöttterőknek használásáért a telektulajdonosnak járó ár, sem mondathatik egészen sikerültnek.

Lásd. Smith Adam III. könyv. 5 fej, 1—3 §. Roscher I. r. 149—152. §. Riccardo Principles of political economy Ch. 2. Mill II. könyv. 16 fej, 1—6 §. Kautz 39 §. Kudler-Récsy I. r. 64, 65, 69, 75 §. Glazer 141—147 l. Rau I. r. 206—218 §. Rössler 36, 99—100 §. Say II. r. 1 fej, 12—20 §. és V. r. 18, 19, 20 fej. Barth 278—288 l. Mangold 123—124 §.

145. §. A telekjövedelem változása időjáráttal.

A műveltség és vagyonosság haladtával, a népesség szaporodtával, különféle javítások alkalmazása és új kelendőségi utak feltalálása által növekedik a telekjövedelem, ¹⁾ mert ez esetben a kevésbé termékeny telkeket is, melyeknek művelésére nagyobb költség kívántatik, művelni kell, ez által pedig a kedvezőbb körülmények közt termesztő telekbirtokosoknak, kiknek ter-

mesztési költségei e miatt nem szaporodtak, telekjövedelme növekedik, a telekjövedelem növekedésével a telkek értéke és eladási ára is nő. ¹⁾, ²⁾

Ellenben, ha a vagyonosság és népesség valahol fogy, az ellenkező fog beállni, mert a termékek kelleke kisebb levén, az sokszor már a legjobb telkek használatát fedeztetik, ennek következtében a telekjövedelem csökkenni fog, a telekjövedelem megcsökkenése a gazdasági míveltség hanyatlásánál legelőbb történik a legkevésbé termékeny telkeknél. ³⁾, ⁴⁾

1. Noha a telekjövedelem a míveltség haladtával növekedik, az mégis az összes nemzeti jövedelemnek aránylag kisebb részét képezi, mint alsóbb míveltségi fokon, mert a míveltség haladtával a többi productiv erő, t. i. munka és tőke túlnyomólag használtatnak.

2. A telkek ára mindig függ a telkek jövedelmétől, és a tőke melylyel valamely telek megszerzendő volna árától, azaz az uralkodó kamatláb nagyságától, az utóbbitól megfordított arányban, feltéve hogy ugyan azon kamatláb megmarad, a telkek ára függ egyedül a jövedelem nagyságától melyet nyujtanak, de ha megmaradván ugyanazon telekjövedelem, a kamatláb emelkedik, a telkek ára leebb-száll, ha pedig a kamatláb csökkenik, a telkek ára emelkedik; ennek oka az, mert ha nagy a kamatláb, a tőkepénzesek nem igen keresnek telket, mivel pénzüik külből is nagy jövedelmet hoz, ellenben ha csekély a kamatláb, a telkek inkább kerestetnek, innen van hogy virágzó országokban, hol a tőkék olcsóbbak, s azonkívül a telekjövedelem nagyobb, a telkek ára magasabb szokott lenni.

3. A telekjövedelem legkisebb mértéke, melyet valaki, ki tőkét telekmívelésre fordítja, igényel az hogy azon nyereségnél, melyet ez tőkéjének máshová fordításából húzhatott volna, rendszerint még valamivel nagyobb legyen, mert ha valakinek a tőkéből, melyet telekmívelésre fordít, több éven át semmivel több nyeresége nincs, mint ha a tőkét kikölesönözte volna, nem lesz indoka a telket mívelni, kivévn ha reménye van hogy a telek termékei árának jövőben emelkedése által jövedelme gyarapodni fog.

4. A telekjövedelem biztosabb, mint más tárgyba befektetett tőkének jövedelme, mert még háboru vagy más balesetek által az utóbbi jövedelem a tőkéjével együtt gyakran egészen megsemmisül, a telekjövedelem csak egy időig nyugszik.

Lásd. Roseher I. r. 154—158 §. Kantz 40 §. Rau I. r. 219—220 és 244 §. Mill III. és IV. könyv. Der Staat I. r. 181—185 l. Kudler-Récsy I. r. 77—78 §. Mangold 125 §.

146. §. A módok a telekjövedelem húzására.

A telekbirtokos a telekjövedelmet kétféle módon húzhatja, t. i. 1-ör ha ő maga miveli telkét, az ily telekjövedelem természetes telekjövedelemnek neveztetik, és 2-or ha telkét kiadja bérbe, és azért neki telekjövedelem fizettetik, mely kialakult telekjövedelemnek neveztetik, ez rendszerint kisebb ugyan, mint a természeti telekjövedelem, mert a bérlő is haszonra akar szert tenni, egyébiránt nagyságára befolyással bír az arány a telket kibérteni akarok és a bérbe adandó telkek mennyisége közt, továbbá a földi termékek árának tehát a telekjövedelemnek nagysága is; azoknak tartamosabb alacsony árai, valamint a telkek vételi árát, úgy az ezektől fizetendő bérsommát is alábbszállítják.

Lásd: Kudler-Récsy I r. 66—68 Kautz 40 §. Say V. r. 21 fejt.

147. §. A munkabér.

A munkabér azon jutalom vagy ár, mely valamely termelésnél a munkásnak jut, azért hogy munkájával a termeléshez járult; ezen munkabér állhat vagy a termény bizonyos részében vagy pénzben.

Ha a munkás maga számára dolgozik, akkor az ő jutalma az előállított terményben, vagy azon árban áll, melyet érte kap, ha azt maga fogyasztani nem akarja, ha pedig másnak számára dolgozott, akkor jutalmát azon munkabér képezi, melyet ez utóbbi neki fizet.

Lásd: Rau I r. 187 §. Kudler-Récsy I r. 44 §. Kautz 41 Glazer 114 §.

148. §. Mihez alkalmazkodik a munkabér nagysága.

A munkabér nagysága alkalmazkodik: 1-ör A munkának termelési költségei szerint.

2-or A munkának keresése és kínálása közti aránya szerint; minél nagyobb a munkakínálás a kereséshez képest, annál kisebb; ellenben, minél nagyobb a munkakeresés a kínáláshoz képest, annál nagyobb lesz a munkabér.

Mi a munkának termelési költségét illeti, ezek függenek a munkásnak és családjának közép életszükségleteitől, ¹⁾ tehát azoknak megszokott életmódjától, a legszükségesebb élelmi szerek árától, ²⁾ és az egyes munkánál a munkaképesség megszerzésére kívántató költségek nagyságától, és ezen termelési költségek határozzák a munkabérnek minimumát, azaz a természeti munkabért; ezen természeti munkabér tehát akkora jövedelem, melyből a munkás a maga és családja azon tagjainak, kik még munkára nem képesek, szükségleteit állásához képest fedezheti, ³⁾ és melyből a takarékos munkás agg korára, vagy azon időre, midőn munkára képtelen lesz, valamit félretehessen, a mesterséges munkánál pedig szükséges, hogy a munkabér akkora legyen, hogy az illető munkás az elegendő jövedelem által a kedély csendességét és a szellem frissességét fenntarthassa, és neki azon költségek is, melyeket az arra kívántató ügyesség megszerzésére tennie kellett, legalább lassanként megtéríttetnek. ⁴⁾

Ezen természeti munkabéren alól valamely munka igen hosszú időig nem teljesíttethetik, mert ha a munkások tartamosabban ezen természeti munkabéren alól fizettetnének, a munkásosztály betegségeknek és inségnek lenne kitéve, minek következtében ezen osztály nagyobb halandóság és a házasságok kevesbülése által

megritkúlna, mi a munkakinálás csökkenését vonná maga után. ⁵⁾

Az arány a munkának kínálása és keresése között függ:

1-ör A munkások számától, ⁶⁾ minél nagyobb számmal vannak a munkakeresők a vállalkozók irányában, annál csekélyebb; ellenben, minél kisebb számmal vannak az előbbieket az utóbbiak irányában, annál nagyobb lesz a munkabér, azért egyébiránt egyenlő körülmények közt pestis vagy nagy kivándorlások után, valamint aratás alkalmával a munkabér nagyobb, télen ellenben sok munkánál kisebb szokott lenni.

2-ör A tőkék mennyiségétől és az ország vagyoni állapottól, mert ezektől függ a vállalkozóknak, azaz a munkásokat keresőknek száma, ha a létező sok tőke és nagyobb vagyoni állomány következtében nagyobb a munkásokat keresők, azaz a vállalkozóknak száma és ezeknek fizetési képessége, nagyobb lesz a munkabér; ellenben ha a tőkék és vagyoni állomány csekélyisége miatt csekély a vállalkozók, azaz a munkásokat keresőknek száma, és ezeknél csekély a fizetési tehetség, csekély lesz a munkabér.

3-ör A javak felosztási módjától, hol a javak többek közt vannak felosztva, ott a munka munkájának díjára nézve nem függ csak néhány gazdagabbtól, mint ott, hol a javak kevés kézben összpontosulvák; a javak felosztási módjától függ a különféle munkáknak kelen-dősége és a nemzeti fogyasztás iránya is.

4-er A munka minéműségétől és használati értékétől, azaz attól, minő szükségletet fedez a munka azon időben, melyben az teljesítendő, és minő jövedelmet nyújt azon vállalat, melyre a munka kerestetik; ha azon vállalat igen nyereséges, az annál alkalmazott munkások díja is nagyobb lesz; ha ellenben valamely vállalat termelékeinek elkelése bizonyos időre megakadást szenved mint p. o. háboru idejében, akkor a munkakeresés

és azzal a munkabér is csönkkenni fog, ez utóbbi szintén történni fog oly munkánál, mely gépek által is teljesíthetők.

Az emberek fizetési képessége és a munka használati értéke képezik a legmagasabb munkabérnek határát. ⁷⁾

1. E fogalom „élelmi szükségletek“ viszonylagos; melegebb égalj alatt lévő országokban az emberek élelmi szükségletei, különösen a táplálást, a ruházatot, a lakást illetőleg kevesebbek, mint hidegebb égalj alatt lévő országokban, sok függ az élelmiszükségletekre nézve a szokástól is, mely szerint az életmód különféle nemzeteknél különféle módon alakul, az angol fajú munkásnak több életszükségletei vannak, mert jobb életmódhoz szokott, mint más nemzetek munkásai, vagy mint magában Britanniában az irhoni munkás, azért nagyobb bérrel is jutalmaztatik, mint az utóbbi, de annál jobban és többet is dolgozik; ha valamely körülmény következtében a munkásosztálynak életmódja egyáltalában javul, a munkabér növekedni fog. Hol a burgonyatermelés nagyon el van terjedve, ott olcsóbb lehet a munkabér.

2. Ha a legszükségesebb élelmiszerek árában változások állanak be, és a változott árak hosszabb időig tartják fen magokat, a munkabér szintén változni fog t. i. emelkedni fog, ha az életszerek drágábbak; és alább száll, ha az életszükségletek olcsóbbak lettek, vagy olcsóbb életszerek jöttek divatba, azonban az első esetben nem minden munka bére emelkedik egyforma arányban, sőt épen rossz aratás után, tehát beálló drágaság idejében némely munkának, főleg mely kevésbé szükséges, bére alább száll, mert sok ember, ki különben oly munkát vehetett, ilyenkor a kenyér drágasága által annak vételében magát megcsorítja, mi által az ily munka keresése csökken, holott a kínálás ugyan az marad, vagy sokszor még növekedett is; de ellenben, ha az élelmiszerek olcsóbbak lettek p. o. gazdag aratás után, is történhetik, hogy a munkabér felebbszökik, vagy legalább nem változik, ha t. i. épen a gazdag aratás következtében mindenféle vállalkozások szaporodnak, és azokra munkások kerestetnek, mert akkor a munkakeresés nagyobb, a kínálás pedig sokszor kisebb; mert némely munkás élelmi szereit akkor könnyen megszerezhetvén, kevesebbet akar dolgozni.

Azon tüneménynek, hogy néha igen termékeny országokban a munkabér nagyobb, mint más kevésbé termékeny országokban, okát is onnét lehet magyarázni, hogy az elsőben sokszor a munkás rest, és kevés munkából akar élni, és azért gyakran nem dolgozik, ez főleg ott vehető észre, hol az alsóbb osztályok még miveletlenek kiknek kevés szükségleteik vannak, és kik nem ilyekeznek helyze-

tükön javítani, kevésbé termékeny országban ellenben az élelmiszerek megszerzésének nagyobb nehézsége az embereket állandóan nagyobb munkásságra szoktatja.

3. Egy családra átlagosan véve $4\frac{1}{2}$ fő jön, napszámosoknál azt lehet felvenni, hogy a nő körülbelől felényit keresi annak mit a férj keres, mert neki kisebb napszáma van, és mert néha nem dolgozhatik, a férjnek természetes munkabére tehát akkora, hogy a család szükségleteinek legalább két harmadát lehet abból fedezni, hol mindazáltal csak a serdületlen gyermekek számítandók, mert a korosabbak már magok is dolgozhatnak.

4. A munkabér nagyságára még egyébiránt az egyes foglalkozásoknál következők folynak be: 1-ör A foglalkozás kellemes vagy kellemetlen volna. 2-or A foglalkozásnak könnyű vagy nehezebb megtanulása. 3-or A körülmény, vajjon a foglalkozás-tartós-e vagy félbenszakadásoknak van-e kitéve. 4-er Az vajjon a képesség az ilyen munka véghezvitelére a munkásban hosszabb vagy rövidebb időig tart-e. 5-ör A nagyobb vagy kisebb veszély, mely ily munkával össze van kötve. 6-or A bizodalom nagysága, mely szükséges olyanok iránt, kik ily foglalkozást űznek. 7-er A nagyobb vagy kisebb sikerülési remény, minél több munkás bizonyos hivatásnál célját el nem éri, annál nagyobb azoknak munkadíja, kik céljukat elérik, mert a munkadíjban mintegy biztosítási díjt is kapnak, mely megfelel a nemsikerülési veszélynek. 8-or A ritka tulajdonságok, melyek valamely munka véghezvitelére kívántatnak, ezen alapszik a fizetés fokozata a gyári igazgatótól kezdve az utolsó napszámosig, az államminisztertől kezdve az utolsó irtókig. 9-er Más előnyök p. o. a biztosabb jövedelem, nagyobb tisztelet, hivatali hatalom stb., melyek a fizetett díjhoz csatlakoznak, és melyek miatt a munkának helyzete kedvezőbbnek látszik, miért is némely foglalkozások aránylag csekély díjjal jutalmaztatnak, a nélkül, hogy azon foglalkozás utáni tolatkozás csökkenne.

5. Azon szabály, hogy oly munka, melyért a természetes ár nem fizettetik, hosszabb ideig nem teljesíthetetik, kivételt szenved a rabszolgák munkájánál, és minden kényszerített munkánál, továbbá a földmivelőknél, kik télen a szövőszéknél ülnek és oly munkásoknál, kik nem egyedül a munkából élnek, p. o. a katonáknál, nyugdíjas özvegyeknél, fonónőknél, kik férjeik által tartatnak.

6. Minthogy a munkabér nagysága a munkások számától is függ, következik, hogy a munkások oly országban, hol a munkapiacz eláradozása félhető, a munkásoknak némileg hatalmukban van előrelátásuk által a házasság kötésében és a gyermekek nemzésében a munkabér jövőbeni alábbszállása ellen dolgozni.

Ezen előrelátás pedig a munkásoknál előmozdittatik, ha a miveltség haladása következtében a munkás szükségletei és illedelmi kellekei szaporodnak, ha a jövőjéről gondoskodás is ébred benne,

mi által különbözik a tisztességes polgár a proletáriustól, és ha a munkás nincs megfosztva azon kilátástól, hogy szorgalma és takarékossága által valaha önállóságra vergődhetik.

7. Ha valamely vállalkozó igen nehezen kap munkásokat, akkor a munkabér ára oly magasra léphet, hogy a telekjövedelmet egészen elnyeli, és a tőkejövedelemből csak annyit hágy meg, mennyi a tőke fentartására kíváztatik, és ezen esetben a telekbirtokos még jobb időket vár be, de ha a munkabér már oly magasságra lépett, hogy az egész tőkejövedelmet is felfogyasztja, a termelő a termeléssel félbe fog hagyni.

Lásd : Rau I r. 190, 195, 197, 198 Smith Ádám I könyv 8 fej. és 10 fej. Kautz 41 §. Roscher I r. 160—170 §. Mill II könyv 11 fej. 1—6 §. és 13 fej. 2—3 §. 14 fej. 1—7 §. Der Staat I r. 186 l. Kudler-Récsy I r. 45—55 §. Rössler 86 §. Glazer 116—125 §-ig Say V r. 10 fej. Rossi : De la Distribution de la richesse 8-en 12-en lecon, Barth 289—291 l.

149. §. Vajjon különbözik-e tehát a munkabér különféle munkáknál és ugyanazon munkánál különböző helyeken és időkben?

Mínthogy azon viszonyok, melytől függ a munkabér nagysága t. i. a termelési költségek és a kínálás és keresés közti arány különféle munkáknál és ugyanazon munkánál különféle helyeken és időkben nagyon különböznek, azért a munkabérnek is különféle munkáknál, és ugyanazon munkánál is különféle helyeken és időkben különböznie kell. ¹⁾

1. Oly munkánál, melynél a kínálás a kereséshez könnyen szaporíttathatik, a munkabér tartamosan ingadoz a munkának termelési költségei körül; de oly munkáknál, melyekhez különös nem igen könnyen szerezhető képességek és személyes tulajdonságok kíváztatnak, a munkabér ingadoz a munkának használati értéke és a munkavevők fizetési képessége által huzott határok körül.

Különböző helyeken pedig nem csak a munkának termelési költségei, hanem a munkának használati értéke és a munkavevők fizetési képessége is különbözik, nagy városban a munkának termelési költségei többnyire nagyobbak, mint a vidéken; és ilyen városban, ha értelmes gazdag népessége van, valamely tudósnak vagy művésznek műve nagy használati értékkel bír, és mivel a népesség-

nek nagyobb fizetési képessége van, nagy díjjal fiztetetik, holott ugyanazon mű erdőben vagy hegyes vidéken levő fálunak szegény lakosaira nézve használati értékkel alig bír, és a lakosok fizetési tehetetlensége miatt is oly könnyen el nem kelhetne.

Lásd: Rau I r. 199 §. Kautz 42 §. Say V r. 7 fej. 6—8 §.

150. §. A munkabér változásai időjártával.

A munkabér a gazdasági műveltség haladtával emelkedik, mert azzal a tőkék, a vállalkozások, a munka használati értéke és a vevők fizetési képessége gyarapodik, tehát a munkakeresés szaporodik, és mert a műveltség haladtával a munkások is nagyobb előrelátással bírnak a családok alapításában, és így a munkakínálás túlságos szaporodása ellen dolgoznak.

Minél gyorsabban szaporodnak pedig valahol a tőkék, mint a népesség, tehát a munkások száma is, annál inkább felszökik a munkabér, ez leginkább mutatkozik felvirágzó országban, hol tőkék könnyen gyűjtetnek, mint Északamerikában, a gazdag és művelt anyaországok gyarmataiban, p. o. Ausztráliában. Az ily országban régiebb és érettebb műveltség erői egy új világnak ki nem meritett véghetetlen természeti erőivel egyesülnek, azért ott a nemzeti vagyonosság leggyorsabban gyarapodik, és a munkabér legmagasabb szokott lenni, oly országokban a szorgalmas munkásnak a munkabér nagysága és a telkek olcsósága miatt könnyű egy pár év után, melyet mint munkás töltött, a telekbirtokosok és tőkepénzesek sorába lépni.

Továbbá a munkabér a gazdasági műveltség haladtával szabályszerűebb is lesz, mert a munkakeresés állandóbb, és az átmenet egyik munkától a másikra kevésbé akadályoztatik. — A gazdasági műveltség hanyatlásával a munkabér alábbszáll.

1. A gazdasági miveltség alsóbb fokain, hol még ritka a tőke és a telekjövedelem parányi, a munkabérre, noha ez is magában véve csekély, mégis a nemzeti jövedelemnek legnagyobb része esik, kivéve, ha a munka nem önkénytes, hanem robotos vagy rabszolgai munka.

Lásd : Roscher I r. 161—172 Rau I r. 196 §. Mill IV könyv 3 fej. 2—3 §.

151. §. Vajjon tartamosan nagyobb munkabér nemzetgazdasági tekintetben hasznos-e?

Tartamosan nagyobb munkabér nagyobb miveltsgű nemzeteknél mint ok és okozat legszorosabb összeköttetésben áll az összes népélet virágzó állapotjával, és mind a munkások mind a munkaadók érdekeinek legjobban megfelel; a munkások érdekeinek azért, mert ezeknek gazdasági állapotját, és azzal testi és szellemi minémüségét javítja, és őket emberre méltóbb állásba helyezi, melyben gyermekeiket jobban nevelhetik, a jelennek örülhetnek, és jövőjükéről gondoskodhatnak; a munkaadók érdekeinek pedig azért mert ha nagyobb munkabér, a munkások nagyobb munkaképességgel bírnak, és a munkaadók is jobban bízhatnak bennök, mert nagyobb kedvvel dolgoznak.

Egyébiránt a nagyobb munkabér által más bajok és veszélyek is elhárítanak, melyek különben a munkások nyomasztó állapotjából erednek; ha nagyobb a munkabér, nem szükséges a munkabér hiányát alalmazna által pótolni, mi a munkabér csekély volta mellett alig kerülhető el, és rossz hatással bír, a munkások is képeesebbek lesznek beálló bajokat, drágaságot stb. könnyebben tűrni, míg az az alacsonyabb munkabérnél lehetetlenség.

Azonban rögtön beálló és csak ideiglenesen tartó nagyobb munkabér által oly kedvező hatások elő nem idéztetnek, mert ez még a munkások életmódjában tartamosabb változást nem eszközöl, sőt ha ez eddig elég

egyszerű volt, a rögtön szaporodott munkabér némelykor azt okozhatja, hogy a munkások kevesebbet dolgoznak, mint eddig, azaz épen csak annyit, a mennyi az eddig megszokott szükségleteik megszerzésére kívántatik.

Lásd: Roscher I r. 173—178 §. Kautz 42 §. Rau I r. 200—202 és II r. 317—318 Mill 2 könyv 12 fej. 1—4 §. és 13 fej. 1—6 §. és V könyv 10 fej. 4 §. Kudler-Récsy I r. 89—90 l.

152. §. A munkabér árszabályozása, és más eszközök, melyek annak alacsony volta ellen néha javaslatba hozattak.

Hogy a munkásosztály a munkabérnek igen alacsony volta ellen biztosítsassék, különféle eszközök hozattak javaslatba, ilyen p. o. hogy a munkabér hatóságilag árszabályoztassék, ilyen árszabályozás azonban nem czélszerű, mert ez gyakran a munkakinálatot kevesbiti, és a munka minémüségére is rossz befolyással bír, kényszerítvén a munkaurat, hogy a selejtes munkát úgy fizesse mint a jót, ily árszabályozás hol a munkadók hol a munkások érdekeit sértené.

Mások azt indítványozták, hogy csak a munkabérnek minimuma határozottassék meg, és a feletti változások a szabad egyezkedésre bizassanak, mert az embernek joga a munkára a munkabér minimuma biztosítását kívánja, ezen szabálynak a gyakorlatban alkalmazása Franciaországban az 1848 évi forradalom után történt, de sikerrel nem koronáztatott, mi igen természetes volt, mert ezen szabály alkalmazhatása felteszi, hogy a korlátlan munkakövetelésnek korlátlan termelés megfeleljen, mi megint a termékek elkelésének tetszészerinti kiterjeszthetését feltételezi, ily szabály alkalmazása egyébiránt megfosztaná a munkást a takarékosági szellemtől, és ötet különösen a család alapításában könnyelművé tenné.

Más javaslat, mely a munkások közt sok pártolóra talált az, hogy különös hatóságok (Franciaországban conseil de prudhommes, Angolországban local-boardt névvel nevezettek) képeztessenek, melyek a munkáosztály képviselőiből és vállalkozókból álljanak, kik egymással a munkabér nagysága felett egyezkedjenek, mely aztán köztudomásra hozzátik, — azonban ez sem vezethet mindig célra, mert mihelyt ezen meghatározás által nagyobb munkabér megálapíttatnék, mint alakulna az arány által, mely létezik a munkásokat foglalkodtató tőkék és a munkások száma közt, némely munkás munka nélkül maradna.

Az is indítványoztatott, hogy a munkásoknak, kik csekélyt munkadíjt kapnak, községenkint segítség nyujtassék, (allowancesystem) vagy hogy a helyett mi munkadíjukban hiányzik, nekik kis darab föld adassék, melyet kertként mivelhetnek, és melyen a konyhára szükséges némi élelmi szereket előállíthatnak, végre hogy olcsó élelmi szerek a munkások általi megszerezhetésére gond fordíttassék.

A munkások is törekedtek imitt amott összebeszélések és tömeges munkamegszüntetés (strikes) által nagyobb munkabért kicsikarni, ez néha sikerül, főleg zavaros időkben, hol azokat kímélni kell, de rendszerint nem szokott sikerülni, mert itt is azon szabály áll, hogy az erősebb mindig a győztes, ez pedig a munkaadó (vállalkozó) ki tőkéje birtokában lévén várakozhatik, a munkaadók nagyobb szívosságot fejthetnek ki, és szinte összebeszélhetnek alattomban, idegen olcsóbb munkásokat is szerezhetnek, a munkásokat gépek és más új találmányok által pótolhatják; egyike a legnagyobb ilyen munkamegszüntetéseknek volt a fónóknak Lancashirében 1810-ben, hol 30000 munkás 4 hónapra felfüggesztette a munkát, a takácsoké Glasgowban 1812 és 1822-ben, újabb időben ily tömeges munkamegszüntetések sok helyen megtiltattak, és az ily össze-

beszélés által mások ellen elkövetett erőszakoskodás megbüntettetik.

1 Azon időben hol ily árszabás divatban volt, szükségesnek tartatott, az árszabás azon hatásának, hogy a munkakinálatot kevesbiti, az által venni elejét, hogy az átmenet egyik munkától p. o. a földmiveléstől a műiparra megtiltatott.

Az árszabások legtelegb helyén vannak oly szükségleteknél melyeknél semmi vagy igen csekély concurrentiának van helye, és melyeknél idegenek vagy mások kik épen szorultságban vannak könnyen kizsákmányoltathatnak, p. o. ily árszabályozás czélszerűnek mutatkozik a bérkocsisoknál, hordároknál, idegenek vezetőinél a nagy városokban, sőt néha még a favágoknál is.

Lásd: Rössler 91, 92 §.

153. §. Mit kell tőkejövedelem alatt érteni, és mitől függ annak nagysága?

Tőkejövedelem alatt azon jövedelem vagy a termék árának azon része értetik, mely az annak előállításánál alkalmazott tőke használatából ered.

A tőkejövedelmet meg kell különböztetni a tőkekamattól, mert a tőkejövedelem a vállalkozó nyereségét is magában foglalja, a tőkejövedelmet tehát azon jövedelem képezi, mely a vállalkozónak a termelésre fordított tőkének és a termelésre tett többi költségeknek megtérítésén felül a termelésből vagy annak árából mint jutalom a vállalkozással járó veszélyért és arra kívántató ügyességért marad, ez tehát eredeti jövedelem; a tőkekamat pedig azon jövedelem, mely annak, ki valamely tőke használatát másnak átengedi, ezen utóbbitól ezen használatért fizettetik, melyet tehát a tőke jövedelme által kell elő állítani, ez tehát csak származtatott jövedelem.

A kamat magassága, mely bizonyos időben kikölcsönzött pénztőkétől rendszerint fizettetik, kamatláb-

nak neveztetik, ez egy évre járó százalékokban fejeztetik ki.

A tőkejövedelem nagysága nem csak a vállalkozó ügyességétől, hanem a vállalkozásra fordított tőke nagyságától, használhatóságától és a vállalat sikerétől függ, egyébiránt a tőkejövedelem különféle vállalatoknál igen különbözik. ¹⁾

1. E részben minden attól függ, milyen a különféle nemű vállalatokban a kínálás és keresés közti arány; ugyanazon nemzetgazdászban gyakran történik, hogy a tőkék a kevésbé előnyös vállalatokból az előnyösebb vállalatokhoz folynak, és így a tőkejövedelemre nézve kiegyenlítésre törekednek, ha nem léteznek erre nézve akadályok, melyek a tőkék átmenetét más vállalatra gátolják; a tőkék átmenete más vállalatra, vagy ugyanazon vállalatnál gyarapodása legkönnyebben történik a forgó tőkénél, nehezebben az álló tőkénél, ezeknél tehát a tőkejövedelem igen magasra rúghat, vagy rendkívül alacsony lehet, az első különösen oly tőkénél állhat be, melyek nem oly könnyen szaporíthatók, p. o. hidaknál, vaspályáknál, gőzmalmoknál; az utóbbi ellenben oly tőkénél, melyeket nem lehet kevesbiteni, és melyeket csak egyoldalulag lehet használni, p. o. házaknál oly városban, hol a népesség fogy, vagy gépekénél, melyek más czélszerűbbek által túlszárnyaltattak.

Két nemzetgazdász között is a tőkék gyakran átáradoznak az egyik nemzetgazdászba a másikba, hol azok előnyösebb alkalmazást találnak; ezen átáradozás részint a tőkepenzeseknek vagy örökre, vagy bizonyos időre közvetlen átköltözése által, részint a hitel által történik, így p. o. sokszor egyik ország államadósságot tesz más ország tőkepenzeseinél; mindazáltal a tőke átáradozása más országba sokszor több nehézséggel van összekötve, mint ugyanazon országban egyik vállalatból a másikra.

Lásd: Roscher I r. 179—181 és 187 §. Rau I r. 222—223 §. Mill 2 könyv 15 fejt. 1 §. Kautz 43 §. Kudler-Récsy I r. 56—57 Smith Ádám 1 könyv 9 fejt. Rössler 93 §. Glazer 136 és 223 §§.

154. §. Mi szerint alakul a tőkekamat nagysága.

A tőkekamat nagysága alakul:

1-ör: A tőkének termelési költségei szerint, ezek pedig függnének a nagyobb vagy kisebb könnyűségtől,

melylyel tőkék megtakaríthatnak, és ezen költségek képezik a tőkekamat minimumának határát. ¹⁾

2-or: A nagyobb vagy kisebb biztonság szerint, melylyel a tőketulajdonos bír, hogy tőkéje visszafizettetni fog; oly országban hol a hitel bármi okból rossz lábon áll, a kamatláb általában nagyobb lesz, a nagyobb vagy kisebb bátorság is, melyet az egyes adós nyújt az egyes esetekben is befolyással bír a kamatláb nagyságára; innen van, hogy rossz gazdának vagy könnyelműnek ismert embernek nagyobb kamatot kell fizetni mint másnak.

3-or: Az arány szerint, mely a tőkék kínálása és keresése közt vagyon, minél nagyobb azoknak kínálása a kereséshez képest, annál kisebb, minél nagyobb a keresés a kínálathoz képest, annál ellenben nagyobb lesz a tőkekamat.

A tőkék kínálása a rendelkezés alatt lévő tőkék mennyisége által határoztatik meg, azért minél szegényebb valamely nemzet, tehát minél csekélyebb a tőkék kínálása, annál nagyobb lesz a kamatláb, így Magyarországon a kamatláb nagyobb mint Hollandiában, azért még oly időben is, midőn a pauperismus valahol tömeges kezd lenni, egyes pénzbirtokosok szerfeletti kamat követelése által nagyon meggazdagodhatnak.

A tőkék pedig mikénti keresésére befolyással bírnak a nagyobb vagy kisebb népesség, melynek tőkére szüksége van, ezen népességnek fizetési képessége, tehetsége, az államadosságok, és végre a tőkék használati értéke, azaz a nyereségi reménynyel kínálkozó vállalatok mennyisége, melyeknél tőke használtatik, hol a tőkék az ilyen vállalatokra nagyon, mint p. o. nagy kereskedési városokban kerestetnek, és a tőkéket keresők fizetési tehetséggel bírnak, ott a kamatláb nagyobb lesz; a tőke használati értéke, és a tőkét keresők fizetési képessége a tőkekamat maximumának határait szabják meg. ²⁾ ³⁾ ⁴⁾

1. Ha a kikölcsönzött tőkék nem pénzben, hanem más valamiben p. o. épületekben, marhákban, gépekben állanak, a tőkének termelési költségei függnék azon költségtől, mely a kikölcsönzött tárgy fentartására és a kijavítására kívántatik, és mely mint pótlás azon tárgy lassankénti felhasználásáért jár.

2. Minthogy a kereskedési vállalatoknál a nyereség különböző időkben igen különbözik, azért az ily vállalatokra rövid időre kölcsönzött tőkék kamatja nagyobb ingadozásoknak van kitéve, mint a földbirtokra kölcsönzötteknél, melyeknél nagyobb területen egyenlőbb módon alakul a tőkekamat.

3. Háboru idejében a tőkekamat sokszor nagyon emelkedik, mert akkor sokszor nagyon kerestetnek a tőkék, sok tőke elvonatik akkor a termeléstől és megsemmisül, a biztonság pedig akkor kisebb, a háborun kívül kivándorlások és pazarlások is emelik a kamatlábot, és új tőkék keletkezését akadályozzák. Szinte termelési vagy kereskedési válság idejében is nagyon felebbszökik a kamatláb, mert ilyenkor a pénz nagyon kerestetik szükségből.

4. Hogy a kamatláb nagysága a fekvőségek árára minő befolyással bír, főnebb érintetett.

Lásd: Roscher I r. 182—183, és 186 §. Rau I r. 225—232
Kautz 43 §. Mill III könyv 23 fej. 1—5 §. Kudler Récsy I r. 58—
63 §. Rössler 94 §. Glazer 128—130, 224—226 §. §. Say V r. 14 és
16 fej. Barth 293—297 l.

155. §. A tőkekamat különbözőzése különböző időkben és helyeken, és változása időjártával.

Minthogy azon viszonyok, melyektől a tőkekamat nagysága függ t. i. a termelési költségek, a keresés és kínálás közti arány és a biztonság különböző időkben és helyeken igen különböznek, azért a tőkekamat is különbözik különféle időkben és helyeken.

A tőkekamat alsóbb gazdasági míveltségű országokban, hol kevés a tőke, annak alkalmazása bizonytalan és a hitel is kevésbé fejlődött, és ott hol még sok kimerithetlen természetű és adomány kizsákmányolására tőke kerestetik, mint p. o. nem rég gyarmatosított igen termékeny földű vidékeken, nagyobb szorult lenni.

De a miveltség haladtával, hol már nagyobb a tőkeszerzési inger, és hol a tőkék már gyarapodtak, azok alkalmazása biztosabb, és a hitel nagyobb, alábbszáll a tőkekamat, és pedig legelőször a gazdaszátilag leginkább előbbre haladt vidékeken, tovább egyenlőbb is lesz a kamatláb, főleg a nagyobb városokban, hol a forgalomnak nagyobb terjedése van. ¹⁾

A kamatláb alacsony szokott lenni. 1-ör: Felette nagy vagyonosságnál, mint Hollandiában. 2-or: Ha valamely országban az ipar és kereskedés pangásba esik, és így az alkalmak a tőkék előnyös használására megritkúlván, a tőkék keresése csökken; a kamatláb alábbszállása tehát nem mindig jele a nemzeti vagyonosság szaporodásának.

Egészlen hanyatló nemzeteknél a kamatláb megint felszökik, mi a nagy tőkeveszteség következése szokott lenni.

1. Ha valamely országban a tőkék gyarapodtak, nem következik, hogy ugyanazon arányban a kamatláb mindig alább szállt, mert történhetik, hogy ugyanazon időben a pénz utáni kereslet is gyarapodott.

Lásd: Roscher I r. 184—185 és 188 §. Rau I r. 232 a — 234. Mill IV könyv 4 fej 1—3 §. Kautz 44 §. Der Staat I r. 198—204 l. Rössler 96—97 Say V r. 16 fej. 9 §.

156. §. Vajjon a kamatláb alacsony volta nemzetgazdasági tekintetben hasznos-e és hogy mozdíttatik elő.

A kamatláb alacsony volta nemzetgazdasági tekintetben hasznos, mert csekélyebb kamatláb mellett a pénznek kölcsönkaphatása könnyítettén az által mindenféle termelések, építkezések és vállalatok, melyekre pénz kívántatik, életbe hivatnak, és a már létezőknek haszonnal folytathatása és gyarapodása eszközöltetik, a fekvőségek ára növekedik, és a tőkepenzesek magok

is nagyobb munkásságra ösztönöztetnek, mi által a henye tőkepénzesek száma megritkul.

Ellenben a nagy kamatláb vagy is a pénznek drágasága egyike a legsúlyosabb nemzetgazdasági korszakoknak, mely a gazdasági életben a legszomorúbb tüneteményeket hozza létre, mert ez az oka a leghasznosabb vállalatok létre nem jönnének, a létrejötték rövid idő múlva elhervadnak, az építkezések gyérülnek, a telkek a birtokosaik nagy kárára elértéktelenülnek, hogy sok telek az adósságai után nagy kamat fizetésére képtelen birtokos kezéből henye uzsorások kezébe átmegy, végre hogy a szellemi termények se kelnek el, mi a tudományos szellem és művészeti érzet megfogyását okozza.

A helytelen kereskedési viszonyokon kívül van főleg két pénzügyi ok, mely a tőkének nagy drágaságát okozza t. i. a nagy adók és azzal összeköttetésben álló nagy államadósság, a nagy adók azért, mert a polgárok keresetének nagy részét igénybe vevén a tőkék megtakaríthatását akadályozzák, tehát a tőkék termelési költségeit emelik; a nagy államadósságok azért, mert sok tőkét magokhoz ragadnak, (mivel azoknál többnyire magasabb kamat fizettetik) minek folytán magánosokra nézve a tőke drágább lesz, és mert ezek miatt gyakran nagy summák külföldre az ottan forgásban lévő államkötelezvények utáni kamatok fizetése végett küldetnek.

A kamatláb alacsonyabb volta előmozdítatik mind azon intézkedések által, melyek a tőke termelési költségeit kevesbitik, (tehát a tőkék megtakaríthatását könnyítik) melyek a tőkék kínálása és keresése között helyes arányt előállítanak, és a tőkepénzesnek nagyobb biztonságot szereznek; arról vajjon a kamatlábot kelljen e törvényileg meghatározni, az államgazdasági politikában lészen szó.

157. §. A vállalkozó jövedelme.

A vállalkozó jövedelmét nem lehet úgy tekinteni, mint a nemzeti jövedelmeknek külön ágát, mert a mennyiben a vállalkozó jövedelmei előállításánál vagy egészen vagy túlnyomólag saját telkével vagy tőkéjével dolgozik, annyiban a vállalkozónak jövedelme inkább telek vagy tőkejövedelem, a mennyiben pedig a vállalkozó egészen vagy legalább nagyobb részben kikölcsönzött telket és tőkét használ, annyiban a jövedelme inkább munkabérnek tekintendő, az első esetben a vállalkozónak jövedelme a telek vagy tőkejövedelem, az utóbbiban a munkabér természet törvényei szerint alakul és változik.

Áll pedig a vállalkozó jövedelme azon többletben mely a vállalat jövedelméből megmarad, lehúzván az arra tett költségeket, ezen költségek pedig azon esetben ha a telek vagy tőke kikölcsönözöttet vagy munkások fizettettek, állanak a kialakult telek vagy tőkejövedelemből és munkabérből. ¹⁾

Ha a vállalkozó saját telkét vagy tőkéjét használta, ezen telekre vagy tőkére nézve az országszerte divatozó telek vagy tőkejövedelem mint költség tekintendő, tehát az összes jövedelemből levonandó, s a maradék adja a vállalkozó jutalmát.

A vállalkozó jövedelme annyiban mégis különbözik más jövedelmi ágaktól, hogy ez nem lehet kialakult jövedelem.

A vállalkozó jövedelme mint jutalom tekintendő a vállalkozó fáradságáért, ügyességeért és az elvállalt veszélyért, ezen jutalom akkora legyen, hogy a vállalkozó állásához képest élhessen. az ő élelmezési költségei a vállalkozási munkának mintegy termelési költségei gyanánt tekinthetnek.

1. Az alsóbb miveltségi fokoknál az idegen productiv erők a vállalkozásoknál kevésbé használtatnak, de felsőbb miveltségi

fokoknál ez a nagyobb munkafelosztás, a nagyobb biztosság és a javak forgásának nagyobb terjedelme következtében gyakran történik; és ily esetben, ha a vállalkozó kikölcsönzött telekkel, tőkével és munkával dolgozik, a jövedelem ágai t. i. a telekjövedelem, a munkabér és tőkejövedelem, a mennyiben ezek a kialakult összegben fizettetnek, külön személyeknél elkülönözten jelenkeznek, de a mennyiben a vállalkozónak ezen kialakult jövedelmek levonása után az összes jövedelemből, mely ezen kölcsönzött productiv erők segítségével állítottatott elő, valami marad, annyiban ezen jövedelmi ágak ugyanazon személynél is egyesülten találhatnának.

Lásd: Roscher I r. 195 §. Rau I r. 237 §. Der Staat I r. 211 §. Kautz 45 §. Kudler-Récsy I r. 79—81. Rössler 101—104 §. Say V r. 8 fejt. Rossi De la distribution des richesses. 17 lejon.

158. §. Mitől függ a vállalkozási jövedelem nagysága, és minő változásoknak van az alávetve időjárártával?

Valamint minden különös munkabér, ugy a vállalkozó jutalma is függ:

1-ör: Azon személyes tulajdonságoktól, melyek bizonyos vállalatra kívántatnak, és pedig mind szakbeli, mind erkölcsi tulajdonságoktól, minél ritkébbak azok, annál nagyobb lehet a vállalkozónak, ki ily tulajdonságokkal bir, jövedelme.

2-or: A vállalat kellemes vagy kellemetlen voltától.

3-or: A vállalat veszélyétől, minél nagyobb a veszély, annál nagyobbnek kell lenni a vállalkozó jutalmának.

4-er Azon körülménytől, vajjon hosszabb vagy rövidebb időnek kell e lefolyni, hogy a vállalatba fektetett tőke jövedelmet hozzon, azaz magát reproducálja; minél hosszabb időnek kell lefolyni, annál nagyobbnek kell lenni a vállalati nyereségnek, ezt szem előtt tartják azon kereskedők kik oly árukat árulnak, melyeket

sokszor csak hosszú idő múlva sikerül eladni p. o. ó könyveket, vagy kik távol lévő vidékkel kereskednek.

5-ör: A vállalkozók kínálása és keresése közti aránytól, ha bizonyos termelésre nézve még kevés ügyes vállalkozó van, a vállalkozási nyereség nagy lehet, ha pedig valamely vállalkozó egyedáruságot üz, a vállalkozási nyereség szerfelett nagy lehet.

A gazdasági míveltség haladtával a vállalkozási nyereség kisebb lesz, részint mivel a veszély kisebbül, részint pedig azon okból, mivel a versenyzés azaz a vállalkozók száma gyarapodik, ¹⁾ minél jobban terjed a gazdasági míveltség, annál több embernek, ki valamely productív erővel bir, kerekedik kedve, azt önálló vállalkozásnál alapul használni.

1. A versenyzés gyarapodásából kell magyarázni, hogy míveltebb országokban p. o. azon vállalkozók kik ipari czikkeket előállítanak, azokat olcsóbban adni, tehát kisebb nyereséggel megelégedni kénytelenek, mint a kevésbé mivelt országokban, hol a vállalkozó az egyes áruczikkeknél sokkal több százalékot nyerhet; azonban ebből nem következik, hogy a kevésbé míveltebb országokban az iparüzőnek helyzete kedvezőbb, mint a míveltebbekben, mert a míveltebb országokban az iparüző az áruczikkeinek nagyobb fogyasztása miatt azoknak nagyobb mennyiségben elkelésére tarthat számot, s így más részről az eladott áruk nagyobb mennyiségénél többet nyer, csak annyi igaz, hogy többet is kell dolgoznia, mint az iparüzőnek a kevésbé mivelt országokban, főleg mert az élelmi szerek a míveltebb országokban drágábbak.

A mezői gazdasági termelésnél is, ha a gazdasági míveltség haladtával a vállalkozók p. o. a telkeket kibérlők szaporodnak az egyes vállalkozónak nyeresége csökkenni fog, de azért az összes termelésnek jövedelme nem fog kevesbülni, ezen jövedelem csak másként fog felosztatni, mint ennek előtte t. i. nagyobb rész jut abból mint telekjövedelem (arenda) a telektulajdonosoknak, és mint munkadíj a munkásoknak, a tapasztalás szerint is mindenütt a telkek kibérlése után fizetendő arenda míveltebb országokban nagyobb mint kevésbé miveltékben.

Lásd: Roscher I r. 196 §. Rau I r. 240—244 §. Kautz 45 §. Der Staat I r. 211—213 l. Kudler-Récsy I r. 82—87 §. Barth 300 l.

159. §. A különféle jövedelmi ágak befolyása az áruk árára.

Minden jelentékenyebb változás a három jövedelmi ágak kölcsönös arányában az áruk árában is változásokat okoz, így p. o. ha a munkabér aránylag emelkedett, akkor azon portékák ára, melyeknek előállításánál a munka túlnyomólag előuralkodik, más portékákhoz képest, melyeknek előállításánál más productiv erő túlnyomólag működik, emelkedni fog, ha a tőkekamat aránylag alábbszállt, akkor a túlnyomólag tőke segédelmével előállított termékek aránylag olcsóbbak lesznek, és a tőke akkor nagyobb kiterjedésben alkalmaztatik.

Ha egyike a productiv erőknél drágább lett, akkor a vállalkozóknak, valamint a közönségnek érdekében áll azt, ha lehetséges, más olcsóbb productiv erő által pótolni, így p. o. ha nagyobb miveltségnél a telkek drágábbak, az emberek kisebb telkeken belterjedőleg kezdenek gazdálkodni, több tőkét azoknak terméke nyitására fordítanak, a hulladékokat is felhasználják; az alsóbb miveltségi fokoknál ellenben, hol a telkek olcsóbbak, a munka és tőke drágák, külterjedőleg kell inkább gazdálkodni, azaz minél kevesebb munkával és tőkével, és a természet minél nagyobb felhasználásával, sokszor nem is volna czélszerű valamely mocsárnak kiszáritása, ha az sok tőkét kíván, az általa nyert föld pedig kevés értékű. ¹⁾

1. Gyakran valamely productiv erő, p. o. munka vagy tőke egyik országból, hol annak kisebb az ára, más országba, hol nagyobb árral bír, kivitetik és ennek kölcsönöztetik, különösen a munkások sokszor vándorolnak oly országba, hol munkájuk keveset ér.

Lásd: Roscher I r. 197—199 §. Rössler 105 §. Kautz 46 §. Der Btaat Ir. 214 l. Glazer 112 §.

160. §. A három jövedelmi ágak érdekei összhangza.

A három jövedelmi ágak érdekei egymással nincsenek ellenkezésben, mert minden egyes jövedelmi ág tartós jövedelmezése az összes nemzetgazdaságat előmenetelétől függ, hol a nemzeti jövedelem összesen véve növekedik, annak minden egyes ága is másnak kára nélkül növekedhetik.

A különféle jövedelmi ágak birtokosainak tehát közös és összhangzó érdekek van a nemzetgazdaságat előmenetelében, azért szükséges, hogy mindenik osztály, mely a három jövedelmi ágak egyikének birtokában vagyon, elismerje, hogy felvirágzása az egész nemzetgazdaság virágzásától tehát attól függ, hogy a többi jövedelmi ágak birtokában lévő osztályok is felvirágozzanak, az államhatalomnak is kötelessége mind a három jövedelmi ágnak egyforma figyelmet tulajdonítani, és oda irányozni igyekezetét, hogy a különféle jövedelmi águ osztályok egymás közt egyensúlyba hozassanak, és egyik jövedelmi águ osztály sem uralkodjék túlságosan a másik felett, ¹⁾

1. A három jövedelmi osztálynak tehát egymásnak kezére kell játszani, és egyiknek sem kell arra törekedni, hogy másokon tulemelkedvén, ezeket kizsákmányolhassa, és a maga restségében aránytalanul nagy jövedelemre szert tehessen, a mely osztály azt tenné, az annak káros következtéseit előbb utóbb magán is tapasztalná, mert a különféle jövedelmi osztályoknak érdekei szorosan össze vannak fűzve, ferde tehát a socialistáknak azon állítása, hogy a munka és tőke érdeke egymással ellenkezésben van.

Lásd: Roscher I r. 201—202 §. Kautz 47 §. Rössler 104 §.

161. §. A nemzeti jövedelem fogalma.

A nemzeti jövedelemnél is, mint a magán ember jövedelménél meg kell különböztetni a nyers és a tiszta nemzeti jövedelmet.

A nyers nemzeti jövedelem mindazon javakat foglalja magában, melyek bizonyos időszak alatt vagy az országban termelés vagy külföldről szerzés által újlag a nemzet tagjai birtokába léptek.

A tiszta nemzeti jövedelem azon jövedelem, mely megmarad, ha a nyers jövedelemből a termelési és szerzési költségek levonatnak.

A nemzeti jövedelem kiszámításában vagy a bevett javakból, vagy a beevő személyekből lehet kiindulni.

Az első esetben a nemzeti nyers jövedelem áll:

a) Az országban újdön termelt nyers anyagokból.

b) Azon anyagoknak értéksziporításából a műipar és kereskedeés által.

c) A külországokból behozott javakból.

d) Azon jövedelmekből, melyek személyes szolgalatok által szereztetnek.

Mind ezeket pénzben kellene kiszámítani az átlagos árak szerint és egy sommába összeadni.

Hogy aztán a tiszta jövedelem tudassék, ezen sommából le kell vonni:

a) A termelésnél fogyasztott minden anyagokat, kivéve a műipar által feldolgozott átalakítási anyagokat.

b) Az álló és használati tőkéek elhasználását.

c) A külföldről behozott javakért külföldre menő javakat vagy pénzt.

A mi ezeknek az összes jövedelemből levonása után marad, az a tiszta nemzeti jövedelem.

A másik kiszámítási módszer szerint a tiszta nemzeti jövedelem következőkből áll:

a) Minden önálló magános gazdaságnak tiszta jövedelméből.

b) Az államnak, a községeknek, a testületeknek és alapítványoknak tiszta jövedelméből, mely azoknak saját vagyonából ered.

c) Adósságból eredő kamatok mint jövedelem a hitelező részén számíttatnak, de az adós részén a jövedelemből levonatnak.

Mind az egyik, mind a másik kiszámítási módszer nagy nehézségekkel van összekötve, mert azon statisztikai adatok, melyeknek a kiszámításnál alapul kell szolgálniuk, soha sem lehetnek pontosak, azért minden mesterséges kiszámítás e részben ámitó, a telekjövedelmet még legelőbb lehetne némileg kiszámítani, de azon értéket, melyet a műipar ad a nyers anyagokhoz, igen bajos csak közelítőleg is meghatározni. ¹⁾ ²⁾

1. Noha a nemzeti jövedelemnek tökéletes kiszámítása lehetetlen, sőt az igyekezet is háládatlan munka, mégis igen javasolható, hogy a kormány magának mindennemű termelésről az országban valamint a különféle fogyasztás nagyságáról és a külföldről be- és oda kivitt árucikkek mennyiségéről statisztikai adatokat szerezzen, mert ezekből a nemzeti termelés és fogyasztás állapotjára és irányára nézve fontos következtetéseket lehet vonni.

2. Franciaországban ilyen kiszámításokkal sokat foglalkodott Chaptal Lavoisier.

Lásd Rau I r. 245—251 §. Roscher I r. 145—146 §. Kautz 38 §. Kudler-Récsy 110—112 §. Der Staat I r. 173 l. Rottek IV r. 21 §. Say V r. 3 fejj.

HARMADIK KÖNYV.

A javak fogyasztásáról.

I. Szakasz.

A különféle fogyasztásokról.

162. §. Mi a javaknak fogyasztása és hogy történik az?

Minden javaknak utolsó rendeltetése az, hogy fogyasztassanak, azaz hogy az emberi célok elérésére, tehát az emberek különféle szükségleteik fedezésére felhasználtassanak.

A javak fogyasztása alatt pedig kell érteni létező értékék rongálását.

A javak fogyasztása történhetik vagy a javaknak az emberek szükségleteire használata által, vagy azoknak átalakítása által, vagy azok értékének csökkenése vagy megszűnése által ha t. i. azon javakra nézve a kellék megszűnt, vagy a nézetek (a divat) erre nézve megváltoztak; a javak fogyasztása továbbá történik a természet által is, p. o. jégeső, vízáradás, rothadás által.¹⁾

A használat által némely javak lassan, mások gyorsan fogyasztatnak, így p. o. a házak lassabban rongálatnak el, mint a ruhák, ezek lassabban, mint az étszerek, vagy az égetésre szánt szerek; az előbbiek többször használtathatnak, míg egészen felfogyasztatnak, az utóbbiak csak egyszer.

1. A természet általi fogyasztás a tropicus égalj alatt levő tartományokban nagyobb, a vas ott igen hamar megrozsdásodik, a rovarok is sokat rontanak, különösen az esőzési idő ott károsan hat a javakra.

Lásd. Roscher I. r. 206—209 §. Rau I. r. 318—319 §. Kautz 49 §. Kudler-Récsy I. r. 176—177 §. Der Staat I. r. 226—230. Say VII. r. 1 fejt.

163. §. A fogyasztás különfélesége.

A fogyasztás lehet, 1-ör: A fogyasztó személyre nézve magán- vagy államfogyasztás, a mint t. i. az magán ember vagy az állam által történik.

2-ör: Productiv és improductiv fogyasztás, az első a végett történik, hogy általa új javak hozassanak elő; ezen fogyasztásnak célja tehát új termelés, ilyen fogyasztás p. o. ha a gyapjából posztó készíttetik, ha a mag elvettetik, vagy ha a munkások fizettetnek a végett, hogy azok valami hasznos terméket állítsanak elő.

Az improductiv fogyasztás pedig nem a végett történik, hogy általa új javak állíttassanak elő, hanem csak a végett, hogy az emberek szükségletei fedeztessenek (így fogyasztatnak az étszerek, kivévn ha azokkal termelő munkások fizettetnek), vagy azoknak élvezetek vagy személyes vagy képzelt javak szereztessenek.

Az improductiv fogyasztáshoz számítandó minden gazdasági veszteség, minden fogyasztás káros célokra, valamint a szükséges célokra történt felesleges fogyasztás, és végre a természet általi rombolás.

Ezen különböztetésből kitetszik, hogy a productiv fogyasztás eszköze a termelésnek, az improductiv pedig annak célja.

Az improductiv fogyasztás lehet hasznos, kevésbé hasznos vagy káros. Az vajjon az improductiv fogyasztás hasznos, kevésbé hasznos vagy káros-e? attól függ, minő célra történik a fogyasztás, és ezen cél elérésének minő hatása van közvetlenül vagy közvetve a productiv erők szaporítására, tehát a jövő jövedelem előállítására, így p. o. ha az improductiv fogyasztás oly emberek táplálása végett történik, kik személyes szolgáltatokban, szellemi javakban a társaságnak a fogyasztott javakért pótlást nyújtanak, mint p. o. a hivatalnok, orvos, lelkész, tanár, ügyvéd stb. az ilyen improductiv fogyasztás hasznos lesz. Még oly fogyasztást is némileg hasznosnak kell mondani, mely oly emberek táplálására fordítottatik, kik magokat hasznos szolgáltatokra kiképezik, szintén az ország védelme végett történt fogyasztás is hasznos, mert szükséges; ellenben káros a fogyasztás, melyet a természet tesz, vagy mely oly ember táplálására történik, ki a fogyasztott javakért semmi pótlást nem nyújt a társaságnak, milyen p. o. a kóldus, tolvaj, játzó, henye, vagy mely haszontalan ünnepélyekre történik.

Minden káros improductiv fogyasztás magában a jövő jövedelemnek és azzal a nemzeti vagyonosság-nak csökkenését okozza.

A hasznos improductiv fogyasztásnak nagyobb vagy kisebb gazdasági haszna sok esetben attól függ, vajjon az improductiv módon fogyasztó ember foglalkozása közelebb vagy távolabb viszonyban áll-e a productiv erők szaporításával és jövő jövedelmek előállításával. ¹⁾

1. A productiv és improductiv fogyasztás közti határ felállítására nézve a vélemények különböznek a nemzetgazdasági írók

közt, némelyek (többek közt Roscher is) productiv fogyasztásnak tartanak minden fogyasztást, mely igazi nemzetgazdasági kellék fedezése, tehát hasznos cél végett történik, p. o. mely történik a hasznos polgárok táplálására, az ismeretek szerzésére stb. de ez igen széles kiterjesztése a productiv fogyasztás fogalmának, tán jobban be lehet itt érni a különböztetéssel, mely szerint hasznos, kevésbé hasznos és káros improductiv fogyasztást állítunk fel; annyi azonban bizonyos, hogy a hasznos improductiv fogyasztás közelebb áll a productiv fogyasztáshoz, mint a kevésbé hasznos.

Lásd. Roscher I. r. 211—212 §. Rau I. r. 320—322 és 336 §. Kautz 49 §. Der Staat I. r. 230—232 l. Kudler-Recsy I. r. 178—191. Rössler 107 §. Say VII. r. 2 fej és 8 fej.

164. §. A különféle arány a termelés és fogyasztás között, és mindeniknek hatása.

A termelés és fogyasztás közt háromféle arány lehetséges, vagy t. i. 1-ör a nemzet bizonyos időszak alatt annyit fogyaszt, a mennyit termel, vagy 2-or többet, vagy 3-or kevesebbet fogyaszt mint termel.

Az első esetben a nemzet se gazdagabb, se szegényebb nem lett, kivéve azon esetet, ha a fogyasztók száma szaporodott, mert akkor ugyanazon javak mennyisége többek közt osztandó fel mint ezelőtt, tehát az egyesek legalább szegényebbek lesznek.

A második esetben bizonyos, hogy a nemzet kénytelen volt tőkét, mely a jövedelem forrása, megtámadni, és annak valamely részét fogyasztani, minek következtében a nemzeti vagyonosság, és ha a fogyasztott tőke a jövő jövedelemből nem pótoltatik, a jövő jövedelem is tartósan csökken.

Ellenben a harmadik esetben a nemzeti javak szaporodnak; minél nagyobb a productiv fogyasztás az improductivhoz képest, annál nagyobb leend a nemzet vagyonossága, ¹⁾ a productiv fogyasztás megint annál hasznosabb, minél nagyobb takarékossgal azaz minél

kevesebb költséggel történik bizonyos mennyiségű termékek előállítás.

Szintén minél nagyobb a hasznosabb improductív fogyasztás a kevésbé hasznos vagy káros fogyasztás ellenében, annál előbb lehetséges a nemzeti vagyonság gyarapodása.

Mind ezekből kitetszik, hogy a nemzeti vagyonság úgy mint a magánosok vagyonsága a fogyasztásbani takarékoság által mozdítatik elő, a tapasztalás is arról tanuskodván, hogy a nemzeti vagyonság ott halad inkább előre, hol a nép hajlandóbb a takarékoságra.

1. Az improductív fogyasztók szaporodásának természetesen mindig a termelők szaporodásával karöltve kell járnia, mert ha csak az improductív fogyasztók, p. o. orvosok, ügyvédek, papok, katonák stb. szaporodtak, és pedig tán annyira; hogy sokaknak közülök nincs foglalkodásuk, vagy hogy sokan semmi vagy igen csekély pótlást nyújtanak a társaságnak a fogyasztott javakért, akkor a nemzeti jövedelemnek csökkenni, és a nemzeti vagyonság állapotjának rosszabbulnia kell annyival, a mennyi a nemzeti jövedelmekből ezen felesleges improductív fogyasztók fentartására kívántatik, azért mindig kívánatos, hogy az improductív fogyasztók lehetőleg legkisebb számmal de mégis annyian legyenek, hogy az általok véghezviendő szolgálatok céljuknak megfelelőleg és tökéletesen teljesíthessenek.

Lásd. Roscher I. r. 222 §. Rau I. r. 323—327, 332, 335 §. Kautz 51 §. Rössler 111 §.

165. §. Mitől függ valamely nemzetnél a productív és improductív fogyasztás közti arány?

Valamely nemzetnél a productív és improductív fogyasztás közti arány függ:

1-ör: A javak és jövedelmek mikénti felosztásától a nemzet tagjai közt; minél aránytalanabbul vannak a javak felosztva, annál több jövedelem hiú, gyors sőt er-

kölcsstelen fogyasztásra fordíttatik, és annál nagyobb része fog a jövedelemnek külföldi áruczikkékért kiadatni. ¹⁾

2-or: A könnyűségtől és biztosságtól, melylyel a javak hasznos termelésre alkalmaztathatnak, hol ez könnyebb és biztosabb, ott több jövedelem fog productiv fogyasztásra fordíttatni, mint ott, hol az nehezebb.

3-or: A különféle néposztályok sajátágaitól, szükségleteitől és szokásaitól, mert azokból majd a takarékoszágra, majd az élvezetek kiterjesztésére nagyobb hajlam következik, a különféle nemzetek és néposztályok fogyasztásuk természete és aránya szerint épen úgy különböznek egymástól, mint a magános emberek e tekintetben jellemők míveltségi állapotjuk és életviszonyaiknál fogva különböznek, minél nagyobb előrelátással bír valamely néposztály vagy egész nép, annál nagyobb mértékben lesz túlnyomó a productiv és gazdaszatilag hasznos fogyasztás, és ellenben. ²⁾

4-er: Az állam fogyasztásától, minél kisebb az államnak fogyasztása, annál több jövedelem marad fen a magánosok productiv fogyasztásaira, azonkívv az állam fogyasztásának hatására nézve sok függ attól, vajjon productiv vagy improductiv, hasznos szükséges vagy hasztalan káros czélra történik-e az állam fogyasztása, de ennek productivitása vagy haszna nem mindig a közvetlen és legközelebb, hanem a közvetett és távolabb hatásból határozható meg; az igazi nemzeti érdeken vitt háború közvetlenül ugyan valamely ország gazdaszati állapotját sokszor rosszabbíthatja, de későbbi következményei által igen hasznos módon hathat, és a nemzetnek összes gazdaszati helyzetét tartamosan javíthatja.

1. Nagyon különbözik oly népesség fogyasztása, hol csak kevés gazdag létezik sok szegény mellett, oly népesség fogyasztásától, melynél a vagyonság általánosabb; túlságos gazdagság épen oly könnyen pazarlásra vezet, mint középső jólét mind attól mind

a fűsvénységtől egyformán távollévő helyes gazdálkodást mozdit elő.

2. Az életmódra valamint a takarékosági vagy pazarlási hajlamra nézve az egyes nemzetek nagyon különböznek egymástól, Hollandiában rossz gazdának tartatik az, ki egész évi jövedelmét felfogyasztja, a lengyeleknél ellenben nagy hajlam uralkodik a pazarlásra.

Lásd. Rau I. r. 333 §. Kudler Récsy I. r. 193 §.

166. §. A fogyasztás változása időjárástával.

A gazdasági műveltség haladtával a fogyasztás folyvást nagyobbul, de egy időben a productiv fogyasztás is szaporodik az improductivhez képest, és a gazdaszilag káros fogyasztások kevesbűlnek.

A fogyasztás azért nagyobbul a műveltség haladtával, mert ezzel a népesség és a kellékek szaporodnak, a productiv fogyasztás pedig azért gyarapodik, mert a viszonyok, melyek a különféle fogyasztás közti arányra befolyással bírnak, mind inkább úgy alakulnak, hogy a productiv fogyasztás az improductivet felülhaladja, és a kevésbé hasznos vagy káros fogyasztás egyáltalában kevesbűl, az emberek közt terjedő nagyobb gazdasági előrelátás, a jövőről gondoskodás, és annak következtében terjedő takarékosági szellem kevesbíti a sokféle gazdaszilag ártalmas és haszontalan fogyasztást, már a nagyobb gazdasági műveltségi fokon divatozó nagyobb tisztaság és rendszeret is sok veszteségnek elejét veszi, szintén a természetnek pusztító befolyásából származó veszteségek p. o. tűzi vízi károk, rovarok általi emésztés, növény és állatbetegségek is kevesbűlnek, mert a műveltség haladtával mind inkább terjed a képesség ezen veszteségeknek elejét venni, vagy legalább azokat bizonyos mértékig korlátozni.

167, §. Vajjon a gazdagok takarékosága nem ártalmase a szegényeknek?

Sok embernél azon vélemény uralkodik, hogy a gazdagok takarékosága ártalmas a szegényeknek, és hogy az utóbbiakra nézve jobb, ha a gazdagok jövedelmeiket elpazarolják, mert az által a pénz forgásba jön, és a szegényeknek alkalom nyílik keresetre; ¹⁾ ezen vélemény mindazáltal csak előítélet, mely a takarékoságnak helytelen fogalmából származott, és mely a fősúlyt csak abba helyezte, hogy a pénz forgásba jöjjön, de arra minő czélokra történt a kiadás, vajjon productiv vagy improductiv fogyasztásra-e, tekintettel nincs; holott épen az a pénzkadás haszna felett határoz.

Helytelenül t. i. tétetik fel, hogy minden gazdag, ki takargat, a pénzt a forgástól és termeléstől elvonja és azt szekrényében elzárja, ilyen takarékoság csak ugyan ártalmas lenne nemzetgazdasági szempontból, de ilyen takarékoság, mely különben is okszerűtlen, jelenleg ritkán fordul elő, a ki takargat, az pénzét többnyire aztán vagy a takarékpénztárnál, más pénzintézetnél vagy magánosnál kikölcsönzi kamatra, vagy maga valamely vállalatba fekteti; és így takarékoságának gyümölcseit minél előbb élvezni iparkodik, a nélkül, hogy a pénz a forgástól elvonatnék; ha pedig a cél tekintetik, melyre a kiadás történik, tagadni nem lehet, hogy a takarékos ember nemzetgazdasági szempontból hasznosabb polgár, mint a pazarló, mert a takarékos embernek tőkéi productiv módon működnek valamely termelésnél, tehát új javak előállításánál, és ott sok hasznos embernek foglalkozást adnak, a pazarló kiadásai pedig csak improductiv fogyasztást hoznak létre, (t. i. azon javakban, melyek a kiadott pénzzel megszerezettek, és minden hasonlóérték előállítása nélkül elfogyasztottak, melyek vagy tőkéek voltak, vagy tőkéké válhattak volna)

azonkívül is tán csak nemzetgazdászati szempontból haszontalan embereknek szereztek keresetet, így p. o. tegyük fel, hogy két gazdag testvér egyforma nagyságú jószágot örökölt apjuk után, az egyik csupa kéjélvezetben fetreng, pazar lakomákat, fényes ünnepélyeket ad, angol kertjére és felesleges cselédségre sokat költ, a másik sokkal egyszerűebb háztartást visz, és az általtakargatott pénzzel vagy belterjedőleg gazdálkodik, vagy gyárt állít fel jószágán, vagy azt gyárosnak kölcsönözi; ez esetben mind a kettő a pénzt forgásba hozta, de az utóbbi pénzének hasznos alkalmazása által nem csak a maga jövedelmeit szaporította, hanem sok productiv embernek is foglalkozást szerzett, és a szaporított termelés által a nemzeti vagyonosságot is gyarapította, holott a másik pazarlása által nem csak jövedelmét és vagyonát nem szaporította, hanem csak improductiv fogyasztásra és az improductiv fogyasztók szaporodására adott alkalmat, mi a nemzeti vagyonosságra károsan hat, nemzetgazdászati szempontból még a fukarság is kevésbé káros. mint a pazarlás.

1. Épen oly előítélet azon vélemény, hogy a kormányok pazarlása ha a pénz a belföldön adatik ki, hasznosak az országra nézve, ezen előítélet onnét származott, mivel gyakran tapasztaltatott, hogy ilyen pazarlás által a székvárosok gyorsan felvirágznak, arra pedig tekintet nem volt, hogy ezen felvirágzás csak a tartományok rovására történék.

Lásd. Roscher I. r. 210, 218, 219 §. Kudler-Récsy I. r. 195 §. Say I. r. 14 fej 1—7 §. és VII. r. 4 fej és 10 fej. Rossi De la distribution des richesses 15 lecon.

168. §, Vajjon vannak-e határai a gazdaszatilag hasznos takarékoszágnak a fogyasztásban.

Noha a takarékoságtól a fogyasztásban függ a nemzeti vagyonosság szaporodása, mégis ezen takarékoszágnak is vannak határai, mert mindig szükséges,

hogy a termelés és fogyasztás kellő arányban álljanak egymáshoz, a termelés és fogyasztás egymást föltételezik, a termelés csak ott lehet tartósan nagy, hol nagyok a kellekek, ¹⁾ mert csak ott lel a termelő termékeinek elkelése által térítést költségeiért, és illő jutalmat fáradságáért, mi által ösztönt kap termelésének folytatására; ellenben, hol valamely termék mennyiségéhez képest csekély a fogyasztás, ott azon termék elkelése és az által gyakran a termelésnek folytatása megakad, azaz úgynevezett productionalis vagy kereskedési válság (crisis) áll be, ²⁾ ez pedig a termelők elkedvetlenültségét, elszegényedését, és ennek következtében magának a termelésnek csökkenését vonja maga után.

Különösen ártalmas lehet a fogyasztásbani takarékoság oly árucikkekre nézve, melyek ha annak idejében fel nem fogyasztatnak, elromlanak, vagy melyek fenttarthatók ugyan, de az által, hogy annak idejében el nem adathatók, árcsökkenést szenvednek, miként ez oly portékáknál történik, melyekre nézve a divat változik.

Ha valamely nép mindent akarna megtakargatni, mi a legszorosabb értelmű kellekei fedezése után neki fenmarad, akkor tán azon takargatott javakat külföldön eladhatná, de életörömekben és felsőbb műveltségben nem haladna előre; ellenben ha semmit sem akarna takargatni, akkor élvezeteit csak tőkájének rovására terjeszthetné.

1. A mondottakból kitetszik, hogy ha a népesség valamely országban a műveltség haladtával több szükséglettel ismerkedik meg, és a vágy azok kielégítésére terjed, ez a termelésre és különösen a finomabb műipari árucikkek előállítására jótékonyan hathat, még a divatnak a felsőbb körökbeni változása is bír némi jótékony hatással, mert az az iparüzők közt a feltalálásokban versenyzést haladást és ennek következtében az ipari cikkek tőkéletesbülését idézi elő; ellenben, hol a nép nagyobb részének csekély műveltsége következtében kevés kellekei vannak, ott némely termelés lábra sem kaphat, és a kevés művelt gazdag, ki tán oly termelésnek ár-

czikkeit fogyasztja, azokat külföldről hozatni kénytelen, mi csak a külföldi műipart gyámolítja.

169. §. A productionalis vagy kereskedési válság (crizis.)

Productionalis vagy kereskedési válság azon állapot, melyben valamely termelési ág szaporodott kínálatának a kereslet épen meg nem felel, vagy melyben a termelésnek folytatása maga is tán bizonyos okból egyszerre megakad, minek folytán sok ember, ki azon termeléssel eddig foglalkodott, keresete és fentartása bizonytalanná válik.

Ilyen productionalis válság különféle okokból eredhet, származhatik az onnan, hogy azon osztályoknál melyek eddig bizonyos nemű nélkülözhető czikkek fogyasztásához szokva voltak, a vételi képesség azokra nézve rögtön megcsökken, tehát kénytelenség áll be magát a vételekben megszorítani, ¹⁾ vagy hogy bizonyos okból valamely termékre hirtelenül terjedt a kereslet, minek folytán annak termelése nagyon kiterjesztetett, de azután a kereslet egyszerre csökkent.

Szintén állhat be productionalis válság azon esetben, ha valamely nemzet árucikkeinek, melyeket eddig más országba kivitt, oda további kivitelében az utóbbi ország nagy bevitelvámai által akadályoztatik, vagy ha háboruk vagy a közlekedésnek egyéb akadályai lehetetlenítik vagy nehezítik a szállítást az egyik vidékből a másikba.

Ha valamely termelésre kívántató nyers anyag szerzése akadályozva van, szinte állhat be productionalis válság, a mennyiben a termelés meg van akadva, így midőn az amerikai háboru miatt nem lehetett gyapotot kapni, a gyapotgyáraknak s mind azon iparnemeknek melyek azokkal összeköttetésben állanak vesztelni,

kellett, minek folytán sok ezer munkás foglalkozás nélkül maradt.

Továbbá productionalis válság állhat be, ha a küszöben levő állambukás miatt a forgásban levő papírpénz értékvesztést szenved, mert ilyenkor az ércpénznek birtokosai ércpénzzel venni nem akarnak, mivel annak ára napról napra nő, az eladók pedig ha őket papírpénzzel kínálják, igen magas árt szabnak, mi lankasztólag hat a kereskedelemre.

Ugyan ez történik ha a pénz az országban rögtön kevesbül.

Több egymás után következő igen termékeny aratások, ha nincs nagy alkalom elkelésre is szülhetnek productionalis válságot a nyers termékekre nézve.

Politikai zavarok, a hitelnek tulfeszítése, a szédelgő speculatiokra nagy hajlam minő Északamerikában uralkodik, végre a gépek alkalmazásának rögtöni és tulajdonságos mérvben kiterjesztése is okozhatnak productionalis válságot.

1. A vételi képesség némely osztályoknál bizonyos árucikkekre nézve, melyeket eddig fogyasztott, megcsökkenésének többféle oka lehet, így az hogy a rossz termés következtében az első életszükségletek ára nagyon felrugott, vagy az hogy a nemzeti jövedelem felosztásában rögtön nagy változás történt, úgy hogy egyik polgár-osztály sokat vesztett, a másik nyert p. o. ha a jobbgáyi tartozások egyszerre megszüntettetnek, vagy a munkabér nagyon felszökik, ez esetekben a földesurak és munkaadók vesztenek, nem is következik hogy oly esetben a nyers osztály azon czikkekből, melyeket a vevő eddig fogyasztott, annál többet fog fogyasztani, mert a fogyasztások minőségére nézve igen sok függ a különféle osztályok életszokásaitól, melyek nem oly hamar változnak.

Lásd: Roscher I. r. 211, 213—217, 220—221 §. Kautz 50 §. Mill III. könyv. 12 fej, 3 §. Kudler-Récsy I. r. 197 §. Bottek IV. r. 20 §.

170. §. A productionalis válság hatásai.

A productionalis válságnak hatásai igen szomorúak szoktak lenni; és következő tünetekben mutatkoznak:

1-ör Sok vállalkozó hogy a lejárandó fizetési kötelezettségét pontosan teljesíthesse, az előállított áru eladásával jobb időkre nem várakozhatik, hanem azokon nyakra före tuladni kénytelen, minél többeknél ez történik, s minél nagyobb félelem (panique) az áruk ára jövőbeni alakulására nézve lábra kap, annál inkább süllyed alább az áruk ára, úgy hogy némely termelő az árban még a termelési költségei megtérítését sem kapja meg.

2-ör Némely vállalkozó semmi módon sem lévén képes teljesíteni a mindenfelé teendő fizetéseket, ezeket beállítani, vagy épen csődöt bejelenteni kénytelen, mi által az adósok és hitelezők közti hitelezés láncolata megszakadván, többen is bele rántatnak, és bukás bukást ér.

3-ör Sok termelő termelése folytatásával felhagyni kénytelenítettik, minek azonkívül hogy azáltal némely (főleg fiatalabb) vállalat tán örökre dugába dül, és sok tőke megsemmisül, még azon káros következése van, hogy sok munkás szokott keresetétől megfosztatván legnagyobb inségnek és nyomornak tétetik ki.

4-er A válság idejében a pénz nagyon kerestetvén a kamatláb szerfelett felebb megy.

5-er A váltók iránti hitel csökkenvén, a bankok a váltókat vagy épen nem, vagy csak nagy disconto mellett beváltani hajlandók.

6-ör A bankokhoz ily válságban nagy a tolakodás, részint kölcsönkaphatás, részint a bankjegyek beváltása

miatt, főleg ha magok a bankok íránt tán a sok bukás miatt, melyekben azok is érdekelve lehetnek, bizodalmatlanság támad, minek folytán sokszor még a készen tartott érczpénzalapot is kevesíteni kénytelenítettnek, mi által azoknak léte veszélyeztetik, miként ez ily pénzválságoknál Angolországban és északamerikában némely banknál történt.

7-er Noha ily productionalis válság közvetlenül csak egyes termelési ágban melyben t. i. a kínálás túlhaladja a kereslést, jelenkezik, még is hátrányai közvetve más termelési ágakra, az összes társasági viszonyokra is gyakran kihatnak, annyira hogy sokszor egy osztály is alig marad érintetlenül, mert azon osztály, melyet a productionalis válság ért, más osztályoktól nem vehet már annyit, mint ennekelötte, ily válság annál gyorsabban terjed más osztályokra, minél kiterjedtebb a csereforgalom, és minél szorosabban vannak a különféle gazdaszáti termelések egymáshoz fűzve; az ily válság meggyógyulása csak az által történik idővel, ha az egyensúly a kínálás és keresés közt lassanként helyreáll.

Az ily válság eltávolítása nem áll mindig a kormány hatalmában, mert gyakran világesemények birnak befolyással az ily válság előidézésére, de némi intézkedéseket még is lehet tenni, hogy más okokból ily válságok oly könnyen be ne álljanak, ide tartozik: hogy az állam ovakodjék üvegházi gyárt életbe hívni, hogy jó hiteltörvények létezzenek, hogy kellő felvilágosodás és statistikai adatok az ipar felett terjesztesse nek, miszerint az emberek szédelgő speculatióktól ovakodhassanak.

Ha pedig már a válság beáll, jól kezelt bankok, melyek a solid vállalatokat a erizisen túl segítik, jótékony befolyással birhatnak.

Lásd. Der Staat III. k. 406—417 l. Kautz 100 §. Rössler 111 §. Mill III. könyv. 12 fej 3 §.

171. §. A fényűzés fogalma.

A fényűzés különféle értelemben vétetik, leginkább értetik alatta oly improductiv fogyasztás, melynek célja nem más, mint nagyobb vagyonosságnak külső mutatása, és nem annyira valódi élvezet szerzése.

Más értelemben a fényűzés alatt értetik fogyasztása oly javaknak, melyek az illető személy viszonyai szerint nagyobb vagy kisebb mértékben nélkülözhetők lettek volna; és még szorosabb értelemben fényűzésnek mondatik fogyasztása valamely javaknak, melyeknek megszerzésére kívántató költségek nem állanak arányban a fogyasztó személynek vagyonosságához és jövedelméhez.

Ez utóbbi két értelemben a fényűzés viszonylagos fogalom, mert mi az egyik emberre nézve a viszonyai szerint vagy bizonyos időben egészen nélkülözhetőnek látszik, másra nézve vagy más időben nélkülözhetlennek tartathatik, p. o. finomabb ruha az egyikre nézve szükségtelen fényűzés, a másakra nézve állásánál fogva nélkülözhetlen költség lehet, czukor és kávé előbb fényűzési cikkek voltak, most legalább általánosan többé nem azok, a mely élvezet az egyiknél gazdaszátilag káros, és azért nem helyeselhető fényűzés, az másra nézve gazdaszátilag nem káros, és tehát helyeselhető fényűzés lehet, p. o. paripának tartása kevésbé vagyosra nézve gazdaszátilag káros, gazdagabbra nézve ellenben gazdaszátilag egészen kár nélküli fényűzés lehet.

Lásd. Roscher I. r. 224 §. Rau I. r. 343 §. Der Staat I. r. 237 l. Rössler 108 §. Kautz 50 §.

172. §. A fényűzés méltánylása.

A mértékletes és a polgárok nagyobb részére terjedt fényűzés haszonnal bír, mert a kellékek szaporó-

dása által munkásságra termelésre, tehát nagyobb jövedelem szerzésére ad ösztönt; továbbá a javak czélszerűebb felosztását is előmozdítja, a műipar haladására is jótékony befolyással bír, végre a fényűzés hatalmas eszköz az érzelmek és ízlés finomítására és nemesítésére.

Még oly fogyasztás is, mely csupán az élet vidorságát mozditja elő, a termelésre általában, de különösen a szellemi termelésre jótékonyan hat, mert a felvidámulás a szellem ruganyosságát, a munkaösztönt és a helyes eszmejárást előmozdítja.

Ártalmas csak akkor a fényűzés, ha aránytalan a nemzet és az egyesek vagyonához, ha tehát a tiszta jövedelmet annyira kimeríti, hogy tőkeszaporodásra semmi takargatások nem történhetnek, továbbá erkölcsi tekintetből is ártalmas lehet a fényűzés, mert tagadhatatlan, hogy a tulságosan elharapodzó anyagi fényűzés a házas élet terheit nagyon szaporítja, tehát a házasságok számát kevesbiti, sok család tönkre jutását okozza, sok embert hajlandóvá tesz, miszerint az erénynyel és valódi becsület igényeivel egyátaljában, vagy a hivatali kötelességgel meg nem férő módon jövedelmét szaporítsa, másokat pedig éppen kísérltetbe hoz a kezelésükre bizott pénzeket elsikkasztani, mire különösen az újkor a nagy városokban számos példát szolgáltat, tovább hogy a szellemi kellékeket elfojtja, az erkölcsi és szellemi tulajdonságok fitymálását előmozdítja, a különféle polgárosztályok közt a szabad érintkezést és barátságosabb társalgást, mely a miveltség gyarapodásának nélkülözhetlen feltétele, és az előítéletek kirtásának leg-hatalmasabb eszköze, akadályozza, és csak elzárkózó cottériak keletkezésére alkalmul szolgál. Végre ártalmas a fényűzés, ha az embereket elpuhító és erkölestelen kéjekbe süllyeszti, mivel az állalános erkölesromlás karöltve jár, mint a hajdani Roma története tanusítja.

Sok függ a fényűzés nagyobb vagy kisebb károságára nézve attól, vajjon minő emberek kapnak a

fényüzés által foglalkodást, és vajjon belföldi vagy külföldi áruczikkeket fogyaszt e a fényüzés, oly fényüzés, mely által productiv munkások, p. o. művészek, kézművesek (mint p. o. az építéseknel) foglalkodást nyernek, valamint a fényüzés, mely belföldi áruczikkeket fogyaszt, korán sem oly ártalmas, mint olyan, mely csak hivalkodó embereket táplál, vagy mely külföldi áruczikkeket fogyaszt. ³⁾

1. A fényüzés a gazdasági míveltség különféle fokain különféle alakban mutatkozik, a míveltség alsóbb fokain nem hatja át az egész életet, hanem csak egyes alkalmakkor mutatkozik, és akkor túlnyomólag egyes durvább érzéki élvezetekre, p. o. evés-ivásra, és azon igyekezetre van irányozva, más emberekre pompa által benyomást tenni, azért leginkább csak a föld terményeivel üzetik nagy fényüzés, pazar lakomák adatnak, nagy vendégszeretet uralkodik, sok cselédség tartatik, és némely egyes dologban, p. o. a ruhában egyeseknél rendkívüli pompáskodás divatoz.

A gazdasági míveltség felsőbb fokain a fényüzés arra törekedik, hogy az egész életmód élvezetdúsabbá váljék, és mindig finomabb és szellemiebb élvezetekre terjedjen ki, az emberi lakások a míveltség haladtával kényelmesebbek és egészségesebbek lesznek, a ruházatban és butorokban az előbbi sokszor alkalmatlan pompa helyébe nagyobb kényelem és egyszerűség lép, az étszerek is változnak, több és jobb kenyér, hús, czukor, kávé, thea fogyasztása jó divatba, az előbbi gyakori pazar lakomák szellemi élvezetekkel váltattak fel, a divatba jövő fényüzési élvezetek az egészség előmozdítására is jobban hatnak, ilyen p. o. a szokás a nyarat mezei lakban tölteni. A míveltség haladtával az ipar is mindenféle kényelmes, csinos és olcsó pótszereket gondol ki, melyek más költséges pompás tárgyak helyett használhatók, szóval a fényüzés egyenlőbb lesz, azaz nem egynehány osztályra szorítkozik többé, mert nem alapul annyira a vagyonnak aránytalan felosztásán mint ennekelőtte.

A míveltség legnagyobb fokain a fényüzés oly fokra emelkedik, melynél annak fény- és árnyoldalai élesen előtérbe lépnek; a hanyatló népeknél ellenben a fényüzés csak mások által nem könnyen utánoszható dőzsölésekre, érzéki élvezetekre, és hiú erkölcstelen pompaszenvedélyre fajul el, erre például szolgálhat Róma a császárok idejében; minél inkább zsarnokivá válik valamely államban a kormányrendszer, annál inkább gyarapodik a természetelleni és káros fényüzés.

Lásd: Rau I. r. 344—347 §. Kudler-Récsy I. r. 199 §. Der Staat I. r. 238—244 l. Rössler 109 §. Say 1-or resz, 14 fej, 6 §.

II. Szakasz.

Azon intézetekről, melyek az improductiv fogyasztás kevesbitésére czéloznak.

173. §. Azon intézetek, melyek a takarékoság előmozdítására és az improductiv vagy káros fogyasztás kevesbitésére jótékony befolyással bírnak.

A takarékoság előmozdítására és az improductiv vagy káros fogyasztás kevesbitésére jótékony befolyással bírnak a takarékpénztárak, azaz oly intézetek, melyek az által, hogy nagyobb alkalmat nyújtanak biztos takarékosagra, az embernek gondoskodását jövőjéről könnyebbítik.

Többfélék pedig ilyen takarékpénztárak, t. i. közönségesek és külön célra szolgálók.

A közönséges vagyis szoros értelembeni takarékpénztárak rendeltetése abban áll, hogy a kevésbé vagy kevésbé néposztályoknak alkalom adassék a kisebb lassankinti megtakarított összegeket biztos helyen kamatra kiadni, azokból idővel nagyobb tőkét képezni, és erről bármely időben, ha a betevő arra szorulna, rendelkezhetni.

Ezen pénztárak tehát a többek által összegyűjtött pénzt kamatra kiadják, miszerint így magok is képesek legyenek a betevőknek kamatot fizetni.

A közönséges takarékpénztáraknak haszna az, hogy a józanságot, a munkásságot, a takarékosági szellemet és a jövőről gondoskodást előmozdítják, a tőkék alakítását könnyítik, a saját erőre támaszkodáshoz a bizodalmat emelik, az elszegényedést elhárítják,

és a pénzforgás előmozdítására is jótékony befolyással bírnak.

Lásd: Rau II. r, 362—367 §. Kautz 52 §. Glazer 246 §.

174. §. A különös célra szolgáló takarékpénztárak.

A különös célra szolgáló takarékpénztárak oly intézetek, melyekbe valaki tetszés szerinti nagyságu vagy pedig meghatározott sommát azon célból tesz be, hogy későbbi időben az intézetből vagy egyszerre bizonyos tőke, vagy évenkénti jövedelem huzathassék; tehát hogy a tőke vagy évenkénti jövedelem biztosíttassék.

Az idő, melyben a tőkének vagy évenkénti jövedelemnek húzása áll be, vagy előre meg van határozva, vagy pedig valamely bizonyos esemény, p. o. valakinek halála bekövetkezéséhez van kötve.

A személy, mely fel van jogositva a tőke vagy a jövedelem húzására vagy a betevő maga, vagy más általa kijelelt égyen lehet.

Ilyenek az úgynevezett életjáradéki intézetek (Leibrentenanstanthen), melyekben valakinek élete fogytáig bizonyos jövedelem biztosítatik, ezekbe a biztosított személy korához, és a huzandó járadékkal arányban álló betételt kell tenni, ide tartoznak a nyugdíjintézetek.

Ilyenek az úgynevezett tontinaféle vagy élelem-biztosítási intézetek, melyekben az illető egyénnek járó jövedelem csaknem évről évre gyarapodik, mert több biztosított (p. o. az egy évben biztosítottak) egy kölcsönösségi társaságot képeznek, melyben az elhunytaknak elébb járt évi jövedelem a még élőknek jut, úgy hogy utoljára az egész jövedelmet egy huzza, ki a többiekét túléli, és ennek kihaltával a tőke az intézetnek marad.

Ilyen továbbá az úgynevezett életbiztosítási intézet, melyből a betevő személynek halála után az általa

kijelelt örökös egyszerre az eredetileg befizetett és évenként reáfizetett somma nagyságához arányban lévő tőkét kap, a betétel nagysága határoztatik a betevő kora és a veszély szerint, melynek tán magát hivatásánál fogva kitenni tartozik.

Ezekhez tartoznak az úgynevezett özvegyi pénztárak is, melyekből a betevő családatyának halála után annak hátrahagyott özvegye életfogytiglanig bizonyos jövedelmet nyer, ezeknél a betétel nagysága a férj és a nő különböző kora és valószínű élettartama szerint határoztatik meg, minél korosabb a nő a férjhez aránylag, annál nagyobb lesz a betétel.

Továbbá ide sorozandók az árvapénztárak, melyekből a hátramaradt árvák bizonyos korig, p. o. 18-ik évig bizonyos jövedelmet kapnak évenként.

A mennyasszonyi pénztárak, melyekbe a szülők betételt tesznek, leánygyermeküknek bizonyos koráig, hogy azok férjhezmenetük alkalmával innen illő hozományt kaphassanak.

Továbbá betegségi és gyámolítási pénztárak, melyek által betegség vagy szerencsétlenség esetére, mely a munkára alkalmatlanná tesz (mily eset p. o. bányászoknál gyakran fordul elő), segélydíj biztosítatik.

Az ipari gyámolítási pénztárak, a társládák, melyekbe az iparosok által betétel történik azon célból, hogy azokból szükség esetében gyámolítást nyerjenek, több ilyen intézet találtatik Poroszországban.

Az ilyen különféle intézetek vagy a résztvevő tagok kölcsönös biztosításán alapulhatnak, vagy vállalkozó társaságok által nyereszkeedésre alapíthatnak.

Ezen különféle pénztáraknak haszna abban áll, hogy oly emberek, kiknek tán míg keresetre képesek, vagy míg élnek, tisztességes életre elegendő jövedelmök van, melyből mindazáltal magoknak nagyobb tőkét még sem gyűjthetnek, így csekély sommának megtakarítása

által önnönmagokról gondoskodhatnak azon időre is, melyben keresetre képtelenek leendnek, vagy utódjaiknak az akármikor beálló haláluk esetére is tőkét hagyhatnak, mi által azon aggodalomtól szabadúlnak, miszerint rögtön haláluk esetére utódjaik legnagyobb nyomorban maradandnak.

Lásd. Rau II. r. 368—370 §. Glazer 257—260 §. Kautz 52 §.

175. §. Mikor lehetségesek ilyen különös pénztárak és min alapul azoknak elrendezése?

Mind ilyen intézetek csak akkor lesznek lehetségesek, ha azokba sokan betesznek, mert csak akkor lehetséges, hogy az illetőknek nagyobb tőke vagy jövedelem fizettség az intézetből, minthogy akkor az elhunyt tagok által huzott, vagy még csak későbbben húzandó jövedelem vagy tőkeilleték a még élő tagoknak jut, úgy hogy annál nagyobb a jövedelem az élőkre nézve, minél nagyobb volt a halandóság, ezen intézetek tehát némileg asorsjátékintézetekhez hasonlítanak, azért az ilyen pénztárak czélszerű elrendezése azon adatokon alapul, melyeket a politikai számvetés az emberi életnek különféle korban átlagos további tartama felett nyújt-

176. §. A biztosítási intézetek.

A természet elemeitől származott fogyasztások által okozott gazdasági károk az egyes emberre nézve enyhíttetnek a biztosítási intézetek által.

A biztosítási intézetek pedig olyan intézetek, melyek valamely különös gazdasági kár megtérítését magokra vállalják, oly biztosítások történhetnek különféle veszélyek ellen, melyek sokakat fenyegetnek, de

ugyanazon időben nem mindnyájokat érhetik, ilyen a tengeri biztosítás, a tüzi vízi károk elleni biztosítások, végre a jégeső és a marhadög elleni biztosítások. ¹⁾

A biztosítások egyáltalában jótékonyan hatnak, mert általuk az egyes biztosítottat érő kár többek közt felosztatik, és így az egyesnek tönkrejutása akadályoztatik, ez által az egyes biztosított megszabadul azon folytonos félelemtől, miszerint egy szerencsétlen elemi csapás által tönkre tétethetik, ezen félelemtől megszabadulás által mind a különféle termelők, mind a kereskedők különféle termelési és kereskedési vállalatokra nagyobb ösztönt kapnak, ezeknek szaporodtával pedig a nagyobb verseny miatt a termékek és áruk ára a fogyasztók nagy hasznára alábbszáll. ²⁾

1. A tűz elleni biztosító intézetek mind az égés, mind az oltás által okozható kárt biztosítják és pedig nem csak az ingatlan, hanem az ingó vagyponra nézve is; oly javak, melyeket igen könnyen félre lehet tenni, a biztosításra nem fogadtatnak el. — A vízáradas által okozott károk nem alkalmasak a biztosításra, mert ezen károk egyszerre igen sok embert érnek; ellenben a veszély mely a tengeren vagy folyón valamely hajót, vagy az azon lévő árukat a vízi úton érheti, igen alkalmas a biztosításra. — A jégeső és marhadög elleni biztosítások minthogy sok nehézséggel járnak, és az elsőnél különösen a kárnak meghatározása nem igen könnyű, még nem nagyon terjedtek.

2. Ha valamely biztosított tárgyon csakugyan kár állt be, a kár nagyságát szakértők által kell meghatároztatni, mert a kár nagyságához képest történika térítés, de továbbá szükséges megvizsgálni, vajjon nem szándékos rontás vagy gondatlanság okozta-e a biztosított részéről a kárt, mert ezen esetekben természetesen a kárpótlásról szó sem lehet. *

Lásd: Roscher II. r. 168 §. Rau II. r. 24 §. Der Staat III. k. 393 l. Glaner 250—256 §.

174. §. A biztosítási intézetek különféle sége a módra nézve, melyen létrejönnek.

A módra nézve, melyen a biztosítási intézetek létrejönnek, ezek kétfélék lehetnek, t. i. vagy kölcsönösek,

vagy vállalkozók által nyereség végett alapítottak; az elsőknél a résztvevő tagok biztosítatják magokat, hogy egymásnak valamely bizonyos esemény által okozott kárt megtéríteni akarnak, így több házi úr a tüzi kár ellen egymást biztosíthatja; az utóbbinál vagy egyes ember, vagy vállalkozókból álló társaság magát lekötelezi, hogy bizonyos biztosítási díj mellett, melyet a biztosított vagy egyszerre, vagy időszakonként fizet, bizonyos bal-esemény beálltával a kár megtérítésének megfelelő sommát fog ennek fizetni.

A két biztosítási mód között azon különbség létezik, hogy az utóbbinál a befizetésnek mindig meg kell történni, és a vállalkozók nyerni is akarnak, mi csak akkor sikerül, ha a befizetett biztosítási díjak nagyobb sommát képeznek a történt károk térítéséért kifizetett sommánál; a kölcsönös biztosításnál nyerni senki sem akar, a befizetésnek is rendszerint csak akkor kell történnie, ha valamely kár magát előadta, és aránylag a kárhoz, de akkor sokszor nagyobb mértékben is. ¹⁾, ²⁾

Az előbbi biztosítások jelenleg terjedtebbek. ³⁾

1. A két említett biztosítási módon kívül lehetségesek még országos biztosítási intézetek is, melyek az állami hatóság vezetése alatt állanak, ezek imitt amott Németországban fordulnak elő

2. A kölcsönös biztosítások a tüztől származó károknál jótékonyakul mutatkoznak, mert itt a biztosítottaknak is örködni kell, hogy tűz ne támadjon, és ha valahol égés támad, az minél hamarabb kölcsönös segedelemnyújtás által elfojtassék, de ezen biztosítás csak akkor bír sikerrel, ha nem lakik sok biztosított igen közel egymáshoz, mert különben a biztosítottak azon veszélynek vannak kitéve, miszerint egyszerre igen nagy sommát kénytelenek fizetni. A marhadög ellen is a kölcsönös biztosítás nagyobb ellenörködés tekintetéből czélszerűbb lehet.

3. Az alsóbb gazdasági műveltségi állapotokban a biztosítás vagy épen nem, vagy csak csekély kiterjedésben létezik, az emberek itt a kölcsönös biztosításokra inkább vannak utalva, mert még tapasztalás a károkra nézve nem létezik, de a gazdasági műveltség haladtával a biztosítás mindig nagyobb kiterjedést nyer, és külön üzletre fejlődik, mert itt sokan biztosítatják magokat, a biztosítottak ellenörködtetése is könnyebb, és a biztosító üzlet is nagyobb.

biztonságai jár. A legrégebbi biztosítások a tűzi és a tengeri biztosítások, a többi biztosítás még csak későbben jött létre, a biztosításra kényszerítés is legfőlebb az alsó miveltségi fokokon volna helyeselhető.

Lásd. Roscher II. r. 164—165 §. Rau II. r. 25—26 §. Der Staat III. k. 393—398 l. Rössler 77 §.

178. §. A vállalkozók által alapított biztosítási intézetek hatása,

A vállalkozók által alapított biztosítási intézetek némileg úgy hatnak mint a takarékpénztárak, a mennyiben t. i. azok a biztosítási díj fizetésére kíváncsiak összeg lassankénti megtakarítása által valamely különben veszendőbe menendő tőkének megtérítést lehetségesítik, az ilyen biztosítási intézetek némileg sorsjátéki intézetekhez is hasonlítanak, a mennyiben t. i. sok egyes tagtól összegyűjtött összeg egyik károsodott egyénnek kármentesítés végett átnyújtatik, itt tehát a károsodott képviseli a nyert, a többi nem károsodott betevők képviselik a veszteket.

A fizetendő biztosítási díj mint a termelésnél vagy kereskedésnél előforduló termelési költség tekintendő, minthogy pedig mind a termelőre, mind a fogyasztóra nézve kívánatos, hogy a termelési költségek minél kisebbek legyenek, azért a biztosítási intézetek annál jótékonyabb hatásúak leendnek, minél csekélyebb biztosítási díj mellett akarják a biztosítást elvállalni, és az elvállalt kötelezettségeiket teljesíteni képesek.

Lásd. Der Staat III. k. 398—404 l.

179. §. Mitől függ a biztosítási díj nagysága?

A biztosítási díj nagysága függ:

1-ör: A biztosított tárgy értékétől, azért a biztosító társulatnak arról magának mindenik előtt pontos tudomást kell szereznie. ¹⁾

2-or A veszély nagyságától, melynek a biztosított tárgy a körülmények különfeleségéhez képest ki van téve; minél nagyobb a veszély, annál nagyobb lesz a biztosítási díj. ²⁾

3-or Az átlagos veszteség nagyságától, mely az összes vállalatnál, azaz a biztosítottak összeségénél bizonyos időszak alatt beáll. ³⁾

4-er Az országszerte divatozó kamatlábtól, mert igen természetes, hogy a vállalkozók a biztosítási cél végett készen tartott tőkének országszerte divatozó kamatja megtérítésén kívül még nyereségre is szert tenni akarnak. ⁴⁾

5-ör A biztosítottak számától, minél többen biztosítatják magokat, annál kisebb lehet a biztosítási díj, egyáltalában csak ott lehetséges a biztosítás, hol elegendő számmal léteznek biztosítottak.

6-or A biztosító társaságok versenyzésétől; hol valamely társaságnak egyedárusága van a biztosításra nézve, ott nagyobb lesz a biztosítási díj, a versenyzés ellenben a biztosítási társaságok közt a biztosítási díj mérséklését fogja maga után vonni.

1. Értékén túl valamely tárgyat biztosítani igen veszélyes volna, mert az által azon tárgynak szántszándékos rontására is könnyen adatnék alkalom.

2. Illetőleg a veszély nagyságát, melynek a biztosított tárgy ki van téve, valamely épületnél a tűz elleni biztosításnál tekintetbe jön a szomszédságok minémiségétől, az építés módjától, a foglalkozástól, mely az épületben üzetik származó veszély, a jégeső elleni biztosításnál tekintetbe jön, vajjon valamely növény érettségére hosszabb vagy rövidebb időt kíván-e, tehát hosszabb vagy rövidebb

időig van-e a jégesőveszélynek ki téve, vajjon valamely tájékat gyakrabban látogat-e a jégeső, a hajók vagy azokon lévő áruk biztosításánál a veszély megítélésénél tekintetbe jön az átjárandó vízi út természete, hosszsága. az időszak, melyben az utazás tétetik, a hajó minémősége, a hajósok ügyessége stb.

3. Az átlagos veszteség nagyságát bizonyos időszak alatt több évi tapasztalás nyújtotta adatok szerint kell kiszámítani, így p. o. a tapasztalásból lehet kiszámítani, hogy a tengerre menő bizonyos számú hajókból hány vész el.

4. Ha a vállalkozó biztosítási társaságot képező részvényesek csak egy részét fizették be a részvényeiknek, akkor a biztosítás végett készen tartott tőkének kamatai megtérítésére kisebb sommát kell számítani, annál fogva kisebb is lehet a biztosítási díj.

Lásd: Rau II r. 26 a — 29 Kudler-Récsy II r. 263 §.

III. Szakasz.

A népesség nagyságának befolyásáról a fogyasztásra.

180. §. A népesség nagyságának befolyása a termelésre és a fogyasztásra

A népesség nagysága az ország földterületéhez és a természetű életszerekhez háromféle arányban lehet, vagy t. i. még kevés ember lakik aránylag a föld kiterjedéséhez elszórva, úgy hogy még sokkal nagyobb mennyiség találhatna élelmet a föld termékeiből, ez esetben az mondatik, hogy a népesség aránylag gyér vagy is csekély.

Vagy másodszor a népesség annyira szaporodott, hogy még ugyan elegendő élelmiszereket talál az országban, de csak nagyobb erőfeszítés és belterjedő gazdálkodás mellett; ez esetben mondjuk, hogy a népesség viszonylagosan nagy, tömöttebb.

Vagy harmadszor a népesség annyira szaporodhatott, hogy az többé nem élhet az általa lakott

terület termékeiből, ez esetben már túlnépesedés létezik.

Ha gyér a népesség valamely országban aránylag a földterülethez és a természetből életszerekhez, minde-
 nik magának nehézség nélkül megszerzi az első élet-
 szükségleteket, és ha csak politikai akadályok nem ál-
 lanak útjában, könnyen földtulajdonossá lehet, és kiter-
 jedt marhatenyésztést üzhet, mindazáltal a népességnek
 ezen csekélysege minden más gazdasági viszonyban
 legnagyobb hátránnyal bír, a nyers termesztés hátra-
 marad munkások és elkelés hiánya miatt, sok forrása a
 nemzeti gazdaságnak nem használtathatik, a műipar
 ugyanazon okokból és a szállítási eszközök hiánya miatt,
 valamint a gazdag és vállalkozó tőkepénzesek ritkasága
 miatt nem emelkedhetik, a kereskedés ugyanazon okból
 gyermekkorában marad, a szellemi műveltség nem fej-
 lődhetik érintkezés hiánya miatt, a külföld ellenében
 pedig ily álladalom gyöngé, és sokat kénytelen önállósá-
 ga ellen tűrni.

Sűrűbb (viszonylagosan nagy) népességnek ter-
 mészetesen ellenkező hatásai vannak, a szükséges élel-
 miszereknek és a fának megszerzése csak nagyobb erő-
 feszítés mellett lehetséges, a kevésbé termékeny föld is
 műveltetni fog, a termesztés oly magas fokra emelkedik
 mint csak lehet, a műipari termelésnél hiány a munká-
 sokban nem lesz, (tehát nagyobb munkafelosztásnak
 helye lehet,) könnyebb lesz a közlekedés, nagyobb az
 áruk elkelése, élénkebb a kereskedés, fejlődöttebb a
 szellemi műveltség, és nagyobb az álladalom hatalma a
 külföld ellenében, és ez a leghelyesebb aránya a né-
 pességnek a földterülethez; a nemzetgazdaság ott éri
 el magasabb fejlődését, hol a legnagyobb ember-
 sokaság szükségleteinek tökéletes kielégítését meg-
 találja.

Ellenben nem kedvező arány létezik oly ország-
 ban, mely aránylag a földön természetből élelmi szerek-
 hez túlnépesedéssel bír, az oly ország csak úgy táplál-

hatja népességét, ha nagy műipart üz, és az azáltal előállított árucikkek nagy részét külföldre szállítván, azokért élelmi szereket külföldről szerez, azonban világos, hogy ha a műipari cikkeknek külföldre szállítása, vagy a műiparhoz netán kívántató nyers anyagoknak külföldről szerzése megakad, a népesség nagy inségnek van kitéve, mínek következtében különféle nyavalyák és nagy halandóság uralkodandnak, az éhség és nyomor az embereket büntettekre is fogja ingeregni. ¹⁾

1. A gazdaszáti míveltség alsóbb fokain a népesség csak csekély lehet, a népesség itt különféle akadályok miatt nem szaporodhatik, ilyen akadályok: a telkek szerzésének korlátozásai, a holt kezekben lévő szerfeletti birtok, a gazdaszáti ismeretek hiánya, különféle intézetek, melyek a javak gyarapodására rossz befolyással bírnak, és csak az improductiv fogyasztást mozdítják elő, a kormányrendszer hiányai, a hiányos egészségrendőri intézkedések és ennek következtében az uralkodó betegségek, a bátorság csekély volta és sok erkölcsi akadály is. Egyik akadály a népesség szaporodásának gyakran a törvénytelen születések és a prostitutio elhárapodása, mert a törvénytelen születésű gyermekek életbeni tartására kevés gond fordittatik, a kélleányok pedig többnyire terméketlenek, s mert a prostitutióval együtt terjedő bujakorság mind felnöött emberekben mind gyermekekben tetemes contigenst szolgáltat a halálnak.

A gazdaszáti míveltség haladtával a népesség szaporodik, mert naponként több kereseti forrás nyílik, a természetnek adományai jobban használtatnak, a jövedelem gyarapodik, és egyenlőbben oszlik fel, a népesség szaporodását gátló okok pedig kevesbülnek, a halandóság kisebb, a közép élettartam pedig hosszabb lesz.

A legfelsőbb gazdaszáti míveltségi fokokon megint különféle okok állanak be, melyek a népességnek túlságos szaporodását gátojják, p. o. hogy az életkellékek szaporodása, a nagyobb előrelátás és az álláshoz képest élhetési kívánság terjedése következtében az emberek óvatosabbak lesznek a házasság kötésében és gyermekeik szaporításában, és ezen eszköz a népesség és az élelmi források közti egyensuly helyreállítására mind emberségi mind nemzetgazdaszáti szempontból kívánatosabb, mint a nagyobb halandóság, mely szinte ezen egyensulyt néha helyreállítja, mert ez utóbbinak a rendes idő előtt elhaltak tartására és nevelésére fordított költségek is haszontalanul elvesznek, és a népvaáyon csökkenést szenved.

A gazdasági miveltség hanyatlásánál a népesség aránylag csökken, és egy úttal a népesség szaporodásának nagyobb akadályai állanak be.

2. A népesség túlságos szaporodásának gátlására némely országban különösen német államokban azon eszköz használtatik, hogy a házasulandó házasulási engedelmet a keresetképesége kimutatása után a hatóságtól kieszközőlni tartozik, ilyen megszorításoknak azonban kényes oldala van, mert ha az emberek természeti hajlamai nagyban korlátoztatnak, más úton magokat kármentesíteni törekedni fognak, minek folytán az erkölcstelenség terjed, ilyen megszorítás legfőlebb a már beálló túlnépesedés esetében azon osztályoknál, melyek még igen kevés előrelátással és megfontolással bírnak, helyeselhető volna, egyébiránt pedig legjobb eszköz a túlnépesedés elhárítására, ha az emberek magasabb és méltóbb szükségletekhez szokva vannak, melyek őket arra indítják, hogy előbb meg nem házasodnak, míg oly állapotban nincsenek, hogy megházasodván nem kénytelenítettnek lemondani azon szükségletek kielégítéséről.

Lásd: Roscher I r. 244—252 §. Kautz 56 §. Der Staat I r. 259—265 l. Say VI r. 4—5 fejt.

181. §. A természeti törvény a népességre nézve.

A népességre nézve azon természeti törvényt lehet észrevenni, hogy az emberek természetében mélyen gyökeredző nemi ösztön, és a gyermekek iránti szeretet hatalmas működéseinél fogva a népesség mindenütt magától szaporodik, hol élelmi szerekben nincsen hiány, és a boldog életnek feltételei találhatók, azért rendszerint nem szükséges intézkedéseket tenni az állam részéről a népesség szaporodására, hanem elég, ha a népesség szaporodásának akadályai elháríttatnak, és mindenféle keresetforrás szaporíttatik, vagy jövedelmezőbbé tétetik; ¹⁾ csak kivételképen, ha a népesség háboruk vagy járványok által nagyon csökkent, vagy kezdettől fogva az ország területéhez képest csekély volna, leendő szükséges a gyarmatosítás, ennek haszna igen függ attól, vajjon a gyarmatosok munkás emberek, és bírnak-e némi tőkével.

De továbbá azon természeti törvényt is szintén lehet a népességre nézve észrevenni, hogy a túlnépese-
dés igen sokáig nem tarthat, mert a helyes arányt túl-
haladó népességnél a gazdasági elszegényedés követ-
keztében támadó nyavalyák és szaporodott halandóság
által a felesleg megint eltávolittatik, a kivándorlás le-
hetségesítése és arra alkalom adása, sőt némelykor ha a
pauperismus nagyon elterjedt, az arra kívántató költsé-
gek nyújtása által az álladalom a népeesség helyes ará-
nyának a földterület termékeihez helyreállítását is rövi-
debb idő alatt eszközölheti, a kivándorlás hasznára
nézve igen sok függ attól, vajjon a kivándorlók az or-
szággal ezentúl semmi összeköttetésben sem marad-
nak-e, vagy vajjon az országnak gyarmatába vándorol-
ván, az országgal mint anyaországgal ezentúl is gazdá-
szati viszonyban állanak; az utóbbi kivándorlás az
anyaországra nézve sokkal jótékonyabb hatású, mert a
kivándorlóknak erői és tőkéi a gazdasági viszonyok
következtében, melyekben a gyarmatok az anyaország-
gal vannak, még az anyaországnak is használhatnak,
mi által a keresetforrások szaporodhatnak.

1. A tapasztalás tanítja, hogy mihelyt valahol tán a kereset-
források vagy dús aratások következtében az élelmi szerek nagyon
szaporodnak, a népeesség is megfelelőleg gyarapodik, mert az egybe-
kelések és a születések szaporodnak, a halandóság pedig csökken,
azért háboruk, pestis, kivándorlások által okozott hézagok a népes-
ségben, ha csak egyszersmind a megközelíthető keresetforrások nem
kevesbültek, nem sokára megint betöltetnek.

Lásd: Roscher I r. 240—241 és 252—256 §. Kautz 57—58
§. Rau II r. 12—17 §. Mill I könyv 13 fej. 4 §. V könyv 11 fej.
14 §. Der Staat I r. 250—251 l. és 266—270 l. Say VI r. 6 fej.

Függelék.

182. §. Az elszegényedés okairól.

Az előadott tanokból látható, mik lehetnek a valahol terjedő elszegényedésnek, tehát beteg nemzetgazdasági állapotoknak okai ezek t. i. következők:

1-ör: A termelés egyes nemeinek valamint a birtokszerzésnek és kereskedésnek mindenféle megszorításai és akadályozásai.

2-or: Az egyes jövedelmi ágak tulsúlya, a tőkének szerfeletti drágasága, és innen következő aránytalan felosztása a javaknak.

3-or: A népességnek tudatlansága erkölestelensége és a közérzületnek meggyérülése.

4-er: Productionalis válságok, és hitel hiánya, mely különféle keresetnemben pangást okoz.

5-ör Szerfeletti fényűzés az ország vagyonosságához képest és minden improductív fogyasztások, melyek háború, különféle elemi csapások, marhavész sat. által okoztatnak.

6-or: A népességnek szerfelettsége az előállitható élelmi szerek és a keretforrásokhoz képest.

7-er: Nagy adók, helytelen adórendszer, nagy államadósságok, a forgásban lévő közönséges csereeszköz értékvesztése, állambukások.

8-or: Egymás után következő rossz termésű évek ¹⁾

1. A szegényi ügyrek és a módoknak, melyek által a szegényeknek segítség nyújtatik, valamint a drágasági ügynek tüzetes tárgyalása a közrendészeti tudomány körébe tartozik. Lásd erre nézve: Karvasy „Közrendészeti tudomány“ című művét.

MÁSODIK AZAZ GYAKORLATI RÉSZ.

vagy is

a nemzetgazdászati politika.

1. §. A nemzetgazdászati politikának tárgya.

A nemzetgazdászati politika az államhatalomnak a nemzetgazdászati életére azaz vagyonosságára, anyagi jólétére irányzott gondoskodását tárgyazza, tehát e tudomány azon elvek foglalatja, melyek szerint kell a kormánynak a nemzetgazdászati előmozdítására hatni.

A kormány feladata államgazdászati szempontból e következő tárgyakra vonatkozik, t. i. a mezői gazdaságra, műiparra, kereskedelemre, a pénzre és hitelre, és végtére a javak felosztására, tehát a nemzetgazdászati politika köréhez tartozik a kormánynak e tárgyak körüli intézkedéseire nézve a czélszerűség szempontjából szabályokat felállítani, melyek követése által az összes nemzetgazdászati előmozdittatik.

Lásd: Rau II r. 1 §. Kautz 61 §.

ELSŐ KÖNYV.

I. Szakasz.

Az államnak intézkedéseiről a mezei gazdaságot illedőleg általában.

2. §. Az államhatalom feladata a mezei gazdaságra nézve.

Az államhatalom feladata a mezei gazdaságra nézve mind azon feltételek létesítésére terjed, melyeknek segítségével a mezei gazdaság virágzása előmozdittatik, ezek pedig következők:

1-ör: Hogy jó birtokviszonyok létezzenek, melyek mellett a földbirtokosnak minél szabadabb mozgás és telkével rendelkezés lehetőségessé tétessék.

2-or: Hogy az egyes földbirtokosok által birt telki állományoknak nagyságára, és a telki állomány részeinek helyzetére, valamint az eddig közösen birt telkek használatára nézve a legkedvezőbb viszony idéztessék elő, az eddig használatlan telkek pedig használhatókká tétessenek.

3-or: Hogy a mezei gazdaságnál a szükséges productiv erők, t. i. a munkaerő és tőkék ne hiányozzanak.

4-er: Hogy az értelmiség a földmivelők közt előmozdittassék.

5-ör: Hogy a földmivelői termékeknek elkelés szereztessek.

6-or: Hogy a biztosítások a mindenféle elemi csapások ellen előmozdittassanak.

7-er: Hogy mind a gazdaságüzés egyáltaljában mind az egyes gazdaszati ágak előmozdítására is cél-szerű intézkedések tétessenek.

3. §. A birtokviszonyok különfélesége.

A birtokviszonyok többfélék lehetnek, t. i. hűbéri viszonyok, tökéletes tulajdoni viszonyok és különféle bérlési viszonyok.

4. §. A hűbéri viszony.

Az úgynevezett hűbéri viszony abban áll, hogy bizonyos telekre nézve a tulajdon meg van osztva, más t. i. a fő, más a haszonvevő tulajdonos, és az utóbbi az elsőtől a tett szolgálataiért és szerzett érdemeiért a jószágot adomány által nyervén, annak birtokában és haszonvételeben van, de azért a főtulajdonosnak hűséggel tartozik, és a hadjáratba őtet követni köteles, a haszonvevő tulajdonosnak megint alá vannak vetve a jószágon létező parasztjobbágyok, kik tőle védelmet és telkeikre nézve haszonvételt (és pedig vagy a földesúrtól tetszés szerint felmondhatót, vagy a jobbágy örököseire is átszállót) nyernek, de kik ezen haszonvételeért földesuraiknak mindenféle személyes szolgálatot (robotot) teljesíteni, és terményeiknek is bizonyos részével adózni tartoznak.

A hűbéri rendszer kifolyásai a haszonvevő tulajdonosra (földesúr) nézve, hogy meg van szoritva a telek feletti szabad rendelkezésében, és pedig részint az

adományozó, ha a jószág adomány által szereztetett (fiscalitási törvény) részint atyafiai ellenében, ha a jószág ősi volt (ösiségi törvény), mert vagy az adományozó vagy osztályos rokonai által a háramlási joguknál fogva a jószágoknak elidegenítése előbb utóbb felbontathatik; gyakran a földbirtokos még az adósságtetésben is korlátozva van, továbbá hogy a különbség áll fenn uradalmi (nemesi, majorsági) és jobbágyi telkek közt, és a jobbágyoknak nemesi telkek szerzése meg van tiltva, hogy a nőnem a telkekbeni örökösödéstől rendszerint ki van zárva, és végtére, hogy sokszor hitbizományok (elsőszülöttségek, majoratusok, senioratusok) vannak az ilyen jószágokban felállítva, melyek által az örökösödés a családnak csak egy tagjára szoríttatik, ilyen viszonyok tehát megkötöttséget azaz lehetetlen vagy nehezített elidegenítést a telkekre nézve szülnek.

A parasztjobbágyokra nézve a hűbérrendszer ki folyásai: a nyomorult személyes viszonyok, gyakran röghöz ragadt jobbágyság, robotok, természetbeni adózások mint kilenczed, tized, korlátlan urasági vadászati, vagy legeltetési jog, és szintén a telekkel szabad rendelkezésnek korlátozása.

Hogy a hűbéri viszonyok nagyon hiányosak és a földmivelés felvirágzását akadályozzák, kétségen kívül van, mert világos, hogy azok károsan hatnak mind általában, mind a haszonvevő földtulajdonosra, mind a parasztjobbágyra nézve is.

Általában és a haszonvevő földtulajdonosra nézve károsan hatnak azért, mert 1-ör: A telkek rossz gazda kezéből más értelmesebb és tehetősebb gazda kezébe kerülését, tehát azoknak jobb miveltetését nehezítik, sőt gyakran lehetetlenné teszik.

2-or: Mert a jószágok csereértékét is a vevők hiánya miatt alább szállítják.

3-or; Mert a jószágok tulajdonosainak hitelét is

csökkentik, minthogy ily bilincsekben szenvedő jószágok biztos jelzálogul nem tekintethetnek.

4-er: Mert azokat, kik ilyen jószágokat megszerznek, gyakran perbe keverik, és így a birtokot bizonytalanná teszik.

Lásd: Roscher II r. 88—96 §§. Der Staat II k. 56—58 és 84—92 tovább 95—99 l. Kautz 66 §.

5. §. Folytatás.

A parasztjobbágyokra nézve károsan hatnak a hűbéri viszonyok, azért mert 1-ör: Az azokkal többnyire együtt járó nyomorult személyes viszonyok azonkívül, hogy a jobbágyot örökös szegénységben tartják, azt erkölcsi tekintetben is sülyesztik és szellemileg eltompitják. Legrosszabbul állanak a személyes viszonyok ott, hol a parasztság még röghöz kötött állapotban létezik, és hol a jobbágy a földesúrának kénye kedve szerint telke birtokából elmozditható, valamivel jobb azon állapot, melyben a jobbágnak öröklőképen haszonvétele vagyon. ¹⁾

2-or: A jobbágyi visztonnyal járó robotok is káros hatásuak, mert a jobbágyot maga telkének a legjobb időpontban mivelésében gátolják, mivel a legjobb idő gyakran a földesúri munkák véghezvitelére választatik ki, azonkívül a robot helyére menet és onnét visszajövetben is temérdek sok idő és erő elvész, és mind az emberek mind a marhák fáradva érkeznek a munka helyére, ide járul, hogy a földesúr telkén a robotos munka hanyagon vitetik véghez, és azáltal a munkás a hanyag munkához szokik, és végre hogy a robotok által a szolgálai érzület tápláltatik.

3-or: A jobbágyi visztonnyal járó természetbeni adózások, ugmint a kilenczed vagy tized, szintén igen károsan hatnak, mert ezek miatt a jobbágy telkével

tetszése szerint nem rendelkezhetik, p. o. egy terméketlen szőlőt szántóföldré vagy rétté át nem alakíthat, az aratás és szüretelés idejére nézve is korlátolva van, de leginkább mert ezen természetbeni adózások csak a nyers, nem pedig a tiszta jövedelemből vétetnek, mi által épen a szorgalmatos sujtatik, mert a szorgalmatos földmivelő bizonyos nagyságu terményéből, melyet csak nagyobb fáradság és költség mellett nyert, annyit köteles adni, mint más, kinek kisebb fáradsága és költsége mellett hasonló nagyságu nyers terménye volt; ezen adózások minden mesterkéltbb mívelést akadályoznak, a robotok és természetbeni adózások a kötelezettnek több kárt okoznak, mint a milyen a jogositottnak haszna.

Ide járul, hogy mind a robotok, mind a természetbeni adózások temérdek sok czivódásra és perre adnak alkalmat a jogositott és kötelezett közt, és a miveltebbeket az ilyen jobbágyi kötelékben szenvedő telkeknek szerzésétől visszariasztják. ²⁾

Ugyanazon tekintet alá esik a földesur legeltetési és vadászati joga a jobbágyok telkein bizonyos időben, az ilyen jog nem csak a jobbágyot gátolja telkéve¹ szabad rendelkezésében, hanem gyakran neki kárt is okoz, főleg nagyobb míveltségi állapot mellett, hol már belterjedőbb gazdálkodás szükséges, mely az ugarral meg nem egyeztethető. ³⁾

Az állam részére teendő robotok p. o. útsinálások, sóhordások, szintén károsak a földmivelőkre nézve, mert a földmivelőket idejük legjobb használatában gátolják, és azokat igen egyenlőtlenül érik.

1) A röghöz ragadt jobbágysági viszony még mindig jobb viszony, mint a rabszolgai viszony, mert a röghöz kötött jobbágnak legalább némi személyes jogai vannak.

A földek rabszolgák általi míveltetése egyébiránt nemzetgazdasági szempontból is igen károsan hat, mert a rabszolga épen nem teljesítend jobb munkát, mint a milyen kényszerítés által töle kicsikarható, sőt mivel urát gyűlöli, gyakran kárára és mindig hanya-

gul dolgozik. A rabszolgák és uraik örökös ellenkezésben vannak egymással, az előbbiek hol lehet ártani fognak uraiknak, és alig várják a percet hol bilincseiket lerázhassák, a közbátorság is tehát oly államban veszélyeztetve van, a műipar is oly államban hátramarad, mert a rabszolga semmivel sem bírván az iparüzőnek nem nyújthat keresetet, urától pedig csak a legszükségesebb kellékekkel láttatik el, ide járul még a veszteség, mely ily országban a miveltség hátramaradásából származik.

A rabszolgaság védői a rabszolgaság mellett következő érveket hoznak fel: t. i. hogy a rabszolgák nélkül a meleg égálju gyarmatokban nem is lehetne a földet művelni, vagy legalább theát kávét cukrot és más gyarmati árukat nem oly olcson előállítani, mert azon égálj alatt a nap égető sugárai miatt európaiak szabad mezőn nem is dolgozhatnak, s csak a négerek bírják ott a munkát kiállani, tovább hogy a néger természeténél fogva rest és nem dolgozik, ha csak arra nem kényszerítettik, a gondolat, hogy a fizetett munka által sorsát javíthatja, nála nagyobb szorgalmat nem fog előidézni, mert igen kevés szükséglete lévén kevéssel beéri, és a jövővel könnyelműségében nem törődik, a tapasztalás is azt tanítja, hogy ott, hol a négerek felszabadultak, még pénzen sem lehetett kapni munkást, tovább hogy a rabszolgaság magára a négerre nézve szerencse és a léte biztosítására szükséges eszköz, mert így az ura gondoskodik az ő tartásáról, holott különben maga a könnyelműség következtében elveszne, az urak rendszerint jól bánnak rabszolgáikkal, és fenytési jogukkal csak mérsékelten élnek.

De ezen érvek ellenében fel lehet hozni: hogy a rabszolgaság az észjog és a moral törvényeivel ellenkezik, különösen az embertelen bánás, melyben többnyire részesülnek, és hogy épen nem való, hogy a néger szabad állapotban nem dolgozik, és könnyelmű, ez csak ott tapasztaltatik, hol a néger művelésére semmi gond nem fordítottatik. Hogy a néger is művelésre képes, számtalan példa és a felszabadított s némileg művelt amerikai négerek által Afrikában alapított Liberia nevű néger-állam bizonyítja.

2. A hűbéri rendszerrel gyakran az ugynevezett landemiumi és mortuariumi jogok is össze vannak kötve, ezek a jobbágytelek értéke bizonyos hányadrészében állanak, mely a földesurnak jár, és pedig az első a telek eladatása, a másik a teleknek örökösödés útján másra átmenetele esetében, ezen terhek is gyakran vissza-riasztják a birtokost a javításoktól.

3. A gazdasági műveltség alsóbb fokain a hűbéri rendszer korántsem mutatkozik oly károsnak, mint felsőbb fokain, sőt az elsőben némely tekintetben jótékonynak is mutatkozik, p. o. annyiban, hogy a kevésbé művelt és nagy előrelátással nem bíró parasztjobbágy értelmesebb földesura gondoskodása és vezetése alatt áll, ily állapotban más adózásokat mint természetben és robotokban a pénzkereset hiánya miatt alig lehet követelni, azért szíve

sebben is teljesíttetnek ezen adózások mint a készpénzbeni fizetés, a földesurak nem is kapnának még napszámosokat pénzért, sőt azoknak fizetést pénzben sem volnának képesek adni; ide járul, hogy ily állapotban többnyire csak a jobb földek műveltetnek, és csak egyszerű és mesterkéletlen földművelés divatoz, melynél legtöbbet a természet, de a tőke és munkaerő keveset tesz, és annál fogva a természetbeni adózások nem okoznak még oly nagy egyenlőtlenséget: hanem a gazdasági műveltség haladtával már másként áll a dolog, itt már a természetbeni adózások sokkal nagyobb kárt és érezhető egyenlőtlenséget okoznak, a földesurak pedig itt már kaphatnak napszámosokat.

A robotok rögtöni eltörlése az érintett okoknál fogva nem fog mindenütt egyenlően hatni; kevésbé művelt állapotban, melyben a népesség henyeségre hajlandó inkább, csakugyan ezen eltörlés némi bajt okozhat a földesúrnak egy ideig t. i. hogy a munkásokra nézve szorultságba jöhet, kisebb lesz ezen haj ott, hol a népnevelés a munkásság és a keresetvágy magvait elhintette, és hol a földesurak gazdaságukban gépeket használnak.

Lásd. Rau II. r. 46—51 és 62—75 §. Roscher II. r. 54, 55, 85, 86, 111 116 §§. Kautz 69 §. Kudler-Récsy II. r. 48, 55—57, 59, 61, 62. Der Staat II. k. 84—85 és 100—106 l. Rottek IV. k. 26—33 §ig. Say II. r. 3 fej. Barth Vorlesungen über Nationaloeconomie 36—52 l. és 117 l.

6. §. A tulajdoni viszony.

A birtokosnak tulajdonviszonya telkére nézve abban áll, hogy nem tartozván telkében másnak fötulajdonosi vagy háromlási jogát elismerni, arról korlátlanul rendelkezhetik mind élők közt, mind halál esetére, és telke miatt az államon kívül senki iránt, sem földesuri sem jobbágyi tartozásokkal nincsen kötelezve, ez tehát ellentéte a hűbéri rendszernek.

A tulajdoni viszony a legjobb birtokviszony a földművelésre nézve, mert az esetek többségében a telkek a tulajdonosok által legjobban műveltetnek, a tulajdonosnak leginkább van ösztöne oly javításokat tenni, melyek még csak a távol jövőben hoznak gyümölcsöket, ilyen javítások p. o. fák ültetése, öntözési vagy vizlefolyató intézetek, töltések, mocsárok kiszáritása stb.; a

tulajdonnak birtoka a birtokost szorosabb kötelékkel fűzi a hazához, nagyobb honszeretetet idéz elő, és a földmívelőnek értelmiségére és jellemére is jótékony befolyással bír; azért az államhatalom feladata eszközölni, hogy a hűbéri rendszer megszűntével a földtulajdon minél nagyobb mértékben terjesztessék, és mindenki által könnyen szereztethessék, ¹⁾ és a tulajdonosnak telkére nézve szabad rendelkezhetési tehát elidegenítési joga legyen, ⁵⁾ mindazáltal némely állapotban szükséges, hogy bizonyos minimum meghatározottassék, melyen alól valamely telek feldarabolása meg nem engedtetik; hogy ez által az elszegényedés és a népnek proletarius módon szaporodása elháríttassék, és a marhatenyésztés a nagyon apró telkek miatt csorbát ne szenvedjen.

1. A földbirtok átruházása ne legyen felesleges és terhes formaszerűségekkel összekötve, és ne tekintessék illő alkalomnak a vevőtől érezhető nagyságuilletékek szedésére, sőt inkább ennek vagyoni ereje kimélendő, hogy ezen erőt gyengítetlenül fordíthassa gazdaságába.

2. A gazdasági műveltség alsóbb fokain a telkeknek megköttöttsége nem oly kártékony hatásu, mint a felsőbb műveltségi fokon, mert ott úgy sem történnek nagyobb elidegenítések az ingó tőke ritkasága miatt, ugyanazon okból, és mert a gazdaság belterjedően nem üzetik, nagyobb kölcsönvételek a jószágokra nem fordulnak elő, de a felsőbb műveltség mellett gyakran kell a jószág egy részének eladása által a tőkét előállítani, mely arra kívántatik, hogy a gazdaság a másik részén belterjedőleg üzessék.

Lásd. Roscher II. r. 56—58 és 96—105 §§. Rau I. r. 376 §. John Stuart Mill II. könyv. 2 fejt, 5, 6 §. és 7 fejt, 1—3 §-ig. Kautz 68 §. Kudler-Récsy II. r. 13, 15, 16 és 21 §§. Der Staat II. r. 59—60 l. Say II. r. 4 fejt és IV. r. 5 fejt.

7. §. Az örökváltság.

A jobbágyi viszonyban álló földmívelőknek az általuk birt telkekre nézve tulajdonjogot az örökváltság által lehet szerezni, az örökváltság pedig abban áll, hogy a jobbágyi kötelék és jobbágyi tartozások meg-

szüntével, az azokra jogosított földesurnak tökéletes kárpótlás adatik.

A megváltásnál vagy az állam nyújt a magokat megváltó jobbágyoknak segítséget, ha érdekében áll, hogy a megváltás gyorsan történjék, vagy az állam a jobbágyokat a megváltásra nézve magokra hagyja.

Ha az állam a megváltásnál segítséget nyújt, ez megint kétféle úton történhetik, t. i. vagy közvetlenül, ha t. i. az állam az egész örökváltsági összegnek vagy egy részének fizetését magára vállalja, mi azután neki vagy az összes adózók vagy az előbbi jobbágyok által lassanként megtérítetik, ez esetben az állam a földesuraknak úgynevezett földtehermentesítési kamatos kötelezvényeket ad, melyeket ezek másokra is átruházhatnak, és melyeket azután az állam lassanként bevált, de a beváltásig azok birtokosainak kamatot fizet; vagy közvetve az által, hogy a jobbágyokat nem hagyja meg egyenes adósoknak volt földesuraik irányában, hanem azon czélból, hogy inkább egy harmadiknak maradjanak adósai, hitelintézetet állít fel, a melytől kölcsönzött pénz vagy kamatos hiteljegyek által a jobbágyok magokat megválthatják.

Ha az állam a jobbágyokat a megváltásra nézve magokra hagyja, ez megint kétféle úton történhetik, t. i.

Vagy hogy a megváltási összeg meghatározását a földesurak és jobbágyok szabad egyezkedésére bizza, vagy hogy különös örökváltsági törvény által a jobbágyi tartozások megváltására nézve valamely kulcsot állapít meg, mely szerint mindenik fél a megváltást sürgetheti.

Mtnd a két esetben pedig az állam valamely örökváltsági hatóságot állíthat fel, mely előtt az örökváltság történik, és mely különösen a magokat megváltó jobbágyok érdekeire figyelemmel lenni, és a netán fenforgó egyenetlenséget eltávolítani tartozik.

Továbbá a mi a földesúrnak adandó kármentesítést illeti, ez történhetik vagy pénzzel, vagy a jobbágyság által eddig birt telkek bizonyos részének átengedésével.

Ha pénzzel történik a megváltás, akár az egyes jobbágy akár az egész község által, akkor minden jobbágyra nézve a jobbágyság tartozásainak közép értéke a megváltás idejében pénzben határozassék meg, ezen pénzérték azután tőkesítetik, azaz kiszámítandó, hogy ezen pénzérték mekkora tőke kamatjának felel meg az országsszerthe divatozó kamatláb szerint, (mert a jobbágyság tartozások némileg hasonlítanak a telekre kölcsönzött tőke kamatihoz) és ezen kamatoknak megfelelő tőke, levonván belőle a földesúr ellentartozásainak értékét, a földesúrnak fizetendő, még pedig vagy egyszerre, vagy lassanként bizonyos részekben, az utóbbi kevésbé előnyös a földesúrnak nézve, ki könnyen elköltheti a lassanként bevett összegeket.

Az eddigi jobbágytelkek egy bizonyos részének átengedésével is történhetik a megváltás, ez főleg ott lesz ajánlható, hol a jobbágyság több telket bir, mint a mennyit tehetségéhez képest jól művelhetne, és hol az összes jobbágyság által a földesúrnak kárpótlás végett adandó telkek egy tagban hasíttathatnak ki. ¹⁾

1. A hol pedig a fenforgó viszonyok miatt még az örökváltás lehetetlen, ott a jobbágyság tartozások mennyiségére és teljesítési módjaira nézve czélszerű törvények hozandók, hogy minden önkény elháríttassék, továbbá meg kell engedni, hogy egyes igen terhes tartozások pénzzel, vagy más kevésbé terhes adózással évenként megváltathassanak.

2. Az osztrák birodalomban a jobbágyság viszonyának megszüntetése és a volt jobbágyra nézve telkének tulajdonul szerzése a volt földesúra kárpótlása mellett az 1848ki országos gyűlésekben mind a magyar mind a német-szláv tartományokban elvileg kimondott, a volt földesúrnak adandó kárpótlásra nézve azután Magyar országban az 1853ki márcz. 2-án és Erdélyhonra nézve 1851hi junius 21-én kelt nyílt parancsok által történt intézkedés, mely szerint az egész kárpótlási somma az egész országot terheli, és földteher-

mentesítési adópotlék neve alatt több éven át az összes adózóktól fizetendő adó által előallítandó, a földesurak földtehermentesítési kamatos kötelezvényeket kaptak, melyekkel adósságaikat fizethetik, vagy azokat tovább adhatják, ezen kötelezvények része évenként történendő kisorsolás útján készpénzzel beváltatik, míg lassanként mind be lesz váltva. Anémetszláv tartományokban a jobbágyi tartozások megszüntetése fejében fizetendő kárpotlási somma egy harmadrészben a volt földesurak, a másik harmadrészben a volt jobbágyok által fizetendő, és csak a harmadik rész az egész országot terheli.

Lásd. Roscher 117—125 §. Rau II. r. 52—51 §. Kautz 69 §. Der Staat II. r. 108—114 l. Kudler-Récsy II. r. 60 §.

8. §. A telkek kibérlése.

A telkek kibérlése korán sem feltétlenül vetendő félre, hanem egyes esetekben a tulajdonos általi művelés felett elsőbbséget érdemel, mert noha csak a tulajdonosnak lesz ösztöne oly javításokat tenni, melyek még csak a távol jövőben hoznak gyümölcsöket, tehát a tulajdoni viszony rendszerint a legjobb viszony, még is nem ritkán történik, hogy némely tulajdonosok tőke vagy gazdasági ismeretek hiánya miatt nem csak ilyen javításokra képelenek, hanem még a gazdaság rendes vitele mellett várható közép jövedelemre sem tehetnek szert, ily esetekben tehát jótékonyan hat a kibérlés, és a mellett is felvirágozhatik a mezei gazdaság, példaként szolgálhat erre Angolország, hol a kibérlés nagyban divatoz, egyébiránt a kibérlés nagyobb vagy kisebb hasznára nézve sok függ a kibérlés módjától és feltételeitől, és leginkább attól, minő biztosságot nyújt a bérlés a bérlő állásának; ¹⁾ e tekintetben a bérlésnek több nemeit lehet különböztetni, t. i. a természetbeni és a pénzbeni bérletet, az elsőnél a bérletdíj a nyers vagy tiszta jövedelem bizonyos részében állapíttathatik meg, ide tartozik a teleknek felében kibérlése, mely Toscanában, Lombardiában igen gyakran találhatik, ennél az adandó bér szokás által meg van határozva, és a termények felében áll, azért a bérlőnek családja is rendszerint a telek birtokában marad, a tulajdonos pedig a telek mű-

velésére kíváncsi tőkét nyújtja, mert érdekelve van a termelésben, ezen bérlés főleg ott czélszerű, hol kevesebb még a pénz, ezen bérlés által a bérlő biztosíttatik azon nagy baj ellen, mely a pénzbérlésnél ötöt éri, ha a termékeknek ára nagyon alábbszállt, vagy ha igen kevés terméket nyert, és az ilyen bérlő nem jöhet annyira szorultságba, mint a pénzbeli haszonbérlő, ki a fizetési határidő közeledtekor sokszor minden áron kénytelen túl adni terményein.

Közelebb áll a tulajdonoshoz az örökbér (Emphyteusis), melynél a bérlő örökre megállapított bért (cannont) vagy pénzben vagy inkább a termények bizonyos részében fizet.

A pénzbeli bérlésnél a bérletpénz többnyire időszakonként határoztatik meg; a pénzbeli bérlés csak ott alkalmazható, hol a bérleti idő oly sokáig tart, hogy a jó és a rossz áratások aránya magát kiegyenlítheti, és ezen bérlés csak ott nyerhet nagyobb kiterjedést, hol már nagyobb a telekjövedelem, virágzóbb a földművelés, és hol már oly középosztály alakult, melynek elegendő értelmisége és tőkéje van, arra hogy nagyobb telkeken gazdálkodhatik.

A pénzbeli kibérlés mellett történhetik, hogy ott, hol a nagyon szaporodott népesség következtében sok ember apróbb telket kibérteni vágyakodik, a bérbeadó földtulajdonosok sokszor a földnek nagy feldarabolására indíttatnak, és ezen kis telkeken aztán a bérbe venni szándékozók árverő versenyzete miatt a bérpénz annyira felferethetik, hogy a bérlők a telkeken alig tengődhetnek, és köztök nagy szegénység uralkodik, például erre Irland szolgálhat: de valamint a törpe bérlők, úgy az óriási bérlők sem kíváncsiak, hol ezek lábra kapnak, ott a vidék igen néptelenné és pusztává válik.

9. §. Folytatás.

A telkek részbeni kibérlésének azon árnyoldala van, hogy annál sem a bérlő sem a tulajdonos a gazdaság végett tetemes áldozatokat tenni nem hajlandó, hogy a tulajdonos alkalmatlan felügyelést a leltár és a termés nagysága felett vezetni kénytelen, és még is gyakran a bérlőnek ravasz eltitkolása miatt károsul, hogy belterjedőbb gazdálkodás nem igen történhetik; jó oldala ellenben, hogy a közös érdek a tulajdonost és a bérlőt még is jobban fűzi össze mint a pénzberletnél; mind ezekből kitetszik, hogy a részbeni bérlés csak mint átmeneti rendszer helyes, Angolországban a részbeni berletek nem kedveltetnek.

A pénzbeli idői berletnek árnyoldalai: hogy a bérlő a berlet utolsó idejében a jövővel már nem törődve a telket lehetőségig kiaknázza, úgy hogy a következő bérlő csak kiszivott telket átvesz, ha pedig a tulajdonos az ellen az előre tett megállapítások által magát biztosítani törekszik, a bérlő nagyon kórlátoltatik; ha a berleti idő rövid, a bérlő nem lesz hajlandó tőkét a telekbe fektetni, igen hosszú időre pedig kötött berletnél történhetik, hogy időközben a termékek ára nagyon változik. ¹⁾

Az idői pénzbeli berletek nagyon divatoznak Angolországban, Belgiumban és Németországban.

1. A bérlés előmozdítására szolgálhatnak jó bérlési törvények, melyek az általános jogi viszonyokat a bérbeadó és bérbevevő közt meghatározzák, és a bérlőnek nagyobb biztonságot nyújtanak; minél biztosabb a bérlő állása, és minél nagyobb becsben tartatik a bérlőesztály; annál több értelmes bérlő fog találkozni, és annál nagyobb ösztönt fognak a bérlők nyerni okszerűebb gazdálkodás üzésére; igen czélszerű intézkedés továbbá, ha a bérbeadók és bérbevevők a bérnek kezdete előtt közösen gazdaszáti tervet az egész berleti időszakra megállapítanak, melyet azután kölcsönös megegyezés nélkül változtatni nem szabad, és ha azok közt támadó egyenetlenségek választott bíróságok által döntethetnek el. Végre mind a tulajdonosnak, mind a bérlőnek gazdaszáti kiképezése a

méltányos feltételek melletti egyezkedést, és az utóbbi részéről a jobb gazdálkodást teszi lehetségessé.

Lásd. Say II. r. 4 fej. 11—14 §. és V. r. 21 fej. Roscher II. r. 59—70 §. Rau I. r. 377 és II. r. 96 §. Mill II. k. 8 fej 1—4 §. Kautz 685 §. Kudler-Récsy II. r. 17 és 19—20 §. Der Staat II. r. 60—69 l. Glazer 207—211 §. Barth Vorlesungen über National-Oeconomie 133—136 l.

10. §. Melyik a legkedvezőbb viszony a telkiállomány kellő nagyságára nézve?

E kérdés helyes megoldására előbb mind a nagy, mind a kis gazdaságok előnyeit kell szemügyre vennünk.

A nagy gazdaságok mellett az szól, hogy nagyobb gazda mindenféle új kísérleteket tehet, hogy erdőszeti gazdaság és bizonyos marhatenyésztési ágak, p. o. ló vagy juhtenyésztés, valamint bizonyos gazdasági iparüzletek csak nagyobb gazdaságokban lehetségesek, hogy nagyobb gazdaságoknál nagyobb munkafelosztásnak lehet helye, hogy az épületeken és a szállításhoz nagyobb költségek kiméltetnek meg, továbbá hogy azokon különféle növényt vethetni, és így az általános rossz termés veszélyét elkerülhetni, hogy azokon tőkéket könnyebben lehet gyűjteni, nagyobb szerű javításokat tőkék nagybani alkalmazásával csak azokon lehet sikerrel kivinni, mert csak a nagyobb gazdaságoknál fizetik ki magokat a nagyobb drágább gépek, p. o. vető, cséplő gépek szerzésére öntözési vagy lecsapolási művekre, finomabb trágyára stb. tett költségek, továbbá csak azokon lehet példánygazdaságokat felállítani, a nagyobb földbirtokosok már műveltebbek is, kik maguknak könnyen több gazdasági ismeretetszerezhetnek. ha pedig magok a gazdaságot üzni nem akarják, ügyes gazdaszettek tarthatnak, kik a gazdaság vitelében helyüket pótolják, a nagyobb gazdák állapota biztosabb, mint a kisebb gazdáké, az előbbiek könnyebben találnak hitelt, az

adót is könnyebben fizethetik mint az utóbbiak, kik készleteket nem gyűjthetvén, egy rossz termés által legnagyobb inségre jutnak, és az adófizetésre képtelenekké válnak, a nagy gazdaságoknál a határok sem foglalnak el annyi helyet, mint a kisebbeknél, végtére a nagyobb gazdaságokban a termesztők által a nagyobb tömegekben előállított termékekből aránylag kevesebb fogyasztatik, mint a kisebb gazdák által, minélfogva az elsőben több marad a fogyasztók számára.

A kisebb gazdaságok ellenben azon előnnyel bírnak, hogy azokban a nagyobb népesség következtében bizonyos kiterjedésű telekre aránylag nagyobb munka és tőke fordíthatatik, mint a nagy gazdaságoknál, és hogy a kis gazda minden arasznyi földjét szorgalommal és figyelemmel műveli, minden idejét felhasználja, hogy a kisebb gazdaságok léte által sok embernek lehetséges lesz telket szerezni, családot alapítani, és hogy azáltal több embernél a társasági kötelékhez nagyobb ragaszkodás szülemlik, holott ott hol a gazdaságok többnyire igen nagyok, csak kevés tulajdonos, és igen sok napszámos nép létezik, melynek helyzete neki megelégedést nem szerez, és politikai tekintetben sem kívánatos.

Minthogy mind a nagy, mind a kis gazdaságok némi előnyökkel bírnak, következik, hogy a nagyobb, középszerű és kisebb gazdaságok helyes vegyületben egymás mellett állása mind politikai, mind gazdasági tekintetben legkedvezőbb.

1. Azon kérdésre nézve vajjon nem a nyers hanem a tiszta jövedelemre nézve a nagy vagy a kis gazdaság érdemel e elsőbbséget? a vélemények nagyon elágaznak, Angolországban a közvélemény a nagyobb gazdaságok mellett van.

Lásd: Roscher II r. 47—53 §. Rau I r. 368—375 §. Kautz 66 §. Der Staat II r. 47 §. Glazer 154 §. Kudler-Récsy II r. 12 és 46—50 §. Mill I könyv 9 fej. 4 §. Say II r. 5 fej. Barth 130—133 l.

11. §. A telkek megkötöttsége vagy szabad feloszthatása, vagy is a minimum kérdése.

Mi azon kérdést illeti vajjon a telkekre nézve helyes viszony előállítására vagy fentartására kelljen le, az államnak a telkek korlátlan adásvevését felosztását (mobilisatioját) megengedni, vagy pedig bizonyos minimumot megállapítani, melyen alól a telkeksem örökösödési osztály, sem eladás útján fel ne legyenek darabolhatók, azaz az ugynevezett megkötöttséget behozni, erre nézve a vélemények eltérnek; ¹⁾ a minimum megállapítása mellett különösen felhozatik: hogy a véghetetlen felosztás által elszegényedés és a népességnek proletarius módóni szaporodása következik, hogy különösen az igen apró gazdaságokban a marhatenyésztés szenved, a tekintélyes parasztosztály egészen elenyészik, hogy a telkeknek gyakori átmenete egyik kézből a másikba káros, nem csak nemzetgazdasági de erkölcsi tekintetben is, (mert általa elvész az elődök birtoka iránti kegyelet) és hogy a törpegazdák közt gyakoriak a bukások, az adónak beszedése olyan sok kis gazdától sokkal terhesebb mint kevesebb nagyobb birtokosoktól, és hogy az állam nem tűrheti a rossz gazdálkodást.

Ellenben a felosztás mellett leginkább az hozatik fel, hogy némely nemzetek a telekforgalom szabadságát egész emberkorokon át legjobban használták, hogy a szabadforgalomnál a kisebb telkek összevásárlás által megint egy gazdagabb birtokos kezében egyesíthetők, hogy az, kinek kisebb telek jutott osztályrészül, azt vagy felesége hozománya, vagy takarékosága és más telkeknek hozzászerzése által nagyobbíthatja sat.

Véleményünk, hogy e kérdésre nézve sem lehet

általános minden országra alkalmazható szabályt felállítani, hanem igen sok függ a létező viszonyoktól, népjellemről, gazdasági állapotoktól.

Hol telekben bőség vagyon, és különösen sok nagyobb telek létezik, ott előbb lehet helyt adni a korlátlan felosztásnak, melynek oly esetben úgy sem lehet általánosan kiható káros hatása; de ott, hol már a népesség nagyon elszaporodott, a telkek felosztása már úgy is elterjedt, és a felesleges földmivelői népesség nem igen térhet át más foglalkozásokra, különösen ott, hol a népességnek kisebb érettsége és megfontolási tehetsége következtében nagyobb felosztási veszély fenyegetődzik, a minimum meghatározása igen czélszerű lesz, ez pedig akkora telek legyen, hogy egy szorgalmatos család belőle élhessen. ²⁾ ³⁾

1. Azon minimum alóli felosztásnak kivételképen helye lehet ott, hol a népesség nem egyedül a földmivelésből él, hanem műipart is űz, vagy nagyobb városok szomszédságában, hol gyakran kerti művelés is divatoz, és különben is a keresetre sok alkalom nyílik. Ott is alkalmazható a parcellizálás nagyobb mérvben, hol igen költséges termelések termesztetnek, melyekre sok tőkét és munkát kell fordítani, ezen osztályba tartozik a kereskedési növényeknek nagyobb része, ugymint a kender, len, dohány, továbbá gyümölcs és bor, melyek leginkább a magasabb műveltségi fokon termesztetnek, hol a gazda családjával együtt csak nem minden szabad percet mellékkereset által hasznára fordíthat.

Egyébiránt bizonyos, hogy mind azon körülmények, melyek a belterjedőbb gazdaságot lehetősitik, az által a gazdaságoknak kisebb térre szorítását előmozdítják, mert a belterjedő gazdaság üzése és javítások p. o. új gépek műszerek új trágyázási nemek behozatása a kisebb gazdaságokat is jövedelmezőbbekké teszik, szinte bizonyos, hogy ott, hol a kézműveseknél divatozó iparszabadságnál fogva a földmivelő könnyen áttérhet ipari foglalkozásra, a minimumnak megállapítása kevésbé szükséges lesz.

2. Nem felesleges itt azon észrevétel, hogy a jószág nagyságát nem kell a pusztaság térség szerint, melyet elfoglal, megítélni, hanem a jövedelem szerint, melyet nyújt, és a tőke és munkamenyység szerint, melyet igényel, annál fogva nagynak nevezzük a jószágot, mely a felsőbb osztályhoz tartozó gazdát már magával az igazgatással foglalkodtatja, ha a gazda még kiképezett aligazgatókat kénytelen tartani, urodalomról lehet szó; közép jószág a gazdáját

csupán az igazgatásával nem foglalkodtatja egészen, hanem időt is hágy neki némi durvább munkákban is részt venni, azonban a munkáknak nagyobb része bérbe fogadottak által vitetik véghez, apró jószág az, mely rendszerint a gazdája és annak családja által műveltetik.

Hol a jószág még a gazdának sem ad elég foglalkozást, ott csak parcelláról lehet szó.

A minimum meghatározásában tehát a földnek termékenysége de azon kívül a vásárnak közelségére vagy távolságára és a termékek ottani árára is kell tekinteni, mert a szerint különbözik a teleknek nagysága, mely egy szorgalmatos család táplálására kívánatlik, ebből kitetszik, hogy a minimumnak megállapítása nem olyan könnyű, mert az az ország különféle vidékeiben nem lehet egyenlő.

Egyébiránt bizonyos, hogy ha valahol a szabad felosztás helyén is van, mindig lesznek jószágok, melyekre nézve jobb, ha osztatlanul maradnak p. o. oly jószág melyben csak külterjedő művelés tanácsos.

3. A telkek túlságos felosztása ellen jótékonyan hathat az, ha a végintézkedési jog szabaddá tétetik, a köteles rész általi korlátolás elmellőzésével, (ideje volna, hogy a római törvény alól e tekintetben az ujkor magát emáncipálná) egyébiránt statisztikai adatok leginkább szolgálhatnak arra nézve irányadóul, mit kelljen valamely országban a telkek feloszthatására nézve tenni. — A telkek korlátlan feldarabolhatása nem volt minden országban eddig egyenlő hatásu, míg Württembergben és Francziaország sok vidékeiben a nagy feldarabolás szomorú hatásokat szült, ugyan ezt nem lehet Poroszországról állítani.

Lásd: Roscher II r. 98—100 és 139—149 §. Rau II r. 76—83 Kautz 61 §. Der Staat II k. 93, 94, 130—150 l. Kudler-Récsy II r. 51—53 §. — Stein Humbold, Niebuhr és Vinke híres államférfiak a telkek oszthatatlansága mellett vannak.

12. §. A telki állomány legcélszerűbb helyzete.

A telki állomány legcélszerűbb helyzete az, ha ugyanazon községben mindenik földművelő összes telki állományát egy egész kikerekített tagban bírja, ennek ellentéte a földeknek elszórt fekvése, melynél ugyanazon gazdához tartozó földek szanaszét és egymástól távol fekszenek; ha a telki állomány egy tagból áll, a földművelő az ide oda járásban nem kénytelen időt

vesztegetni, munkásait jobban szem alatt tarthatja, a trágyát sem vesztí, összes telkeit egy perczben áttekintheti és nagyobbbszerű javításokat tehet, ide járul, hogy az utak és határok sem foglalnak el annyi tért, mint akkor, ha minden egyes földmivelő telki állományaának részei el vannak szórva.

Még nagyobb jótékonyssággal bír a telki állományoknak kikerekített állapotja, ha a faluk úgy vannak építve, hogy minden egyes gazdának telkei háza körül egy tömegben vannak, és így a gazdák házai a telkek által választatnak el (udvarrendszer), mert így még több időt nyernek, a marha a telekre kimenetében és onnét visszajöttében ki nem fárad, és a szükséges munkákat minden perczben elvégezhetni, ez által a tűzvésznek, valamint az emberek és marhák közti járványoknak elterjedése is korlátoltatik, a jószágok becse is a kikerekítés által növekedik, és belterjedőbb gazdaságvitel lehetségesebbé tétetik, Felső Ausztria, hol a faluk ily módon építvék, ezen építésmód jótékony befolyását a mezei gazdaságra minden kétségen kívül helyezi; ¹⁾ Angolországban is jelenleg már igen kevés összefüggőleg épített falu van, szintén Norvegiában és a havasokban egyáltalában uralkodik az udvarrendszer.

Annálfogva az államhatalomnak feladata eszközölni, hogy ott hol már a belterjedőbb gazdaságvitel kívántatik, a mennyire csak lehetséges, minden gazda összes telki állományát egy-egy kikerekített tagban bírja, e célra pedig az ugynevezett tagosztály behozatala szolgál, a tagosztályban azon elvből kell kiindulni, hogy minden egyes gazdának egy-egy tagban oly telek adassék, mely az elébb elszórtan egymástól birt telekrészekkel tökéletesen hasonértékű, a mennyiben pedig hasonértékű telek adása imitt amott a körülmények miatt lehetetlen volna, a különbözet pénzzel pótolassék. ²⁾

1. Hol új falu alakul, legezészerűbb, ha az a főnebb érintett módon építettik, ha csak a közbátorság megengedi, hogy pedig a tel-

keken elszórt házak az egyháztól, iskolától, plébániától, melyek a vendégfogadóval a falunak magvát képezik, felette távol ne essenek, a telkeket hosszában kell kihasítani.

Az egymás mellett lévő házakból álló igen terjedt faluk, milyenek a magyar alföldön vannak, nagy akadályai a gazdaság helyes vitelének, és nagy idővesztést okoznak, mert az egyes gazda földjei igen távol fekszenek a házától.

2. Alsóbb gazdasági műveltségű fokokon, hol a gazdaság belterjedőleg nem igen üzetik, részint a nagyobb bátorság, részint a műveltség terjedése miatt, melyre a hiányos közlekedési eszközök mellett különben is még kevés alkalom létezik, czélszerűbb, hogy az emberek összefüggőleg épített falukban lakjanak, és így közelebb érintkezésben álljanak egymással; a földesuri tartozások is ily állapotban könnyebben beszedethetnek.

Lásd: Roscher II r. 74—78 §. Rau II r. 87—101 §. Der Staat II r. 72—79 Kautz 65 §. Kudler-Récsy II r. 12 és 14 §. Barth 128—130 l.

13. §. Az állam feladata, hogy az eddigi községitelkeknek legczélszerűbb használata eszközöltessék és az ugarrend-
szer.

A községek tulajdonában lévő telkek közt leginkább a községi legelők igénylik különösen figyelmét az államnak, ezeknek használati módja hozza magával, hogy legrosszabb állapotban vannak, mert azokat senki sem kiméli, de azokból mindenki legnagyobb hasznot akar húzni, minélfogva azok a marhának kevés takarmányt nyújtanak, ide járul az is, hogy a közlegeltetés által a föld termékenyítésére annyira szükséges ganéj is fogatlanul elvész, és hogy gyakran a nagy hőség, jó víz hiánya, és a fünek porrali borítása következtében nyavalyák támadnak a legelő marhák közt, melyek hamar elterjedvén pusztítást okoznak; azért czélszerű a közlegeltetést megszüntetni, és helyébe az istállóaszt hozni be, melynek jótékonyágáról leginkább a szarvasmarhára nézve általános a meggyőződés az okszerű gazdák közt; az eddig közlegelőül szolgáló telkek az-

után az egyes gazdák közt felosztathatnak, és pedig úgy, hogy minden egyes gazdának jutó járandóság egy egész tagban hasittassék ki, ezen telket azután mindenik gazda tetszése szerint használhatja, ha ő abból, vagy annak részéből mesterséges rétet alakít, és azt takarmányfüvekkel, különösen luczernával és lóherrel beveti, sokkal táplálóbb és bővebb takarmányt nyerend barmai számára, és a megtartott trágyával földjét is jobban mivelheti, mi a termelés gyarapodását vonja maga után. ¹⁾

Az úgynevezett ugarrendszer (hármass forduló rendszer), melynél fogva valamely községben lakó gazdák évenként telkeiknek egy harmad részét, és pedig felváltva évenként mást, a községnek legeltetés végett ugarnak hagyni köteleztetnek, szintén ártalmas, mert a telekkel szabad rendelkezhetést és annak legjobb használatát gátolja, a tapasztalás is azt tanítja, hogy éppen nem szükséges a telket ugarnak hagyni, hanem hogy azt évenként bevethetni, főleg ha évenként mást vetnek, azaz az úgynevezett váltógazdaságot hozzák be, de a felsőbb gazdasági míveltségnél szükségessé tett mesterkétebb mívelés a földnek évenkénti használatát is kívánja.

A gazdasági míveltség alsóbb fokain az ugarrendszer és a közlegelő kevésbé ártalmasok, azért ott, hol a népesség csekély, és még sok használatlan vagy más haszonra alkalmatlan föld létezik, mint p. o. hegyes vidékekben) nem különben hol nagy birka- vagy lótenyésztés divatoz, a közlegelőt meg lehet tartani, egyébiránt is hol a közlegelő felosztatik is, abból egy bizonyos részt fen lehet tartani faiskolára, fegyver vagy tornagyakorlati vagy kenderszáritási helyre, vagy a temetőnek nagyítására.

Hol a közlegelő megtartatik, azt vágásokra felosztani, a különféle marhanemeket egymástól elválasz-

tani, valamint a legeltetés módját meghatározni szükséges, hogy a fünek utána növése ne gátoltassék, és semmi haszon nélkül el ne tiportassék. ²⁾)

1. A közlegelő felosztása ott történjék, hol a községi tagok nagyobb része azt óhajtja, ha pedig szótöbbség nem jönne létre, legalább minden egyes községi tagnak szabadságában álljon a neki járandó rész kihasítását kívánni.

A közlegelőnek az egyes gazdák közti felosztásában mérv gyanánt vagy az egyes gazdák eddigi használati jogát, vagy az általok tartott marhák számát, vagy a községi terhek viselésében részvételüket, vagy végtére telkük nagyságát lehet felállítani.

2. Hol a szarvasmarha nevezetesen a tehenek nem járatnak legelőre, hanem istáloztatnak, szükséges, hogy azok ne mindig a jászolhoz kötve tartassanak, hanem hogy gyakran egy a végett bekerített térre bocsájtassanak, hogy a marhának szabad mozgása is legyen, ezen kerített helyek mindazáltal a nap forróságai ellen árnyékos fák által védve legyenek, az istállókban pedig a gazda frislevegőről és világosságról gondoskodjék.

Lásd: Rau II r. 84—95 §. Roscher II r. 79—87 és 180 §. Kautz 65 §. Der Staat II r. 70 Der Staat II r. 70—71 és 79—84 §. Kudler-Récsy II r. 14 §.

14. §. Az államhatalom feladata, hogy az eddig használatlan telkek hasznosításának.

Az államhatalomnak soha nem kell belterjedőbb gazdasági rendszer behozatalát, vagy bár mely viszonyok alatt az eddig használatlan telkek művelését erőszakolni, ha a belterjedő gazdaság haszonnal üzhetésére még a feltételek hiányzanak, vagy ha még nem reménylhető, hogy a használatlan telkek hasznosításából eredő jövedelem tartósan nagyobb, mint a különben valószínű jövedelme a hasznosítási vállalatra fordított tőkének, vagy valamely vízlecsapolásnál a víznek mostani haszna; (p. o. ha a víz eddig bányamívelésre, malomra vagy gyári használatra szolgált) azonban ha a népességnek gyarapodása, vagy minélelőbbi gyarapodásának szükség-

ségessége belterjedőbb gazdaságot kíván, akkor az államhatalom azonkívül, hogy a belterjedőbb gazdasági rendszer behozatalára a kellő ismeretek terjesztése által működni fog, még az eddig használatlan telkek hasznosítására is fordítandja figyelmét.

A használatlan telkekhez leginkább számitandók a mocsárok és sivóhomok.

A mocsárokat kiszáritás által lehet hasznos és igen termékeny telkekké átváltoztatni, az ilyen kiszáritásra tehát, mely egyébként egészségi tekintetéből is kívánatos, a földbirtokosokat ösztönözni kell; mint-hogy pedig azoknak arra sokszor vagy tehetség vagy akarat hiányzik, meg kell engedni, hogy más akárki, vagy a végett alakult részvényes társaság is a kiszáritást végbevihesse, magától értetvén, hogy a kiszáritásra kívántató munkák tervét előbb egy vízépitészi állambizottmány vizsgálja meg, és a kiszáritást elvállalóknak a munka bevégezte után a száritott földeknek tulajdonosa a költségeket térítse meg, ezen térítés nagyságát, ha köztök ez iránt megegyezés nem jönne létre, egy részrehajlatlan bizottmány határozza meg, mely tekintettel leend a kiszáritásra fordított költségekre, és az által a földesúrra háromló haszonra, a térítés állhat tökében vagy telekben, magától értetődik, hogy az állam maga is viheti véghez az ilyen kiszáritást, ha vállalkozó nem találkozik.

Jó töltések valamint a folyók szabályozása által a vizáradásokat és a posványok terjedését is akadályozhatni, és sok földet használhatóvá tehetni, miként ez minálunk a Tiszaszabályozás által történt. Az ilyen ügy nagyon előmozdittatik az által, ha a kiszáritás által újdön nyert telkek egy ideig minden adó alól felmentetnek.

Az úgynevezett sivóhomok nem csak egészen használatlan föld magában, hanem a szomszéd termékeny telkeket is lassankénti elborítással fenyegeti, és sokszor a közlekedést is nehezíti, azért hogy ily telkek

némileg használhatókká tétessenek, és a szomszéd termékeny földek az elhomokosodás ellen biztosittassanak, szükséges az ilyen sivó homokat azon tenyészhető fák, különösen nyárfák, akáczfák ültetése által megkötni, és ha csak lehetséges legalább lassanként a földet célszerű vegyítés és trágyázás által megkövériteni és termékenyíteni, az ilyen sivó homok egy pár emberkor után a legvirágzóbb kerti gazdaszatnak válhatik székhelyévé, tanuságul szolgál erre Brandenburg, Würzburg, Norimberga és Bamberg vidéke. A felesleges erdők kiirtása által is sok telket nyerhetni a szántóföldeknek. Mind ezen intézkedések azonban csak ott fizetik ki magokat, hol már belterjedőbb gazdaszatvitel kívántatik.

Lásd : Roscher II r. 36—39 §. Ran II r. 102—104 §. Kudler-Récsy II r. 43 és 65 §. §.

15. §. Intézkedések arra, hogy a mezei gazdaság szükséges productiv erőkt. i. a munkaerő és tőkében szükségét ne lásson.

Hogy a mezei gazdaságnál a munkaerő ne hiányozzék, minden akadályt el kell háritani, mely a munkaerőt a földmíveléstől nagyon elvonja, ilyen akadályok az álló katonaság nagy száma, a henyelés, sok bucsujárás, és sok ünnep.

Az állandó katonaságot illetőleg, minden kétségen kívül vagy on, hogy annak nagy száma nemzetgazdaszati szempontból ártalmas, mert mind a földmíveléstől, mind más productiv foglalkozásoktól igen sok és épen a legjobb erőben levő embert elvon, és mert a katonáskodás főleg ott hol hosszabb szolgálati idő be van hozva, sok embert az előbbi hivatásukra örökre alkalmatlannokká tesz, és azokat munkátlanságra és henye-

ségre szoktatja, tovább az állandó nagy hadsereg az improductiv fogyasztást nagyon szaporítja, az erkölcsiségre sőt a népesség gyarapodására is káros hatással bír, mert az álló hadsereg közt nagyobb a halandóság mint más polgárok közt, végre mert az ilyen nagy hadseregek tartása miatt az adózó polgárok vállaira nagy terhek rakatnak, melyek nem csak azoknak a jólétben előrehaladását akadályozzák, hanem azokat szegénységbe, az államot pedig sok adósságba ejtik, azért szükséges oly honvédelmi rendszert behozni, mely mellett legtöbb polgár a fegyverkezelésben gyakoroltatik, de a valódi szolgálatban lévőknek száma a lehető minimumra szorítatik, ez történhetik ha általános honvédelmi kötelezettség rövid szolgálattal hozatik be, azonban mind a kettő csak általánosabb míveltség létezésénél lehetséges és igazságos, mert ha a míveltség nincsen általánosabban terjedve a nép közt, a besorozott katonák nagyobb része nem képes magának a szükséges katonai képzettséget rövidebb idő alatt elsajátítani, és a kevés számú mívelteknek a miveletlen tömegek közti besoroztatása az elsőkre nézve iszonyu keménységet foglal magában, méltán bosszantó érzülete gerjeszt, és legnagyobb idegenkedést szül a katonai szolgálat iránt, nem is lehet reményleni, hogy azon kevés számú míveltebbek által a roppant sokaságu nyers elemek mívelődni fognak, inkább az ellenkező foghihetőleg történni, ¹⁾ csak az általánosabb míveltség uralkodása mellett lehetséges oly korszerű és humanus bánásmód a katonákkal, mely a míveltebbeket sem riasztja vissza a hadseregbe lépéstől; ebből kitetszik, hogy a hadkötelezettségben cél és korszerű reform behozatására a míveltség minden polgárosztály közti terjesztése által kell utat készíteni, mint ez Poroszországban történt, hol az illetékes körökben már régóta kiábrándultak azon nem eléggé kárhoztatandó előítéletből, miszerint a közkatonának csak vak és gépszerű eszköznek kell lenni, kinél minden önálló gondolkodás

felesleges, s kinek nagyobb műveltsége még veszélyes is, mert demokratikus szellemet terjeszt, és hol átlátni kezdték, miszerint a közkatonák nagyobb értelmisége nem csak a szolgálat ideje megrövidítését lehetségeseíti, hanem a háboruban is az ütközet szerencsés sikerére nem csekély befolyással bír, miként ezt az újabb hadi történet tanúsítja, valamint azt is hogy hogy hol a köz-katonaság igen miveletlen, a tisztekben is hiányzik az ösztön a tökéletesítésre; a közkatonának és a népnek általánosabb műveltsége természetesen szabadelvűebb kormányalakot tesz fel, zsarnoki kormányalakkal, milyen p. o. Oroszországban van, az természetesen meg nem fér.

1. A mostani élő emberiségen alig történhetnék valami által nagyobb jótétemény, mintha a hatalmasságoknak sikerülne kölcsönös egyezkedés útján az általános lefegyverzést létrehozni, ez által a polgárok roppant vér és pénzáldozatoktól szabadulnának, és az államok képesekké tétetnének adósságaikat lassanként leróvni a polgárok nagy könnyebbülésére, bizonyos, hogy semmi sem ásta el annyira a nemzetek jólétét, semmi sem rágodott rákfenekint annyira az államok élete fáján, mint a nagy állandó hadseregek, melyeknek még azon árnyoldaluk is van, hogy nagyobb hajlamot a háborura szülnek.

16. §. Folytatás.

A henyélés ellen legjobb óvszer a munkakedvelésnek nevelés általi terjesztése, és gondoskodás arról, hogy a cselédek munkaadóik részéről ne legyenek méltatlan bánásmódnak kitéve, nehogy különben e bánást kikerülni akarván, henye életre adják magokat.

A sok bucsujárás által is temérdek sok munkaerő elvonatik a termeléstől, és sok idő veszendőbe megy, melyet hasznos foglalkozásra lehetett volna fordítani, ezen baj ellen a felvilágosodásnak általánosabb terjesztése segíthet, minek folytán a bucsujárások lassanként ritkulni fognak.

A sok ünnep által nemcsak sok productiv erő vész el, de néha a földmivelő a miatt, hogy bizonyos munka ünnepen el nem végezethetik, később pedig annak elvégzésére alkalmatlan idő áll be, nem csekély kárt szenved, azért ott, hol még sok az ünnep, azok kevesitendők, a különféle hitfelekezetek ünnepei pedig mennyire lehetséges ugyanazon napokon tartandók.

Hogy pedig a mezei gazdák a gazdaságra kívántató tőkékben hiányt ne szenvedjenek, az államhatalom a tőkéknek olcsó kölcsönkaphatását hitelintézetek és jelzálogbankok felállítása, vagy ha magánosok által állíttatnak fel, azoknak pártfogolása, valamint jó hitel-törvények által lehetségesíteni törekedjék. ¹⁾

A gazdaszatra kívántató tőke azért is hiányozhatik, mert a gazda akár álladalmi akár községi nagy és helytelen adózásokkal van terhelve, melyek ötet a tőkegyűjtésben gátolják, és melyek miatt főleg midőn termékei árának felemelése által magán nem segíthet, adósságokba is kénytelen sülyedni, mi által a javítások és a gazdaságnak jobb karban tartása lehetetlenné válnak, a nagy adók a földmivelőt csak elkedvetlenítik, mert ötet fáradságainak jutalmától megfosztják, és azért azok káros hatással vannak.

De az adórendszer helytelensége is káros befolyással van a mezei gazdaságra, ily helytelen adórendszer divatoz akkor, ha az adó csak a nyers termék mennyiségére van kivetve, és a rendkívüli ipar és erőfeszítés által elért jövedelmet épen azon arányban éri, mint azt mely közép vagy kevés szorgalommal éretett el, mert az által az ipar csak sujtatik, és a jobb művelésre ösztönző indokok megsemmisíttetnek.

Szintén igen károsan hat az adók egyenlőtlen felosztása is, mert ily esetben azon vidékek vagy egyének melyek aránylag nagyobb adóval terhelvek, termékeik árát más velők versenyző vidékek vagy egyénekkel szemben aránylag nem emelhetik.

Ugyanazon okból károsan hatnak a községi adók, ha igen tetemesek, vagy ha a különféle községek igen egyenlőtlenül vannak terhelve.

Azért a mezei gazdaság érdeke kívánja, hogy a telekadó mérsékelt és mindenütt a tiszta jövedelemhez helyes arányban legyen. Az igen tetemes községi adó ellen legjobb óvszer jó községi rend.

1. A földbirtokosokra nagyon károsan hat az úgynevezett hitelválság, mert akkor sok birtokos birtokából kiszoríttatik, ily válság áll be, ha a kamatláb egyszerre nagyon felmegy, minek következtében a tőkepénzesek sok tőkét felmondanak, tovább oly idő után is melyben a gazdasági termelés a tartamos fogyasztáshoz képest aránytalanul kiterjesztetett, sokszor háboru után is áll be. Ily válság esetében a kormány főleg ott, hol nincsenek hitelintézetek, a szorongatott földbirtokosoknak az állam pénztárából gyámolítást nyújthat, tovább általános moratoriumokat hozhat be, melyek által az adóssági törvények a tőke visszakövetelésére nézve egy időig felfüggesztetnek.

Lásd: Roscher II r. 137—138 §. Kudler-Récsy II r. 22, 25, 58 §§. Der Staat II r. 126—127 l. Kautz 76—77 §§. Say VII r. 19 és 20 fejj.

17. §. Intézkedések a mezei gazdák értelmisége és gazdasági képzettsége előmozdítására.

A mezei gazdák értelmisége és gazdasági képzettsége a földművelés és marhatenyésztés előmozdítására nagy befolyással bír, az értelmes és gazdaságilag kiképezett gazda idejét czélszerűebben fogja használni, az erőt hiában nem pazarolja, nagyobb előrelátással bír, és annál fogva a károk elhárítására, a kereskedési vállalatokra és tőkék gyűjtésére előbb leendő képes, minek következtében nagyobb jövedelemre is tehet szert, mint a műveletlen, ki többnyire tunya, és csak előítéletekhez ragaszkodó, melyek minden haladást már csirájában elfojtanak; ennél fogva az államhatalom a mezei gazdák műveltségét és gazdasági kiképezését előmozdítani ipar-

kodják, e célra pedig a jól elrendezett falusi elemi iskolákon kívül szolgálnak a közönséges földművelői iskolák, főbb gazdasági tanintézetek, példánygazdaságok és végtére gazdasági egyletek.

18. §. A közönséges földművelői iskolák.

A közönséges földművelői iskolák célja, az, hogy a kisebb gazdák fiai, kik a tudományos alapra fektetett oktatásra a kivántató előkészület hiánya miatt fogékony-sággal nem birnak, inkább gyakorlati és felfogási tehetségükhöz alkalmazott mód szerint nyerjenek a telkek jobb művelésében és a marhatenyésztésben oktatást. Tanítókül ily iskolában olyanok választandók, kik gyakorlati jártassággal bírván a mezei gazdaságban, a mit magyaráznak szem előtt gyakorlatilag végrehajtani képesek legyenek, ilyen iskolák létezhetnek külön gazdasági ágakra nézve is, p. o. a szőlőművelésre, gyümölcs-tenyésztésre.

A hol ily iskolák nincsenek, ott legalább a falusi iskolában a mezei gazdaság elemei adassanak elő, és az ahhoz tartozó kertben az iskolamester által a falusi ifjúság a fatenyésztés minden fortélyaiába avattassék be, az olvasás tanulására szánt könyvek pedig, valamint a mezei gazdáknak szánt kalendáriumok a gazdasági munkák czélszerű véghezvitelére vonatkozó elveket és fametszetek által szemléltetőkké tett új találmányokat is világos és egyszerű nyelven foglaljanak magokban. ¹⁾

1. Angolországban a mezei gazdaság minden ága már az elemi iskolákban tanítatik, és minden megyében legalább egynehány gazdasági iskola vagy főbb gazdasági intézet létezik, és a nagyobb gazdáknál még cselédnek se vétetik be senki, ha csak legalább az elemi iskolát és így a mezei gazdaság elemeit be nem végezte. Franciaországban is igen sok az állam által dotált alsóbb gazdasági tanintézet létezik.

19. §. A főbb gazdasági tanintézetek.

A főbb gazdasági tanintézetek célja az, hogy a művelt osztályokból való ifjak, kik magokat okszerű gazdákká akarják kiképezni, hogy valaha a gazdaságot vagy mint földtulajdonosok, vagy mint kibérlők, vagy mint gazdasztek mások szolgálatában haszonnal üzhessék, a természeti tudományokat alapul fektető tudományos modorban elméletileg és gyakorlatilag kiképeztesse; ezen intézetekben a tanítás a gazdálkodásnak minden ágára sőt a gazdasági iparnemekre, p. o. pálinka, ecet, ser főzésére, vaj, túró készítésére is kiterjed. Ily intézetek különféle gazdasági gyűjteményekkel, gazdasági szerekkel, barmokkal legyenek ellátva, és telkekkel is birjanak, hol a gazdasági tanok gyakorlati alkalmazását megmutatni, és különféle kísérleteket is tenni lehessen.

A gazdasági tanintézetek, leginkább azóta virágznak jobban, mióta a természeti tudományok nagyobb előmenetelt tettek. — A legkitünőbb gazdák ajánlják, hogy a gazdasági tanintézetekbe felveendő növendékek magoknak elébb a gazdaságban némi gyakorlatot szerezzenek; gazdasági intézetet lehet célszerűen valamely egyetemmel is összekötni, minthogy oly helyen mindenféle tanerők, könyvtárak, laboratoriu-mok léteznek. Igen kívánatos hogy valamely ország különféle részeiben létezzenek gazdasági intézetek, és mindenikben kiváló figyelem fordittassék a gazdaság azon nemére, mely azon vidékben leginkább honos, célszerűen lehet ily tanintézettel példánygazdaságot is összekötni. A leghiresebb gazdasági tanintézetek Németországban a tharandi, hohenheimi weihenstefani és möglini, Svájcban a hoffveyli, Franciaországban a versaillesi, grandjouani és lasaulauci.

Lásd. Roscher II. r. 172 §. Rau II. r. 145 §. Kudler-Récsy II. r. 23 §. Kautz 77 §. Der Staat 200—207 l.

20. §. Példánygazdaságok és terménykiállítások.

Példánygazdaság alatt oly telket kell érteni, mely úgy műveltetik, hogy művelése példaul és utánzásul szolgálhat, ily példánygazdaságokat részint nagyobb magános földbirtokos, részint a kormány az állodalmi jószágokon állíthat fel, mindenik példánygazdaság az okszerűebb gazdaságnak a vidékén terjedésére jótékony hatást gyakorol. Franciaországban minden falunak legalább 10—20 holdból álló mintagazdászata és kertészete van.

A terménykiállítások is, melyek alkalmával gazdasági gépek és eszközök is kiállítatnak, az ösztön előmozdítására jótékony befolyással bírnak.

Haszonnal elrendeztethetnek gazdasági ünnepélyek is, melyek alkalmával ily kiállítások is tartandók, és azon gazdák, kik a kiállított tárgyak által magokat kitüntették, jutalmaztassanak, vagy legalább dicséretben részesíttessenek.

Egyáltalában a gazdaságnak kellő méltánylása és a gazdák becsbentartása előmozdítja a mezei gazdaságot.

Lásd. Roscher II. r. 172 §. Rau II. r. 147 §. Kautz 77 §. Say VII. r. 29 fej 0 §.

21. §. A gazdasági egyletek.

A gazdasági egyletek, melyek több nagyobb műveltségű és értelmes gazdákból, és más oly férfiakból állanak, kik a gazdasághoz kívántató segédtudományokban jártasak, szinte nagy befolyással lehetnek a mezei gazdaság előmozdítására, és különösen a gazdasági ismeretek terjesztésére, mert az ily egylet alkalmat nyújt tagjainak szerzett tapasztalásaiknak egymással közölhetésére, továbbá az egylet a közös telkeken a

gazdaság körében mindenféle új kísérleteket tehet, a gazdaságba vágó pályakérdéseket tűzhet ki, népszerű gazdasági könyveket vagy hírlapokat adhat ki, gazdasági kiállításokat rendezhet, mintagyűjteményeket felállithat, és figyelemmel kíséri a mezei gazdaság állapotját mind belföldön különféle vidékeken, mind külföldön, hogy az által a honi mezei gazdaság akadályai jobban ismertessenek, és tudassék meg, mit kell tenni, hogy a honi mezei gazdaság a külföldnek haladását utólérje, ismerkedvén az egylet a honi mezei gazdaság kellékeivel, a törvényhozásnak is véleménynyel szolgálhat, ha a mezei gazdaságot tárgyzó törvényt hozandó.

Ily egylet egyébiránt több szakosztályra oszthatik, p. o. marhatenyésztési, szőlőművelési, földészeti, erdészeti, kertészeti, gyümölcsenyésztési osztályra.

Mivel tehát ily egyletek a mezei gazdaság előmozdítására nagy befolyással bírnak, az államhatalom ily egyletek keletkezését mozdítsa elő, és azokat tettelegesen is gyámolítsa. ¹⁾

1. Az ilyen gazdasági egyletek a termények elkelésére is jótekonny befolyással bírnak, mert az egylet valamely alkalmas helyen raktárt tarthat, hová az egyleti tagok terményei szállíttatnak, s hol azokat, mivel az egylet azoknak jósága iránt kezeskedik, az ott nagyobb számban összezsúrduló vevőknek jobb áron lehet eladni, mint azt a magános gazda tenni képes lett volna, az egylet összeköttetése által külföldön is szerezhethet a termékeknek nagyobb elkelést, sőt némely egyneit a végett külföldre is utaztathatja.

Lásd. Roscher II. r. 170 §. Rau II. r. 146 §. Der Staat II. r. 201—202 l. Kautz 77 §. Kudler-Récsy II. r. 24 §.

22. §. Feltételek, melyektől a földművelési termékek illő ároni elkelése függ.

A mezei gazdaság csak ott lesz nagyobb mérvben virágzó, hol a termények oly áron kelnek el, mely által nem csak a termesztőnek termesztési költségei megtéríttetnek, hanem még nyeresége is marad, mint

fáradtságainak jutalma, az ily ároni eladás pedig függ. 1-or: A fogyasztók elegendő számától és jó közlekedési eszközöktől; 2-or: Virágzó gabona- és terménykereskedéstől, gabonacsarnokok és magtárak lététől; 3-or: Az egyes gazdasági ágak arányos kiterjedésétől; 4-er: Az államhatalomnak czélszerű be- és kiviteli vámintézkedéseitől.

Lásd. Rau II. r. 121 §. Kudler-Récsy II. r. 30 §.

23. §. A fogyasztók elegendő számának és a közlekedési eszközök minőségének befolyása a termékek elkelésére.

A fogyasztók elegendő száma, mely az iparúzó népesség létezésétől feltételeztetik, nagy befolyással bír a nyers termények jó elkelésére, minél jobban virágzik a műipar valamely országban, és minél népesebbek a műipart űző városok, annál nagyobb elkelésre tehetnek szert a mezei gazdasági termékek, minthogy pedig a műipar űzésére a körülményekhez képest az országnak nem minden vidéke kedvez egyenlően, azért a jó közlekedési eszközök, melyek a nyers termények oda szállítását, hol azokra nagyobb szükség van, könnyítik, szintén nagyon előmozdítják a nyers termények elkelését.

A mezei gazdaságra valamint a műveltség terjesztésére sokkal jótékonyabban hat, hogy ha az ország különféle részeiben iparos és népesebb városok vannak elszórva, mintha az ipar, kereskedelem és minden városi élet egy óriási nagyságu fővárosban van összpontosítva, és a vidéki vagy tartományi városokban úgyszólván minden élet és forgalom hiányzik.

A termékek külföldön elkelése rendszerint nem olyan előnyös, mint a belföldi elkelés mert, bizonytalan, azután szállítási költségekkel is jár, egyébiránt bizonyos hogy minél kisebbek ezen szállítási költségek, annál

nagyobb kiterjedésben és nyereséggel történhetik a termékek külföldre szállítása, azért főleg földmivelő országban, mely arra van utalva, hogy termékeit külföldre szállítsa, nélkülözhetlenül szükséges, hogy az ország bel-sejéből a közlekedés külfölddel hajózható folyók csator-nák, vagy vaspályák által gyors és olcsó legyen, mert különben oly ország más országok által, honnan a ki-vitel olcsóbban történik tulszárnyaltatik, mint ez már némileg Magyarországgal történik.

Ha a vaspályán a gabonának külföldre szállítása nagyobb költséggel járna, mely a concurrentiát a kül-földdel nehezitené, akkor igen czélszerű lehet az élet-nek liszt alakjában külföldre szállítása, mely a lisztnek kisebb teriméje miatt olcsóbban történhetik, azért a lisztgyártással foglalkodó gőzmalmoknak szaporodása a mezei gazdaság tekintetéből igen fontos.

Lásd. Rau I. r. 363—365 §. John Stuart Mill 1 könyv. 8 fej, 3 l. Kautz 74 §. Der Staat II. r. 37 l. Say II. r. 4 fej, 9 §.

24. §. A gabonakereskedésnek és a mag-táraknak befolyása a mezei gazdasági termények elkelésére.

Élénk és kiterjedt gabona- és terménykereskedés is igen nagy befolyással bír a mezei gazdasági termé-kek elkelésére, mert a gabonakereskedők a természetk-től megveszik azon készleteket, melyek különben tán elkelés hiánya miatt haszontalanul fogyasztattak, úgy szolván elprédáltattak volna, és ezen összevásárlásaik által a gabona árának alábbszállását igen termékeny években a gazdák érdekében akadályozzák.

A gabonakereskedést az ugynevezett gabonacsar-nokok nagyon előmozditják, minthogy ezek különösen a gabonanemek közti válogatást lehetségesítik, és a

megesalásokat nehezítik, ugyanazon módon hatnak a gazdasági egyletek is, mint főnebb mondatott.

A magtárak is, melyek vagy a kormány²⁾, vagy magánosok, vagy községek által állittatnak fel, mert az azokban össze gyűjtendő készletek összvásároltatnak, vagy különben összegyűjtetnek, mi által a gabonakeresés növekedik, szintén jótékony befolyással bírnak a gabona elkelésének gyarapodására.

1. A gabonakereskedők közbenjárásuk által a fogyasztóknak is hasznos szolgálatot tesznek, a mennyiben őket a különben szükséges készletek tartásától megszabadítják, és a netalán bekövetkező szűk termés esetére a készletek gyűjtése által a haszon-talan prédálásnak és jövő hiánynak elejét vevén, rólok mintegy előre gondoskodnak.

A gabonakereskedés tehát, mely hasznos foglalkodás, de nem csekély veszélylyel is jár, mert a gabona ára egyszerre nagyon alább szállhat, a gabonát pedig sokáig fentartani nem lehet, és mert az az egerek és a férgek általi romlásnak is ki van téve, az állam-hatalom minden pártolását érdemli; minél kifejtettebb az, annál jótékonyabb hatása lesz, azért felsőbb gazdasági műveltségű állapothozban a virágzó és kiterjedt gabonakereskedés még némileg a gabonatárakat is pótolja, és ott koránsem tarthatni attól, hogy a gabonakereskedők összebeszélés által a gabonának árát rendkívüli-leg felebbszöktessék, mert azok közt különböznek a nézetek a gabona árának a közel jövőbeni alakulásáról, és mert nem mindenki bir egyenlő képességgel várakozni, és az ily összebeszélésnek hatását könnyen is lehet másunnét szállított gabonakészletek által sikeretleníteni, ily összebeszélés legfőlebb ott bírhatna sikerrel, hol a gabonakereskedés a javak aránytalan felosztása következtében kevés kézben van, és a közlekedési eszközök rosszak, azért a gazdasági műveltség alsóbb fokain némi intézkedések a gabonauzsora ellen czélszerűek lehetnek, de felsőbb fokain azok feltétlenül ártalmasak, és itt a gabonakereskedők ellen ne tán uralkodó ellenszenv alaptalan.

2. Az állammagtárak főleg ott szükségesek, hol a gabonakereskedés még nem igen fejlődött, és ezek főleg akkor mutatkoznak jótékonyaknak, midőn drágaság idejében a községek a gabonaszállításra nézve elzárkoznak egymástól.

Lásd: Roscher II r. 151, 154, 155 §§. Adam Smith IV könyv 5 fej. Kaucz 74 §. Kudler-Récsy II r. 31. Der Staat II k. 154—174 l. Say VI r. 11 fej.

25. §. Befolyása a gazdasági egyes ágak kiterjedésének a különféle termékek elkelésére.

Az arány, melyben a különféle gazdasági ágak kiterjedése egymáshoz és a műiparhoz áll, nagy befolyással bír a különféle termények elkelésére; ha némely gazdasági ág szerfelett el van terjedve, annak termékei csak nagyon olcsó áron kelnek el. A különféle gazdasági ágaknak egymáshoz és a műiparhoz helyes arányba hozatala eszközölthetik a mezei gazdáknak értelmisége és több oldalú kiképezésének előmozdítása, és a nekik adott szabadság által telkeik mimódoni használásában, mert így reménylhetni, hogy magok a legelőnyösebb gazdasági ágakat fogják választani.

Minden földmivelőnek tehát szabadságában álljon, a telkét akár gabonanemekkel akár kereskedési növényekkel beültetni, akár szántóföldjét retté, vagy ellenkezőleg fordítani, mert mindenki legjobban ítélheti meg, melyik termelékkel foglalkodás tekintve az ő érdekét és viszonyait legelőnyösebb, az állam pedig a földmivelőnek ezen szabadsága miatt mitsem vesz, és semmit sem veszélyeztet, mert feltéve, hogy a földmivelők kellőleg ki vannak képezve, így minden termék neméből elegendő fog előállíttatni, és pedig mindenik nemből a lehetőleg legnagyobb mennyiség, melyet a helybeli viszonyokhoz képest lehet előállítani.

Lásd: Roscher II r. 151 §. Barth 126 l.

26. §. Az állam vámintézkedéseinek hatása a gabonának árára, és azoknak czélszerűsége.

Az államhatalom néha határvámi intézkedések által iparkodik a gabona árára hatni, ezen vámok lehetnek vagy be- vagy kivitelvámok, a mint t. i. az ország-

ból kiszállítandó, vagy az országba behozandó gabonától vétetnek.

Ezen vámoknál az államhatalom mind a mezei gazdáknak, mind az iparüzőknek és a többi fogyasztó osztályoknak érdekét szem előtt tartani, és azokat megnyírére lehet, megegyeztetni iparkodják.

A mezei gazdák érdeke azt kívánja, hogy terményeik oly áron keljenek el, miszerint termesztési költségeik megtérítésen kívül még mérséklett nyereségre is tehessenek szert, az iparüzők és többi fogyasztók érdeke pedig azt kívánja, hogy a kenyér ne legyen felette drága; lehetséges, hogy a külfölddel szabad kereskedés mellett mind a két osztály érdeke elérhető, és akkor nem forog fenn ok annak korlátozására, azonban az is lehet, hogy a körülmények miatt a szabad kereskedés külfölddel vagy a földmivelőkre vagy az iparüzőkre és a többi osztályokra súlyosan hat, a mennyiben t. i. a honi földmivelők a külföldiekkel, kik tán olcsóbban adhatják gabonájukat, a versenyzést ki nem állhatják, vagy pedig az iparüzők és a többi osztályok a külföldieknek összevásárlásaik miatt a gabonát nagyon drágán kénytelenítettnek szerezni, ily esetben tehát a külkereskedés korlátozása szükséges, és pedig az elsőben beviteli, a másodikban kiviteli vámok alkalmaztathatnak, a beviteli vámok a gabona árát a belföldön emelik, a kiviteli vámok pedig azt alábbszállítják, egészbeni tilalmazások természetesen még nagyobb hatással bírnak mint a vámok.

Előbb mintsem az államhatalom ily intézkedést tesz, vizsgálnia kell, melyik azon ára az életnek, melynek léte mellett mind a két osztály érdeke az idő körülményeihez képest egyaránt előmozdittatik, ezen árt szabályárnak lehet nevezni, és aztán az átlagos piaczi árra fordítandja figyelmét, és a szerint a mint az a szabályárt túlhaladja vagy azon alábbszállt, kiviteli vagy beviteli határvámot bizonyos lépcsőzetben rendezend; Angolországban 1842-dik évben Sir Robert Peel indit-

ványa következtében a határvám külföldi gabonára a gabonának belföldi árához lépcsőzetesen állapított meg, ezen lépcsőzeti rendszerrel azonban újabb időben Angolország is már fenhagyott, és jelenleg csak csekély bevitelvám követeltetik.

27. §. Folytatás.

A középkorban a gabona kivitelének tilalma uralkodott, és pedig azon okból, hogy a honban éhség és drágaság ne támadjon, és azon időben talán helyén is volt ezen tilalom a hiányos közlekedési eszközök miatt, a kereskedelmi rendszer is azt tanította, hogy a gabona mint csekélyebb áru, de nagyobb teriméjű czikk kevésbé alkalmas a távoli vidékre szállításra, mint a műipari nagyobb értékkel bíró áruczikkék, melyek legtávolabb vidékekbe is könnyebben szállíthatók és mindenütt elkelnek, hogy tehát a gabonakivitel nem kell megengedni, hanem a kiviteli tilalom által azt kell eszközölni, hogy a kenyér olcsóbb, és így a külföldre viendő műipari czikkék előállítása is kevésbé költséges legyen; de ezen okoskodás téves, mert a kivitel korlátozása a földművelésnek árt, és ennek következtében a kínálás kevesülését okozza.

A gazdasági míveltség nagyobb haladtával a szabad gabonakereskedés külfölddel rendszerint elsőbbséget érdemel, lehetnek azonban itt is esetek, melyek ezen kereskedés megszorítását teszik szükségessé, különösen a kivitel korlátozását, ha t. i. magában a honban felette rossz termés miatt nagy fogyatkozás van a gabonában, nem is lehet állítani, hogy ily esetben úgy is megszűnik a kivitel, mert a határokhoz vagy folyókhöz közel lakók még tán mindig nagyobb előnnyel szállítják külföldre gabonájukat, mint talán a hon távolabb vidékeire, főleg ha ide jó közlekedési eszközök hiányzanak, tovább ha más országban uralkodó nagy

hiány felette nagy kivitelt tenne szükségessé, és a külföld tén a gabonát jobb áron fizetni képes mint a bel-föld; ellenben a bevitel megszorítására is fordulhatnak elő esetek, ha t. i. az országban a nagyon fejlődött műipar és szaporodott népesség következtében a kevésbé termékeny földeket is kell művelni, holott tén a szomszédországban a kisebb népesség miatt csak a legtermékenyebb földek műveltetnek, hol a természet kevesebb költséggel történik, vagy ha a külföldiek a gabonatermesztésre nézve különben is előnyben vannak, p. o. kevesebb adót fizetnek, vagy a földművelés náluk nagyobb tökélyre jutott, és végtére ha a szállítás a hon-nak egyik vidékéből a másikba sok költséggel jár; bizonyos, hogy néha csak ilyen bevitelvám által szerez-tetik némely országnak a képesség tökének a földmüvelésbe beruházására és javítások tételére, mert a műveltségben előbbre haladt nemzeteknél a földművelés némely ágai ép oly kevésbé képesek az alsóbb műveltségű országokkal a szabad concurrentiát kiállani, miként az alsóbb fejlődési fokon lévő országokban a műiparnak több neme az előbbre haladt nemzetekkel concurrentiát ki nem állhatja, minél fogva ilyen bevitelvám nélkül főleg egy iparos ország a földművelői termékek megszerzésére nézve könnyen függésbe jöhetne más virágzó földművelői országtól, mely függés szük termésű években, melyekben az utóbbi a műipari cikkeket könnyen nélkülözheti, igen érezhető volna.

A mi pedig itt a gabonáról mondatott, azt alkalmazni lehet a többi nyers terményekre is, mert ezekre nézve is néha vámintézkedések szükségesek, hol a mezei gazdák, hol az iparüzők érdekében.

1. Gabonabeviteli országok csak nagyobb műveltséggel bíró országok lehetnek, ezek alig képesek kenyérszükségletüket magok termesztetni, ellenben kivitelt oly országok alkalmasak, hol kiterjedő gabonatermelés van, az ezen országokból kivitt gabonát a műveltebb országok gyártmányaikkal fizetik, de azért tévedés volna állítani, hogy igen miveletlen országok a legjobb kiviteli országok, mert hogy a kivitelt szabályszerű legyen, a népnek állandó szándékában kell lenni, többet termesztetni, mint mennyire szüksége

vagyon a fogyasztására, jó kereskedési és közlekedési intézeteknek kell létezniök, mind ez pedig csak akkor történik, ha már a nemzetnek szükségletévé váltak oly ipari cikkek, melyekkel a műveltebb nemzet a gabonát fizeti.

Lásd: Roscher II r. 43, 157, 160, 163. Kaucz 75 §. Rau II r. 122—132 §. Kudler-Récsy II r. 34—41 §.

28. §. Az állam intézkedései a biztosítási ügyre nézve.

Hogy a különféle elemi csapások által a földművelő tönkre ne jusson, különféle biztosítási intézetek szükségesek, mint a tűz, jégeső, ¹⁾ marhadög ²⁾ elleni biztosítások; az állam feladata tehát ilyen biztosítási intézetek létrejövetelét előmozdítani; azért ha valamely biztosítási társaság keletkezik, szükséges, hogy annak alapszabályai megvizsgáltassanak, és tökéletes alakulása még csak az alapszabályoknak helybenhagyása, és elegendő alap kimutatása után engedtessek meg, a kár becslésénél különösen a jégesőnél a kormányhatóságoknak, vagy a község előljáróinak is közbe kell járni, továbbá a kormány feladatához tartozik mind a biztosítók, mind a biztosítottak érdekeit szem előtt tartania, és a mezei gazdákat biztosításra ösztönözni, de figyelmeztetni is, hogy sem a biztosítók a biztosítottakat meg ne csalhassák, se ezek amazokat ne károsítsák, mind a két cél elérésére szükséges, hogy a biztosításról szóló oklevél világosan legyen szerkesztve.

1. A jégesőnél gyakran történik, hogy mivel a termények megérési ideje még távol van, tüstént meg nem határozthatatik, vajjon a növényeknek égészleni vagy részenkénti felüdülése még reménylhető-e? ily esetben a megérés idejét be kell várni, és az aratás vagy szüretelés előtt második becslést rendelni, ha pedig tán másod vetés által ugyanazon évben lehetne termést reményleni, akkor a másod vetést el kell rendelni, és a megtérítési összegből a másod vetés által nyert tiszta jövedelmet le kell számítani.

2. Hogy a biztosított marhával a gondatlan bánás elkerültessek, szükséges, hogy minden helységben, hol több biztosított lakik, bizodalmat érdemlő lakókból álló külön választmány létezzék,

mely a marhával bánásra ügyel a biztosítottaknál, és továbbá, hogy az elhullott marhának nem épen egész pénzértéke téríttessék meg; csalárdság elhárítása tekintetéből szükséges, hogy csak becsületes jellemű gazdák vétessenek fel a biztosításba, és hogy mindenik biztosított valamenyi marhát biztosítsa, végre hogy a marha megbetegedése esetében a helybeli választmánynak tüstént jelentés tétessék.

Lásd : Roscher II r. 166—168 §. Rau II r. 105—109 §. Kudler-Récsy II r. 24 §. Der Staat II. r. 181—197 l.

29. §. Az államintézkedések a gazdaság-üzés egyáltaljában előmozdítására.

Az államhatalom az említetteken kívül a gazdaságüzést egyáltaljában közvetlenül előmozdithatja :

1-ör Ha oda irányozza törekvését, hogy a gazdasági épületek minél czélszerűbben építtessenek, mire nézve szükséges a czélszerű és olcsó építés módjának mintáit minden vidékben felállítani, és az építészeket azok követésére buzdítani, valame y gazdasághoz tartozó épületek belelrendezésének az éghajlat, a hegyes vagy sikos helyiség különbözése, a gazdaság nemének és annak nagybani vagy kicsinybe ni üzése szerint különböznie kell, azonban mindenkor annál a kényelemre, lakimélésre, tűz elleni biztonságra, lakások és istállók egészséges voltára kell tekintettel lenni.

2-or Ha gondját fordítandja arra, hogy az egyes községekben valamint különféle községek közt az utak is czélszerűek legyenek, azok által szerfelett sok tér igénybe ne vétessék, és a telkek kikerekített állapotja előmozdittassék.

3-or Ha azon iparkodik, hogy a mezei gazdaságnál a legjobb műszerek és gépek, melyek szükség esetében a külföldről is szerzendők, behozassanak, e végett szükséges lesz, hogy czélszerű műszerek a honban készítőinek és terjesztőinek jutalmak tűzessenek ki, és ezek készítésével foglalkodó iparágak egyébként is előmozdittassanak.

4-er Ha a legjobb vetőmagok megszerzésére lehetőséget nyit.

5-ör Ha lendületet ad, hogy a legjobb mivelési módok, új termelvényfajok, és a trágyának legjobb nemei alkalmaztassanak.

6-or Ha közreműködik, hogy az egyes növények vetésénél legjobb és legtakarékosabb módszerek behozassanak.

Magától értetődik, hogy ha a gazdasági egyletek okszerű tevékenységet kifejtenek, az államhatalomnak teendője nagyon könnyebbül, és leginkább a gazdasági egyletek tevékenysége gyámolítására szorítkozik.

Lásd: Rau II r. 148—149 §. Kudler-Récsy II r. 42 §.

II. Szakasz.

Az állam befolyása az egyes gazdasági ágakra.

30. §. Az állam feladata a szőlőmivelés és gyümölcstenyésztésre nézve.

A szőlőmivélést az állam az által mozdítja elő, ha szőlőiskolákat állít fel, és azokból jó szőlővesszőket ingyen osztogat, ha gondoskodik, hogy minden vidéken a legalkalmasabb fajok ültetessenek, és hogy a szőlőmivelésnek különösen a szőlőmetszés, a szőlővesszőknek karókhozi kötése, valamint a bor készítésének, kezelésének és elküldésének legjobb módszerei terjesztessenek.

A gyümölcstenyésztés is nagy fontosságu, mert a gyümölcs mind nyers, mind aszalt állapotban étszert és kereskedési cikket nyújt, a gyümölcstenyésztést előmozdíthatni faiskolák felállításával, melyekből cseméték és oltványok a legjobb fajokból könnyen kaphatók legyenek, továbbá ha az országútak szélein is gyümölcs-

fák ültetgetnek, ha a községek arra köteleztetnek hogy a községi területen minden parlagon heverő hely, mely más célra nem alkalmazható, gyümölcsfákkal ültetessék be, továbbá ha a gyümölcstermesztésben oktatás terjesztetik, mely célra a falusi iskolamesterek is használtathatnak, ha gyümölcskiállítások rendeztetnek, és azoknak, kik magokat a gyümölcstenyésztésben kitüntetik, jutalmak adatnak, és végre ha védelem nyújtatik a gyümölcsfakárosítások és gyümölcslopások ellen.

Lásd : Rau II. 151—152 §. Kudler-Récsy II. 66—67 §.

31. §. Az állam intézkedései a rétek művelésének előmozdítására.

A rétek művelése is az államhatalomnak különös gondját igényli, mert a rétek jobb művelése is tetemesen szaporítja a telekjövedelmet.

A rétek használhatósága előmozdítására különösen szükséges, hogy az álló vizek onnét eltávolittassanak, és hogy szabályszerű vizezés által (mely a trágyázást is feleslegessé teszi) a réti növényeknek nagyobb növése előmozdittassék.

De minthogy a vizezés sok esetben az egyes tulajdonos által az egész réten keresztül nem vihető, mert az arra szükséges folyovizről másnak jogosítványa miatt szabad rendelkezési joggal nem bír, azért a vizezésnek keresztül vitelére gyakran hatósági segélynyújtás szükséges, ennek eszközölhetésére pedig kell, hogy a törvények a rétek vizezésére vonatkozó intézkedéseket foglaljanak, melyeknek tartalma körülbelől következő lehet:

1-ör Hogy határozottassanak a parttulajdonosoknak jogai a vizek használására, és ezeknek megfelelő kötelezettségeik.

2-or Hogy azon esetre ha a vizezésnek haszná-

lata kétségenkívüli, és az nagyobb területen csak közös intézkedés által keresztül vihető, az érdekeltek kisebb része azoknak nagyobb része által, (mely egyszersmind a területnek nagyobb részét bírja) a közreműködésre a legkiméletesebb módon kényszerítettessék.

3-or Hogy birtokosai mind azon területeknek, melyek ugyan azon intézkedés által megvizezendők, egy testületet képezzenek, mely ha számosabb tagokból áll, az ügyek kezelése végett kebelbeli elnököt választ, közgyűléseiben határozatokat hoz, és a teendő költségeket az egyes tagokra kivetí.

4-er Hogy azon telkek, melyek zsilipvezetési árkok felállítására szükségesek, átengedtetése kényszer útján azonban kármentesítés mellett eszközlendő legyen.

5-ör Szintén olyan birtokost is, kinek eddig a víznek basználására (p. o. valamely malomban gyárban vagy a bányászatban) joga volt, melyről lemondást a réteknek nagyobb előnye kíván, ezen jogról lemondásra kellő kármentesítés mellett lehessen kényszeríteni.

6-or Hogy nagyobb vizezési csatornák, melyek egyszersmind hajózásra is szolgálnak az állam által állittassanak fel.

Ezeken kívül a rétek művelése előmozdítására szükséges, hogy ezen művelésben kellő oktatás adassék, és a domaniai jóságokon példányrétek felállittassanak.

1. A posványok kiszáritása valamint valamely folyónak szabályozása szinte szükségessé teszik, hogy az ilyen vizek birtokosainak tulajdoni jogai valamint a kisajátításra vonatkozó szabályok a törvényekben pontosan meghatározottassanak, miszerint az ilyen vállalatból senkire kár ne háromljék.

Lásd : Rau II r. 150—150 §.

32. §. Intézkedések a marhatenyésztés előmozdítására.

A marhákra nézve nagy fontosságu, hogy jó fajokból származzanak, mert a jó fajú marha sokkal több hasznot hajt, mint a silányabb fajú, minthogy pedig a magán gazdának sokszor lehetetlen magának jobb fajú marhákat távol országokból megszerezni, azért az államhatalomnak e tekintetben segédkezet kell nyújtani, ezt pedig úgy teszi, ha maga azon országokból, hol bizonyos marhának legjobb fajai léteznek, ilyeneket hozat; és azokat az ország különféle vidékeiben felállított hágóintézetekben elhelyezi, melyekben a himállatoknak használatát a magán gazdáknak barmaik nemesítésére átengedendi.

Ezenkívül a marhavásárok és a gyapjuvásárok különösen, ha arra jó időt és helyet választanak, a marhatenyésztést nagyon előmozdítják.

Egyik főfeltétele azonban a marhatenyésztés virágzásának az, hogy a só olcsó áron kapható legyen, mert hol a só drága, ott a földmivelés nem képes annyi marhát tartani, mint külföldben tarthatna, mi által a földmivelés a trágya hiánya miatt szenved, a marha maga is pedig az elegendő sónak nélkülözése miatt sokféle betegséggnek ki van téve; tagadhatatlan, hogy némely országban a sóárnak magassága egyik főoka a trágyazásbani fogyatkozásnak, és a mezei gazdaság hanyatlásának.

A lótényésztésre nézve a lóversenyeken kívül jó hatással bír, ha a kormány a lovasság számára szükséges lovakat otthon vásároltatja.

A selyemtenyésztés előmozdítására az oktatás és azonkívül jutalmak, selyembogártojás osztogatása, szederfák ültetése, és szövőintézetek felállítása, hol a selyemgubókat beváltják és feldolgozzák, szolgálnak eszközül.

A vadászat és halászat előmozdítására szükséges rendőrségi oltalom a károsítások ellen, és azon rendelet, hogy a fajzásí időben a vad és a halak² kimél-
tessenek.

Akármiféle marhatenyésztés, valamint² a marháktól származott nyers anyagoknak (p. o. a gyapjunak a különféle juhneveknél) czélszerű termesztése oktatás és az arra kívántató ismeretek terjesztése által (tán népszerű catechismus alakjában is) mozdíttatik elő: magától értetődik, hogy a marhadög ellen is czélszerű intézkedések teendők.

Az államnak jó marhaorvosokról is kell gondoskodni, mire nézve különös marhagyógyítási iskolák felállítandók, a községeket is kötelezni lehet marhaorvos tartására.

Lásd: Roscher II r. 175—182 §. Rau II r. 167—176 §. Kudler-Récsy II r. 74—76 §. Der Staat II r. 233 l. Kautz 70 §.

33. §. Az államhalom intézkedései az erdőszet körül.

Minthogy a fa árának drágasága a polgárok minden osztályait súlyosan éri, és némely ipari foglalkodás folytatását lehetetlenné teszi, azért az államhatalom részéről különös gondoskodás kívántatik, hogy a fában hiány ne támadjon, és hogy az mérséklett áron szerezhető legyen; ennek elérésére az államhatalomnak törekednie kell:

1-ör Hogy az erdők oly kiterjedésben létezzenek, hogy a kiszámított faszükséglet tökéletesen fedeztessék.

2-or Hogy azok legjobban miveltessenek, hogy t. i. bizonyos területű erdőből minél nagyobb mennyiségű és minél jobb minéműségű fa állíttassék elő, mert nemzetgazdászati szempontból épen nem kívánatos nagyobb területet erdőre fordítani, és a földmivéléstől

elvonni, ha kisebb területen ugyanazon famennyiség elnyerése reménylhető.

3-or Hogy a fának fogyasztásában minél nagyobb takarékoság uralkodjék, tehát minden szükségtelen fogyasztás elkerültessek.

4-er Hogy a fának átszállítása oly vidékekből, hol nagy bőségben van, más vidékekbe könnyíttessék.

Az elsőre nézve szükséges mind a jelen, mind a valószínű jövő szükségletet tökéletesen kipuhatolni (tekintetbe vevén az éghajlatot, a pótgyúanyagokat, az ipart és a népszokásokat), és a szerint kell az erdők mennyiségének meghatározása és azok használata körül intézkedni; ha az álladalmi jószágokban és községi javakban elegendő erdő van, akkor az állam csak ezen erdőknek az erdőszeti szabályok szerinti használatára nézve bocsátand ki rendeleteket, ezen rendeletek pedig a körül forognak, hogy az erdő bizonyos számú vágásokra osztassék fel, és évenként a legvénebb vágás vágatik le, mely mindjárt beültettetik, hogy a mennyi évenként vágatik, annyi a többi vágásban az évi után-növés által pótolassék, és így az erdő ugyanazon állapotban tartassék; ha pedig ezen erdőkben a szükséglet fedezésére kívántató mennyiséget nem lehet előállítani, akkor az állam a közjó tekintetéből a magánosok erdői gazdaságába is be fog avatkozni, és azoknak használatára ugyanazon rendeleteket bocsájtandja ki, melyek főnebb említettek, mert az erdőkre nézve a magánosok érdeke néha a közérdekkel összeütközésben áll, mivel a magánosok érdeke gyakran a fának, melyek igen lassan nőnek, kivágását, és a földnek más használatra fordítását, az állam érdeke pedig az erdőknek fentartását igényli, néha az állam az erdő kivágását egészen tiltandja, ha t. i. az éghajlat rosszabulásától vagy folyómedernek kiszáradásától, vagy ellenben vizáradástól, vagy a földnek elhomokosodásától lehet félni, e rendeletnek fentartására különös szakértő személyzet szükséges.

Ha az összes erdők elégtelenek a honi fakellék fedezésére, vagy ha a gyakran uralkodó szárazság az erdők szaporodását kívánja, akkor új erdőket kell ültetni, főleg eddig használatlan és másra nem alkalmazható helyeken p. o. kopár hegyeken, siványhomokon, és minden községet arra kell kötelezni, hogy minden parlagon heverő telkeit, valamint a területén lévő közutak széleit a talajhoz leginkább alkalmas fákkal beültesse, hol pedig már igen belterjes gazdálkodásmód divatoz, és sok tért a fatermelés végett nélkülözni nem lehet, ott az erdőszeti kertészet czélszerű lesz.

A fának legnagyobb ellensége a köznépnél uralkodó farongálási szenvedély, milyen fájdalom Magyarországon és épen azon vidékeken hol leginkább fákra szükség volna tapasztalható, ezen baj elhárítására szükséges a czélszerű népnevelés és iskolai oktatás által oda hatni, hogy a felserdülő nemzedék a fák és erdők hasznáról és jelentékenységről meggyőződjék, és így a faültetvények iránt tisztelettel viseltessék, a pajkosságból eredő farongálások vagy erdőfelgyújtások pedig szigorúan büntetessenek. ¹⁾ ²⁾

A másodikra nézve: Hogy az erdők legjobban műveltesse, erdőszeti iskolák szükségesek, az erdőszeti tudomány és a geologia útmutatást adnak, minő fafajok ültetendők valamely vidékben, és mi módon legnagyobb előnnyel.

A harmadikra nézve: hogy a fának szükségtelen fogyasztása elkerültesse, az épületeknél a falak kőből a fedelek cserépből csináltassanak, a kenyérsütésre nézve községekemenczék, takarékosági tűzhelyek, mindenféle más gyúpótszerek és légfűtés hozassanak be, a kőszéntelepek pedig szorgalmasan műveltesse, és a nép oktattassék a fávali takarékos bánásra.

A negyedikre nézve: A fának átszállítása leginkább folyókon mozdíttassék elő és a hegyes vidékekből a rónákra.

A piactól távol lévő erdőkből a fának átszállítása a piacra néha olcsóbban történik szénalakban, mert a szén kevesebb súlyt és terimét bír, a nélkül hogy a melegségből sokat vesztené. ³⁾ ⁴⁾ ⁵⁾

1. Az erdőszeti gazdaságban több módszer létezik a fák időszakonkénti használatára nézve, vagy t. i. 1-ör az erdő mint osztatlan egész tekintetik, a mennyiben csak a szükség szerint évenként a legvénebb fák kivágnak, a nélkül hogy mesterséges ültetések történének, vagy 2-or az úgynevezett vágási rendszer alkalmaztatik, melynél az erdő hasonkoru fákából álló vágásokra fel van osztva, és mindenik gazdasági időszakban a legvénebb vágás vágatik le, mely ujdun beerdősíttetik, vagy beültetés vagy vetés által, vagy pedig az által, hogy a fiatalabb fáknál a gyökerek a földben hagyatnak, melyek aztán kihajtanak, vagy végre az erdőszeti kerítészet divatoz, melynél egyes fák kisebb csoportokban egymás mellé, és pedig leginkább a lakház körül ültetve, különös szorgalommal ápoltatnak, és kímélve használtatnak, úgy hogy rendszerint csak a kihalt fák kivágnak, különben csak a galyok szedetnek.

A vágási időszakra nézve pedig különböztetni kell magas, alacsony és közép erdőt.

Az elsőnél a levágás csak akkor történik, ha a fák teljes magasságukat és erejüket elérték, a másodikban a levágás ezen időpont előtt történik, a harmadiknál is a fák legnagyobb része előbb vágatik, mint sem azok teljes magasságukat elérték volna, azonban némelyek a teljes magasságuk eléréséig bántatlanul hagyatnak.

2. A gazdasági miveltség alsóbb fokain a fának még nincsen nagy értéke, de felsőbb miveltésnél az már nagy értékkel bír; minthogy a gazdasági miveltség felsőbb fokain az erdők mindig a legrosszabb földre fognak szoritkozni, azért ily fokon aon gazdasági mód alkalmas azokra nézve, mely a szántóföldnél csak az alsóbb miveltégi foknál divatoz, t. i. az állam és a községi javak rendszere.

3. A nagyobb miveltégi fokokon az erdői szolgalmak, melyeknek p. o. a faizási, a galyszedési, makkoltatási, levélszedési jog megszüntetendők, mert mind ezek az erdőnek belterjedőbb miveltését akadályozzák, magától értetődik, hogy a szolgalmak megszüntetéseért a jogositottnak kármentesítés adassék.

4. Ha az erdőnek productivitása igen kevésbé kizsákmányolattatik, az szinte káros, mert a fák ha bizonyos kort elérték, nem nőnek már, az erdőnek sűrűsége az erdőnek fejlődését akadályozza, és sok fa rothadását okozza, nagyon is szükséges, hogy a levegő és világosság az erdőnek belsejébe férjenek, és a rengetegeken imitt

amott szabad térek hagyassanak, hol ha az alkalom arra kedvez üveghuták alapíttassanak és gyarmatok is letelepíttessenek.

5. A fávallí kereskedés külfölddel oly országnak előnyös, mely sok telket bir, mely más művelésre nem alkalmas, mint fára p. o. Norvegiának, melyben a halakon kívül a fa legnevezetesebb kiviteli cikket képez, mert mivel a fatermelés minden telken, a mely más termelési nemre még alkalmas, a legkevésbé jövedelmezőbb még magas faáraknál is, azért nemzetgazdaságitilag helytelenül volna cselekedve a fatermelést csupán a külfölddeli kereskedés végett előmozdítani, míg más módon nagyobb jövedelem reménylhető, de ha a helybeli viszonyok a fakivitel kívánatossá teszik, akkor kevésbé az égetési mint az építési fa, főleg a hajó építésére alkalmas fa az, melynek kivitele nagy hasznot hoz, főleg ha hajózható folyón vagy tengeren történhetik a kivitel, tengertől vagy folyótól távol eső erdős vidékben a fa nagyobb értéket fog nyerni, ha az erdők közelében üveghuták, sodagyárak, sófűzések, szénégetések vagy egyéb fát fogyasztó ipari foglalkozások keletkeznek.

Lásd: Roscher II r. 185, 189, 191—196 §§. Rau II r. 153—166 §. Der Staat II r. 244—262 l. Kudler-Récsy II r. 68—73 Glazer 49 §. Barth 137—150 l.

34. §. Az államhatalom intézkedései a bányászat előmozdítására.

Az államhatalom a bányászat előmozdítására e következő intézkedések által hathat:

1-ör: Ha törvény által megállapítja, hogy a föld felületének és a felület alatt lévő bányáknak tulajdona nincsen szükségképen összekötve, és azért a bányának valamely telkeni művelése ne függjön egyedül a földtulajdonosnak akaratjától, hanem akárki akármely telken megnyervén a turzási engedélyt az illető bányászati hatóságtól, érczek után kutatásokat tehessen (feltéve, hogy a földesurnak a felületen az által ne tén okozandó kárt megtérítse). és aztán a bányaművelési jog megnyeréseért az illető bányahatóságnál esedezhessék, ez azért szükséges, mert sokszor a földesurnak vagy kedve vagy tehetsége sincs a bányaművelésre, és mert az érczek rendszeren terjedtebb telepzetekben és rétegekben fordulnak

elő, melyeknek földszíne több birtokoshoz tartozik, és ezen birtokosoknak egyesülése a bányamivelésre sokszor létre nem jön; ha tehát egyedül a felület birtokosa volna jogosítva a telke gyomrában rejlő bányák művelésére, a nemzetre nézve oly fontos kincsek könnyen veszendőbe mennének.

2-or: Ha bányászati iskolák által a bányászati ismereteket terjesztetni iparkodik, és ügyes bányászokat más országokba útaztat, hol a bányászat a tökély nagyobb fokára hozatott.

3-or: Ha külön bányatörvénykönyvet hoz be, mely a bányászatból eredhető különféle jogi viszonyokat szabályozza, és mely szerint a bányauúr és munkások, és a bányabirtokosok vagy a közbirtokosok közt támadó perek eldöntetnek.

4-er: Ha általában a bányamivelőktől mérsékletes adót, és azoktól, kik valamely bányát az államtól bérbe vesznek, mértékletes bányabért követel, és elővételi jogot sem tulajdonít magának a kiásott érczekre nézve, a szükség esetén kívül, és ha azon ásványoknál melyekre nézve magának az elővételi jogot fentartotta, azoknak pénzzeli beváltásánál nagy váltságdíjt nem követel. ¹⁾

5-ör: Ha az embereket némi kedvezmények által a bányamivelésre ösztönzi, ide tartozik a úgynevezett testvérpénztáraknak (társzládáknak) a bányamunkások közti előmozdítása, ezen pénztárak a baleset által ért vagy különben munkára alkalmatlan bányászoknak gyámolítást nyújtanak.

6-or: Ha felügyelend külön bányahatóságok által, hogy a bányamivelők a bányának okszerűtlen és annak csak jelen kiaknázására irányzott használata által, annak jövőbeni haszonvehetőségét ne nehezítsék vagy lehetetlenítsék.

1. A gazdasági mivelttség alsóbb fokain többnyire a kormány maga kizárólag üzi a bányák miveltését, mert magánosok akkor sem tehetséggel sem hajlammal arra nem bírnak, de a gazdasági mivelttség felsőbb fokain a bányák czélszerűebben adatnak bérbe magánosoknak, mert a magánosok sokszor kevesebb költség-gel nagyobb termelékeny állítanak elő.

Lásd: Rau II r. 32—43 §. Kudler Récsy II r 81 §. Kautz 72 §. Barth 150—151 l.

MASODIK KÖNYV.

Az állam befolyása a műiparra.

35. §. Az államhatalom feladata a műipart illetőleg.

Az államhatalom feladata a műiparra nézve arra terjed, hogy azon feltételeket létesítse, melyektől valamely nemzetnél a műipar virágzása függ, ilyenek pedig:

1-ör: Jó rendszer elfogadása az iparüzési jogra

nézve.

2-or: Az iparüzők czélszerű kiképezése.

3-or: A munkások elegendő száma.

4-er: Elegendő tőke és hitel.

5-ör: A műipari cikkek elkelése.

6-or: Az ipari associatiók előmozdítása.

7-er: Az iparra vonatkozó rendőri intézkedések.

Lásd: Rau I r. 393 §. Kudler-Récsy II r. 94 §.

36. §. A rendszerek, melyek az iparüzési jogra nézve divatozhatnak.

Az iparüzési jogra nézve különféle rendszerek divatozhatnak, t. i. az egyedárusági rendszer egyes gyári vállalatoknál, a czéhrendszer kézmivességekre nézve, az engedélyezési rendszer, és az iparszabadság rendszere.

37. §. Az egyedárusági rendszer.

Az egyedárusági rendszer abban áll, hogy egyes vagy néhány vállalkozónak kizáró jog adatik bizonyos árucikk készítésére és árulására. Ilyen egyedáruságok nem csak a termelést is gyakran megszoríthatják annyira, hogy az többé a fogyasztók kellékéhez nem áll arányban, hanem a gyártmányok tökéletesbülését is a verseny hiánya miatt gátolják, azoknak árát pedig túlságosan felcsigázzák, mi a honi fogyasztókra nézve azoknak megszerzését súlyosbitja, külföldön pedig elkelésüket csökkenti. ¹⁾

Ugyanazt kell állítani a kormánynak egyedáruságairól is, melyek még annyiban károsabban hatnak, hogy a kormány az ilyen vállalatoknak költséges kezelése miatt rendszerint drágábban termel, annál fogva a kormány haszna ezeknél korán sem akkora, mekkora a polgárok vesztesége, mely az egyedáruság létéből reájok háromlik.

Az egyedárusággal hasonló foganattal bír a felvásárlási jog, azaz bizonyos áruk felvásárlására adott kizárólagos jog, de ez azon kívül az eladót is nyomja.

Az egyedáruságtól mindazáltal meg kell különböztetni az ugynevezett pátensi szabadalmat, vagy is találmányi jutalmat, mely t. i. szintén kizáró jogot ad bizonyos ipari czikknek valamely bizonyos módszer szerinti készítésére, de csak bizonyos és pedig rövidebb időre, ilyen szabadalom mindig valamely költséggel járó felfedezést tesz fel, és a felfedezőnek mintegy jutalmul adatik.

Azoknak is, kik ipari czélok végett különös rajzokat és mintákat készítettek, is kell védelmet mások általi utánczás ellen nyújtani, ez épen oly igazságos, mint az, hogy valamely szellemi termelvény előállítója műve utánnomása ellen biztosittatik; az osztrák bi-

rodalomban a minták és rajzoknak utánczás elleni ótalom az 1858. dec. 7. kelt nyílt parancs által nyújtatik.

A ki patensi szabadalmat nyerni akar, annak az illető helyre folyamodni, és folyamodásában találmányát pontosan leírni kell, ezen leírás némely államban azután a patensi idő elteléseig titokban tartatik; újabb időben felmerül a vélemény, hogy annak, ki találmányt tett, pátens helyett inkább más jutalom adassék.

1. Az egyedárusági jog megadása legfőlebb a gazdasági miveltség még igen alsó fokán, de akkor is csak bizonyos időig néha helyén lehet, ha tán valamely vállalatnak, mely nagyobb tőkének befektetését igényli, csak az egyedáruság ótalma alatt reménylhetni megkezdését.

Lásd: Rau II r. 203a 204, 227, 276. Mill V könyv. 10 fej. 4 §. és 11 fej. 2—6 §. Kaucz 90 §. Der Staat III k. 73—74, 108—121 és 368—369 l. Kudler-Récsy II r. 95, 96, 97 és 176 §§. Say IV r. 21 fej. Barth 192—200 l.

38. §. Különbség a czéhrendszer, az engedményezési rendszer és az iparszabadság rendszere közt.

A czéhrendszer abban áll, hogy ugyanazon kézmivességet üző egyének külön testületet (czéhet) képeznek, melynek tagjai kizárólag fel vannak jogositva azon kézmivesség üzhetésére, és melybe valamely új tagnak felvétele a czéhszerkezet által szabott feltételek kimutása után egyedül a testülettől függ.¹⁾

A feltételek pedig, melyektől valamely tag felvétele függ, azok: hogy a mesterséget szabályszerűleg megtanulta, és ügyességének valamely bizonyítását felmutathassa, ide tartozik, hogy bizonyos számú éveket mint inas más czéhbéli mesternél a mesterség tanulásában és bizonyos számú éveket mint legény a vándorlásban, (de munkában állván különféle helyeken) töltött, és hogy a neki feladott remeket helyesen elkészítse, zárt czéheknél azonban, hol a mesterek száma meg van

határozva, csak akkor vétethetik fel valaki mesternek, ha a mesterek létező száma nem teljes.²⁾

A czéhrendszerben a különféle czéhek körébe tartozó munkák szorosan meg vannak határozva, és így a különféle kézmivességek közt mintegy választó fal van huzva. Mindenik czéh időszakonként gyűléseket tart, melyeknek tárgya a rend és a czéh érdekei fentartása körül forog.

Az engedélyezési rendszer abban áll, hogy nem a czéh, hanem a politikai hatóság adja meg a folyamodónak, tekintettel az általa kimutatott kellékekre, és a helynek, hol letelepedni akar szükségletére, a jogot valamely kézmivesség üzhetésére.

Vége az iparszabadság abban áll, hogy mindenik bármely iparnemet vagy kézmivességet szabadon és önállólág üzhet a nélkül, hogy arra különös kelléket kimutatni, vagy valakitől az engedélyt kieszközölni tartoznék, az átmenet egyik iparnemtől a másikra is egészen szabad.

1. A czéhek keletkezésére a középkorban uralkodó jogbátorlatansága adott alkalmat, mert minthogy akkoron a kormányok gyakran nem bírtak elegendő hatalommal a közbátorság megszerzésére, az egynemű foglalkozást üző emberek a kölcsönös védelem végett egymással szöveterkeztek, és ilyen egyletek, melyek czéheknek neveztettek a különféle kézművesek közt mindinkább terjedtek, eleinte ezen czéhek csupán a kölcsönös védelmet és a mesterség előmozdítását tűzték ki célul, de későbbben elfajultak, midőn azokat kik a czéhbe bekebelezve nem voltak, a kézmű üzésétől eltiltani, a czéhbei bevételt pedig mindenféle akadályok által megszorítani kezdték; ennekelőtte a czéhek sok helyen (különösen némely németországi birodalmi városokban) politikai jelentőséggel is bírtak, a mennyiben a város igazgatásába magoknak befolyást kivívtak.

2. Némely mesterségnél a czéhrendszerben ennekelőtte a felveendő legények és inasok száma is meg volt határozva, némely mesterséget csak bizonyos házban lehetett üzni, melynek birtokához kötve volt annak üzése, szinte ennekelőtte némely országban különbség tétetett mezei és városi iparnemek közt, az első azok voltak, melyeket falusi gazdáknak is szabad volt üzni, ezek többnyire csak azon czikkek előállítására vonatkoztak, melyek a gazdaságban is okvetetlenül szükségesek. a városi iparnemek azok vol-

tak, melyeknek üzése csak a városi polgárnak szabad volt, ezen megkülönböztetés alap nélküli, és ma már többnyire megszűnt.

Lásd: Rau II r. 178—179 és 182, 187, Kudler-Récsy II r. 98 és 100 §. Der Staat III k. 71—83 l. Rottek IV r. 36 §. Say IV r. 8 fejt. Barth 176—178 l.

39. §. A czéhrendszer mellett felhozott előnyök.

A czéhrendszer mellett e következő előnyök hozatnak fel:

1-ör: Hogy a czéhrendszer által a mesteremberek túlszaporodása gátoltatván, a már lévő mestereknek tisztességes keresete biztosittatik, és a gondolatlan letelepedések és elbizakodásból származó kora házasságok, melyek sokszor csak az elszegényedés forrásai, gátoltatnak.

2. szor: Hogy a czéhszerkezet mind a czéhgyűlések által, melyekben a mesterek kölcsönös érintkezései következtében a kézmivességi ismeretek fentartatnak és terjesztetnek, mind pedig azon feltételek által, melyek a mesterjog elnyerésére kívántatnak, a kézmivességek tökéletesbülését előmozdítja, és a közönségnek is a bevett mester ügyessége felett mintegy kezességet nyújt.

3-or: Hogy részint azért, mert a czéhi összeköttetés által a mesterek közt a közszellem és becsületérzés előmozdittatik, részint mert a segéd munkások is könnyebben tartatnak fékben és rendben, a czéhrendszer az erkölcsiségre is igen jótékony befolyással bír.

4-er: Hogy a czéhek által különféle jótékonyági intézetek jönnek létre, és hogy különösen a czéhhez tartozók elszegényedés esetében gyámolításban részesülnek.

5-ör: Hogy a czéh mint egylet a czéhbeli mesterek

közös hasznára mindenféle mintákat, gépeket, műszereket beszerezhet, hirdapokat járathat stb.

Lásd: Rau II r. 180 és 191—194 §. Kudler-Récsy II r. 99 és 108—110 §. Kautz 84 §. Say IV. r. 10 fej. Bart 179—180 l.

40. §. A czéhek hátrányai.

A czéhrendszer hátrányokkal is bir, melyek a müipar virágzását akadályozzák, és azt mintegy bilincsekben tartják, ezen hátrányok legfőbbike, hogy ezen rendszernél a mesterjog elnyerése sokszor csak igen rögzös uton történhetik, sokszor pedig épen lehetetlenné válik, és így sok ügyes ember a maga tehetségének czélszerű használatában gátoltatik, mi mind az észjoggal ellenkezik, mind a nemzeti ipar nagyobb fejlődését akadályozza, már ezen rendszer első feltétele a mesterjog elnyerésére, t. i. hogy mindenik, ki a mesterjogot elnyerni akarja, a kézművességet bizonyos számú éveken át mint inas tanulja, legkárosabban hat azért, mert ez már némileg korosabb embernek, ki magát még kézművességre adni akarná, és azt jó sikerrel maga és mások hasznára üzhethné, annak üzését lehetetleníteni, és az ügyes inasokat, kik a mesterséget könnyebben tanúlták, elkedvetleníteni, és korábbi előmenetelükben gátolja, az inasokkal divatozó bánásmód is a miveltebb ifjakat a kézművesség tanulásától visszariasztja; egyébiránt a kiképezés is, melyet az inas a mester műhelyében nyer, igen hiányos, mert az inas többnyire házi szolgálatokra alkalmaztatik.

A többi feltételről is, melyeket a czéhrendszer a mesterjog elnyerésére kíván, azt állíthatni, hogy az illetőre nézve terhesek, a nélkül hogy egészen czélszerűek volnának, és a közönségnek az illető mester ügyességéről tökéletes kezességet nyujtanának, mert a vándorlásokra kiszabott idő többnyire csak csavargásokkal

és henyéléssel töltetik, a vándorlásokban sokszor a segéd munkás a jellemre oly károsan ható kolduláshoz szokik, némely segéd munkásnak pedig a viszonyai a vándorlást lehetetlenné teszik; a remek feladásában és megbírálásában is a legnagyobb visszaélések és részrehajlás divatoznak, gyakran igen szokatlan és költséges remek adatik fel, emez és más költségek miatt, melyekkel sokszor a mesterjog elnyerése jár, a szegényebb noha legügyesebb segéd munkás a mesterjogot vagy éppen el nem nyerheti, vagy minden pénzből (mely szükséges volna a kézmivességre) kifogy, midőn célját eléri; továbbá a czéhek a mesterjog megadásában leginkább a mesterek fiainak vagy azoknak, kik egy mester leányát vagy özvegyét veszik feleségül, adnak elsőbbséget. ¹⁾

A czéhek hátrányaihoz járul az is, hogy a kevesebb számú czéhbeli mesterek közt kisebb a verseny, minélfogva a czéhbeli mesterek csak a régi készítési módokhoz ragaszkodnak, új módszerek behozatását ellenzik, és selejtes készítményeikért még is nagyon felcsigázott árt követelnek.

A czéhek közt felállított választófalak is azok közt sok perlekedésre adnak alkalmat, és az átmenetet egyik mesterségtől más mesterségre is akadályozzák, és így valamely mesterembernek, ki tán a neki eddig keresetet nyújtó iparág gyári üzésének lábrakapása által többé eddigi foglalkozása után nem élhet, az egyedüli utat, mely által magán segíthetne, elzárja.

A czéhek ellen még az is harczol, hogy a kézmíves mestereknek azon indokból, hogy tekintettel azoknak lakhelye szükségleteire élelmüket kereshessék, bizonyos számra szorítása nem czélszerű, mert a kézmíveseknek nagyobb része nincsen készítményei elkelésére nézve a lakhelyhez kötve, hanem azokat kereskedésbe hozhatják és azokat lakhelyükön kívül eladhatják, mi a jelenleg szaporodott és javult közlekedési

eszközök mellett könnyebben mint ennekelőtte történhetik.

1. A segéd munkásoknak vándorlása kétségkívül jelenleg is hasznos, de főleg némely kézmivességnél nem annyira okvetetlenül szükséges az előmenetel eszközlésére, mint hajdan, mert az egyes helységek ma nincsenek annyira egymástól elzárva, a javítások hirdalok, külön ipari lapok útján is közhirré tétetnek, a vándorlási kényszer ellen egyébiránt az is szól, hogy némely embernek a viszonyai meg nem engedik a vándorlást.

A czéhek erkölcsi hatásai nagy részben is csak oly időben érettek el, melyben még patriarchalis viszonyok inkább léteztek, melyek által a személynek szabadsága nagyon korlátoltatott, a mesternek viszonya a segéd munkásai iránt ma már csak nem mindenütt változott, azok már nem tekintetnek a család tagjainak, a mester asztalánál többé részt nem vesznek, a mester azoknak erkölcsiségével nem is törődik sokat, ha csak munkájukat megteszik, a mesterek által sem becsültetik az többé már annyira, hogy valamely czéhetestületnek tagjait képezik.

Lásd : Smith Ádám I könyv. 10 fejj. 2 szakasz Say IV r. 9 fejj. 1—13 §. Rau II r. 183 a 190. Der Staat Kudler-Récsy II r. 101—104 §. Kaucz 84 §. Barth 180—183 l. — A czéhrendszerre nézve érdekes : Friedrich August Benedict : „Der Zunftzvang und die Bannrechte gegenüher der Vernunft dem Rechte und der Wissenschaft Leipzig 1835.“ című műve.

41. §. Vajjon tehát a czéh vagy az ipar szabadság rendszere érdemele elsőbbséget?

A gazdaszáti míveltség alsóbb fokain, hol többnyire a földmívelés is bilincsekben szenved, és azért a czéhi korlátozás nélkül az ipar felé szerfeletti tolakodásnak lehetne helye, hol a kereskedeés csekélysége miatt a mesteremberek készitményeik elkelésére nézve leginkább lakhelyökre vannak szoritva, és hol a czéhi szerkezetből származó élénk becsületérzés, valamint az ellenörködés a czéh részéről a tulajdon érdek elismerésének hiányát némileg sokszor pótolja, a czéhek helyén lehetnek,¹⁾ de a gazdaszáti míveltség felsőbb fokain

az iparszabadság kétséggkívül elsőbbséget érdemel, mert ennél egy részről a szabad versenyzés a kézműipar fejlődését előmozdítja, nagyobb igyekezetet ébreszt, az ipar termeléseit szaporítja, és a vállalati szellemnek és nagyobb észtehetségnek szabad tért enged; más részről az iparüző nagyobb értelmisége következtében a maga érdekét jobban átlátván, a közönséget is jobban kielégíteni törekedni fog, a közönség pedig az ügyetlen iparostól az iparszabadságnál is óvakodhatik. Az iparszabadság jótékony hatásáról például szolgálhatnak Angol-, Francia- és Poroszország. Németországban is mindinkább terjed az iparszabadság előnyei elismerése.

Lásd: Kudler-Récsy II r. 105—107 §. Kaucz 85 §. Der Staat III k. 83—86 és 92 Barth 183.

42. §. Vajjon a czéhrendszertől az iparszabadságra rögtöni átmenetel tanácsolható-e?

Az iparszabadság nagy előnyei elismerése mellett még is kételkedni lehet: vajjon tanácsos-e az eddig valahol fenálló korlátolások, melyek részint a czéh-szerkezeten, részint a kormányi intézkedéseken alapulnak, rögtön és teljesen megszüntetni, mert lehetségesek oly viszonyok, melyek alatt czélszerű, ha a teljes iparszabadság rögtöni behozatása helyett (mely némi megzavartatást okozhatna) arra csak az ut kiengyittetik, az által, hogy előre csak a legkárosabb czéhbeli intézmények eltávolíttatnak, azok többi maradékainak eltörlése későbbi időnek tartatván fen.

Ilyen átmeneti intézkedések következőkben állhatnak:

1-ör Hogy a zárt czéhek valamint a mesterjognak megszorítása valamely ház birtokához egyáltalában eltöröltetnek.

2-ör Hogy egy része a kézművességeknek a

czéhszerkezet alól felszabadíttatik, különösen olyanok, melyeknél tetemes tőke szükségeltetik, vagy melyek külföldöni elkelésre dolgoznak, vagy melyek csak csekély számu mestereket és segédeket foglalkodtatnak.

3-or: Hogy még a megmaradó czéheknél is a czéhi szabályoknak egy része, különösen a tanítványi időnek megszabása, a vándorlási kényszer megszüntetessék, és csak a kézmivességek egy részénél czéhszerűen elrendezett vizsga tartassék meg, minden pártfogoltatás pedig a mesterjog elnyerésében, minden tekintet az illetőnek születésére vagy kötendő házasságára eltávolíttassék.

4-er: Hogy az átmenetel egyik mesterségtől a másikra, egyik helyről hol eddig valaki letelepedve volt, a másikba szabadon történhessék, a nélkül hogy az átmenőnek szüksége volna az utóbbi helyen elébb polgárjogot szerezni.

5-ör: Rokon mesterségek közt a készíthető árukra nézve választó fal ne emeltessék, sőt ugyan azon egyén több rokon mesterséget is üzhessen.

6-or: Mind a polgári jog megszerzése, mind a letelepedésre kívántató kor meghatározottassék, hogy nagyobb tapasztalást, jellemérettséget és ipari fejlődéséget fel lehessen tenni.

7-er: A két nem közt a mesterség üzésére nézve semmi különbség ne tétessék.

8-or: A czéhek hatósági felügyelés alatt álljanak, hogy a visszaélések lábrakapása elháríttassék.

Lásd: Rau II r. 195—196 §. Rottek Lehrbuch des Vernunftrechtes und der Staatswissenschaft IV r. 37 §. Barth Vorlesungen über Nationaloconomie 185—191.

43. §. Az engedélyezési rendszer.

Az engedélyezési rendszer sem mentes kifogásoktól, mert bizonyos, hogy egy nemszakértő hatóságnak igen nehéz megítélni a fogyasztók szükségletért bizo-

nyos iparczikkekre nézve, valamint a folyamodónak képességét, különben is e rendszer igen könnyen ki van téve visszaéléseknek, főleg ha az engedélyadás közjöveldelmek forrásává tétetik.

Az engedélyezési rendszer legfelebb mint lépcsőnkénti átmeneteli mód a czéhrendszertől az iparszabadságra egy időig használtathatik.

Vannak azonban bizonyos iparnemek, melyeknél bizonyos okoknál fogva az engedélyezés fentartása czélszerű lehet, t. i. erkölcsi és közbátorsági tekintetknél fogva mint p. o. a könyv és könyomdászoknál, tovább a helyiség megválasztásánál, hol valamely iparnem műhelye létezik, mivel némely ipari műhely a szomszédok életére, egészségére és vagyonára néha veszélyes lehet, ha tehát valaki oly iparnemet üzni akar, a választandó helyiség szakértők által megvizsgáltassék, és az érdekletteknek is adassék alkalom ellenmondásra.

Lásd : Rottek IV r. 38 §.

44. §. Intézkedések, melyek által az iparszabadság jótékony hatása emeltetik, és a netán abból eredhető bajok elhárítatnak.

E következő intézkedések által emeltetik az iparszabadság jótékony hatása, és eltávolíttatnak a netán abból eredhető bajok :

1-ör Ha a kézmivesek közt szabad ösztársasulások keletkeznek, ezen ösztársasulások melyekbe lépésre senki se kényszeríttessék, a czéhek előnyeit magoknak elsajátíthatják, a nélkül, hogy ezek hátrányai is reájok ragadnának, ezen ösztársasulások a kézmivest azon baj ellen, mely a korlátlan versenyből és abból származik, hogy az egyes iparosok különféle nagyságu tőkével dolgoznak, biztosítják, a mennyiben a társulat közös

raktárt állít fel, melynek számára az egyleti tagok dolgozván élelmöket kereshetik.

2-or Ha a kézmivességek megtanulására ugynevezett kézmivességi szakiskolák állíttatnak fel, hol kiki bármely korban legyen, mind elméletileg, mind gyakorlatilag tanulhatja a kézmivességet, melyet tanulni akar, a nélkül, hogy épen szükséges volna inaskodnia más kézmivesnél, és ha egyéb ipari iskolák és az ipari egyletek által is czélszerű ismeretek terjesztetnek.

3-or Igen jótékony hatással birand, ha a különféle helyeken lévő népesség és az ottan letelepedett kézmivesek számáról statistikai adatok terjesztetnek, hogy így mindenki megítélhesse, vajjon valamely helyen, tekintve a fogyasztóknak kellékét, megtalálhatja-e hihetőséggel élelmét.

4-er Ha czélszerű nevelés által gondosság és előrelátás ébresztetik, melynek következtében az emberek a gondolatlan letelepedéstől és kora házasság kötésétől visszatartoztattatnak. ¹⁾

1. Ha a czéhek megszüntével valahol iparszabadság hozatik be, az igazság azt kívánja, hogy tulajdonosai az ugynevezett gyökeresített iparjogoknak, melyek t. i. valamely telek birtokához kötve, vagy különben pénzzel szereztettek, kármentesíttessenek, egészségi és bátorsági tekintetek pedig kívánják, hogy némely iparnemre a hatóság részéről felügyelés fordíttassék, sőt az azt üzni akarótól a képességnek bebizonyítása is kívántassék, ilyen kézmivesek p. o. a kőmivesek, ácsok, építészek, mészárosok, pékek stb.

Lásd: Kudler-Récsy II r. 111—114 Kautz 85 §. Rau II r. 194 á 198 §. Der Staat III k. 93—104 l.

45. §. Az iparüzőnek elegendő kiképeztetése és előbbre törekvése.

Az iparüzőnek elegendő kiképeztetése, mely egyik feltétel arra, hogy az iparszabadság jótékonynak mutakozzék, előmozdittatik czélszerű oktatás, iparegyletek és ipari kiállítások által.

Az ipari oktatást illetőleg, mindenek előtt már a városi elemi iskolák úgy szervezendők, hogy a leendő iparüzők szelleme kellőleg kifejtessék, és azok a műipari ismeretek alapelveibe beavattassanak, miszerint így a fogékonyság további kiképezésre gerjesztessék, ezen alapismeretek bővebb ismételése az iskolákból kiléptek és munkába beszegődtek számára a vasárnapi iskolák szolgálnak, továbbá részint általánosabb ipari míveltségnek az iparüzők közti terjesztésére, részint valamely kitűzött ipari szakban kiképezésre alkalmat nyújtanak a főnebb említett kézművességi szakiskolák, a reáliskolák, felsőbb polgáriskolák és az ipari tanodák élén álló összműtanintézetek. ¹⁾

A czélszerű ipari kiképeztetés által az iparos előtt több keresetforrás mintegy önkényt nyílik, és az iparosok közt a jótekonny verseny előmozdittatik.

A műiparüzőnek előbbre törekvését az által is lehet előmozdítani, ha érdemes iparüzők különös kitüntetésekben részesíttetnek, ezek kétfélék lehetnek; t. i. 1-ör tiszteletbeliek, ezek oly esetben alkalmazhatók, midőn az iparüző a maga igyekezetében nem annyira a maga nyereségét, mint az országnak javát tartotta szemé előtt, és nyilvános megdicséérésében, érdemérem kiosztásában s a t. állanak, ilyen tiszteltetéseknel különösen a nép gondolkozásmódjára kell tekinteni, 2-or pénzbeliek, ezeknek akkor lehet főleg helye, hogy ha valamely találmány pénzbeli áldozattal volt összekötve, vagy az igyekező műiparos viszonyainál fogva pénzbeli segítségre szorul, a jutalom néha a találmányi kiváltságban állhat.

Igen jótekonnyan hat a műipar emelésére, ha egyes fiatal iparosoknak utazási ösztöndíjak adatnak, hogy t. i. a nevezetesebb külföldi iparhelyeket, gyárakat, világkiállításokat meglátogathassák, hol különféle tapasztalásokat gyűjthetnek, az áruk készítésében a leghasznosabb fortélyokat megtanulhatják, és a különféle nem-

zetek szükségleteivel is ismerkedhetnek, melyekhez aztán munkáikat alkalmazhatják.

1. Azon tudományok közt, melyek a leendő iparosnak különösen hasznosak, kiváló szerepet játszanak a vegytan, számtan, physika, géptan, ezekben tehát a különféle iskolák minémúsége szerint hol nagyobb, hol kisebb kiterjedésben, de mindig czélszerű és a gyakorlatra irányzott oktatás adandó; azonkívül a leendő iparüzőre nézve a rajzbani oktatás is elkerülhetlenül szükséges, mert a rajzbani jártasság nagy befolyással bír az iparüző ízlésére és portékáinak csinos és különféle alakbani előállítására, különösen a minta és építési rajzok nagyon fontosak. A művészi érzület terjesztésére a muzeumok és műcsarnokok is igen jótékony hatással bírnak.

Lásd: Rau II r. 21, 220—224 §. Der Staat III k. 143—144 §. Kudler-Récsy II r. 125—129—130 §. §. Say II r. 12 fejt. 29—34 §.

46. §. Az iparegyletek.

A műipar kifejlődését előmozdító eszközök közé tartoznak az iparegyletek is, melyeket szakértők az ipar gyámolítása végett alapítanak, ily egyletek a felolvasásaik által, melyeket időszakonként az egylet helyiségeiben a műipar mindenféle tárgyai felett tartanak, iparhirlapok és hasznos könyveknek kiadása, a műipar körébe vágó pályakérdések (főleg oly tárgyakra nézve, melyekben eddig a honi műipar hátramaradt) kitűzése, némely tagjainak utaztatása, valamint a honi és külföldi műiparra vonatkozó különféle adatok gyűjtése által a műiparosok értelmisége átaljában és szakképzettségének előmozdítására, és a kívánt javítások terjedésére jótékony befolyással bírnak. Ily egyletek még műipari iskolák, hol azok hiányzanak, felállítására is fordíthatják gondjaikat, és az ipar érdekeit a kormány előtt is némileg képviselhetik, és előmozdíthatják.

Lásd: Rau II r. 225 §. Kautz 85 §.

47. §. Az iparkiállítások.

A műiparnak magasabb fokra emelésére nagy befolyással is bír az időszakonként elrendezett műipari kiállítás, melyben mintegy egyesülési pontban az ország iparos munkájának eredményét át lehet tekinteni, az ilyen kiállításokban a műiparüző ipartársai ügyessége és haladása felett magának közelebb tudomást szerezhet, mi által nagyobb igyekezetre, és előbbre törekvésre buzdítatik, tovább a különféle gépeknek műszereknek és félégyártmányoknak, melyekre a munkáiban szüksége van, legügyesebb és legolcsóbb készítőivel, valamint a közönség izlésével és igényeivel ismerkedik, és alkalmat nyer a maga készítményeit és azok árát az utóbbinak tudomására juttatni, és azáltal azoknak tán nagyobb elkelést szerezhetni.

Vége az ilyen iparkiállítások a honi műipar fejlődési állapotját megismertetvén a közönséggel a honi műipar ellen ne tán divatozó előítéletek legyőzésére szolgálhatnak.

Még jelentékenyebb befolyással bírnak az ugynevezett világkiállítások, melyeken minden nemzetnek ipartermelvényei szemléletre kirakatnak, ezek az internationalis kereskedést nagyon előmozdítják, és a honi termeszterményeknek külföldön is nagyobb elkelést szereznek.

Iparkiállításra czélszerű időt és helyet kell választani, sokszor e tekintetben különös épület lesz előállítandó.

Az igyekezet emelésére nagyon jótékonyan hathat, ha a kirakott művek részrehajhatlan szakbiróság által megbíráltatnak, és a kitünőbb művek készítői nyilván megjutalmaztatnak.

48. §. Intézkedések arra, hogy a műiparnál a szükséges productiverők és tőkék ne hiányozzanak.

Hogy a műiparnál a szükséges productiv erők és tőkék ne hiányozzanak, ugyanazon intézkedések szükségesek, melyek e tekintetben a mezei gazdaságnál kívántatnak, és melyek főnebb a II-ik rész 15, 16 §-ban említettetek.

Azonkívül még különösen a munkaerő hiányának eltávolítására nézve kívántatik, hogy az ipari munkások illő becsben tartassanak, és állásuk politikailag is méltányoltassék, mert csak ott hol ez történik, virágozhatik fel a műipar, nem pedig oly országban, hol tán még a hűbéri rendszerből eredő előítéleteknél fogva a műiparos osztály lenézetik, és csak a földbirtokosok és tán még a jogtudósok tartatnak tiszteletben, mi csak a jogi pályára szerfeletti tolakodást vonja maga után a valódi productiv foglalkozások kárára, a munkás osztálynak kellő megbecslése első lépés arra, hogy az ország nemzetgazdasági állapotja előbbre haladjon — mint ezt leginkább Északamerikában és Angolország-nak példája tanusítja.

Ezenkívül a műiparüző munkásokbani hiány eltávolítására szükséges, hogy idegen munkások ki ne zárassanak, és letelepedésükben vallásuk miatt vagy más okból ne gátoltassanak, vagy a vallásuk szabad gyakorlatábani háborgatásuk miatt kivándorlásra ne indíttassanak,

A szükséges tőke kaphatására a különféle hitelintézeteken és a hitel szilárd lábra állításán kívül igen jó hatással birnak a népbankok, és az ipargyámolitási pénztárak, melyekből szorultságban lévő kisebb iparosoknak kamat nélkül pénz adatik kölcsön¹⁾, ellenben

a tőkék kölcsönkaphatását nehezíti a nagy államadós-
ság, mert ez a pénzt magához vonja.

Lásd: Rau 2 r. 20—22 §. Der Staat III k. 146 §. Kudler-
Récsi II r. 131—134 §.

49. §. A nagyobb szerű gyáraknak köl-
csönzés által gyámolítása az állam ré-
széről.

Némely jelentékeny gyár felállíthatására nagyobb
pénzmennyiség kívántatik, mely a vállalkozónak gyak-
ran hiányzik, de nem ritkán egy már jó menetben lévő
gyártásnak folytatása ugyan azon okból megakad; itt
tehát kérdés támad, hogy kelljen e az államnak oly
esetekben pénzbeli segítséget nyújtani? e kérdést ille-
tőleg nem szenved kétséget, hogy arról szó sem lehet,
hogy az állam a polgárok által adó útján fizetett pénzt
kétséges foganatu vállalatok rendes támogatására for-
ditani köteles legyen, eleget tévén az állam e részben
kötelességének, ha jó törvények és pénzkölcsönző in-
tézetek életbeléptetése által a pénz kölcsön kaphatását
könnyíti; azonban két esetben még is valamely nagyobb-
szerű iparágnak az állam részéről kölcsönzés általi
gyámolítása helyeselhető: t. i. 1-ör: Ha valamely eddig
sikerrel üzőtt iparágnak mulólagos körülmények miatt
megakadása félfhető, melyet a kölcsönzés által elkerül-
hetni. 2-or: Ha egészen új vállalat melynek szerencsés
lábrakapása jövőben bizonyosan reménylhető, hozatik
be, és egyedül a vállalat újdonsága az oka, hogy a vál-
lalkozó magánosoknál bizodalmat és hitelt nem talál.

Magától értetődik egyébiránt, hogy az állam a
kölcsönzésben részesülendő személy körül óvatos le-
gyen, és hogy mindenesetre veszendő gyárosnak, vagy
a mostani viszonyokra még nem alkalmazható vállalat-
nak gyámolitást ne nyújtson.

Lásd: Rau II r. 226—227 §. Say VII fej. 26 fej. 7—8 §.

50. §. A műipari áruk elkelése.

A műipari áruknak nagyobb kelet szereztetik részint az áruk tulajdonságai, részint azok olcsósága által.

Az áruk tulajdonságai, melyek azok keletét előmozditják, a belső jóság és külső csin, ezen tulajdonságok a műiparüzők ügyességétől, és a nyers anyagnak, melyet feldolgoznak, jóságától függnék.

A műipari áruknak olcsósága függ a műiparhoz kívántató termelési költségektől, ezen termelési költségek nagyságára pedig kiválólág befolyással birnak a műiparüző által fizetett adók, a tán küldföldről szerzett nyers anyagtól fizetett bevitelvám, és az általa segédmunkásainak fizetett munkabér nagysága, a divatozó kamatláb, a szállítási eszközök minősége és a szállításnak ára; a hely hol a gyártás üzetik, és a gyári épület minémüése, végre a gépek használata és a munkafelosztás alkalmazása.

Lásd: Say II r. 12 fej. 25—28 §.

51. §. A műiparüző által fizetendő adók, kivitelvámok, a behozott nyers anyagoktól fizetett bevitelvámok, a munkabér és a kamatláb nagysága, és a szállítási eszközök minősége és ára.

A műiparra kivetett adók, valamint a kiviteli vámok, melyek tán pénzügyi szempontból vétetnek, és a behozott nyers anyagoktól fizetett beviteli vámok nagysága nagy hatással birnak a gyártmányok árára, tehát azok elkelésére, minél nagyobbak ezen adók és az említett vámok, annál inkább felrug a gyártmányoknak ára, mi által a belföldi gyárosokra nézve nehezitetik a verseny idegen gyárosokkal, főleg külföldi piaczon.

Minthogy különféle gyártásokban só is szükségeltetik, azért a só ára valamint a földmivelésre, úgy a műiparra nézve nem közömbös, minél fogva igen kívánatos, hogy a gyári só olcsó áron kapható legyen.

A gyári munkásoknak fizetett munkabér nagysága is bir befolyással a gyártermények árára; valamint egy részről kívánatos, hogy a gyári munkásoknak bére ne legyen igen csekély, hanem legalább akkora, milyen az ugynevezett természeti munkabérnek megfelel, úgy más részről tagadhatatlan, hogy a gyári munkásoknak tulságosan felcsigázott munkabére káros hatással bir, mert a gyárterményeket drágítván, azoknak elkelését főleg külföldön csökkenti.¹⁾

Az országban divatozó kamatláb is nagy befolyással bir a gyártermények árára és azok elkelésére, oly országban, hol nagy a kamatláb, az iparüzőnek kedvezőtlen állása van, mert a nagy kamatláb által nehezítve van neki a versenyzés mind a belföldön, mind a külföldön kisebb kamatlábbal bíró országok gyárosaival.

Végre a szállítási eszközök nagyobb vagy kisebb könnyűsége és olcsósága is igen nagy befolyással bir, valamint a nyers termények, úgy a műipari czikkek árára és külföldre szállíthatására, oly országban, melyben a vitelbér a vasutakon magasabb mint más országokban, nehezítve van a kivitel.

1. A munkabérnek mérsékeltisége függ 1-ör a munkások elegendő számától, mind az tehát, mi azon számot tetemesen kevesbiti, p. o. nagy ujjenezosások, háboruk, nagy kivándorlások vagy a külföldi munkásoknak kizárása emeli a munkabért; 2-or az életmódtól, melyhez szokva vannak valamely ország munkásai, minél takarékosabb az, annál mérséklettebb lehet a munkabér; 3-or az első életszükségletek árától.

Lásd: Mill III könyv 25 fej. 1—5 §. Der Staat III k. 72—73 §. Kudler-Récsy II r. 230 §. Say V r. 5 fej. 9—10 §.

52. §. A helynek hol valamely gyártás üzetik, és az épületnek befolyása a gyártmányok árára.

A hely, hol valamely gyár felállítatott, nagy befolyással bír a gyártmányok árára, azért épen nem közböbs, hol állittatik fel valamely gyár.

Általános szabályként azt lehet állítani, hogy a vidéki helyek mezővárosok faluk rendszerint alkalmasabb helyül szolgálnak a gyárak felállítására, főleg ha azok erdők vagy folyók mellett léteznek, mert a nyers anyag, különféle égetési szerek, jó víz ott inkább szomszédságban vannak, az életmód is olcsóbb, tehát a munkások kisebb munkadíjjal is megelégedhetnek, mint a nagy városokban, hol az élelmi szerek drágasága és a sok mulatságai alkalom miatt a munkások nagyobb munkadíjt igénylenek, a munkadíjnak különbözése főleg ott jó tekintetbe, hol igen sok munkás foglalkodtatik.

De ezen szabály néha kivételt szenved, mert oly gyárak, melyeknél a tökéletes portéka előállítására több különböző foglalkozás szövetkezése és egymásnak kezére dolgozása szükséges p. o. melyek nagybecsü órákat készítenek, melyeknél különféle kézművesek és értelmes emberek hozzájárulása szükséges, és olyanok, melyek a feldolgozandó anyagokat nagyobb mennyiségben csak a városokban találják, vagy melyeknek gyártmányai leginkább a nagyobb városok lakosai által fogyasztatnak, előnyösebben állittatnak fel nagyobb városokban. Szintén történhetik, hogy nagyobb város alkalmasabb helyül szolgál gyárnak, ha ott nagyobb alkalom elkelésre, vagy kikötő létezik, melyből a gyártmányok külföldre könnyen szállittathatnak, vagy ha a munkásokat kik nagy városokbani lakáshoz

szoktak, hogy a vidékre költözködjenek, csak szerfelett emelt bérrel lehetne reá birni.

Az épületnek, melyben a gyártás üzetik, minősége is befolyással bir a gyártmányok árára, a gyártási czélokra szánt építkezéseknél a czélszerűségen kívül a közegészségi és a tűzveszély elleni biztonsági szempontból ki kell indulni, de a felesleges pompát, mely nagy tőkét igényel, kerülni kell; a gyári épületek tulságos pompával előállítása sokszor már valamely gyár kora megbukásának főoka volt.

Lásd: Kudler-Récsy II r. 93 és 135 §§. Say II. r. 9 fej. és 11 fej. 11—17 §. és 12 fej. 5—9 §§.

53. §. A gépek hatása a műiparnál.

A gépek alkalmazása legjótékonyabb hatással bir a műiparnál, mert a gépek az emberi munkaerőt mintegy sokszorozván, az ipari készítményeknek kevesebb emberi munka közbenjötte mellett nagyobb tömegekben előállítását lehetségesítik, és a termelést gyorsítják, annálfogva a termelési költségeket alábbszállítják; a gépek tehát szaporítják az ipari készítményeket, és azokat olcsóbbakká teszik, és az által a fogyasztóra nézve azok megszerezhetőségét könnyítik, de a portékák csínosságára és egyformaságára is igen nagy befolyással birnak, a gépek segítségével lehet a természet erőit, t. i. a gőz, szél erőit használni, és az emberek javára kiaknázni, mi által az emberek igen terhes egészségtelen munkáktól megszabadulnak, a gépek mellett pedig a gyermekkorban lévők, vakok, siketnémák is nyerhetnek foglalkozást.

A gépekkeli termelés behozatala által a nemzeti vagyon mind használati értékére, mind csereértékére nézve gyarapodik, az utolsó főleg nagy külkereskedés mellett fog történni.

A gépek ezen előnyeik daczára még sem hiányoztak államgazdászati írók, kik azt állították, hogy a gépeknek behozatala csaknem több hátránnyal bír, mint előnnyel, és pedig azért, mert a gépek behozatala következtében sok munkás megfosztatik munkájától és élelme keresetétől, és e miatt inségbe és nyomorba ejtetik, mi a közbátorságra nézve is veszélyes lehet, ez imitt amott a communisticus és socialisticus tanok terjedésére adott alkalmat, továbbá hogy a gépek a gyárakbani behozatása által a kézművesek egészen túlszárnyaltatván tönkre tétetnek, a gyári segédmunkások pedig a gyári tulajdonosoktól igen terhes függésbe hozatnak, és hogy ennek következtében a javaknak kevés kézben, t. i. a csekély számu gyáritulajdonosok kezeiben összpontosulása eszközöltetik, és az által a gazdagok és szegények közti üreg mind inkább tágasbul. ¹⁾

Mi a gépeknek ezen felhozott hátrányait illeti, tagadni nem lehet, hogy ezen hátrányok imitt amott, hol nagyobb hol kisebb kiterjedésben mutatkoztak, mindazáltal nem állithatni, hogy azok a gépekből eredő előnyöknél túlnyomóssággal bírnak. Mert mi az elsőt illeti, tagadni ugyan nem lehet, hogy a gépek behozatala által néha sok gyári munkás, sőt kézműves foglalkozásától megfosztatik, de azért nem volna czélszerű a gépek behozatásából eredő nagy hasznot feláldozni, mert a munkától megfosztás többnyire csak mulólagos, mint-hogy egyik iparnemnek a gépek általi emelése más iparnemnek emelését vonja maga után, minek következtében a munkás munkaerőit könnyen más iparnemre fordíthatja; nem ritkán pedig ugyanazon iparnemnél, hol gépek hozattak be, későbbben megint több munkás nyer alkalmazást, mert az áruknak a gépek behozatala által eszközöltött nagyobb olcsósága következtében azok fogyasztása tehát termelése rendkívülig gyarapodik, mi megint több munkás alkalmazását teszi szükségessé, például szolgálhatnak erre Angolországban a gyapju-

szövetgyárak, melyekben mióta gépek alkalmaztatnak, több munkás foglalkodtatik mint előbb, ide járul, hogy a gépek készítésénél is sokan nyernek foglalkozást, és a kézmivesek javításokra nélkülözhetlenek maradnak mindig.

Egyébiránt ezen mulólagos bajon, hogy a gépek által némely munkások megfosztatnak munkájoktól, a kormány is némileg segíthet, ha t. i. gondoskodik, hogy ilyen munkások addig is, míg vagy az elébbi, vagy hasonló munkához nyúlhatnak, valamely állammunkánál nyerjenek foglalkozást, és az által élelmöket kereseshesek; de a gépek behozatalának tilalmazása által czélt érni nem lehet, mert külföldön a gépek behozatalát az által nem gátolhatni, a tilalom következése tehát csak a honi gyártmányoknak a külföldiekkel versenyzésre képtelensége, és e miatt mind a bel-, mind a külföldi piaczokból a külföldiek általi kiszorítása volna, mi által a munkások még azon munkától is, melyet különben a gépek mellett találnak vala, megfosztatnának.

1. A gépeknek ellenei közé tartoznak többek közt Montesquieu, Sismondi is, és a socialisticus írók egyáltaljában, sőt a híres angol nemzetgazdász Mill, ki ugyan nem ellenzi a gépek behozatását de aggodalmat fejez ki, 1 könyv 6 fej. 2, 3 §§. az íránt vajjon azon előny, mely onnét ered, hogy a gépek által készített áruk olcsóbbak, és tehát nagyobb elkelést találnak, nem ellensúlyoztatik e gyakran azon hátrány által, hogy azon árukra nézve, melyeket a gépek behozatása által keresetüktől megfosztott munkások előbb fogyasztotak, a kereset csökken.

Lásd: Rau I r. 126 és 400—404 §. Kudler-Récsy I r. 101. II r. 136—137 §§. Kautz 82 §. Rössler 19 §. Mich. Chevalier Cours d' économie politique Tome I. 4—6ceme leçon— Rottek IV r. 39 §. Say 8 r. 18 fej. Barth Vorlesungen über Nationaleconomie 57—74 l. Mangold 36 §.

54. §. Folytatás.

Mi a gépeknek felhozott második hátrányát illeti, hogy t. i. általok a munkás igen terhes függésbe jön a gyártulajdonostól, és a javaknak kevés kézbani össz-

pontosulása eszközöltetik, egy részről tagadni nem lehet, hogy ezen tünemény imitt amott szintén mutatkozik, mindazáltal más részről bizonyos, hogy ez korán sem elválhatlan következménye a nagy tömegekbeni termelésnek, mely a gépek alkalmazásának közvetlen hatása, és mely csak jótékony eredményü, hanem következése más viszonyoknak, melyek a munkabér nagyságára kedvezőtlen befolyással bírnak, ilyenek: hogy a tőkék már ez előtt is igen aránytalanul voltak felosztva, hogy a munkások száma tán szerfölött nagy, és hogy azok csekély miveltséggel bírnak, minélfogva jobb állapotra fel sem vergődhetnek, e bajon tehát némileg az segít, ha oly viszonyok hozatnak létre, melyek a munkabér nagyságára kedvezőbb befolyást gyakorolnak, (mire a segédmunkások is, a mennyiben némileg hatalmukban áll előrelátásuk által túlszaporodásuk ellen működni, hathatnak); továbbá ha a munkásosztályok közt nagyobb miveltség terjesztetik, és nekik tőketakargatásra különféle intézetek (takarékpénztárak) által alkalom nyújtatik, különösen ha az össztársasulási szellem előmozdittatik, melynek következtében a munkások és kisebb tőkepénzesek közt létrejött társasulás által az egyesnek nagy tőkéje ellen jótékony ellensúly képeztetik, és végtére, ha az erkölcsi miveltség nagyobb terjedésével a gyártulajdonosok közt a vastag önzés helyett a méltányosság szelleme munkásaik irányában mind inkább lábra kap: egyébiránt a nemzetgazdasági tudomány nagyobb haladásától várhatni, hogy a legczélszerűbb utak fognak felfedeztetni, melyek által a javaknak arányosabb felosztása még a gépek használata mellett is eszközölhető. ¹⁾

1. A gépekre nézve valódi anyaországnak tekintethetik Angolország, mely a gépek tökéletesebb minémiségére nézve az első helyet foglalja, és más országoknak mintául szolgálhat, de Angolország bir is nagy mennyiségben kőszén és vasat, mely két anyag szükséges feltétel a géperő nagyobb terjedelemben alkal-

mazhatásának, a tökéletes gépeinek köszönheti Angolország a többségét a gyapjufonásra nézve minden más nemzetek felett, az elterjedő vasuthálózatait, és a kiterjedt gőzhajózását.

Lásd: Kudler-Récsy II r. 138—144 §. Kautz 82, 83 §§. Der Staat III k. 97—72 l.

55. §. A módok, melyek által az államhatalom befolyást gyakorolhat az iparczik-
kek elkelésére,

Az államhatalom befolyást gyakorolhat az iparczikkeknek belföldön elkelésére a külföldi iparczikkek behozatása ellen felállított védvámok, (védvámi rendszer) vagy azok behozatalának tökéletes tilalmazása által, (tilalmazási rendszer) azoknak a külföldön elkelésére pedig befolyást gyakorolhat kiviteli jutalmak és kereskedési szerződések által, azonkívül mind belföldön, mind külföldön iparszabályzatok és bírálatok által.

A honi gyártmányoknak külföldön elkelésére az is birhat jótékony befolyással, ha a kormányok a consulaik által főleg kik tengeren tuli vidékeken alkalmazva vannak, az ottani vidékek kellei felett magoknak tudomást szereznek, mely azután az iparüzőkkel közöltetik, hogy ezek az új vásárpiazzokat, és az eddigiek változását ismerjék, és áruiknak szükség esetében tán mustrák elküldése által ott bemenetelt szerez-hessenek.

56. §. A védvámok fogalma, és a hátrán-
nyok, melyek a védvámi rendszernek tu-
lajdonittatnak.

A védvám azon vámi illeték, mely a külföldi ipari czikkektől vétetik azon alkalommal, midőn azok az országba hozatnak, azon célból, hogy azon ipari cik-

kek ára emeltessék, és így a honi műiparos képes legyen a külföldivel a versenyzést kiállani.

Smith Ádám iskolája, mely a nemzetek közti szabad kereskedést pártolja, a védvámokat károsaknak nyilatkoztatja, és pedig a következő okoknál fogva:

1-ör Mert a védvámok a fogyasztókat akadályozzák, miszerint a nekik szükséges ipari cikkekkel magokat legjobban és legolcsóbban ellássák, a védvámok tehát a honi gyárosoknak a fogyasztók ellenében mintegy egyedáruságot adnak.

2-or Mert a honi gyárosok a védvámok által a külföldiekkeli versenyzés ellen biztosittatván, minden ösztöntől tökéletesebb gyártmányokat állítani elő megfeszítenek, miből a honi műipar hátramaradása és a külföldi piaczkoni versenyzésre képtelensége következik.

3-or Mert a védvámok a dugárusságot előmozdítván az erkölcsiségre is káros hatással vannak.

4-er Mert a védvámok következtében némely gyártás mesterséges módon az országban lábra kap ugyan, de ez az összes termelés rovására történik, mert az által a tőkék és munkaerő más tán hasznosabb termelésektől elvonatván, kevésbé előnyös csatornába vezettetnek.

5-ör Mert a védvámok a nemzetek közt irigységet, ellenségeskedést táplálnak, és visszatorlásra is adnak alkalmat; ellenben a szabad kereskedés a nemzetek közt a barátságos viszonyokat előmozdítja, és a természeti törvényen alapszik, mely szerint különféle országok különféle adományokkal, és az egyes nemzetek különféle hajlamokkal és tehetségekkel vannak ellátva, tehát termékeik kicserélésére utalva, a nemzetek közti szabad kereskedés az internationalis munkafelosztást előmozdítja, mely az összes emberi nemre jótékony befolyással bír. ¹⁾

A tökéletes tilalmazási rendszer még károsabbnak állíthatatik, mint a védvámi rendszer, mert a főnebb

említett hátrányok a tökéletes tilalmazásnál még nagyobb mértékben állanak be, mint a védvámi rendszernél.

1. Smith Ádám csak két esetben ad helyet a védvámoknak: 1-ör Ha valamely iparkészítmény a közbátorságra nézve szükséges, mint p. o. a löpor vagy fegyverek, és védvámok nélkül azon iparcikk gyártása lábra nem kaphatna, mert eszélytelen volna ilyen cikkek megszerzésére nézve a külföldről függni. 2-or Ha a honban előállított valamely iparcikk accisának, azaz fogyasztási adónak van akár termelésénél, akár a vásárra átmenetelénél alá vetve, mert különben a versenyzést azonnemű külföldi cikkekkel, mik tán attól mentesek, ki nem állhatná.

Smith iskolájához leginkább az angol írók tartoznak, a német államgazdászati írók sokáig feltétlenül hódoltak neki, csak mióta újabb időben Liszt Fridrik erőiesen sikra szált a korlátlan verseny ellen, és Smithnek tekintélyét e tárgyban némileg meg-ingatta, tértek el többen a Smith korlátlan szabad verseny rendszerétől.

Lásd: Smith Ádám IV könyv 2, 3 és 8 f. j. Say IV r. 14, 15 fej. Rau II r. 205 és 293—295 §. Kautz 88 §. Mill V könyv 10 fej. 1 §. Kudler-Récsi II r. 150—151 és 197—203 §. Der Staat II r. 121—132 l. és 382—291 l. Rössler 112 §. Barth 212—215 l.

57. §. A védvámrendszer mellett felhó- zott érvek.

Ellenben a védvámi rendszer mellett annak pártolói által, kik közt újabb időben legkitünőbbek Liszt Fridrik és az amerikai Carey, e következő érvek hozatnak fel.

1-ör A műipar léte a nemzetgazdaságban annyira fontos, hogy annak keletkezését nem lehet csupán a véletlenre bízni, hanem annak lábrakapására és felvirágoztatására az államnak intézkedése t. i. védvám szükséges, mert csak ennek védszárnyai alatt lehetséges némely iparnemnek meghonosulása, csak védvám által biztosíttatnak a honi gyárosok, hogy valamely vállá-

latnál tőkeiket el nem vesztegetik, és életcéljukat el nem tévesztik.

2-or A védvámok által sok eddig parlagon heverő szellemi és közönséges munkaerő tevékenységre ébresztetik, sok eddig használatlan javak p. o. fa kőszén s a t. alkalmazást kapnak, végre sok nyers anyag, melylyel az ország tán bőven el van látva, és mely ha a körülmények miatt külföldre nem szállíttathatott volna, minek folytán értékkel sem bírván jövőben nem is természetett volna, értéket nyer, mi által a földmivelés gyarapodik.

3-or Minden nemzetnek szivének kell feküdni, hogy a neki szükséges müipari czikkekre nézve productiv erőt azaz képességet ilyeneket előállítani nyerjen, és ezen képesség megszerzése által más nemzetektől ezen iparczikkekre nézve függetlenné és önállóvá tétessék, ez pedig sokszor csak védvám által lehetséges (Liszt.)

4-er A nemzetgazdászatanban fősulyt kell arra fektetni, hogy a foglalkozások sokfélesége (t. i. földmivelés és müipar) ugyanazon országban létezzék, és ezen foglalkozások lehetőségig egymáshoz közel legyenek, miszerint ezek egymással könnyen kicserélhessék termékeiket, és ezeknek eladásánál a szállítási költségeket (melyek némileg adóhoz hasonlitanak) megtakarítsák. (Carey.)

5-ör Ellenben oly országban, mely csupán földmivelést üz, hiányzanak a nagyobb városok, melyekben a földmivelésre szükséges és jobb trágya állittatik elő, a talaj maga is mind inkább kimerül, és elébb utóbb oda kerül a dolog hogy kivitelre való termékek nemléte miatt embereket kell kiszállítani, azaz elegendő kereseti források nemtalálása miatt nagy kivándorlásoknak kell történni, ily országban a telkek értéke nagyon alább száll. (Carey)

6-or A korlátlan kereskedési szabadság akkor volna helyeselhető, ha a nemzetek a miveltség és az

ipari fejlődés egyenlő fokán állanának, de minthogy ez másként van, annál fogva az ezekben előbbre haladt nemzet a kereskedési szabadságnál a többi ipari suprematiája alá hozná, és minden ipar keletkezését örökké elnyomná; (miként ezt Angolország Portugallia irányában tett) nem marad tehát más hátra, mint a gyengébb ipart az előbbre haladt nemzetek ipari concurrentiája ellen védvám által védeni. (Liszt)

7-er A szabad kereskedést pártoló iskolának azon állítása: hogy a fogyasztók ott vegyék szükségleteiket, hol azokat legolcsóbban kapják, nem helyes, mert az egyéni és nemzeti érdekek különböznek egymástól, ez utóbbiaknak pedig elsőbbséget kell adni.

8-or A szabad kereskedési iskola igen cosmopolitikus szempontból indul ki, és a világnak minden népeit mintegy egy családnak tekinti, melyben mit sem nyom, akár egyik családtag nyer, akár vesz, csak az emberiség összes érdeke tartatván szem előtt, holott a nemzetek érdekei egymástól nagyon különböznek, és a nemzetek közt nem is áll fenn örökös béke, és egyetértés, melynél előbb lehetne helye a korlátlan kereskedésnek, hanem gyakran háborúk által a barátságos közlekedés félben van szakítva, ezen félbenszakítás oly nemzetre nézve, mely bizonyos szükséges cikkeket, hadi szereket más nemzetektől venni szokott, nagyon károssá válhatik. (Liszt)

9-er A czélszerűen felállított védvám által egyes idegenek édesgettetnek, hogy az országba bevándoroljanak, és gyárat felállítsanak.

10-er Végre hivatkozás történik arra, hogy Francia-, Angol-, Porosz- és Oroszországban a műipar a védvámok szárnyai alatt emelkedett és felvirágzott.

Lásd: ezen érvek elősorolására nézve Rau II. r. 206—213 §. Kudler-Récsy II. r. 155—156 és 198—203 §. Rottek IV. r. 42 §. Kautz 87 §. Rössler 112 §. Glazer Über die Bedeutung der Industrie und Nothwendigkeit der Schutzzollmassregeln 184 §. Barth 165—176 és 215—218 l. Say IV. r. 18 fej.

58. §. E r e d m é n y e z e k b ől.

Összehasonlítván és megfontolván mind a külkereskedés szabadsága, mind a védvámi rendszer mellett harczoló érveket, azon eredményre jutunk, hogy azon kérdést: vajjon a kereskedési szabadság vagy a védvámrendszer érdemel-e elsőbbséget? nem általjában, hanem csak tekintve az egyes ország gazdasági mívelési állapotját, különösen az egyes iparnemek fejlődési fokát, az ország adó és tőke viszonyait, és minden körülményeit lehet eldönteni.

Ezeket tekintetbe vevén következő szabályokat lehet felállítani:

1-ör Ha valamely nemzet még egészen miveletlen, vagy a miveltség igen alanti fokon áll, melynél tehát még a földmivelés sem fejlődött ki kellőleg, az esetben azon nemzet gazdasági érdeke leginkább a teljes kereskedési szabadság által mozdittatik elő, mert annak gyakoriabb érintkezése miveltebb nemzetekkel a miveltség terjesztésére, és a létező productiv erők hasznosítására, termelékei értékesítésére legjótékonyabb befolyással bír.

2-ör Ha valamely nemzet már a gazdasági míveltségben előbbre kezd haladni, és keletkező műiparral bír, ennek ezen stadiumban más nemzetek megedzett és előbbre haladt műiparának versenyzése ellen védvám általi védelme helyeselhető, mert minden keletkező műiparnak amugy is nehézségekkel s gyakran veszteségekkel kell küzdeni, ¹⁾ melyek miatt szabad versenyzés mellett más nemzetekkel az soha lábra nem kaphatna, főleg ha már az országok közt jó közlekedési eszközök léteznek.

3-ör De azért e stadiumban sincs helyén az általános védvám minden külföldi iparczik ellen, hanem minden egyes iparnemnél a helybeli és idői viszonyai szerint megvizsgálandó: vajjon szükséges e azt véd-

vám által gyámolítani, vagy nem; t. i. a védvám csak oly iparnemnél lesz helyeselhető, melynek a honbani lábrakapása igen óhajtható, p. o. néha a vasiparnál, (már a vasbányák és a földmivelés tekintetéből is,) és melynek lábrakapásának némely feltételei p. o. a nyers anyagnak léte, a nemzetnek hajlamai, a kívántató tőkék, ügyesség és elegendő fogyasztók nem hiányzanak.

4-er A védvám nem minden árura nézve, melynek védelme szükségesnek tartatik, egyforma nagyságban alkalmaztassék, hanem csak annyiban a mennyiben azt az egyes árunak a külföldi verseny ellen biztosítása kíván, azért azon szabály, mely a védvámot minden portékára nézve annak ára bizonyos százalékaiban egyformán meghatározná, nem volna helyeselhető. ²⁾

5-ör A védvám minden esetre mérsékelt legyen, mert magas védvám azonkívül, hogy csempészkedésre és visszatorlásra ad alkalmat, a honi műiparüzők előbbre törekvését is elfojtja; ha pedig bizonyos, hogy valamely iparág a külföldi versenyzés elleni védelme csak szerfelett nagy védvám mellett lehetséges, akkor világos, hogy a külföld azon iparág áruczikkei előállítására nézve sokkal több előny birtokában van, mint a belföld, tehát nem csak nem hasznos, hanem inkább káros azon iparágnak mesterséges gyámolítása és üvegházi növénykenti életben tartása által a fogyasztó honpolgárokat tartós nagy áldozatokra kötelezni, hanem czélszerűebb akkor a védvámval felhagyni.

1. Ilyen nehézségek, melyekkel a kezdő műiparnak sokszor küzdenie kell, a tőkének drágasága, az adórendszernek viszonyai, a műiparüzők csekélyebb ügyessége, előítéletek a honi műipar ellen.

2. Azon pillanatnyi kís áldozat, melyet a polgárok az által hoznak, hogy a védvám miatt némely iparczikket drágábban venni kénytelenítettnek, hasonlít némileg nevelési költségekhez, melyek által valaki az egész életére productiv erőket nyer.

3. A helyes mérték a védvámok nagyságának eltávolítására az úgyvevezett differentialis vámok ajánltattak, ezek t. i. akkora vámilletékekben állanak, mekkora a különbség a külföldi portéka ára és a belföldi portéka azon ára közt, melynek léte mellett a belföldi iparos még fennállhat.

59. §. Folytatás.

6-or Csupán fényüzési czikkekre is hasznosan alkalmaztatik a védvám, főleg ha az ország szegény, és a fényüzésnek kevesbülése kívánatos, kétséget se szenvedvén, hogy a külföldi czikkekkal divatozó fényüzés kártékonyabb mint az mely belföldi czikkeket fogyaszt.

7-er Az átmenet a védvámrendszertől a kereskedési szabadságra soha se történjék rögtön, mert ez nagy megrázkodtatásokat és tökeveszteségeket szülne, hanem fokenként a védvám azon arányban mérsékeltessek, mely arányban a belföldi ipar előbbre halad, czélszerű is lesz az iparosokat ezen átmenetelre lassanként készíteni, azt tehát némileg előre kihirdetni. A védvám egészen megszüntetésére pedig kedvező időpont választassék, melyben anyagi jólét uralkodik. ¹⁾ ²⁾

8-or Csekélyebb kiterjedésű országokban, hol a védvámi intézkedések aránylag sok költséggel és nehézséggel járnának, a védvámi rendszer szinte nem foganatosítható, ily államok legjobban cselekednek, ha több más kisebb állammal vámegyletbe lépnek, melynek folytán egymás közt szabad kereskedési rendszert követnek, külföld ellenében pedig védelem céljából vámegyletet képeznek, mint ez ennekelőtte Németországban történt.

9-er Ha pedig valamely nemzetnél a műipar már nagy tökélyre fejlődött, úgy hogy a külföldi műiparral korlátlan versenyzés által annak fennállása tovább nem koczkáztathatik, akkor természetesen a védvám egészen feleslegessé válik.

A védvámi rendszer felett tehát nem lehet feltétlenül a pálczát törni, mert bizonyos, hogy lehetnek

esetek, hol az szükséges és hasznos intézkedés a honi műipar emelésére, hogy másként kell itélni a tilalmazási rendszerről az magától értetődik.

1. A védvámnek emelése kivételképen csak annyiban volna helyeselhető, a mennyiben fontos belföldi iparnem valamely nagyobb mérvben fellépő idegen versenyzés által az enyészete veszélyébe hozatott, és nem reménylhető volna, hogy az ipariüzök tulajdon igyekezetük által a szorultságot legyőzhetik.

2. Történik néha némely országban, hogy a műipar már némileg fejlődött, és jó minőségű portékát állít elő, és még sem örvend elegendő elkelésnek, mivel a fogyasztók hasonnemű külföldi portékáknak, noha ezek tán nem olcsóbbak, elsőbbséget adnak, oka annak lehet vagy a honi portékák nem ismerése, vagy szokás és előítéletek; e bajon segíteni lehet, ha a honi műipari készítmények jobban megismertetnek, különösen ha az udvar és az előkelők a honi iparnak gyámolítása által jó példával elő mennek, és csupa külföldi áruk fogyasztásában nem keresnek különös hiúságot; az egynevezett védegyletek, melyeknek tagjai becsületszó által magokat lekötelezik, hogy csak belföldi kelméket akarnak fogyasztani, miszerint így a honi ipar emeltessék, csak ott birhatnak némi jó hatással, hol a belföldi ipar a honi kellék fedezésére már képes, ezen feltétel nélkül csak csalárdságoknak fog alkalom adatni az erkölesiség nagy kárára.

Lásd: Roscher II r. 159 §. Rau II r. 214, 215 és 296, 298 Mill V könyv 10 fej. 1 §. Kautz 89 §. Der Staat III k. 133 l. Rottek IV k. 42 §. Der Staat III k. 133 l. Kudler-Récsy II r. 152—154 §. 158—161 és 166—170, 204, 232 §§. Say IV r. 16 fej. 165 l. Barth 154—218 l.

60. §. Intézkedések, ne hogy a védvámok miatt az átszállítási kereskedés csökkenést szenvedjen.

A védvámok miatt nem szükséges, hogy az átszállítási kereskedés, mely valamely országnak nagy hasznót hajt, megszorittassék, mert a védvámrendszert czélszerű intézkedések által meg lehet egyeztetni az átszállítási kereskedéssel, ilyen intézkedésekhez tartozik:

1-ör Hogy viszvám (Rückzoll) hozassék be, az pedig abban áll, hogy azon védvámilleték, mely a külföldi áruknak az országba bevitelénél fizettetett, azoknak kivitelénél megint visszaadatik, de itt szemeskedés szükséges arra, vajjon az áruk ugyanazok-e, melyektől a védvám fizettetett, és hogy azok dugva az országba vissza ne vitéssenek.

2-or Hogy olyan városoknak, melyek a külkereskedésre nézve igen alkalmas helyzettel, p. o. tengeri kikötővel birnak, szabad kikötői jog adatik, ennélfogva az ily városba akármiféle idegen portéka minden védvámi illeték fizetése nélkül behozathatik, és innen megint külföldre szállíttathatik, az ily városok a külkereskedés közvetítése által nagyon meggazdagodhatnak; magától értetik egyébiránt, hogy ily városok az ország belsejétől védvámi vonat által elkülönítendők.

3-or Hogy az ország belsejében is alkalmas helyeken, p. o. nagy folyamok mellett fekvő városokban is szabad lerakók (Freilager) állíttatnak fel, melyekbe a kereskedők bármiféle idegen árukat behozhatnak, és hol azután történnek az eladások az ott összecsoportosuló idegen kereskedőknek, ilyen helyeken a kereskedés szintén igen felvirágozhatik; de ne hogy az ilyen raktárak létezése által a védvám kijátsztatásával az áruk az országban eladassanak, a raktárban tartott portékák felett az állam részéről felügyelet és ellenörködés, valamint azoknak az országba be- és kivitelénél czélszerű intézkedések szükségesek.

Lásd: Rau II r. 307—309 Smith Ádám IV könyv 9 fej. Der Staat III r. 133 és 372—374 l. Kudler-Récsy II r. 219—220 és 233 §.

61. §. A kiviteli jutalmak.

Ha a honi gyártmányok kivitelénél a kormány jutalmakat ad, ezek által az czéloztatik, hogy a honi műiparüző vagy kereskedő azon árukat külföldön olcsóbb áron adhassa, és így a kivitel gyarapodásával a honi műipar nagyobb virágzásba hozassék.

Ha ily jutalmak azért adatnak, hogy a honi iparüző külföldi piaczkon a versenyzést más már a műiparban előbbre haladtabb nemzettel kiállhassa, azok nem helyeselhetők, mert azon esetben azok csak a külföldi vevőknek használnak, kikre nézve a portékák olcsóbb áron kaphatását lehetségesítik, de a belföldieknek annyiban ártanak, hogy a portékákat a honban drágítják, és a fizetendő jutalom végett azoknak új adóvali terheltetését szükségessé teszik; ide járul még, hogy oly kereskedés, melyet jutalom nélkül nem üzhetni, az azt üző nemzetre nézve épen nem előnyös, mert a reája fordított tőkét nem téríti meg.

Ha a jutalom célja az, hogy az által a nemzetnek szunyadozó vállalati szelleme ébresztessék, miszerint így foganatos és tartós kivitel hivassék életbe oly országokba, melyek virágzó műiparral nem birnak, vagy hogy valamely műiparágnak a múlólagos körülményektől fenyegetődő rögtöni megakadása gátoltassék, akkor a jutalmat mint ideiglenes intézkedést helyeselhetjük.

Lásd: 2míth Ádám IV könyv 5 fejr. Rau II r. 299 §. Der Staat III könyv 374 l. Say IV r. 20 fejr.

62. §. A nyers anyagok kivitelének korlátozása.

Ha a nyers anyagoknak az országból kivitelét a kormány korlátozza, az által az czéloztatik, hogy a

honi műiparüzők azokat magoknak olcsóbban megszerezhetvén, ennek következtében az ipari készítményeket is olcsóbban adhassák, és az által az utóbbiaknak elkelése gyarapodjék; ily korlátolás nem helyeselhető, mert az csak az iparosztálynak szerez kedvezményt a földmivelő osztály rovására; azonban ezen kedvezmény sem tartós, mert a nyers anyagok kivitelének korlátolása következtében azok termelése is csökkenik, és így azoknak ára emelkedni fog. ¹⁾

1. Noha kívánatosabb, hogy a honban termelt nyers anyagok az országban feldolgoztassanak, mintsem hogy kivitessenek, és a belölők készített áruk azután az országba behozassanak; még sem lehet a nyers anyag kivitelének tilalmát helyeselni csupán azért, hogy a honban gyárak keletkezzenek, mert az azért még sem fog történni, ha az arra még egyébként kívántató feltételek hiányzanak, a vélemény, hogy az ilyen tilalmazások hasznosak, a kereskedési rendszer tévedései közé tartozott.

Lásd : Say IV r. 17 fej.

63. §. Iparszabályzatok, áruminőségi rendeletek és szemlélő intézetek.

Az iparszabályzatok abban állanak, hogy az állam az iparműveknek mind bel-, mind kül tulajdonságait, sőt készitési módjait meghatározza, és csak azoknak, melyek a kívánt tulajdonságokkal birnak, eladatását engedi meg, ennek kivételére pedig külön szemlélő intézetet állit fel, hol az áruk előbb mintsem kereskedésbe hozatnának, szakértők (szemlemesterek) által megvizsgáltatnak, és a melyek a szabályoknak megfelelnek, bélyeggel elláttatnak, hogy így mind a belföldiek, mind a külföldiek az áruk jó tulajdonságairól meggyőződven, azoknak megvételére hajlandóbbakká váljanak.

Ilyen szabályzatok nem czélszerűek, mert a közönség igényei az áruk tulajdonságai irányában sem

maradnak mindig ugyanazok, hanem időjártával változnak, a készitési módszer meghatározása által pedig csak tökéletesebb módszer behozatala gátoltatik, egyébiránt is az iparüzők legjobban képesek megítélni, az áruknak minő tulajdonságai és készitési módja tekintettel a különféle vevőknek igényeire és fizetési tehetségére azoknak legnagyobb elkelést szerezhetnek.

Azonban vannak esetek, hol az állam némi felügyelése igen helyén van, és az ily szemléletek igen üdvös hatásuak lehetnek, különösen oly áruknál, melyek tán ugyanazon külalaknál igen különböző belértékekkel birhatnak, melyek megítélésére különös műtani jártasság kívántatik, mert ezeknél nagyszerű csalárdságok történhetnek, ilyen eset fordul elő p. o. az aranyból és ezüstből készített műveknél; továbbá igen hasznos lehet az államnak felügyelése oly áruknál, melyek sok kisebb vállalkozó által készittetnek, a kereskedők által összevételnek és a külföldre szállíttatnak, nehogy t. i. egyesek által elkövetett csalárdság az összes nemzet hitelének ártson, és a kereskedést rontsa, továbbá a vászonkereskedésre is némi felügyelés czélszerűnek mutatkozik. ¹⁾

A csalárdságok elhárítására, vagy legalább felfedezésére egyébiránt nem felesleges azon intézkedés, hogy minden gyáros arra köteleztessék, hogy gyártmányait külön gyári jegyével lássa el, és hogy azokon a különféle minémüségüket is különös jegyek által jelezze, s ezen jelezést hiven tegye, erre nézve elkövetett csalárdságok büntetendők.

1. Hogy közrendészeti szempontból némely iparnemnél, melyek ha helyesen nem üzetnek, az emberek élete és egészsége veszélyben foroghat, némi felügyelés szükséges, már főnebb érintetett.

Lásd: Rau II r. 217—219 §. Der Staat III r. 140—142 l. Kudler-Récsy II r. 147—149.

64. §. Az ipari associációk.

Minthogy az iparüzők közti associációk által a különféle productiv erők, melyek egyeseknek rendelkezése alatt állanak, s melyek magokban véve gyakran elégtelenek valamely nagyobbszerű siker elérésére, közös cél végett egyesíthetők, és egyébként is az associációk jelentékeny befolyással bírnak az iparüzők különféle osztályai érdeke előmozdítására, és különféle bajoknak, melyek az egyest érhetik, enyhítésére vagy eltávolítására, azért szükséges, hogy az államban különös törvények létezzenek, melyek által az associációk ügye szabályoztatik, és azoknak létrejövetele előmozdittatik.

Ilyen associációknak sokféle célja lehet: p. o.

1-ör Özvegyi és temetési pénztárak alapítása.

2-or Segélyezési és iparkölcsönzési (előlegezési) pénztárak létrejövetele, melyek sokféleképen lehetnek elrendezve.

3-or Az iparművek elkelésének előmozdítása egy közös raktárban, hová az egyesek a készített műveiket szállítják, melyekre nézve az előlegezési pénztárból előlegezést kaphatnak.

4-er Közös gépeknek megszerzése, melyek tetemesebb arra kívántató költség miatt egyesek által meg nem szereztethetnének.

5-ör Nyers anyagnak nagyban megszerzése, mi által az sokszor olcsóbb áron szereztethetik.

6-or Az ipari ismeretek terjesztése kölcsönös érintkezések, tartott felolvasások ¹⁾ ipari hírlapok és minták járatása és szerzett oktatás által különösen a gyári rajzban.

Ilyen egyletek jó erkölcsi befolyással is bírnak, mert tagjaikat a korcsmározástól visszataroztatják, azoknak jobb irányt adnak, a munkaadókat és munká-

sokat egymáshoz közelebb hozzák, mi által a közös ügyek feletti tanácskozás könnyítettik, és a társaságos élet finomittatik.

1. Hogy az ilyen felolvasások az iparos osztályok míveltsége előmozdítására nagy befolyással bír, világos tanuságul szolgál Poroszország; különösen hasznos lehet, ha ilyen felolvasások tartására az iparosokon kívül a városban létező más szellemi erőket is meg lehet nyerni.

65. §. Az iparra vonatkozó rendőri intézkedések az állam részéről.

Noha a műiparnak minden bilincs alól szabadnak kell lenni, még sem lehet helyteleníteni, hogy az állam némi általános rendőri intézkedéseket tegyen a műipart illetőleg, sőt ezek tüzi veszély, egészség s a t. szempontjából szükségesek.

Az államnak gondoskodása tehát ennél fogva arra terjedjen.

1-ör Hogy a gyárak helyzetéből a gőzgépek és kémények minémiségéből, a könnyen gyúlékony és szétpattanó, vagy egészségtelen kigőzölgéseket terjesztő anyagok egy helyen összehalmozásából tűz vagy járvány veszélye ne támadjon.

2-ör Hogy a gyárak kellőleg szellőztessenek, és mind az eltávolíttassék, mi a munkások egészségére káros befolyással bírhatna.

3-ör Hogy a gyárakban a gyermekek bizonyos kor előtt vagy erejüket túlhaladó vagy igen hosszú tartamu munkára ne almazzassanak, ne hogy ezáltal testi fejlődésük akadályoztassék, vagy az egészségükön csorba ejtessék.

4-er Hogy az ily gyermekek a szükséges oktatástól el ne vonassanak, minél fogva a gyári iskoláknak létrejövetele is előmozdítandó.

5-ör Hogy a munkások számára egészséges és olcsó lakások létrehozassanak, mint az legujabb időben a Francia kormány gondoskodása által Párisban történt. Szinte gond is fordítottassék arra, hogy a munkásosztály az élelmi szereket is olcsón megszerezhesse.

6-or Hogy különös szakbíróság által a gyári ur és a munkások közti egyenetlenségek eldöntessenek, és egyáltalában, hogy a munkaur és a munkások közti viszony szerződési alapon nyugodjék, mi által mind a két fél jogai eléggé biztosítva legyenek.

Lásd: Rau II r. 202—203 Mich Chevalier Tom II r. 6 lecon.

HARMADIK KÖNYV.

Intézkedések a kereskedeés iránt.

66. §. Az államhatalom intézkedései a kereskedeés iránt

A kormánynak a kereskedeés iránti intézkedései vonatkoznak 1-ör. A kereskedeési jogosultság megállapítására 2-or. Bizonyos befolyásra a kereskedeelmi mérlegre; 3-or Kereskedeelmi társaságokra; 4-er Kereskedeési szerződésekre más nemzetekkel; 5-ör Gyarmatokra és 6-or A kereskedeést előmozdító segédeszközökre.

67. §. A kereskedeési jogosultság

Minél szabadabban mozoghat a kereskedeés valamely országban, annál nagyobb felvirágzásnak indulhat az, azért a kereskedeelmi jogosultságot illetőleg épen nem lehet helyesleni, ha annak elnyerése az állam által mindenféle korlátolások, vagy kellékek kimutatása által (melyekkel ugy sem éretik czél) meg van szorítva, sem azt, hogy a kereskedeő valamely kereskedeési czéhbe magát bekebeleztetni tartozzék ¹⁾, még kevésbé helyeselhetni, hogy valamely kereskedeő bizonyos árukra nézve egyedárusági joggal felruháztassék, mi által csak

egyeseeknek alkalom nyújtatnék mások rovására gazdagodni.

Szinte sem kor sem czélszerűnek többé nem tartandó azon intézkedés, miszerint az áruk minéműsége szerint a kereskedések bizonyos osztályokba legyenek sorozva, és az egyes kereskedőnek jogosultsága csak bizonyos osztályu árukra legyen megszorítva.

De azon intézkedést igen czélszerűnek lehet tekinteni, miszerint a rendes kereskedés kezdésére bizonyos kor kívántassék, és a leendő kereskedő korát igazolni, magát a kereskedési törvényszéknél bejelenteni, és aláírási czimét ott bejegyeztetni tartozzék, szabadságában állván egyébként, vajjon a kebelbeli kereskedési testület tagjává akar e lenni vagy nem.

1. Mind a nagy mind a kis kereskedések hajdan czéhbeli szerkezettel bírtak, de az egész czéhbeli kényszer soha sem alkalmaztatott azokra.

2. A házallási kereskedés némi korlátolása és a feletti örökdötetés néha közrendészeti szempontból szükséges.

67. §. A kereskedési mérlegezés, és a mérleg fogalma.

Mérlegezni mondatik összehasonlítani a pénzsommát, mely az országba bevitt árukért bizonyos idő alatt kiadatott azon pénzsommával, mely ugyanazon idő alatt az országból kivitt árukért bevétellett, hogy kitünjék, melyik részről kellett többet fizetni.

Kereskedési mérlegnek pedig mondatik a mérlegezés által kipuhatolt eredmény, azaz az arány vagy különbözet valamely ország bevitele és kivitele közt bizonyos idő alatt.

Valamint pedig valamely országnak összes bevitelét összes kivitelével, vagy pedig egyik országbéli bevitelét azon országba kivitelével össze lehet hasonlítani, úgy lehet egyetemleges, és különös országra vonatkozó mérleget különböztetni meg.

A mérleg a közönséges szójárás szerint akkor mondatik valamely országra nézve kedvezőleg állani, ha az ország bizonyos idő alatt a kivitt portékákért több pénzt vett be, mint a bevittekért kiadott; ellenben szenvedőleg mondatik állani, ha az ország a bevitt portékákért több pénzt adott ki, mint a kivittekért bevett.

Lásd: Rau I. r. 418. §. Kudler-Récsy II. r. 194. §. Kautz 95. §.

69. §. A kereskedési mérleg kipuhatólására használt eszközök.

A kereskedési mérleg kipuhatólására kétféle eszköz alkalmaztatik, t. i. 1-ör A be- és kiviteli vámlajstromok és 2-ör A váltófolyam.

De ezen eszközök által a mérleget két ország közt soha sem lehet pontosan kipuhatólni, mert mi a vámlajstromokat illeti, azokban nincsen foglalva, mi a dugárusság által be- vagy kivitetett, valamint a pénzsommasse, melyet egyik nemzet a másiknál munka által keres, vagy melyet az utazók ki- vagy bevisznek; továbbá a vámlajstromokban fel sem jegyeztetik a portékák igazi vételi- vagy eladási ára, hanem csak azoknak a vámtarifában megállapított pénzértéke, mely azoknak igazi vételi vagy eladási árától nagyon különbözhetik.

A mi a váltófolyamat illeti, minthogy ennek nagysága rendszerint két piac közt a kínálás és keresés közti aránytól, ez pedig az egymásnak teendő fizetésektől függ, azért a szerint a mint valamely piacról a másikra a váltófolyam magasan vagy alacsonyan áll, a kereskedési mérlegnek az elébbi piacról a másikra szenvedőleges vagy kedvező állására következtetést szoktak vonni.

Azonban a váltófolyam két piac közti állásából sem lehet minden biztonsággal az azok közt álló keres-

kedési mérlegre következtetést vonni, mert az egyik piac a másiknak az adósságait kerülés által, azaz egy harmadik helyre intézett váltók által is fizetheti (mint főnebb I-ső rész 108. §-ában mondatott), és mert a váltók külön kereskedés tárgyává váltak, úgy hogy a bankárok által azon helyeken, hol olcsóbban kaphatók, összevételnek, és azon helyre vitetnek, hol azoknak nagyobb folyamuk van.

Ezekből tehát kitetszik, hogy a kereskedési mérleget két ország közt csak némileg megközelíthetőleg, de soha tökéletesen ki nem puhatolhatni.

Lásd: Rau I. r. 426—430. §. Kaucz 95. §. Kudler-Récsy II. r. 194. 201. 202. §§.

70. §. Vélemények, melyek a kereskedési mérleg fontossága iránt uralkodnak

A kereskedési mérleg fontossága iránt ellenkező vélemények uralkodnak a nemzetgazdasági írók közt:

Az úgynevezett kereskedői rendszer követői azt állítják: hogy minden bevétel veszteség, noha különféle fokozatban a bevitt portéka minősége szerint, (legnagyobb a veszteség, ha tökéletes portéka, kisebb, ha félgyártmány, és még kisebb, ha nyers anyag vitetik be), és minden kivétel nyereség, de ez is különféle fokozatban (nagyobb a nyereség tökéletes portéka, kisebb félgyártmányoknál, és legkisebb nyers anyagoknál), mert a bevétel által az ország más országnak adója lesz, tehát az utóbbinak pénzt kell küldenie, a kivétel által pedig más országnak hitelezője lesz, tehát attól pénzt kell kapnia; ebből következik, hogy ha két ország közt a mérleg egyenlően áll, egyik sem vesz, sem nyer, de hogy ha egyenlőtlenül áll, azon ország, melynek szenvedőleges mérlege van, vesz, a másik ellenben, melynek kedvező mérlege van, nyer, és pedig annyit, amennyit a veszteség vesz; ha pedig valamely nemzetnek

több éven át szenvedőleges mérlege van, annak el kell szegényedni szükségképen; a mérleg állása tehát igen fontos, és azért főgondja legyen a kormánynak a kereskedésnek oly irányt adni, hogy az országra nézve kedvező mérleg idéztessék elő, ennek elérésére pedig a bevitel megszorítandó, a kivitel pedig előmozdítandó lesz.

Ellenben Smith Ádám iskolája, mely a korlátlan kereskedési szabadságot pártolja, azt állítja: hogy bevitel kivitel nélkül, és kivitel bevitel nélkül nem is létezhetik, hanem egyik a másikra alkalmat ad, és ezek rendszerint egyensúlyban vannak egymással; továbbá, hogy a nemzet magára nézve káros kereskedést nem is üz, hanem minden bevitel nyereséges, a mennyiben a nemzet általa oly áruk birtokába jön, melyeknek nagyobb csereértéket tulajdonít, mint a kivitt áruknak vagy pénznek, mert különben azokat meg sem vette volna; továbbá, hogy épen alaptalan a félelem, hogy a mérleg szenvedőleges állása következtében az országban a forgalomban szükséges pénzmennyiségnek hiánya állhat be, mert ha valamely országban egy időig kevesbül is a pénz, ez által annak ára emelkedni fog, minél fogva a kellék fedezésére elegendő lesz, a pénz árának emelkedése pedig azonkívül is azt fogja okozni, hogy a pénz, mely mindig azon piacokat keresi fel, hol neki lognagyoobb értéke van, tehát vele legjutányosabban lehet vásárolni, nem sokára másunnét oda foly, és így a hiányt pótolja.

Abból ezen iskolának némely igen szigorú követője azt következteti, hogy a kereskedési mérleg kipuhatólása a kormány részéről semmi figyelmet nem érdemel, és semmi intézkedés nem szükséges, hogy a mérleg kedvező állása idéztessék elő, hanem hogy a kereskedésnek szabad menetet kell engedni; némelyek Smith iskolájából azonban nem tartják feleslegesnek a ki- és bevitt áruk mennyiségét a mennyire lehet kipuhatólni, hogy ebből a kereskedés menete ismertessék, és a nem-

zeti termelés és fogyasztás közti arányra következtetni lehessen.

Lásd : Rau I. r. 419—426. §. Smith Ádám IV. könyv. 1. fej. és 3. fej. 1. és 2. szak. Kaucz 95. §. Rottek IV. k. 43. §. Kudler-Récsy II. r. 190—193. §. és 196. Mich Chevalier Cours d' Economie polit. Tom. I. 8 lecon. Say IV. r. 11. 12. 13. fej. Barth 220.

71. §. Méltánylása a kereskedési mérleg iránti tanoknak.

Ha az ember elfogultság nélkül vizsgálja a kereskedési mérleg iránti nézeteket, és semmi tekintélynek vakon nem hódol, könnyen meggyőződhetik, hogy mind azok, kik a kereskedési rendszer, mind azok, kik Smith Ádám elveihez szorosan ragaszkodtak, tévedésben vannak; az igazság e két ellenkező vélemény közt középett áll.

Tévednek a kereskedési rendszer követői, a meny-nyiben t. i. valamely országban a gazdaságban előrehaladását egyedül a kereskedési mérleg kedvező állásától feltételezik, és azért a belkereskedésnek, mely a termelés szaporodására, az előállított termelékek értékének csere általi gyarapodására, tehát a nemzeti vagyonosság emelésére szintén nagy befolyással bír, úgy mondván semmi fontosságot nem tulajdonítanak, tévednek azon állításban, hogy ha egyik nemzet a kereskedésben nyer, a másiknak szükségképen vesztenie kell, mert mind a kettő is nyerhet, mint két magános a cserében, nem különben helytelen azon állításuk is, hogy minden pénzkivitel káros, mert sokszor egyik ország a másikban előnyösebben vesz készpénzzel mint árukkal, és ha valamely országba egyik évben több pénz vitetett ki, mint abból bevitetett, még nem lehet mindig következtetni, hogy azon országgal kereskedés szükségképen káros volt, mert a kereskedési üzletek nem épen egy év folyta alatt egyenlítettnek ki kölcsönösen, hanem az egy év-

ben kiküldött portékákért az érettök járó ár a jövő évben sokszor még csak későbbben küldetik meg, de azonkívül még a pénznek az egyik országba nagyobb kifolyása sokszor eléggé pótoltatik az által, hogy a bevitt áruk olyanok, hogy új termelésnél eszközül szolgálnak, vagy más nemzeteknek megint nyereséggel adathatnak el, vagy hogy egyébként más országokkal kedvező mérleg áll fen; mind ezekből következik, hogy nem helyeselhető az arra irányzott törekvés, hogy minden országgal kedvező kereskedési mérleg állíttassék elő, mert ezen törekvés a kereskedést némely országgal lehetetlenné tenné.

72. §. Folytatás.

De szintén Smith Ádám iskolája állításaiban is sok téveszme és túlzás foglaltatik, így különösen téveszme az, hogy a bevétel mindig hasonló kivitelre ad alkalmat, és tehát a bevétel és kivitel rendszerint egyensúlyban vannak, mert a vételek és eladások két nemzet közt nem függnék egymástól, hanem azoknak kölcsönös szükségleteitől, fizetési képességétől, és termelésök nagyságától, így p. o. bizonyos, hogy ha egyik országban rosszul ütött ki az aratás, és azért a hiány pótlására sok gabonát más országból be kellett hozni, abból nem következik, hogy az utóbbi az előbbitől azért több árut fog venni, mint más években; ha egyik ország valamely évben több idegen bort vitt be más országból, mint más években, épen nem következik, hogy azért több árut fog kivinni más országokba, mert lehet, hogy másoknak arra nincsen nagyobb szükségök, mint előbb volt; a tapasztalás is azt tanítja, hogy valamint két szomszéd város közt, úgy két ország közt is számos okoknál fogva a ki- és bevétel közt tetemes különbség létezhetik, így p. o. ha valamely országban a nagy mennyiségű papírpénz miatt az ezüstért felülpénz (agio) fizettetik, az

oly országba az aránylag drága fizetési eszköz miatt az idegen áruk bevitele csökkenni fog, a nélkül, hogy azért a kivitelnek kevesbűlnie kellene.

Hogy a bevétel és kivétel nincsenek mindig egyensúlyban, még szembetűnőbb lesz, ha figyelembe vesszük, hogy nem ugyanazon egyének, kik valamely nemzetnek eladnak, ugyanattól vesznek is, hogy a nemzet nem mint nemzet üz mással kereskedést, hanem az egyes kereskedők, kiknek érdeke a nemzet érdekétől egészen különbözik.

Az utóbbiból természetesen az is következik, hogy nem minden kereskedés hasznos az országra nézve, mely az azt üzö kereskedőre nézve nyereséges, a kereskedési haszna vagy kára az országra nézve a bevitt áruk minőségétől függ, már pedig lehetséges, hogy valamely árunak bevitele minőségénél fogva káros volt, p. o. belföldön kiadott és külföldön utánnyomatott könyveknek, mérgeknek, vagy haszontalan fényűzési czikkeknek szegény országba bevitele, vagy oly czikkek bevitele, mely által egy virágzó honi iparnem tönkretétetett, holott a kereskedő ki azon árukat bevitte, tán abból nagy nyereségre tön szert.

A mi végtére azon állítást illeti, hogy ha a kereskedési mérleg szenvedőleges állása következtében a pénz az országban kevesbűlné, annak ára emelkedik, és e miatt a másunnét oda folyó pénz a hiányt nem sokára pótolni fogja; arra azt lehet felelni, hogy ha a pénz ritkulása következtében annak ára emelkedik is annyira, hogy a honi forgalom kelléke fedezésére elegendő, mégis olyan ország külföld ellenében és háboru esetében rosszabb helyzetben van, mint pénzzel bővelkedőbb, mint ez főnebb I-ső rész 98. §-ban említettett, az pedig vajjon a másunnét oda folyó pénz a hiányt mely hosszabb időig tartó szenvedőleges mérleg által keletkezett, oly hamar pótolni fogja-e, nem oly kétségen kívüli dolog, mert kérdés, nincs-e abban akadály? és vajjon az ország oly termelékeket állit-e elő, melyek a külföldiek

által nagyon kerestetnek? és akkora e a termelés, hogy a kifolyt pénzek rövid idő múlva megint visszatérnek? és azért lehetséges, hogy az országból tán több éven át nagyobb menységben kifolyó pénzsommák oly hamar vissza nem folynak.

Ebből kitetszik, hogy a kormánynak az egyetemleges mérleg állására csakugyan némi figyelmet fordítani, és különösen a termelés és fogyasztás közti arányt kipuhatolni, és azon arányra befolyás által oda kell működni, hogy a termelés szaporodtával az egyetemleges mérlegnek hosszabb időre kedvezőtlen állása elháríttassék.

Lásd: Kudler-Récsy II r. 195 §. Rottek IV k. 44 §. Kautz 95 §. D er Staat III k. 210—226 l. Barth 21 §.

73. §. Intézkedések a kereskedési társaságokra nézve.

A kereskedési társaságokra nézve különösen szükséges, hogy a törvények a különféle kereskedési társaságokra nézve világos szabályokat foglaljanak, melyekben a társasági tagoknak egymás közti és mások iránti jogaik és kötelezettségeik meghatározatnak, és a csalárdságok lehetőségig elháríttatnak.

Az országnak kereskedései összeköttetésbe lépése valamely távol (főleg a világ más részében lévő) vidékkel sokszor csak valamely kereskedési társaság által lehetséges, mert az ily társaság nagy tőkét kíván, melylyel az egyes nem bír, vagy melyet ha bír is, kockáztatni nem akar, tovább mert ilyen kereskedés nagy veszélyekkel sőt akadályokkal is össze van kötve, és mert a vállalatnak jó sikere csak többeknek egyesült tanácsa folytán várható; de hogy az ilyen társaság létrejöjjön, gyakran szükséges, hogy az eleinte minden ver-

senyzés ellen biztosíttassék, és a kormánytól mindenféle szabadalmakkal felruháztassék, miként ez történt Angolországban az angolostindiai társulattal, mely még kormányzási joggal is felruházott Ostindiában, azonban ezen kizárólagos jogok csak bizonyos időre adassanak, mert mihelyt egyszer azon kereskedés jó menetben van, a társaságok egyedárusága és szabadtékai ártanak a kereskedésnek és a fogyasztóknak, sőt magára a társaságra nézve sem hasznosak, mert a társaságot megfosztják az iparkodási ösztöntől, a társaság tisztviselőinek hanyagságra adnak alkalmat, az árukat pedig drágítják, még ártalmasabb lehet ilyen társaság, ha kormányzási joggal van felruházva a távol gyarmatban, mert kormányzásában csak szűkkeblű kalmári érdekéből indul ki, és mindenféle visszaéléseket követ el.

1. Oly kereskedési társaságra nézve, mely távol vidékekkel nem kereskedik, különös kiváltság adása nem szükséges; midőn pedig valamely társaság távol vidékekkel akar kereskedni, a kiváltság adása előtt meg kell fontolni, vajjon való-e a népnek a kereskedés azon ága, vajjon arra kereskedési társaság kívántatik-e, és van-e szükség kiváltságra?

74. §. Elvek a kereskedési szerződésekre nézve.

A kereskedési szerződések, melyek két ország kormányai közt a kereskedésre nézve köttenek, mennyiben a két ország közti kereskedésnek könnyebbítését, akadályainak elhárítását, a kereskedést üzö polgárok személyes és vagyoni bátorságának előmozdítását, vagy bizonyos termelékek megszerzésének biztosítását tárgyazzák, kétségkívül igen jótékonyan hatnak. ¹⁾

Ellenben oly kereskedési szerződés, melyben

egyik nemzet a másíknál bizonyos áruczikkekre nézve magának egyedárusági jogot (azaz bizonyos áruczikkekre nézve kizáró vételi vagy eladhatási jogot) vagy más előjogokat köt ki más nemzet felett, az utóbbira nézve kártékony hatásu lesz, és más nemzeteknél is irigységet szül.

Hogy a kereskedési szerződések károsak ne legyenek, azok kötésénél a viszonyossági elvből kell kiindulni, azaz iparkodni kell, hogy az előnyök abból nem csak az egyik nemzetre, hanem mind a két nemzetre, mennyire lehetséges, háromoljanak, továbbá az ilyen kereskedési szerződésnél a honi termelés és műipar fejlődését kell szem előtt tartani, és minthogy e tekintetben a viszonyok igen változnak, úgy hogy azon szerződési pont, mely bizonyos időben hasznos volt, később károossá válhatik, azért az ilyen kereskedési szerződést, mely az ipar viszonyaira befolyással bir, nem örökre, hanem csak bizonyos számú évekre kell kötni. ²⁾

Vége a kereskedési szerződés ne legyen a politikának szolgája, azaz bizonyos látszólagos politikai előnyök s kedvezmények miatt ne áldoztassanak fel a nemzetnek gazdaszáti érdekei, miként az absolut kormányzáti országokban néha történik.

1. Ilyen hasznos pontjai a kereskedési szerződéseknek: p. o. ha a vámilletékek, a vízi vám, az örtonypénz alábbszállittatnak, ha idegen hajóknak szabad átmenet engedtetik, ha a fának, gabonának vagy a sónak szállítása biztosittatik, ha kereskedési consuloak felállítása kiköttetik, és ezeknek jogai és kötelezettségei meghatározatnak.

2. A nevezetességre jutott kereskedési szerződések egyike volt az ugyn evezett Methuen-féle szerződés (Methuen-tread), mely Portugália és Nagybritannia közt a britt miniszter Methuen közbenjárásával kötöttetett, e szerint a portugallusok boraiktól egy harmaddal kevesebb bevitelvámot fizetnek, mint más nemzetek boraiktól, de azért az angol gyártmányok Portugalliába behozatása szabadon van engedve, ez által Portugalliában a műiparnak keletkezése akadályozva volt.

Lásd: Say IV r. 19 fej. Rau II r. 303—305 §. Kautz 93 §.

és Kudler-Récsy II r. 234—237 §. Smith Ádám IV könyv 6 fej. Rottek IV könyv 45 §. Der Staat III r. 378—380 l. — a kereskedési szerződésekre nézve egyébiránt nagyon érdekes: Sotboer: „Sammlung der wichtigsten Handlungs- und Schiffartsvertraege“, czimű mű.

75. §. Elvek a gyarmatokkal bánás körül.

A gyarmatok az európai nemzetek birtokai a világ más részeiben, az ezekkel kereskedés az anyaországnak vagyoniosságára jótékony befolyással bír, főleg ha azok más termeléseket nyújtanak, mint az anyaország, mert akkor az anyaország azon termeléseket előnyösen a maga termelékeivel becserélheti, és így az utóbbiakra nézve kész piacot talál, azonkívül a gyarmatok alkalmas nyug- és ellátási helyül szolgálhatnak az úton lévő hajóknak, és továbbá az anyaországnak szerfeletti népessége is jótékony kifolyást talál a gyarmatba, végtére a gyarmatok birtoka az anyaország hatalmát is emeli.

A gyarmatokra nézve némely nemzetek különösen a portugallusok és spanyolok sokáig azon ellenséges rendszert követték, hogy azoknak minden más nemzetekkel a kereskedést tiltván, magoknak tartották fen az egyedáruságot a gyarmatokkal, céljuk ebben az vala, hogy a gyarmatoktól a gyarmati terményeket olcsó áron kicsikarhassák, és az anyaország portékáit drága áron eladhassák, ezen rendszerrel össze volt kötve a gyarmati népesség szabadságának elnyomtatása és a szellemi fejlődésnek elfojtatása.

Ilyen gyarmati rendszer igen károsan hat, mert az a gyarmati népességnél gyűlölséget, más nemzeteknél pedig irigységet támaszt, e miatt pedig az anyaországok kénytelenek nagy hadi erőt tartani talpon, részint a gyarmatok féken tartása, részint azok védelmére, és mind a mellett a gyarmat iparkodandik előbb

utóbb az anyaország jármát lerázni, miként ezt a történelem bizonyítja, különösen Éjszakamerikában és Délamerikában, melyek elseje mult század vége felé Angolországnak, utóbbija pedig ezen században Spanyolországnak jármát lerázta. Ide járul, hogy ezen rendszer mellett a gyarmatban a népesség és vagyonosság sem fejlődhetik úgy, mint az fejlődhetnék, ha a gyarmat szabadsága nem korlátoltatott volna, annál fogva az anyaországra a gyarmat korlátolásából eredő haszon sokkal kisebb, mint milyen a gyarmat szabad fejlődéséből eredő haszon volna.

Ezekből kitetszik, hogy az anyaország érdekében áll a gyarmatokat lélekismeretesen kormányozni, és azok szabadságát és fejlődését nem gátolni, miszerint így azoknak nagyobb ragaszkodása idéztessék elő az anyaországhoz.

Lásd: Smíth Ádám IV könyv 7 fej. Say IV r. 23 és 23 fej. és VI r. 13 fej. Rau II r. 300—301 Kudler-Récsy II r. 205—210 §. a gyarmati ügyre nézve igen érdekes: Roscher: „Kolonie Kolonialpolitik Auswanderung 2-ik kiadás Heidelberg 1856“ czimű műve.

76. §. Az államhatalom intézkedései a kereskedést előmozdító segédeszközökre nézve.

A kereskedést előmozdító segédeszközök, melyekre az államhatalom intézkedései vonatkozhatnak, következők: 1-ör A kereskedelmi ismeretek terjesztése, és a kereskedés állapotjának megtudása, 2-or Alkuházak, 3-or Alkuszi rendszabályok, 4-er A mértékek és súlyok, 5-ör Sokadalmak és vásárok, 6-or A közlekedési eszközök, t. i. a közönséges országutak és hidak, vaspályák, vizi utak, folyók, csatornák, tengerút, a posták és távirdák, 7-Kereskedési consulok felállítása.

77. §. Intézkedések a kereskedelmi ismeretek terjesztésére.

A kereskedelmi ismeretek terjesztésére jótékonyan hatnak a kereskedelmi tanodák, és az ipar- és kereskedelmi kamarák.

A kereskedelmi tanodák arra szánvák, hogy azokban a kereskedelmi pályát választó ifjak az arra kíváncsi ismeretekben részint előkészítő, részint terjedtebb és magasabb kereskedelmi műveltség szerzésére szükséges oktatást nyerjenek, és azért ezen tanodák kétfélék, t. i. alsóbbak és úgynevezett kereskedési akademiák.

A kereskedelmi tanodák főtantárgyait képezik a számítás, a kereskedelmi könyvviteltan, a kereskedési levelezés, váltó és kereskedési jog, áruismeret, a természeti tudományok, a nemzetgazdászati tudomány és élő nyelvek.

Az ügyességnek és tapasztalásnak a leendő kereskedők közti előmozdítására utazások, és a legnevezetesebb kereskedési piaczkon tartózkodás bizonyos időig nagyon jó hatással bírnak, erre tehát buzdítani kell az a kereskedésre magokat szánó ifjakat.

78. §. Az ipar és kereskedelmi kamarák.

Mind a kereskedési ismeretek terjesztésére, mind a honi kereskedés állapotja megtudására és a kereskedési érdek a hatóságok előtti kellő képviseltetésére jótékony befolyással bírnak az ipar és kereskedelmi kamarák, ezeknek tagjai a kereskedők és iparüzők által szabadon választatnak, ezen kamarák az ipar és kereskedés menetét egyáltalában figyelemmel kísérik, és tanácskoznak a kereskedés és ipar szükségleteiről, az

ipar és kereskedelem állapotjáról, és ennek netaláni akadályairól, mi által tisztább nézetek terjesztetnek a kereskedelmi ügyekről; továbbá ezen kamarák a területeiken az ipar és kereskedelemre vonatkozó mindenféle fontos adatokat beszereznek, és azoknak köztudomásra hozása, valamint a körükbe vágó hozzájuk a kormány által intézett kérdések iránt adott véleményezés és szükséges felvilágosítás által a kormánynak és a törvényhozó testületnek igen hasznos szolgálatot tesznek.

Ezen ipar és kereskedelmi kamarák egyszersmind közlönyül szolgálhatnak, mely által a kereskedői osztály óhajításait a kormányhoz felterjeszti, és mely által a kormány a kereskedőkkel is mindenféle tudósításokat közöl, melyek a kereskedőkre nézve igen fontosak, és melyek különben vagy éppen nem, vagy igen későn jutnának a kereskedők tudomására, ilyen ipar és kereskedelmi kamarák tehát az ország különféle vidékeiben felállítandók.

Lásd: Rau II r. 274—281 §. Kautz 103 §. Kudler-Récsy 212 §. Der Staat III köt. 362—366 l.

79. §. Alkuház és alkuszok körüli intézkedések.

Minthogy az alkuházak (tőzsdék) a kereskedést nagyon előmozdítják, azért ilyenek nagy kereskedési városokban lesznek felállítandók, hogy pedig ilyen ház rendeltetésének megfelelően, szükséges, hogy mindenféle tekintetből czélszerű helyisége legyen, hogy meghatározottassanak a személyek, kik joggal bírnak annak meglátogatására, továbbá az idők és órák, melyekben nyitva áll, az itt végzendő üzletek, és végre minden, mi a jó rend fentartására vonatkozik; az alkuház szabályainak fentartására, a rendetlenség és viszálykodások

eltávolítására az ilyen házakban mindig kormányi biztos örökdik, az alkuházakban a különféle állam és iparpapírok, valamint a váltóknak folyamjegyzéke is közhirré teendő.

Az alkuszokra nézve külön alkuszi szabályok szükségesek, melyek meghatározzák, ki lehessen alkusz, mik azoknak köteleességei és jogai. ¹⁾

1. Az alkuszok köteleességei közé tartozik főleg az illető feleknek hiven szolgálni, a nekik adott megbízásokat az üzlet befejezéseig titokban tartani, szabályszerű könyveket üzleteikről a valóság szerint vezetni, és azokból későbbben is az illető feleknek az úgynevezett kötésbizonyítványt kiadni, végre a magok számára üzendő kereskedéstől tartózkodni.

Lásd: Rau II r. 282—283 §. Kudler-Rècsy II r. 216 és 239 §. Kautz 103 §. Der Staat III k. 146—247 l.

80. §. Intézkedések a mértékek és súlyokra nézve.

A mértékekre és súlyokra nézve gondoskodni kell az államhatalomnak, hogy oly mértékek és súlyok használtassanak, melyek egyszerűek és mind magokban véve, mind felosztásaik szerint számolásban könnyen alkalmazhatók, úgy hogy azokat minden ember könnyen felfoghassa, és emlékezetben tarthassa, ¹⁾ továbbá, hogy az egész országban, vagy ha az lehetetlen volna, legalább nagyobb területen a mértékek és súlyokra nézve egyformaság hozassék be.

Hogy pedig a különféle helyeken a forgalomban használt különféle mérő szerek helyesek legyenek, különféle helyeken úgynevezett ösmérszerek tartandók, és gyakori vizsgálat szükséges a rendőrség részéről, vajjon a forgalomban nem használatnak-e hamisított vagy egyébként hiányos mérő szerek, olyanok pedig, kik hamisított mérő szerekkel élnek, megbüntetésendők,

1. A mértékrendszerre nézve a tizenkettőd, vagy a tizedrendszert lehet elfogadni, az elsőnél az egész 2, 3, 4, és 6 által, a máso-

dikban csak 2 és 5 által osztatik fel; ha új mértékrendszer hozatik be, a mennyire lehet, oly elnevezések fogadtassanak el, melyek a nép által már ismertetnek, az előbbi mértékek és súlyok az újabbakra is átvitessenek, és jó átviteli tabellák (Reductionstabellen) tétessenek közhirrre, végre határidő határozottassék, melyen túl a régi mértékek és súlyok már többé nem alkalmazhatók.

A francia metrerendszernek elfogadása a tér terület s köbszerinti mérlegezésben igen czélszerű lehet.

Lásd: Rau II r. 230—231 §. Kudler-Récsy II r. 227—229 §. Der Staat III k. 248—251 l.

81. §. Intézkedések, melyek által a sokadalmak és vásárok jótékony hatását emelni lehet.

A sokadalmak és vásárok jótékony hatását az által lehet emelni: ha czélszerű hely és idő választatik azoknak tartására, ha csekély helypénz követeltetik az idegenektől, ha különben mindenféle intézkedés történik, mely a vásári forgalmat előmozdítja, ide tartozik: hogy elegendő olcsó és kényelmes szállások létezzenek az idegenek számára, valamint hogy a portékák felállítására kívántató rakhelyekben és a fel- és lerakodásra kívántató személyekben hiány ne legyen, továbbá hogy az áruk megmérésére is legyenek intézkedések; végre hogy a közbátorság fentartassék, és a vásáron támadt viszálykodások kiegyenlítésére különös vásári bíróság állíttassék fel.

Lásd: Rau II r. 285—286 Kudler-Récsy II r. 217 §. Kautz 103 §.

82. §. Intézkedések az országútakra és hidakra nézve.

Az országutak, melyeknek állapota nevezetes ismerjele a gazdasági míveltségnek, és nagy befolyással bír a kereskedelemre, az államnak különös gondját

kivánják, ezek minden nevezetes pontra (hol vaspályák nincsenek) elágazzanak, az útépitészeti tudomány szabályai szerint az államtól rendelt szakértők által építtessenek ¹⁾ és jó karban tartassanak; oly utakat, melyek nevezetes helyek összeköttetésére szolgálnak, az állam, ellenben, melyek csak szomszéd kisebb helyeket kötnek össze, az illető helységek állítsanak elő, az állam az utak építésére a katonákat is használhatja.

Az útépitési költségek megtérítése vagy az adó útján, vagy az utazóktól követelendő vám által történhetik.

Ha az utak fentartása bérlőkre bízatik, azokat ellenőrködtetni szükséges.

Hogy az utazók célukat el ne téveszszék, célszerűen állíttathatnak fel az utak mellett útmutató oszlopok, a fáknak ültetése is az utak mellett igen hasznos, mert ezek vizáradás idejében és télen, midőn az út nagy hóval van belepve, mintegy kalauzul szolgálnak, nyáron pedig árnyékuk által az utazókat a nagy hőség ellen védik.

Hol pedig az út lejtősége miatt szükséges a kereket megkötni, ott arra figyelmeztető jelek állíttassanak fel.

Azonkívül gond fordíttassék, hogy az országútaikon elegendő vendéglő létezzen, hol az utazók bátor-ságos és kényelmes szállást találnak, valamint hogy az utak mellett a fuvarozási szereket készítő kézművesekben hiány ne legyen.

A hidak is szakértők által tartósan építendőek, és kellő figyelem fordítandó azoknak kitatarozására, ezeken is vámot lehet szedni az átjáróktól; ha a hid részvényesek által építtetett, célszerű azokat arra kötelezni, hogy bizonyos számú évek után, melyek alatt a szedett hidvámmtól annyi jövedelmet huzhatnak, hogy a részvények után járó évenkénti jövedelmen és a fentartási költségeken kívül az építésre kívántató tőke is megtérítettett, és így évenként a részvényeknek bizo-

nyos száma beváltathatott, a hidat az állam kezébe át-ereszteni tartozzanak, mely azután csak annyi hidvámot vesz, mennyi a hid fentartására szükséges.

Végre minthogy a szállítás fuvarosok által történik, azokra is gondját fordítandja az állam, erre nézve szükséges, hogy a fuvarozási üzlettel csak ahoz értő és bizodalmat érdemlő, tehát biztonságot nyújtó egyének foglalkodhassanak, ily egyének bizonyítványokkal látassanak el arról, hogy a szükséges kellékekkel birnak, továbbá különös helyiségek létezzenek, hol a fuvarost bizonyos helyre keresők és a fuvar oda elvállalók egymással könnyen találkozhatnak, mi által a viszfúvar is lehetségesítetik, és ennek következtében a fuvardíj mérsékeltetik.

Minthogy pedig a fuvarozás is keresetet nyújtó üzlet, azért a mennyire lehetséges iparkodni kell, hogy annál a honi fuvarosok foglalkozást nyerjenek.

1. Az útépitészet újabb időben nagy tökélyre vitetett, divatba jöttek imitt-amott a kövezett utak, továbbá a Mac Ádámtól ugynevezett macadamizirozott utak, melyek jó vastag réteget kapnak összetört kövekből, leginkább gránitból vagy kavicsból, minthogy pedig a legjobban épített utak is előbb romlanak a fuvarszekerek rossz minémősége vagy a nagy terhek által, azért szükséges, hogy különös rendeletek által a nagyon terhes szekereknek vagy igen vékony talpu kerekének használata, valamint a szekereknek nagy megterhelése tiltassék meg, és minél tökéletesebb fuvarszközöknek előállítására előmozdittassék.

Szinte mivel a lovak minémősége és azoknak ára is befolyással bír a fuvarozásra, a fuvarlovak tenyésztésének előmozdítása is szükségessé válik.

Lásd: Rau II r. 255—257 és 264 §. Kudler-Récsy II r. 240—245 §. Der Staat III r. 283, 286 303—304 §. Glazer 100, 101, 194, 195 §§. Barth 240—241 l. Say 7 r. 23 fej.

83. §. Intézkedések a vaspályák iránt.

A vaspályák létrehozása nagyon fontos valamely államra nézve, mind gazdasági, mind rendőri, mind

hadügyi szempontból, és pedig annyira, hogy érezhető hátrányok nélkül egy állam sem maradhat hátra a vaspályák építésében; azon kérdésre nézve, ki építsen vasutakat, elágaznak a vélemények, vannak kik javasolják, hogy azokat az állam építse, vannak kik azoknak építését magánosokra bizandónak tartják.

Kik a vasutak az állam által építését ajánlják, következő érveket hoznak fel:

1-or Hogy a vasutak oly nagy hatalomfactort képeznek, hogy azokat az állam kezéből ki nem eresztheti.

2-or Hogy az állam a vasutak építésére szükséges kisajátítási és egyéb intézkedéseket könnyebben teheti, mint azokat magánosok polgártársaik irányában tenni képesek.

3-or Hogy az állam a vaspályák építésére kíváncsi szereket (p. o. vasat, fát s a t.) könnyebben szerezheti magának mint a magánosok.

4-er Minthogy a vasutnak léte az államnak érdekében áll hadügyi, kormányzati tisztviselői átszállítása tekintetéből, s minthogy az állam a postaintézetet is kötheti össze a vasuttal, annál fogva az állam a vasutat felállíthatja akkor is, ha a vitelbéri jövedelem semmi nyereséget sem nyújtana, tehát csekélyebb vitelbérrel is megelégedhetik, holott a magánosoknál a nyereség a földolog, tehát a vitelbérnek is azoknál nagyobbak kell lenni.

5-ör Hogy az állam szolgálatában a vasuti hivatalnokok nagyobb rendhez pontossághoz és hűséghez szoknak mint a magánosoknál, az által pedig könnyebbül a jó kezelés, minek folytán államvasutakon kevesebb lesz a szerencsétlenség.

6-or Hogy az állam kitünő technikus hivatalnokok s vaspályaépítésszek felett rendelkezhetik, és az építésnél a katonákat is alkalmazhatja.

7-er Hogy magányvaspályák gyakran veszik igénybe az államot, miszerint ez nekik bizonyos nagyságu kamatot mint jövedelmet garantirozzon.

84. §. Folytatás.

Ellenben a magánosok által építendő vaspályák mellett következők hozatnak fel:

1-ör Hogy a vaspályák gőzösök s a t. összpontosítása által az állam kezében a hatalomnak tulságos központosítása történik, igen sok ember hozatik függésbe az államhatalomtól, és a magán érdekek háttérbe szoríttatnak.

2-or Hogy a kisajátítási és egyéb intézkedéseket lehet kellőképen világos törvények által szabályozni, és így a vasut létrejövetelének akadályait elhárítani.

3-or Hogy a magánosok olcsóbban építik a vasutakat, s minthogy tulajdon hasznuk fenn forog, az el-sikkasztásokat inkább elhárítják, gondosabban és takarékosabban járnak el a vasutak kezelésében, minél fogva a vitelárok olcsóbbak lehetnek, egyébiránt az állam mindig felügyelhet, hogy a magános vaspályáknál a vitelárok ne legyenek tulcsigázottak.

4-er Hogy a magánosok a vaspályák építésében inkább a kereskedési érdeket tartják szemek előtt, tehát ezek inkább nemzetgazdaszáti szempontból hasznos pályákat fognak életbe léptetni.

Melyik a két rendszer közül érdemel elsőbbséget, az függ a nemzetnek míveltségi fokától; alsóbb gazdaszáti míveltségi állapotokban, hol magán vállalkozókban tökébben kellő ismeretekben hiány létezik, a vaspályák építése czélszerűen történik az állam által; ha pedig a szegénysége miatt arra képtelen lenne, nem marad más hátra mint a vaspályák építését külföldi (angol franczia belga) vállalkozó társaságokra bizni, minek

azonban azon árnyoldala van, hogy az ilyen társaságok nyereségei által sok pénz kiszivárog az országból.

De a gazdasági műveltség felsőbb fokain, hol az említettekben hiány nincsen, a vaspályák építése magánosokra, kik e célból részvényes társaságban egyesülhetnek, haszonnal bizathatik, így jöttek létre a vaspályák Angolországban, Belgiumban és Éjszakamerikában.

Egyébiránt nem szenved kétséget, hogy valamely országban mind a két rendszer is együtt alkalmaztathatik, a mennyiben az állam leginkább stratégiai és politikai, a magán vállalkozók pedig kereskedelmi szempontból indulnak ki, vagy a mennyiben az állam a főpályákat építi, a másodrendű pályák építését pedig magánosokra bizza.

1. A mondottakból kitetszik, hogy épen nem volna helyeselhető ha az állam a vaspályaépítési jogot regaljognak kijelentené, és arra magának kizáró jogosultságot fentartana, mert az ilyen kizáró jogosultságnak a vaspályák építésére épen semmi nemzetgazdasági alapja nincsen.

Lásd: Rau II r. 258—263 §.

M. Chevalier Cours d' economie politique Tom I 13 leçon Glazer 196—198 §. Kudler-Récsy II r. 246, 249, 252 §. Der Staat III k. 28 l. Barth 253—255 l.

85. §. Folytatás.

De ha a vaspályák építése magánosokra is bízatik, mindig szükséges marad, hogy az állam a vaspályákon a felügyelési és ellenőrködtetési jogot magának fenntartsa, azért a vaspálya építésére mindig engedelmadás az állam részéről szükséges, az állam megvizsgálandja a társaság alapszabályait, és közreműködik a meneti tervek meghatározásában, ne hogy pedig a magánosok által épített vasutaknál a közönség szerfelett felcsigázott vitelárak által sanyargattassék, az állam

magának fenntartani fogja, hogy a személy és jószágszállítás ártételeit időről időre szabályozza, ezen árszabályozásnál tekintettel kell lenni arra, hogy a társaság a vasutba fektetett tőke kamatait mérsékelt nyereséggel megkapja, de azontúl a közönség ne terheltecsék, Hogy a vaspálya szegényebbek által is használtathassék, több osztály különféle vitelárral hozandó be.

Néha a kormány magánvállalkozóknak bizonyos nagyságu kamatot, vagy a jövedelem bizonyos minimumát garantirozhatja, ha t. i. nagyon érdekében fekszik, hogy a vaspálya létrejöjjön, vagy a vaspálya építésére a vállalkozóknak pénzbeli subventiót adhat.

A vaspálya építése kisajátítási törvényt feltételez, mely által mindenik magános telkét a vaspályaépítés végett illő kármentesítés mellett átengedni köteleztetik, az adandó kármentesítés egyezkedés utján megállapíthatatik, ha pedig az egyezkedés létre nem jöhetne, az illető bíróság annak nagyságát a méltányosság szerint határozza.

Minthogy valamely vaspálya építése igen sok költségbe kerül, azért elébb mintsem valamely vaspálya építése megkezdetnék, pontosan kikell számítani, vajjon két összekötendő pont közt reménylhető e oly nagy személy és áruforgalom, a milyen szükséges, hogy a vasut építésére és fenntartására kivántató tőke kellő jövedelmet nyujtson, azaz akkora jövedelmet, mely azon tőke országszerte divatozó kamatjának megfelel, és vajjon nem volna e czélszerűebb e két pont közt tán csatornát építeni.

A vaspálya építési költségeknek nagysága részint a terület minémüségétől, részint a megszerzendő telek értékétől függ, azért ott hol a terület minémüsége miatt sokszor töltések vagy alagutak felállítása szükséges, vagy hol a népesség sűrűebb volta vagy a nagyobb termékenység miatt a telek nagyobb értékkel bir, az építési költségek nagyobbak lesznek. ¹⁾ ²⁾

1. A vaspályaépítési költségek tételnek a telek kisajátításán kívül a földmérésre, ásásra, töltésekre, alagutakra, bevágásokra, sziklaszéthányásokra, a sinákhoz kívántató fára vasra.

Tovább az épületek, t. i. a pályaudvarok, raktárak színek, őrhazák hidak előállítására.

Vége a mozdonyokra (locomotivumokra) kocsikra és mindenféle szerszámokra.

Az építkezésben a monumentalis diszépületek előállítását (miben néha némely vaspályai építész különös dicsőséget keres) kerülni kell, mert a költséges építkezések a vitelért is nagyon felcsigázzák, a vaspályai építkezések egyszerűségében az északamerikaiak utánzásra méltók.

A vaspályák kezelése is sok költséget igényel t. i. a személyzetnek fizetése a köszén, fa, kivilágítások, kijavítások s a t.

2. Mikor valamely vaspálya részvények útján jő létre, igen czélszerű következőket (ugy mint más részvényes vállalatoknál is) megállapítani: t. i. hogy addig míg a vaspálya jövedelmet nem hoz, osztalék ne fizetessék, mivel különb ez csak a tőkéből fizetnének, tovább hogy ingyenes részvények p. o. jutalomkénti kiosztása tiltassék meg, hogy a bemutatóra szóló részvények csak az egész összeg befizetése után kiadathassanak, és míg ez nem történt, az aláírók a befizetett részösszeg után nevükre szóló ugynevezett interimjegyeket kapjanak, a hátra lévő rész fizetésére nézve pedig kezeskedni tartozzanak.

Ezen intézkedések által némileg a visszaélések akadályoztatnak, melyek különben gyakran történnek, ily visszaélések egyike, hogy némely személyek csak azon czélból magokat valamely vállalatnál aláírják, hogy azután midőn a részvények ára mesterséges módon felveretik, azokat még ideje korán nyereséggel eladhassák, és magokat a vállalatból kihuzhassák, míg azok kik azon hiedelemben hogy a részvények nagy jövedelmet nyújtani fognak elhamarkodva azokat magas áron vették, nagy veszteséget szenvednek.

De egyébként a részvényekkel forgalmat nem kell nehezíteni, mert ez a részvények iránti hajlamot csökkentene.

Barth 255—258 l.

86. §. Folytatás.

Az összes vaspályai rendszer megállapításánál azt kell szem előtt tartani, hogy a különféle vaspályák akár egyszerre, akár egymásután terveztetnek, mintegy az országra terjesztett vaspályai hálózatot képez-

zenek, mely által nem csak minden nevezetes hely egymással és a központtal azaz a fővárossal összeköttetésbe hozatik, hanem a különféle hajózható folyók, hol lehet a folyók és a tenger, valamint az ország agricolar és tulnyomólag iparos vidékei közt lehetségig gyors és könnyű közlekedés előállíttassék.

Az egyes vaspályák építésénél pedig arra kell tekinteni, hogy azok a mennyire lehet egyenes vonalban építtessenek, kivéve ha görbe vonal által több nevezetes hely volna összekötendő, vagy az egyenes vonalnál rendkívüli akadályok volnának elhárítandók.

Hogy a vaspályák létrehozása némely egyes foglalkozásra, sőt helyiségre nézve hátrányokkal van összekötve, p. o. a fuvarosokra vagy vendégfogadósokra némely helyen, a kisebb városokban levő kézművesekre, kik a közel hozott nagy városiak által túlszárnyaltatnak, azt tagadni nem lehet, de az előnyök, melyek az összeségre a szállításnak gyorsaságából és olcsóságából a vaspályák következtében háromlanak, sokkal nagyobbak, mint az említett hátrányok; a vaspályák hatásai e tekintetben hasonlítanak azon hatásokhoz, melyek a gépeknek a műiparnáli behozatalánál mutatkoznak, valamint ezeknél, úgy a vaspálya behozatásánál is csak az átmeneti időszak van némely egyénekre nézve bajokkal összekötve, és azok helyett, kik foglalkozásukban csökkenést szenvedtek, sokkal többen nyernek másutt foglalkodást, a fuvarosokra háromlókár is az által kisebbül, hogy a minden oldalról szaporodott átszállítás következtében a fuvarosok a vaspályák oldalain fekvő helységekből a vaspályai állomásokra fuvar által több foglalkodást nyernek; a mi a kisebb városokban levő iparüzőket illeti, azoknak jobban kell igyekezni, hogy műveik a nagy városi iparüzők műveikkel a versenyzést kiállhassák.

A vaspályáknak építése is némi hátránnyal van összekötve, f. i. hogy az építés által tökéek vonatnak el a földmíveléstől és műipartól, és hogy a vaspálya épi-

tése sok munkást igényelvén a munkabért más termeléseknél emeli; de ezen hátrányok is csak mulólagosak, és kevésbé állhatnak be, ha a vaspályák lassanként építtetnek, és ha másféle intézkedések tétetnek, melyek által a a földbirtokosokra és műiparüzőkre nézve a kölcsönkaphatás könnyebbítettik.

87. §. Intézkedések a folyókra nézve.

A folyókra nézve szükséges, hogy azok hajózható állapotban tartassanak, és egyéb akadályai a folyó használatának eltávolíttassanak.

Hogy a folyó hajózható állapotban tartassék, mind azon okok, melyek a folyómedernek lassankénti elsekélyedését okozhatnák, hová tartoznak: a folyónak többfelé elágazásai, igen alacsony partok, a folyómedernek tisztátalanodása, mind azok, melyek a hajózást lehetlenné vagy veszélyessé teszik, p. o. zuhatagok, szirtek, zátonyok eltávolítandók; ha pedig a zuhatag eltávolítása lehetetlen volna, akkor a folyó közelében építendő csatorna által kell a zuhatag elkerülését lehetségessé tenni.

Azonkívül a hajózás azon akadályai is, melyek emberi intézkedésekből, p. o. vízépítkezések, malmok, hidak, vizlecsapolások következtében erednek, szintén elhárítandók, a hajózásnak a vízfolyam ellenébeni könnyítésére, a hol szükséges, vitorlás hajók hozandók be.

Gondoskodni is kell, hogy a partok mellett mindenütt parti utak hagyassanak, az emberek és a netalán hajókat vonó marhák számára.

Minthogy pedig a szállítás a vizen veszélyekkel is jár, azért a hajók vezetése csak oly emberekre bízassék, kik ahoz tökéletesen értenek, és kik képesek a netán okozott kátt megtéríteni, oly helyeken pedig,

hol a hajó nagyobb veszélynek van kitéve, gondoskodni kell, hogy a veszélylyel különösen ismeretes hajósok legyenek kaphatók, kik a hajót veszélyes helyen is átvezetik.

Lásd Rau II. r. 366. Kndler-Récsy II. r. 259 §. De Stoul III, k. 305. l. Say 7. r. 24. fej, Barth 242. l.

88. §. Folytatás.

Egyéb akadályok, melyek a folyó szabad használatát gátolják, lehetnek: az árumegállítási jog, a hajó megállítási jog, a terhes vizi vámok, kizárások a folyó használatából, és más államoknak, melyek területén keresztül foly a víz, intézkedései.

Valamely városnak árumegállítási joga (Stapelrecht) alatt értetik azon jog, mely szerint követelheti, hogy a folyón (vagy tengelyen) a városon keresztül vagy mellette szállítandó áruk bizonyos időig a városba eladás végett kirakassanak, vagy éppen csak azon város polgárainak adassanak el.¹⁾

A hajómegállítási jog (Umschlagsrecht) alatt pedig értetik valamely városnak joga követelhetni, hogy más helyekből oda érkező hajók ott megálljanak, és az áruk lerakodása után vissza menjenek, az áruk további szállítása azután azon városnak hajóin történvén.

Az árumegállítási jog célja, hogy valamely város kereskedése, a hajó megállítási jognak pedig, hogy annak hajózása nagyobb virágzásba hozassék,²⁾ de minthogy kétséget sem szenved, hogy ily jogok csak egyik városnak kedveznek, az összes kereskedelemnek pedig ártanak, és a külföldieket elidegenítik, azért ily jogok nem helyeselhők.

A nemzetek közti barátságos viszony és a kereskedelem virágzása kívánja, hogy valamely folyónak használatából egy nemzetnek lobogója se zárassék ki, azonban az igazsággal nem ellenkezik, ha azon nemzetek,

melyeknek területén keresztül megy a folyó, magoknak némi előjogokat tulajdonítanak, a mennyiben t. i. a folyó korlátlan használatát magoknak tartják fen.³⁾

A terhes és sok helyen szedett vízi vámok, melyek a folyókon és csatornákon gyakran vétetnek, szintén nagy akadályai a kereskedésnek, a vízi vámok szükségesek ugyan, hogy a folyó szabályozási vagy csatorna-építési költségeket fedezzék, de hogy a hajózásnak akadályára ne szolgáljanak, ezek csak mérsékeltek legyenek, és sok helyen ne szedessenek; ha pedig valamely folyó több államon foly keresztül, akkor szükséges, hogy ezen vízi vámok ezen államok kölcsönös egyezkedése által úgy szabályoztassanak, hogy a kereskedésnek gát ne tétessék, és a vizivámi jövedelem felosztására nézve bizonyos arány határozottassék meg, miként ez történt a Rhaina, Elba és Vezér folyókon.

1. Ilyen árumegállítási joggal hajdan Buda városa, hajómegállítási joggal pedig Bécs városa birt.

2. Hasonló czélja mint a hajómegállítási jognak volt azon törvénynek is, melyet Angolország Protectora Oliver Cromvell úgynevezett hajózási törvény neve alatt 1651-ik évben hozott, ezen törvény azt rendelte, hogy más nemzetek áruikat csupán csak angol hajókon szállithassák Angolországba, angol árukat pedig csupán csak angol hajókon vagy saját hajóikon, de melyeknek kapitánya és a legénység két harmada angol legyen, szállithassanak külföldre, és valamely hajó csak akkor tekintetett valamely nemzet sajátjának ha ugyanazon nemzet országában vagy Angolországban építettett. Ezen hajózási törvény magának Angolorzágnak ártott leginkább, mert az idegen hajók nem találtak Angolországban viszfutart, és azért nagyobb fuvarbért voltak kénytelenek követelni, és az angol kereskedők is sokszor nem használhatták az idegen hajókat portékáik elküldésére.

3. Ezen alapszik a Dunagőzhajózást szabályozó legújabb időben kötött egyezkedés, mely szerint azon államoknak, melyeken keresztül a Duna foly, területén belől a hajózás és szállítás az egyik helytől a másikig, azaz a parti pontok közti hajózás csak azon parti államok hajóinak tartatott fen; ellenben az összes Dunának használata tehát a hajózás és szállítás a Duna kezdetétől egész a torkolatig, vagy pedig a határszéltől valamely helyig bármely nemzet lobogóinak megengedettetik.

Lásd: Rau II r. 269—271 és 272 a. §. Kudler-Récsy II r. 221 és 258 §. Der Staat III r. 307—310 l. 226—228 l.

89. §. Intézkedések a csatornák iránt.

A csatornák oly országban, hol vállalkozási szellemenben és tőkékben hiány nincsen, magánosok által jöhetnek létre, mint ez Angolországban történt, hol a legnagyobb és legszebb csatornák léteznek, másutt pedig a kormány által állítandók elő; az első esetben úgy mint a vaspályáknál a vállalkozó társaság terve vizsgálóra veendő, és a viteltariffa valamint a netaláni zsilippénz meghatározandó, minden esetre szintén kisértéki törvény szükséges.

Előbb mintsem a csatornaépítés megkezdetnék, költségvetést kell készíteni, és azt a csatornából reménylendő hasznokkal össze kell hasonlítani. ¹⁾

A csatorna építésénél pedig arra kell tekinteni, hogy a tájék vízáradásnak kitéve ne legyen, és a csatorna elegendő vízzel legyen ellátva; e célból víztár szükséges, melyből a csatorna elég vízzel elláttassék.

1. Valamely csatornának építése is tetemes költségeket okoz, mert az arra kívántató telket ki kell sajátítani, a csatornának medrét emberek által kell ásatni, sokszor kősziklákat kell szétrepíteni, vívezetőket hidakat és zsilipeket építeni s a t.

Lásd: Rau II r. 267 §. Glazer 199—200 §. Kudler-Récsy II r. 260 §. Der Staat III k. 206 l. Say 7 r. 21 fej. Barth 243—245 l.

90. §. Intézkedések a gőzhajókra nézve.

A gőzösök még nagyobb hasznot hajtanak mint más hajók, mert az átszállítást gyorsítják, és a költségeket kevesbitik, és pedig annál nagyobb mértékben, minél tökéletesebbek, e tekintetben az úgynevezett csavargőzösök igen ajánlkoznak.

Ha a gőzhajózás valamely országba először hozatik be, a gőzhajói társaságnak bizonyos időre kiváltsá-

got lehet adni, hogy lábra kaphasson a gőzhajózás, de ezen kiváltságok hosszú időre ne szóljanak.

Néha szükséges, hogy a kormány a gőzhajói társaságnak bizonyos pénzbeli segítséget (subventiót) nyújtson évenként, különösen ha valamely gőzhajói társaságnak külföldi társaságokkal kell versenyeznie, ne hogy különben a nemzet részéről a gőzhajózás megszűnjék, ily subventiót a földközi tengeren lévő francia és orosz gőzhajói társaságoknak a francia és orosz kormány ad, az ausztriai kormány is a Lloydféle gőzhajói társaságnak subventiót nyújt.

Lásd : Rau II r. 272 §. Barth 250 l.

91. §. Intézkedések a tengerészet körül.

Hogy a tengerészet, mely mind a kereskedelemre, mind az ország politikai hatalma emelésére oly nagy befolyással van, virágzásba jöhessen, szükségesek : 1-ör Ügyes hajóépítésszek. 2-or Jó tengerésztisztek és hajósok. 3-or Biztos és alkalmas kikötők. 4-er A tengeri hajózás őtalma.

A hajóépítést előmozdithatni, ha az ifjúságnak az arra kívántató ismeretek megszerzésére különös tanintézetekben alkalom nyújtatik, ha ügyes ifjak szerzendő tapasztalás végett külföldre küldetnek, ha hajógyárak állittatnak fel, hol a hajógyártást tanulók magokat gyakorlatilag kiképezhetik, továbbá ha a hajógyártásra kívántató nyers anyagoknak, valamint az építési és tüzelési szereknek, milyenek a fa, vas, gépek, kötelek, kőszén s a t, termelése szaporittatik és előmozdittatik.

A hajóépítés a hajózás lehetősitésén kívül annyiban is hasznos lehet, hogy magok a hajók is kereskedési cikket képezhetnek.

Ügyes tengerésztisztek kiképzésére szolgálnak a tengerészeti iskolák, az ezekben kiképezett ifjak azután

mint hadfiak a tengerészeti szolgálatban magoknak gyakorlati ügyességet szereznek.

A hajóslegényeknek, kiknél bátorság, edződés és a tengerrel ismeretesség a fölkellemek, kiképezésére a parti halászat szolgálhat.

A kikötőkre nézve szükséges: 1-ör Hogy arra czélszerű hely választassék, kikötőnek pedig czélszerű azon hely, mely jó és elhomokosodásnak oly könnyen ki nem tett fenekkel bir, és melyben az ott nyugvó hajók a szirtek, sekélyek, kiömlések és szélvészek ellen inkább biztosítvák.

2-or Hogy czélszerű építkezések és intézkedések tétessenek mind arra, hogy a veszélyek ellen nagyobb biztosság létesüljön, mind arra, hogy a kikötőnek kényelmesebb használata lehetségtessék: ide tartozik a tengerbe nyúló töltésnek (molo) valamint a világító toronyoknak (hol t. i. azok szükségesek) építése, továbbá intézkedések, hogy az áruk ki- és berakodása kényelmesen történhessék, és hogy különös intézetek a hajók megkötésére, különös műhelyek és viktárak (Docks) a hajók kijavítására és az áruk számára tűz ellen elegendőleg biztosított raktárak létezzenek, továbbá hogy az ország belsejéből a kikötőhöz jutás jó közlekedési eszközök által könnyítve legyen, végre a kikötő a tengeri rablók, valamint az ellenség elleni biztosítás tekintetéből erődítvényekkel láttassék el, és abban a pestisnek az idegen hajók általi behozatala ellen is czélszerű intézkedések tétessenek. ¹⁾

A tengeri hajózás ótalma pedig kívánja: 1-ör Hogy az állam a tengeren elegendő hadihajókat tartson, melyek által a kereskedői hajók a kalózok ellen védessenek; 2-or Hogy különös tengerjog hozassék be, mely szerint a tengeri hajózásból eredő perek eldöntessenek.

1. Semmi sem hirdeti annyira a hajósnak, hogy mivel ország partjaihoz közeledik, mint az őrtornyok és jó kikötők.

Lásd: Rau II r. 265 §. Kautz 103 §. Kudler-Récsy II r. 254—254 §. Der Staat III k. 304—305 és 310—313 b. §. Say 7 r. 25 fej.

92. §. A kereskedési hajók biztosítása.

Azon kereskedés, melynél a portéka szállítása vizeken történik, sok veszélylyel van összekötve, mely a vállalkozókat könnyen visszaretentheti, ennek elhárítására szolgál a hajóbiztosítás, ezen biztosítás történhetik vagy a hajóra vagy a rajta lévő árukra nézve.

A biztosítást valamely biztosító társaság vállalja magára bizonyos a biztosított által fizetendő biztosítási díj fejében.

A biztosítási díjnak nagysága befolyással bír a portéka árára, azért kívánatos hogy a biztosítási díj minél olcsóbb legyen.

A kormány befolyást gyakorolhat a biztosítási díj nagyságára mind azon intézkedések által, melyek a biztosított tárgyakat érhető veszélyeket kevesbitik vagy elhárítják, ilyenek a hajóparancsnokok czélszerű kiképeztetése, a hajóépítés tökéletesbitése, rongált selejtes hajók kizárása a használatból, a tengerrablás elnyomása, és a biztosító társaságok közti üdvös versenyzésnek megengedése által.

Hogy pedig a biztosítás külföldben is czéljának megfelelően, világos törvények szükségesek, melyek által mind a biztosítók mind a biztosítottak jogairól gondoskodva legyen.

Minden keletkező biztosítási társaságnak szabályai a kormány által megvizsgáltassanak, és annak jóváhagyásától függjön a biztosítási társaságoknak felállithatása.

Tovább a biztosítottak ótalma tekintetéből szükséges, hogy a biztosítás felett feltett oklevelek világosan szerkeztessenek, hogy tudassék mire vannak feljogosítva a biztosítottak.

Végre gondoskodni kell, hogy minden kikötőben

különös kárbírók (dispacheurs) legyenek, kik a történt kár mennyiségét meghatározzák.

Lásd: Rau II r. 272 a §. Kudler-Récsy II r. 262—264 §.
Der Staat III k. 311—313 l.

93. §. A posták, távirdák és hírlapok.

A közlekedést és kereskedést a posták távirdák és hírlapok is előmozdítják.

Hogy a posták. melyek többnyire az ugynevezett regaljogokhoz tartoznak, céljuknak megfeleljenek, szükséges:

1-ör Hogy azokon mind a személyek, mind a levelek és portékák átszállítása biztosan történjék, a levelek biztossága különösen kívánja, hogy felbontatlanul adassanak át azoknak, kiknek szólnak, és a postatitok fentartassék, a portékák biztonsága is azoknak sértetlen átadásában áll.

2-or Hogy a posta használata olcsó legyen, az olcsóság következtében több levél is fog a postán küldetni, és a posta inkább fog használtatni; minthogy pedig a szállítási költségek az által nem szaporodnak, a kormány jövedelme is az által nagyobb lesz; ellenben a nagy postadíjak a kereskedésnek ártalmára vannak, és a posta használata csökkenését okozván a kormány jövedelmét is csökkentik, olcsóság tekintetéből az angol pennyposta utánzásra méltó.

3-or Az átszállítás gyorsan történjék.

4-er A posták járása a kereskedés kényelmeihez képest intéztessék el.

A legújabb találmány a közlekedési eszközök közt a távirdák, melyek által fontos tudósítások legrövidebb idő alatt terjesztetnek, és melyek a kereskedésre,

és az áruk ára egyenlőbségének eszközzésére nagy befolyást gyakorolnak.

Ugyanazon befolyással bírnak a hírlapok is.

Lásd : Rau II r. 268—268 a Der Staat III k. 243—247 l. Kudler-Récsy II r. 291—295 l. Glazer 106—108 és 201—203 §.

94. §. Kereskedési consulok.

A külkereskedés előmozdítására a külföld különféle piaczaín felállított kereskedési consulok is szolgálnak, ezek az országnak, melyet képviselnek, kereskedői jogait védik az idegen piaczkon, országuk kereskedését azon országgal, melyben működnek, figyelemmel kísérik, és annak előmozdítása, valamint akadályai elhárítására nézve javaslatokat tesznek, végre a kereskedési szerződések megtartása felett őrködnek.

Ily consulok, noha diplomatiái characterrel nem bírnak, tetemes hasznot hajtanak.

A kormánynak, melynek országában ily consul működni akar, beleegyezését (exequatur) kell adni a consul kineveztetéséhez előbb mint sem az a működését azon országban megkezdhetné.

Az ilyen consul hatásköre sok ismeret egyesülését feltételezi, különösen a kereskedési és nemzetgazdasági statistikának, a saját és az idegen országnak törvényeinek, intézményeinek, a kereskedési szerződéseknek ismeretét nélkülözhetlenné teszi. ¹⁾ ²⁾

1. A török birodalom kereskedési helyeiben az európai hatalmasságok consulai több joggal bírnak mint másutt, jelesen a honuk polgárai felett polgári perekben bírói hatóságot gyakorolnak.

2. A távol vidékekkel, különösen a világ más részeiben levő piaczkokali kereskedés az által is mozdittatik elő, ha kereskedési társaságok oly távol helyeken megbizottakat rendelnek, kik érdekében ott eljárnak, tehát a társaság által eladás végett küldött árukat átveszik, azokra a megbízás folytán vevőket szereznek, s a társaság számára ott vásárlásokat tesznek, és a bevásárlott árukat a

társaságnak elküldik, ily megbizottak factoroknak neveztetnek; factorok felállítása azért lehet előnyös, mert a vétel és eladásnál a szerencsés sikerre nézve igen sok függ az időpontról, mely azokra megválasztatik, a factorok pedig a legelőnyösebb időpontról a vételek és eladásokra nézve tudósíthatják a megbízó társaságokat, az angol kereskedési társaságok sok ily factori intézettel bírnak Ázsiában, Afrikában és Amerikában, melyek némelyike nagyszerű irodával el van látva.

Lásd: Rau II r. 302 §. Kudler-Récsy II r. 186 §. és 296 — 297 §.

NEGYEDIK KÖNYV.

Intézkedések a pénz és hitel iránt.

95. §. Az államhatalom befolyása a közönséges csereeszközre, azaz a pénzre és a hitelre.

Mínthogy a pénz azon közönséges csereeszköz, mely egyedül teszi a forgalmat nagyobb kiterjedésben lehetségessé, és minden javak ármértéke és képviselője, azért a pénz ügye az állam különös figyelmét igényli, ezen figyelem arra terjedjen:

1-ör Hogy a pénz oly tulajdonságokkal birjon, melyek által rendeltetésének megfelel.

2-or Hogy elegendő legyen.

3-or Hogy a pénzforgás ne legyen akadályozva-

A mi a pénz tulajdonságait illeti, ezek részint annak külalakjára, részint a pénzlábra, részint a pénz árára vonatkoznak.

A pénz külalakját illetőleg az egyes pénzdaraboknak sem igen nagy, sem igen kis teriméjük ne legyen, mert mind az első, mind az utóbbiak a használatban igen alkalmatlanok, az egyes pénzdarabok átmérőjükhöz arányban álló vastagsággal birjanak, mert az igen vékony pénzdarabok könnyen elkopnak, a jelleg minél tökéletesebb és szebb legyen, és még a karimára is ki-

terjedjen; minél tökéletesebb a pénznek jellege, annál inkább nehezítettetik annak utánzása.

A pénzlábra nézve szükséges, hogy oly pénzláb fogadtassék el, mely egyszerű és könnyen érthető módon kifejeztethetik, ezt közhirrre kell tenni, és a pénzdarabokat pontosan az elfogadott pénzláb szerint verni, mert különben zavar és bizodalmatlanság támad a forgalomban.

A pénzlábhoz tartozik a kidarabolás, ez pedig abban áll, hogy a pénzlábban különféle nagyságu pénznem, t. i. nagyobb, közép és kisebbnek behozatala rendeltetik, és a pénzlábban meghatároztatik, hogy mindenik nagyobb pénznem hány kisebb pénzdarabra osztható, tehát ezekből hányat foglal magában, p. o. egy forint hány garast, és ez hány krajczárt; és ezen kidarabolás oly számok szerint történjék, melyek a számitást könnyítik (tized- vagy tizenkettedrendszer); minél nagyobb valamely országban a nemes érczek ára más javakhoz képest, annál kisebb pénzegységeket lehet használni.

Ha pedig a pénzláb változtatása történik, ez köztudomásra hozassék, és a régi és új pénz közti tartalom aránya kijelentessék, hogy t. i. ezen arány szerint a régiebb szerződésekből fizetendő összegek az új pénzre áttétessenek, hogy így senkire se háromolják kár, hanem a hitelező ugyanazon belértéket kapja vissza, melylyel birt azon somma, melyet a kölcsönadáskor adott.

Lásd: Rau II r. 232—234 §. Der Staat III r. 259 l. Kudler-Récsy II r. 270 §. Mangold 52 §.

96, §. A z állam intézkedései a pénz árára nézve.

A pénz árát illetőleg szükséges, hogy a pénz a nyers nemes érczek árát nagyon túl ne haladja, annak elérésére pedig megkivántatik, hogy a kormány csak

mértékletes pénzveréssdijt vegyen, ¹⁾ az aprópénzeknél azonban valamivel nagyobb pénzveréssdijt lehet venni, de még sem felette nagyot, mert különben hamis aprópénz készítésére nyújtatik alkalom, elegendő aprópénz is legyen a forgásban, mert különben a mindennapi forgalomban a kisebb értékek kiegyenlítésében nehézség támad, azonban az aprópénzt nem kell nagyobb mennyiségben kiadni, mint a mennyi a forgalomban szükséges, mert különben kitolja a nemes ércpénzt a forgásból, és annak árát emeli, mivel azt okozza, hogy az kinek arra szüksége van, azt aprópénzzel váltásdíj mellett megszerezni kénytelen lesz; azért kész pénztárak is tartassanak, hol az aprópénz bárkinek kívánságára nemes ércpénzzel felváltható legyen. ²⁾

Figyelmezni kell továbbá a kormánynak, hogy semmiféle hamis pénz ne készítettessék, és hogy az igazi pénz értéke reszelés által ne kisebbítettessék. ³⁾

Végre a külföldi pénzre is terjessze ki a kormány figyelmét, a mennyiben ez az országban forgásba jön; a külföldi pénzek által kár háromolhatik az országra, ha a polgárok azokat nagyobb értékben fogadják el, mint milyennel azok birnak, ez leginkább akkor történik, ha valamely szomszéd állam a belföldi pénzhez hasonló és tán ugyanazon nevet viselő, de sokkal kisebb tartamu pénzeket veret, ennek következtében sokszor a belföldi pénz rosszabb külföldivel becsesréltetik, és kivitetik az országból, e baj eltávolítására némely kormány által ennekelőtte a pénz kivitelének tilalmazása rendeltetett el, de ezen tilalom czélszerűtlen és a kereskedést megzavaró eszköz, czélszerűbb, ha a kormány a külföldi pénz belértékét kipuhatolja, és ennek következtében meghatározza az összeget belföldi pénzben, melylyel azon külföldi pénz tartalmára nézve egyenlő értékű, és hogy ha a külföldi kormányokkal szerződések köttenek, melyek szerint egyforma pénzláb elfogadása több állam által megállapittatik.

1. Hajdan a kormányok által nagy pénzverésdíj vétetett, és ez a kormányokra nézve nagy jövedelemforrást képezett, a gazdasági mivelttség haladtával azonban a pénzverésdíj mindig alábbszáll.

2. Annak jele hogy már szerfelett sok aprópénz van forgásban az, ha az aprópénz már nagyobb fizetésekben használtatik, és ha a nemes ércpénz csak agio mellett szerezhető aprópénzzel.

3. A pénzverési jogot magánosokra bizni épen nem volna tanácsos, mert azoknál nem létezik elegendő biztosság a pénz helyes verésére nézve.

Lásd: II r. 243—246 §. Kudler-Récsy II r. 284—289 §. Der Staat 268—270 l. Say II r. II fej. 8 §.

97. §. A z e g y e s é s k e t t ő s v a l u t a r e n d - s z e r e .

Mind az arany, mint az ezüstpénznek saját előnye van a forgalomban, az aranypénznek, hogy bizonyos súlyu darab nagyobb értékkel bír, mint hasonló súlyu ezüst darab, tehát nagyobb fizetéseknel igen jól használható, de kisebb fizetéseknel, melyek a forgalomban gyakran fordulnak elő, czélszerűebben használtatik az ezüstpénz, azért kívánatos, hogy mind arany mind ezüstpénz legyen a forgalomban, de ennél fogva kérdés támad kelljen e ezeknek egymázhozi értékarányát törvényileg megállapítani, vagy pedig ezek közül csak egyiket törvényszerű fizetési eszköznek azaz oly pénzalapul (valutául) kijelenteni, melyben minden árak kifejeztetnek s megállapittatnak, a másiknak ára alakulását pedig a forgalomra bizni, úgy hogy az inkább árunak mint pénznek tekintethessék, és annak bizonyos értékben elfogadására senki sem kényszerítettethessék, hanem az érték, melyben elfogadtatik, az illető szerződő felek egyezkedésétől függjön? az első rendszer a kettős valutarendszernek (System der doppelten währung) a másik egyesvalutarendszernek (System der einfachen Währung) neveztetik.

Kétséget sem szenved, hogy a kettősvalutarendszer nem helyeselhető, mert az értékarány az arany és ezüst közt a világforgalomban magától megállapodik, mire a legtávolabb bányáknak felfedezése is befolyással bír, ha tehát valamely állam a kettősvalutarendszert elfogadná, és az értékarányt a nemes érczek közt másként megállapítaná, mint az a világforgalomban alakult, akkor azon ércz, melynek értéke az országban alacsonyabbra szabott, mint mivel az a világforgalomban bir, folyvást kivándorolna az országból, az pedig, melynek a törvényes megállapítás nagyobb értéket tulajdonít, mint a milyennel az a világforgalomban bir, nagyobb mennyiségben fog forogni az országban, mint forogna ha az értékarány nem határozottatott volna, mert ily esetben a külföldiek ha árukat vesznek, a fizetést mindig azon nemes érczben teszik, melynek az országban nagyobb érték tulajdonittatik, ha pedig árukat eladnak, a fizetést azon nemes érczben tétetik magoknak, mely itten kisebb értékűnek tartatik, mind a két esetben az ország kárt szenved, tovább a honi adósok is adósságaikat honi hitelezőiknek azon érczczel fizetni iparkodandának, melyet olcsóbban szerezhetnek a hitelezők kárára.

Minthogy tehát feltenni nem lehet, hogy a két ércz közt megállapított értékarány a világforgalomban is változatlanul uralkodjék, (mi szükséges volna, hogy a kettősvalutarendszer helyén legyen) annál fogva nem marad más hátra, mint az egyes valutarendszert elfogadni, azaz a nemes érczek közül csak az egyikét kell választani törvényes fizetési eszközül, (valutául) melyre minden árak vonatkoznak.

De az egyes valutarendszernél is a kormány azon ércznek, mely törvényes fizetési eszköznek azaz valutának el nem fogadtatott, meghatározhatja azon értékét, melyben az bizonyos időben az állampénztárakban elfogadtatik, de ily megállapítás csak az állampénztárakra nézve bir kötelező erővel, a magánosokra nézve némi irányul szolgálhat, de őket nem köti.

98. §. Folytatás.

Más kérdés, hogy az egyes valutarendszernél az arany vagy ezüstnek adassék e elsőbbség, azaz ezek közül melyik választassék törvényszerű fizetési eszközül?

E kérdésre nézve a vélemények elágaznak, ennek-előtte az ezüstvalutának adatott elsőbbség, de újabb időben többen az aranyvaluta mellett nyilatkoznak, sőt ott hol az még nem létezik, az átmenetelt az ezüstvalutától az aranyvalutára javasolják, és pedig azon okból, mivel az aranynak állandóbb értéke van mint az ezüstnek, tehát az inkább alkalmas általános és tartós érték-mérőre, az ezüstnek pedig értéke inkább változik, főleg mióta Európának kereskedése Ázsiával (hová temérdek sok ezüst kivitetik) oly nagy kiterjedésre fejlődött, minek folytán annak értéke jövőben még inkább emelkedni fog, tovább hogy az aranyvalutánál aránylag a pénzverési költségek kisebbek, mint az ezüstvalutánál, hogy az előbbbinél a szállítás, számítás, őrzés és kezelés könnyebb és kevésbé költséges mint az utóbbinál.

Véleményünk szerint e kérdés eldöntésében minden függ az egyes országban fennforgó kereskedési viszonyoktól, különösen azon körülménytől, vajjon fordulnak e elő a forgalomban igen gyakran nagyobb fizetések, (mert minél gyakrabban ez történik, annál inkább helyén lesz az aranyvaluta, mint Angolországban) tovább vajjon más államokban melyekkel az állam leggyakrabban kereskedési érintkezésben van, divatoz e szinte az aranyvaluta, minél inkább ez terjedve vagyon, annál inkább van az állam oda utalva, hogy szinte az aranyvalutát elfogadja, mert a valuta azonos-sága és egyenlősége nagyobb terjedelemben a nemzetek közti kereskedést igen könnyíti, tehát a világgazdászati egységre utat készít. ¹⁾ ²⁾

1. Némely államban eddig az ezüstvaluta divatoz p. o. Ausztriában, némelyikben az arany p. o. Angolországban, az Északamerikai szövetségben; némely államban kettős valuta p. o. Franciaországban, Belgiumban, ezekben mind a két pénz ára állandóul van egymáshoz meghatározva, de azért mégis ha a világkereskedésben divatozó ár a törvényileg megállapított ártól eltér, a teendő fizetésekre azon érez használtatik leginkább, melyet legolcsóbban lehet kapni a világforgalomban, és ott is némileg ingadoz az egyiknek ára a másik irányába.

2. Ázsiában mindenütt az ezüstnek nagyobb érték tulajdonítatik mint Európában, azért az oda nagyon vándorol, az arany pedig onnét kifoly.

Lásd : Rau II r. 233 §. Rössler 48 §. Kudler-Récsy II r. 279 §. Mill III könyv 10 fejj. 1—2 §. Der Staat III r. 254—258 Kautz 96 §. Mangold 51 §.

99. §. A kormány feladatai a pénzforgásra nézve.

A pénzforgásra nézve a kormány teendői vonatkoznak.

1-ör Arra, hogy a pénzforgás gyorsasága előmozdittassék.

2-or Hogy a pénzforgás kellő felosztása az ország különféle vidékeire létrehozassék.

3-or Hogy a pénznek a forgásbani tartása is eszközöltessék.

A pénzforgás gyorsasága előmozdittatik :

1-ör Azon intézkedések által, melyek a hitel előmozdítására szolgálnak.

2-or Ha a fizetések, melyek a kormány pénztárába (p. o. az adó fizetése), vagy melyek onnét tétetnek (p. o. a hivatalnokoknak) úgy intéztetnek el, hogy ne kelljen a fizetésekre a pénzt hosszú időn át gyűjtögetni és így a forgásból elvonni, azért a többrészbéli fizetések czélszerűek.

3-or Ha az országban sok alkalom létezik a pénz használhatására, mert az által az emberekben inger

támad a pénznek valamely vállalatba befektetésére, azért nagy népesség, virágzó ipar és a forgalom könnyűsége a pénzforgás előmozdítására igen jótékony befolyással bírnak.

4-er Végre a pénzforgás gyorsaság előmozdítására a jó közlekedési eszközök és az associatiók is jótékony befolyással bírnak.

A pénzforgásnak az ország különféle vidékeire felosztására is a kormány befolyást űzhet az által, ha eszközölni iparkodik, hogy különféle helyek az országban kényelmes lakásokkal és egyéb kellemekkel bírjanak, és így azon családok, melyek jószágaik jövedelmeiből, tőkéik kamatjaiból, nyugdíjakból vagy életjáradékokból élnek, az ország különféle helyei közt feloszoljanak, és nem mind csak egy két helyen letelepedjenek, csak hogy itt a kormány soha se hasson kényszerítőleg, hanem buzdítólag; továbbá ha a hivatalhelyeket tanintézeteket és a katonaság állomáshelyeit is czélszerűen az ország különféle pontjain elhelyezi, azonban itt soha sem kell szem elől tévesztetni, hogy a pénzforgás felosztása csak mellétekintet, a főtekintet az, hogy honnét történik könnyebben a közigazgatás.

Lásd: Kudler Récsy II r. 298—299 §. Say V r. 17 fej. 16 §. és VII r. 6 fej.

100. §. Folytatás.

Hogy a pénznek a forgásbani tartása eszközöltessék, figyelmezni kell mindenre, mi által a pénz a forgásból elvonatik.

A pénz a forgásból elvonathatik: 1-ör Ha külföldre foly.

2-or Ha az az országban más czélokra fordittatik, és a végett összeolvasztatik.

3-or Ha az álladalom, testületek vagy magánosok kincset gyűjtenek.

Külföldre a pénz több okból kifolyhat, t. i. kereskedés által, kivándorlások által, ha idegenek az országban fekvő jószágokat szereznek, és azok jövedelmeit a külföldön költik el, vagy a hon polgári ugyanazt teszik, vagy a külföldi bankokba, a takarékpénztárakba, élet vagy tűz, víz elleni biztosítási intézetekbe teszik a pénzt, vagy külföldi ipari vállalatokba fektetik azt, és végre ha a pénz hadi segedelem fizetése végett vagy hadi költség megtérítése fejében kivetetik.

Ennekelőtte főleg míg a kereskedési rendszer teljes kiterjedésben alkalmaztatott, a kereskedési követelések kiegyenlítésére a pénz kivitele tilalmaztatott, de ez fonák és célttévesztő eszköz vala; mert ha valamely nemzet fizetéseit más nemzeteknél nem teljesítheti váltókkal, vagy más árukkal, akkor nincs más mód a bevitt áruk fizetésére mint a pénz kivitele, és ha ezen mód nem használtathatik, a kereskedésnek a nemzetek közt legalább bizonyos árucikkre nézve meg kell szünni; az ilyen tilalom azon országra, melyre nézve fenáll, a váltófolyamat még kedvezőtlenebbé teszi, mi a kereskedeésre károsan hat, ide járul, hogy némely nemzetnél előnyösebben vásárolhatni pénzzel mint portékákkal, melyekre tán azon nemzetnek nincsen annyira szüksége, a történelem nem is mutat államot, hol ily tilalmazásnak sikere lett volna, a legsúlyosabb büntetések Spanyol és Portugal országban sem tartóztatták vissza az embereket e tilalom áthágásától, egyébiránt ha mindenféle termelés az országban előmozdittatik, a keletkező műipar védetik, a vállalkozási szellem a honban ébresztetik, és egyébként czélszerű nemzetgazdasági intézkedések tétetnek, a pénznek a kereskedés által igen nagy tömegekbeni kifolyásától nem kell tartani.

Hogy a kivándorlások által az országból sok pénz ki ne vitessék, a kivándorló vagyonából levonás vagy visszatartás ajánltatott, de ez nem csak jogi szempontból nem igazolható, hanem többnyire czélszerűtlen is, mert a kivándorolni szándékozó találhat módot ily

levonás kijátszására, egyébiránt helyesen szervezett államban, hol a polgárok magokat jól érzik, sok kívándorlástól félni nem kell, és a pénzkivitel, mely a kívándorlások által ily államban létrejött, teljes vagy legalább részbeli kárpotlást nyer a bevándorlások által, melyek által megint pénz jön az országba.

Hogy a külföldiek, kik az országban jóságokat szereznek, azoknak jövedelmeit ne külföldön költsék el, gyakran a jóságok szerzése akadályoztatott, de ily tilalom is néha árt, mert némely országra jótékonyan hat, ha nagyobb tőkével ellátott külföldiek jóságokat vesznek, kik azon tőkéket a vett jóságokba fektetvén, azok jövedelmeit nagyobb mértékben emelik, mint azt tán a honfiak tenni képesek lettek volna, az ilyen tilalom azokat is kizárja, kikre nézve a jóságbirtok az országban letelepedésre csakugyan vonzó erővel bírna, azonkívül ha az idegeneknek megengedtetik, hogy az ország iparvállalataiban, álladalmi kölcsöneiben részt vehessenek, mely esetben szintén kimegy a jövedelem külföldre, nem látszik ok fenforogni, miért tétessék kivétel a fekvő jóság szerzésére nézve, ha egyedül csak a nemzetgazdászati szempont tartatik szem előtt.

Hogy a honbeliek jövedelmeiket ne idegen földön költsék el, és így az ország ne károsodjék, azokra nézve, kik hosszabb időig, p. o. egy pár évig távol vannak az országtól, tán nagyobb fokozatu adóztatás czélszerű lehet, az által az ugynevezett absentismus némileg korlátoztatik, de nagyobb mérvben fog ez leapadni, hogy ha a hon a szabadelmű államszervezet, szellemi és anyagi jólétet terjesztő intézmények, és pezsgő politikai élet által vonzó erővel bír a lakosaira.

Nehogy a polgárok a pénzt a külföldi bankokba és mindenféle biztosítási intézetekbe, takarékpénztárakba tegyék, vagy külföldi ipari vállalatokba fektessék, vagy különben ott kikölcsönözzék, szükséges, hogy a nevezett intézetek a honban is találtassanak, és ugy legyenek szervezve, miszerint a polgárok azok iránt bi-

zodalommal viseltethetnek, az ipari vállalatok létrejövetele pedig a honban is előmozdittassék, és egyáltalában czélszerű jogi intézmények által a tőkepénzeseknek a honban oly biztosság szereztessék, minőt azok külföldön találhatnak.

A hadi segedelempénz vagy a hadi költség térítése fejében fizetendő pénzsomma, valamint azon summák, melyek tán különféle czim alatt Romába a szentszékhez küldetnek, milyenek például az ugynevezett péterfillér, az annaták, a különféle díjak, és a felmentéseknél fizetendő járandóságok az azokat fizető országra nézve el vannak veszve.

101. §. Folytatás.

A pénznek más célokra, p. o. edényekre, ékszerekre való fordítását és beolvasztását leginkább lehet gátolni, ha mérsékelt pénzverésdíj által az eszközöltetik, hogy a pénz ára nagyobb mint a nyers nemes érczek ára, és ha az arany- és ezüstmíveseknek nyers nemes érczek szerzése lehetővé tétetik, egyéb rendőri intézkedések által is gátolni kell a pénzek összeolvasztását.

Elvonatik továbbá a pénz a forgalomból kincsgyűjtések által, ez történhetik az álladalom, testületek és magánosok által.

Az álladalom többnyire azon czélból gyűjt kincset, hogy rendkívüli szükség esetében magán segíthessen, a kérdés az ily kincs czélszerűségéről a pénzügyi tudomány körébe tartozik, nemzetgazdasági szempontból mindazáltal tagadhatatlan, hogy ily kincsgyűjtés jó hatással nem bír, mert az által a pénz elvonatik a forgásból, és a nemzet azon termelékeket is elveszti, melyeket ezen pénzsomma segedelmével állithatott volna elő.

Az előbbi századokban halhatatlan testületek is

gyakran tetemes kincsmennyiségeket gyűjtöttek össze, és azokat terméketlenül hevertették, minthogy roppant jövedelmeiket sokszor el nem költhették, és a kikölcsönzésre oly időben, midőn a műipar és kereskedés kevésbé volt kifejlődve, és melyben hitelintézetek még hiányoztak, általában kevés és ritkán létezett biztos alkalom; jelenleg midőn pénz biztos kamatoztatására és valamely vállalatba fektetésére elég alkalom kínálkozik, attól nagyon tartani nem lehet, hogy testületek ily holt kincseket halmozzanak, ugyanez áll a magánosokra nézve is, mai időben a kincseknek a magánosok általi elásása csak ott történik, hol nagy a hiány a vagyon biztonságára nézve.

102. §. Az államhalom feladata saját papírpénzét illetőleg.

Saját papírpénzére nézve a kormánynak minden gondját arra kell fordítani, hogy a nemes ércpénz irányában pariban magát fentartsa, mert míg ez történik, annak forgása káros nem lesz. Ennek elérésére pedig:

1-ör A kormánynak mind azon ovatosságokat meg kell tartania, melyek megtartásától függ a papírpénz névszerinti értékének fentartása.

2-or Mindig kész pénztárakat kell tartani, melyekben az elszaggatott papírpénz mással vagy ércpénzzel felváltathatik, a beváltás végett bemutatott papírpénz mennyisége legbiztosabb jele annak, vajjon a helyes mérték a papírpénz mennyisége kiadásában nincsen-e túlhágva.

3-or A fizetésekben, melyek a kormánynak tétetnek, a papírpénzt névszerinti értékében el kell fogadni.

4-er Örködni kell, hogy hamis papírpénz ne készíttessék, azért a papírpénz mesterségesen készítendő, és valamely titkos jeggyel ellátandó, mely csak né-

mely hű hivatalnok által ismertetik, hogy ezek kétes esetekben a valódi papírpénzt a meghamisítottól megkülönböztethessék, és ha hamis papírpénz jönne forgásba, a kormányt tüstént tudósíthassák, de azonkívül a kormány időről időre papírpénzét más alakkal bíró új papírpénzzel váltsa fel, a hamis papírpénzkészítők ellen pedig szigorú büntetés szükséges.

5-ör Ha a papírpénz értékében már alábbszállott, akkor semmi áldozatot nem kell kimélni, hogy ha lehetséges, az a névszerinti értékét visszanyerje, hogy ha pedig ez már lehetetlen, legalább annak további értéktelenülése gátoltassék, és annak bizonyos folyama megállapíttassék; egyébiránt a károknak, melyeket az egyesek már a papírpénz értékvesztése által szenvedtek, megtérítése akkor is lehetetlen, ha a kormány azt névszerinti értéke gyanánt beváltaná, mert az által csak a papírpénz utolsó birtokosai nyernének; a legjobb eszköz a papírpénz névszerinti értékének visszaszerezhetésére, vagy legalább annak további alábbszállása gátolására, és a polgárok nagyobb veszteségeinek elhárítására, az ha a kormány a forgásban levő papírpénz mennyiségét kevesbiti, ezt pedig teheti, ha ily papírpénzt a folyam szerint összevásáraol, vagy abban a folyam szerint számítva kölcsönt vesz fel, az összevásáraolt vagy kölcsön felvett papírpénz azután megsemmisítendő lesz, de ezen eszköz használata csak akkor lehetséges, ha a kormány hitele még egészen meg nem bomlott. ¹⁾

1. A papírpénz, mely Franciaországban a háborúk következtében 1790—1799-ik évig assignata neve alatt kiadatott, és melynek értéke utoljára csaknem egészen elenyészett, örök időre szomorú példában tünteti elő a papírpénz túlságos szaporodásának káros következményeit, szinte az osztrák birodalomban e század elején a papírpénz szerfeletti szaporodásának szomorú következtései ez iránt elrettentő például mindenkor szolgálhatnak.

Lásd: Rau II r. 251 és 254 §.

103. §. Az államhatalom intézkedései a kölcsön és jegybankokra nézve.

Hogy ha a bankszabadság még időelőttinek tartatik, akkor az államhatalomnak a kölcsön és jegybankokra nézve következő feladata van:

1-ör Hogy az ily bank felállítására az engedelem csak akkor adassék, ha annak alapszabályai megvizsgáltatván, tapasztaltatott, hogy azok mind a bank szervezetére, mind az üzletek körére nézve olyanak, hogy veszélytől a bankjegyek beváltására nézve tartani nem lehet, de továbbá meg is kell fontolni, vajjon reménylhető-e a vállalat sikere.

2-or Az államhatalomnak a bankigazgatósága felett ellenőrködtetést üzzön, hogy az ügykezelés az alapszabályok szerint történjék, és azon óvatosságok megtartassanak, melyeknek megtartása szükséges, hogy sem a részvényesek sem a jegyek birtokosai ne károsittassanak, még nagyobb óvatosság szükséges e tekintetben oly bankoknál, melyeknek tagjai csak a részvények erejéig kezeskednek.

Ezen óvatosságokhoz különösen tartozik az, hogy megállapittassék a kibocsátandó jegyek mennyiségének maximuma, mely tekintettel a részvényi tőke nagyságára meg van engedve, ¹⁾ (mi mindazáltal ott hol több egymással versenyző bank van, melyeknek üzleti terjedése változó és előre nem ismertethetik, nem czél-szerű) tovább, hogy az arány melyben az érczpénzfedezésnek, azaz a készpénzben álló készletnek a kibocsájtott bankjegyek mennyiségéhez mindig állani kell, is meghatározassék.

Hogy pedig ezen óvatosságok megtartassanak, az államhatalom által a bank ellenőrködtetésére rendelt biztos mindig jogosítva legyen a bank üzleteiről magá-

nak közelebb tudomást szerezni, és ha szabály elleni eljárást észrevesz, feljelentést tenni.

Igen czélszerű a banknak a jogositványt csak bizonyos határidőig adni, hogy az időközben szerzett tapasztalások és változott körülményekhez képest a feltételeket és alapszabályokat időről időre meg lehessen változtatni.

Az államhatalomnak tovább örködni kell, hogy a közönség a bank állapotjáról, ügyeinek mikénti kezeléséről időről időre tudossá tartsék.

Végre az államhatalom felügyelését a hamis bankjegyek készítésének és terjedésének gátlására is kiterjessze.

Egyébként a kormány a bankügyet czélszerű törvényekkel pártolhatja, a banknak őrizetet is nyújthat, de különben be ne avatkozzék a bank ügyeibe.

Ha valamely jegybank a kormány által arra használtatik, hogy az államnak kölcsönt adjon, akkor eredeti rendeltetésétől elvonatik; ennek következtében könnyen oly állapotba jöhet, hogy elég készpénzzel nem bír a bankjegyek mindenkori beváltására, és ha ezen esetben azután a bank a kormánytól feljogosittatik a jegyek beváltását egy időre felfüggeszteni, akkor a bank már nem tekintethetik magánintézetnek, hanem valamely államintézet jellemét veszi fel, jegyei is egészen állampapírpénzzé válnak, és azoknak hitele az állam hitelétől függ. ²⁾

1. Szabály elleni jegyek szaporítása ellen is lehet czélszerű intézkedéseket tenni p. o. hogy a jegyeken egy államhivatalnok is alá legyen írva, hogy minden jegyen a folyó szám jegyeztessek fel, hogy a nyomtatásra szolgáló réztáblák a készítési időn kívül hivatalos zár alatt tartassanak, hogy a nyomdászok is felügyelet alatt legyenek.

2. Mily káros következéssel bír, ha valamely bank az államnak teendő kölcsönzésre használtatik, Ausztriának történelme tanúsítja, itt t. i. a kormány az ugynevezett Wiener Stadtbanktól mely 1762-ik évben jött létre, a franczia háboruk alatt nagy kölcsönöket felvett, mi végett az a banknak megengedte, hogy a bank-

jegyeit az alapján túl nagyon szaporíthassa, és kis sommárol sőt egy forintról szóló bankjegyeket kiadhasson, feloldozván a bankot egyzsersmind a beváltási kötelessége alól, ennek következtében a bankjegyek értéke az érczpenz értékéhez képest évről évre alább szállt, egész 1811 évig, ez évben a kormány a bankjegyeket (melyek most már állampapirpénzzé váltak) az ugynevezett váltóczédulákkal (Ei-lösungs-Schein, Wiener Währung) váltotta be, de csak úgy hogy a kormány az utóbbiakból 100 forintot bécsvárosi bankjegyü 500 forintért adott, de sem a váltóczédulák, sem az utánok következett ugynevezett anticipationsscheinék sem tartották fenn sokáig az érczpenzzel (melyről szóltak) egyenlő értéket, noha ezen értéknek fenntartása azoknak behozatalával czélozva volt, hanem ezeknek értéke is az érczpenz értékéhez képest folyvást alábbszállt, azaz az érczpenz mindig nagyobb agiot kapott egész 1817-ik évig, mely évben a kormány által megálapított, hogy 250 forint váltóczédulában 100 pengő forintot érjen, és azoknak ezen érték szerinti lassankénti beváltásával az ezen évben Bécsben részvényesek által felállított ausztriai nemzeti bank megbízott, a kormány a beváltásért a banknak kamatozó kötelezvényeket adott, melyeknek készpénzzeli törlesztését magára vállalta.

Lásd : Rau II r. 249 a 250, 250 a és 312 b. 312 e. Kudler-Récsy 317—322 §§. Kautz 99 §.

104. §. Az állam feladata a hitelre nézve.

Az állam feladata a hitelre nézve gondoskodni mindenféle hitelintézetekről, jó perrendtartás, csőd váltó és kereskedési törvények, valamint jó telekkönyvek behozatala által a hitelt előmozdítani, továbbá a nemzeti jellemre nemesítőleg hatni, hogy a szótartási kötelesség a polgárok közt mélyebb gyökeret verjen, a takarékosági szellemet terjeszteni, a vagyont sujtó baleseteket elhárítani, és végre az államgazdasátnak jó rendje által azon igyekezni, hogy a magán gazdaságban jó rend előmozdítására jótékony befolyást gyakoroljon.

Innen képzelhetni, minő roppant csapás az álladalmi vagyonsukás, mert ennek megrendítő visszahatása a magán viszonyoknak legtágabb köreiben is érezhető.

Minthogy a részvényeken alapuló vállalatok által igen sok közhasznú intézet létre jő, és a nemzetgazdasági jólét tetemesen előmozdittatik, azért különös gondoskodás szükséges az állam részéről, hogy ily részvényes társulatok iránti hitel ne csökkenjék, és ennek folytán az emberek az ily vállalatoktól vissza ne riasszanak, ennek elérésére a részvényes társaságokra vonatkozó világos és czélszerű törvény, a társulati ügyek nyilvános kezelése, némi felügyelés a kormány részéről, és szigorú büntetésnek a törvények általi meghatározása azok ellen, kik a társulati vállalat igazgatásával megbízatván mesterséges fondorkodásaik vagy hűtlen kezelés által a társaságot károsítják, szükségeseek.

De ha e tekintetben a legjobb és legszigorúbb törvények is léteznek, az ilyen részvényes vállalat még sem fog részvényeseinek nagy hasznot hajtani, és örvendetesen gyarapodni, ha ezek a vállalat igazgatására és kezelésére kellő ellenőrködtetést nem üznek, hanem azt egészen az igazgatóra, és igazgató tanácsra bizzák; az indolentia, mely e tekintetben a részvényeseknél gyakran uralkodik, és mely annyira megy, hogy még a társaság nagy gyűlésein sem jelenik meg a részvényesek kellő száma, okozza, hogy az igazgatók állásukat kizsákmányolván tetszés szerinti jutalmakat és fizetéseket magok és barátaik számára kiszabhatnak, saját érdekükben mindenféle megvesztegetéseket elkövethetnek, hogy a bevételek és kiadásokban kellő ellenőrködtetés nem léteztén mindenütt sok visszaélés és elszikkasztás történik, tovább hogy az igazgatók a bevett pénzeket egyik számolási időtől a másikig különféle speculációkra saját hasznukra fordítják, (mint ez némely magyarországi vállalatnál történik) a helyett hogy azokat a számolási határidőig a takarékpénztárba tennék, mi által a társulatnak jövedelme tehát az osztalék tetemesen gyarapodnék, végre hogy gyakran az igaz-

gatásban résztvevő fényes nevet viselő egyének szakavatatlansága is kárt okoz.

Ilyen eljárás folytán igen természetes, hogy a részvények keveset jövedelmezvén folyamukban alábbszállanak, sőt hogy néha a részvényesek, ne hogy a vállalat dugába düljön, akarva nem akarva új reáfizetéseket tenni kényszerülnek.

Ilyen szerencsétlen kezelésről részvényes társaságoknál újabb időben több szomorú példát az Osztrák birodalom és különösen Magyarország mutat fel, melyek a mint az igazgatók részéről a becsületesség hiányának, úgy a részvények részéről uralkodó apathiának és indolentiának következei.

Ezen bajon az említett törvényeken kívül némileg segíthetnek a jogi érületnek, felvilágosodásnak és közszellemnek nagyobb terjedése, melynél fogva a részvényesek inkább képességgel birni fognak az ily vállalat ügyei kezelésébe némileg betekinteni, és az indolentia és az igazgatók becsületességében bizakodás helyébe nagyobb részvét és ellenörködtetés fog lépni, tovább az imitt amott történt hűtelen kezeléseknak közhirre tétele.

105. §. Folytatás.

A csödrendszabályokban a hitel előmozdítása tekintetében különösen kell gondoskodni, hogy az adósnak vagyona tisztába hozassék, oly könnyen az el ne rejtethessék, hogy a csőd kellő időben nyitassék és kihirdetessék, miszerint köztudomásra jöjjön, hogy a kielégítési elsőbbségre nézve a hitelezőknek több osztálya állittassék fel, s meghatározottassanak a perügylőnek, tömeggondnoknak jogai és kötelességei, hogy a csődper igen hosszúra ne nyujtassék, hogy a tárgyalási költségek által a tömeg nagyobb része fel ne emésztessék,

hogy a bukottnak álnok egytetértése által akár valódi akár álhitelezőkkel mások ne károsittassanak, minden-
 esetre pedig szigorú vizsgálat szükséges az iránt, vaj-
 jon mi okozta a csődöt, a bukottnak gondatlansága
 vétkeisége e vagy rossz szándéka, a vétkes vagy álnok
 bukott érezze a törvény sújtó hatalmát.

A hiteltörvények lényegéhez tartozik: hogy min-
 den fekvőségnek elzálogosítása csak nyilvános cselek-
 vény (azaz a nyilván könyvekbeni beiktatás) által tör-
 ténhessék, hogy minden korábbi elzálogosítás csőd
 esetében megelőzze a későbbit, hogy minden zálogjog
 bizonyos kétségtelen tárgyhoz legyen kötve, tehát spe-
 cialis hypothecarendszer be legyen hozva, mert álta-
 lános hypothecarendszer mellett összeütközések támad-
 hatnak.

Lásd: Kudler-Récsy II r. 315 §.

106. §. Vajjon tanácsosa a kamatlábot
 törvény (uzsoratörvény) által meghatározni.

A kamatlábnak törvény általi meghatározása el-
 len fel lehet hozni: hogy tökéletes igazsággal a kamat-
 lábot meg sem lehet határozni, mert az igazság kívánja,
 hogy a kamat nagysága valamely kölcsönnél kellő
 arányban legyen a veszély nagyságához, melynek a
 tőke ki van téve; a nagyobb kamat ily esetben mint
 biztosítási díj tekintendő, már pedig a törvény a kama-
 tot a veszély sokféle fokozatához képest soha sem hatá-
 rozhatja meg különféle fokozatban, mert azon veszély
 ugyanazon adósnál különféle időpontokban külön-
 bözhetik.

Továbbá hogy a pénz természetes ára épen ugy
 mint más árué a kínálás és keresés közti arány által
 állapittatik meg, tehát valamint a földbirtokosnak senki
 sem roszalja, ha terméketlen években gabonáját drágán

adja el, úgy a tőkepénzesnek sem lehet rosszalni, ha akkor, midőn nagyobb a tőkekeresés, magasabb kamatot követel, és ez esetben ez ellen a tőkét kölcsönvenni akarónak az uzoratorvény sem igen fog használni, sőt inkább néha ártani, mert a tőkepénzes a veszély miatt melynek tőkéjét kiteszi, nagyobb kamatot követel, az uzoratorvény egyébiránt is könnyen kijátszathatik, annál is inkább, mert mind a két szerződő fél annak kijátszásában érdekelve van. ¹⁾

Az uzoratorvény továbbá a tőkéek kínálását kevesbiti, vagy azoknak legjobb használatát gátolja, mert gyakran okozza, hogy a tőkepénzes inkább külföldre adja a pénzt kölcsön, vagy maga használja azt, noha tán nem oly productiv* módon, mint azt más tehette volna, továbbá mert az ingert a tőkegyűjtésre csökkenti, ebből pedig a nemzeti vagyonosságra kár háromlik.

A kamatláb meghatározásánál tovább nem is lehet arra tekinteni, vajjon hosszabb vagy rövidebb időre vétetett-e fel a kölcsön, vajjon békességes vagy nyughatatlan idők léteznek-e; holott az igazság azt kívánná, hogy ezekre is vétessék tekintet.

A kamatláb meghatározásánál történik, hogy az állam maga is megszegi ezen törvényt az államkölcsönöknél, mert azoknál különösen kedvezőtlen körülményeknél nagyobb kamatot ígér a törvényesnél, a menyiben a kötelezvényeket kisebb kibocsátványi áron kiadja, mint milyen azoknak névszerinti értéke, mely után a kamatok fizettetnek.

Továbbá az ilyen törvény mellett épen sokszor a termelő kénytelen uzoráshoz folyamodni, mert más becsületes tőkepénzestől sok igen hasznos vállalatra, melyek veszélylyel járnak, a törvény által meghatározott kamatra nem is lehet kölcsönt kapni, és azért ily vállalat létre sem jöhet.

A pazarlás elhárítása tekintetéből sem lehet a kamatláb törvény általi meghatározását helyesleni,

mert a pazarlónak ezer és ezer módja van magát tönkre tenni, a nélkül, hogy a törvény ötet abban gátolhatná, p. o. hitelre vétel és eladás s más szinlett jogügyletek által.

1. Az uzsoratórvény p. o. könnyen kijátszathatik az által, hogy nagyobb somma iratik a kötelezvénybe, mint a mennyi kölcsön adatott, hogy áruk, melyek pénz helyett adattak kölcsön, sokkal nagyobb értékben számíttatnak fel, mint a minővel birnak, hogy a kamatok előre lehuzatnak s a t.

Lásd: Roscher I r. 193—193 §. Kautz 44 §. Mill V könyv 10 fej. 1 §. Der Staat I r. 207 l. Kudler-Récsy II r. 302—308 §. Say V r. 17 fej. Barth 297—300 l.

107. §. Érvék a kamatlábnak törvény általi meghatározása mellett.

A kamatláb megállapítása mellett következő érvék hozathatnak fel:

1-ör Hogy az államhatalom kötelességében áll azt, ki szorultságban van, valamint a tudatlant és könnyelműt, szóval a gyengébbet a hatalmasabb tőkepenzes tulságos követelései, valamint a kemény és csalfa kölcsönadás ellen védeni, és a vállalkozóknak, kiknek valamely termelésnél tőkére szükségök van, annak mérsékelt feltételek melletti kölcsönkaphatását könnyíteni, miszerint így különféle vállalatok létrejöhesenek.

2-or Hogy a kamatláb meghatározása a könnyelmű speculánsokat, kik a kamatszabadság mellett nagy kamatok ígérete által a tőkepenzesektől a tőkét mintegy kicsalják, és azokat vakmerő hihetőleg veszteséget okozó üzletekbe fektetnék, a hitel használatában saját javukra megfékezi.

3-or Hogy a kamatláb meghatározása által az önhaszonlesési és pazarlási vágyat korlátozni kell.

4-er Hogy a fennálló törvényes kamatláb által jó

vélemény gerjesztetik oly vállalatok soliditása iránt, melyeknél ezen láb szerint történik a kikölcsönzött tőke utáni kamatfizetés.

5 ör Hogy az uzsoratórvény által a kölcsönkaphatás a földbirtokosra nézve lehetségesítettik, holott a kamatszabadságnál a tőke oda fog folyni, hol nagyobb kamat ígértetik és könnyebben fizettethetik, t. i. a műiparhoz és a kereskedéshez. ¹⁾

Igaz, hogy a tulajdonképi uzsora soha sem nyomathatik el egészen, de nem közömbös, vajjon az alattomban vagy szabadon minden pirulás nélkül az államnak védszárnyai alatt üzetik.

1. Vannak, kik különféle osztályokra nézve, kiknek pénz kölcsön adatik, különféle kamatláb megállapítását indítványozzák, annálfogva, mivel az uzsora magában véve valamely viszonylagos fogalom, azon kamatnagyság, mely az egyik adósra nézve uzsora, a másakra nézve nem az, eltekintve t. i. minden tételes törvénytől lehet uzsorát képzelni, és így tekintve az uzsora akkora kamat, mely nem felel meg a nyereség nagyságának, melyet a kölcsönvevő a pénzzel magának rendszerint megszerezhet, minthogy pedig azon nyereség a különféle osztályoknál, p. o. kereskedőknél, földmivelők-nél különbözik, azért azon kamatnagyság, mely az egyik adósra nézve uzsora, a másakra nézve nem az.

Lásd: Kudler-Récsy II r. 300—301 §. Kautz 44 §. Rössler 98 §.

107. §. Vajjon a kamatlábnak törvény általi megállapítása minden gazdasági műveltségű állapotokban egyformán kárhoztatandó-e?

A kamatlábnak törvény általi megállapítása nem minden gazdasági műveltségű állapotokban egyformán kárhoztatandó, alsóbb gazdasági műveltségnél, hol a természetgazdászat túlnyomó, és a földmivelés leginkább kiterjedőleg üzetik, a telkek vétele ritka, azoknak megszerezhetősége annyira akadályozva van, hogy köl-

csönzések a czélból ritkán történnek, a tőke is csekély mennyiségben létezik, a kölcsönzések többnyire a kölcsönvevőnek valódi szorultságából származnak, ezen szorultságot a kevés számu tőkepénzesek, kinek kezében van az ily szorult, nagyon felhasználhatják arra, hogy a kölcsönvevőtől magoknak nagy kamatokat köteleztetnek, ily míveltségű fokon az ilyen szorultságban levőknek uzsoratorvény általi biztosítása a tőkepénzesnek túlságos követelése ellen még elébb helyesíthető. ¹⁾

Ebből kell magyarázni, hogy a középkorban a közvélemény az uzsora ellen nyilatkozott, és több válásnak, valamint a canoni jognak törvényei is a szegények iránti könyörületesség tekintetéből az uzsoravételt megtiltották. ²⁾

Másként áll a dolog a felsőbb gazdasági míveltségi fokokon, hol a pénzgazdaszat előuralkodik, és a termelés mindinkább belterjedőleg üzetik, mert itt a kölcsönvétel nem annyira szorultságból, hanem inkább productiv célokból történik, tehát az idegen tőkének szabályszerű használata a termelésnél leggyakrabban fordul elő, az ipar is mindenféle bilincs alól fel van szabadítva, és ipari célokból pénz vétetik kölcsön, a tőkepénzesek is nagyobb számmal vannak, és azért ők a tőkének kölcsönadhatásában nem kevésbé érdekelvők, mint a tőkét kölcsönvevők, minél fogva helyesebb arány alakul a tőkének kínálása és keresése közt, mi a kamatlábnak természeti ár szerinti alakulását az esetek többségében maga után vonja.

1. Az alsóbb gazdasági míveltségű állapotokban még kölcsönzéseknél sokszor történnek telkek elzálogosításai, melyeknél a jövedelem kamat gyanánt szolgál, ez alsóbb míveltségű fokokon jótekonnyan hathat, a mennyiben az által a jószágnak tőke által némi termékenyítése lehetségesíttetik, és az adósra nézve kevésbé nyomasztó, mert csak az ő részéről történhetik a felmondás, de felsőbb gazdasági míveltségű állapotokban ily zálogosítások károsak, mert a zálogbirtokos nehezen fordít nagyobbsszerű javításokat oly jószágra, melyet az elzálogosító bármikor visszaválthat

2. A kamatvételt igazolni lehet, mert a tőkék új javakat hozhatnak létre, és főleg a magasabb gazdasági műveltségű állapotokban, ezen haszonról lemond a kölcsönt adó a kölcsönt vevő javára, kamatvétel nélkül sok szolgálatért nem volna ellenszolgálat, és azért a szolgálat is atban maradna.

108. §. Vajjon az uzsoratórvénynek rögtöni és egészleni megszüntetése minden körülmények alatt egyforma hatásu lesz-e?

A mondottakból kitetszik, hogy az uzsoratórvénynek rögtöni és egészleni megszüntetése nem lesz mindenütt egyforma hatással, hanem e tekintetben igen sok függ a gazdasági műveltség fokától, ¹⁾ sőt ugyanazon nemzetgazdaságban ezen törvény megszüntetése a különféle néposztályoknál különféle hatást fog szülni, egészen másként hathat e törvény megszüntetése a népesség legalsó rétegeiben, mint a felsőbb osztályoknál, mert az elsőknél az alsóbb gazdasági műveltségű viszonyok, melyek már másokra nézve megszűntek, még gyakran fenállanak, tehát a kölcsönzések nem productiv célokra, hanem legnagyobb szorultságból tétetnek, ide járul az is, hogy ezen rétegekben az adósok a műveltség hiánya különösen a számításbani járatlanságuk miatt gyakran nem is képesek a kamatok által elvállalt teher igazi nagyságát megítélni; azért midőn az uzsoratórvény megszüntetése forog kérdésben, e körülmények mindig tekintetbe veendőek, és azoknak tökéletes megszüntetése előtt oly intézkedések léptetendőek életbe, melyek által uzsoratórvény nem léteben is a túlságos kamat követelésének eleje vétetik, ilyenek mindenek felett: az erkölcsi elvek terjesztése, mely által az önzésnek határ szabatik; továbbá a hitel megállapítása, és felállítása különféle hitelintézeteknek, melyek mértékletes kamatra pénzt kölcsön adnak, mert akkor a magános tőkepénzesek is követeléseiket a kamatra néz-

ve lejebbszállítani kénytelenítettnek, továbbá a felvilágosodásnak terjesztése, mely által mindenik képes lesz cselekvényeinek következeit jobban átlátni, a takarékosági szellemnek ébresztése, mert az által ritkul a szorultságbóli kölcsön, és tilalmazása minden szerződési feltételnek, mely által egy tapasztalatlan adós az elvállalt teher világos felfogásában és az adósságnak kellő időbeni visszafizetésében akadályoztatnék.

Ezekon kívül pedig szükséges, hogy azon esetekre, melyekben a törvény szerint kamatnak van helye a nélkül, hogy az kötelezve volna, p. o. késedelem esetében törvényes kamatláb határozottassék meg, és ez az országsszerte átlagosan divatozó kamatlábbal, mennyire lehet, megegyező legyen.

1. Némely országban történt kísérlet az uzsoratórvény rögtöni megszüntetésével, így Franciaországban 1793. Norvégiában 1812-ik évben, Ausztriában 1787-ik évben a január 29-én kiadott patens által, de minekutána a szerzett tapasztalások a várákozásoknak meg nem feleltek, a kamatszabadsággal mindenütt felhagytak, így Ausztriában 1803. évben dec. 2-án újabb rendelet az uzsora ellen kibocsájtott, és uzsorás szerződések súlyos rendőri áthágásoknak a tulajdon bátorsága ellen kijelentettek. Az uzsoratórvénynek megszüntetése ott legkevésbé lesz hátrányos, hol a telektermelés már nagy virágzásba hozatott, és a tőke nagy mennyiségben létezik.

Lásd: Rau. II, r. 322—323. §. Kudler Récsy II. r. 309. Rössler 98. §.

ÖTÖDIK KÖNYV.

Az államhatalom intézkedései a javak felosztására és fogyasztására nézve.

110. §. Az államhatalom feladata a javak felosztására nézve.

A javak felosztására nézve az államhatalom feladata azt eszközölni, hogy a javak a polgárok közt arányosabban legyenek felosztva.

A javak aránytalan felosztása fennforoghat 1-ör A fekvő javakra; 2-ör A műipari ágakra nézve; 3-ör A pénzbeli tőkéknél.

A fekvő birtoknál az államhatalom a javak arányosabb felosztására hathat oly törvények által, melyek a telkeknek minden ember általi szerezhetségét lehetőssé teszik, és a melyek sok fekvő birtoknak kevés kézbeni összehalmozását gátolják, azért felállítása az ugynevezett hitbizományoknak, melyek által a jószág birtoka valamely családnak csak egyik tagjára szorítottatik ¹⁾, valamint a holt kezek által túlságos birtok szerzése megszorítandó ²⁾, és jó örökösödési törvények behozandók, a melyek a birtokos halála után a telkeknek az örökösök közti felosztását rendelik bizonyos határig.

Hogy az ipari ágak kevés kézben össze ne halmo-

zódjanak, az iparüzésre feljogosítás tekintetében helyes elveket kell elfogadni, és minden korlátozást el kell távolítani, továbbá az osztársasulások létrejövetelét, a tőkék megtakaríthatóságát, és a munkásozttály czélszerű kiképezését elő kell mozdítani.

A pénzbeli tőkéknek kevés kézbeli összehalmozódása ellen pedig hathatós eszköz gyanánt szolgálhatnak:

1-ör Az államadósságok megszorítása, mert a nagy államadósságok az államhitelezőknek mindig alkalmat nyújtanak más polgárok rovására gazdagodni.

2-ör Jól elrendezett pénzügyi rendszer, mely abban áll, hogy mindenik jövedelmeihez aránylag járuljon a közterhekhez, és hogy az adó által begyűlt pénz oly célokra fordíttassék, hogy megint az adózók és főleg a szegényebb osztályok közé folyon vissza.

1. Politikai szempontból egynehány hitbizomány fennállása czélszerű, mert kívánatos, hogy létezzenek családok, melyek az államhatalomban születésüknél fogva nagyobb részt vegyenek, és annak czélszerű üzésére független állással, tehát nagyobb vagyonnal bírnak, mely ne a kereskedésen és iparon, hanem a kevesebb ingadozásoknak kitett fekvő birtokon alapuljon, azonban sok ilyen hitbizomány léte államgazdászati szempontból épen nem helyeselhető, mert különb sok emberre nézve a telek szerzhetősége nehezítettetik, szükséges tehát hogy a hitbizománynak felállíthatása bizonyos a törvényben meghatározott feltételekhez köthessék.

2. A holt kezek általi nagyobb birtok nem káros a gazdasági míveltség alsóbb fokain, sőt ott némileg jótékony hatásu, a mennyiben ezen intézetek a mívelésnek magvaít elhintik, különben is ily míveltségi fokon némely intézetnek p. o. egyetemnek egyháznak dotatiója másként mint földbirtok által alig lehetséges, azonban másként áll a dolog a gazdasági míveltség felsőbb fokain, hol a népesség szaporodik, tehát a telkek belterjedőbb mívelése valamint azoknak több ember általi szerzhetősége szükségessé válik, minek a sok birtok holt kézben utban áll, azért csak nem mindenütt szükségesnek tartatott, a holt kezek általi birtok szerzését megkorlátozni, sőt imitt amott a már meglévő birtokot megszorítani, vagy egészen megszüntetni.

Lásd: Rau. II. r. 357—361. §. Mill V. könyv. 6. fejt. 2. §. a hitbizományokra nézve pedig V. könyv. 9. fejt. 1—4 §. Der Staat I. r. 244—245. l.

111. §. Feladata az államhatalomnak a fogyasztásra nézve.

A fogyasztásra nézve az államhatalomnak azon kell iparkodnia, hogy a fogyasztás és termelés, és a productiv és improductiv fogyasztás közt minél kedvezőbb arány álljon elő, szükséges némelykor valamely államban, hogy a fényűzés korlátoztassék, ennek korlátozására ennekelőtte gyakran bizonyos fényűzési törvények hoztak, melyek némely fényűzési tárgyak használatát vagy átalljában tiltották, vagy a különféle polgárosztályokra nézve különféle mértékben megengedték; ilyen fényűzési törvények különösen a ruházatra, a különféle ünnepélyek alkalmával tartandó lakomákra, és a temetési költségekre vonatkoztak, de mind ezek a fényűzés korlátozására kevés hatással bírtak, részint mert bajos ellenörködtetni a fogyasztást, részint mert ily tilalmak a vágyat bizonyos tárgy fogyasztása után még inkább emelik, tovább mert ilyen törvények a kasztaszellemet, mely korszerűtlen, is előmozditják, és végre mert az államhatalom a fényűzési törvényeiben nem szabhatja meg a fényűzésnek határait az egyesek vagyoni állapottjához képest, holott a fényűzésnek valódi határai az egyeseknél a rangjukon kívül leginkább azáltal meghatározatnak, mivel azon költségeskedés mely az egyiknél már a fényűzéshez és a felesleges sőt káros kiadásokhoz számítandó, a másiknál tekintve a vagyoni állapotját és viszonyát még fényűzésnek és helytelen kiadásnak nem tartathatik. ¹⁾

Valamivel nagyobb hatással bírnak az ilyen cikkekre kivetett fényűzési adók vagy bevitelvámok.

De a fényűzés korlátozására legjobb sikerrel bír a czélszerű nevelés, mely az embereket mértékletességre, takarékosagra és a jövőről gondoskodásra szoktatja, és mely a jellem nemesítése által azt eszközli, hogy

az emberek a valódi érdem, nem pedig a hiú külpompa iránt viseltetnek tisztelettel; továbbá oly intézkedés, mely által sok alkalom nyílik productiv fogyasztásokra és szabad versenyzésre; ha a pazarlók jószága családjuk folyamodása következtében birói zár alá tétetik, és végre ha az udvar és a felsőbb osztályok a fényűzés mérséklete által jó példát adnak.

1. Fényűzési törvények (leges sumptuariae) már a rómaiak alatt is divatoztak, későbbben ilyenek hozattak 2-ik Fridrik császár alatt Olaszországban, 1-ső Jago által Aragoniában, 3 dik Eduard által Angolországban, 4-ik Fülöp által Franciaországban, több németországi birodalmi városokban különösen Norimbergában léteztek szinte míg 16. században ily fényűzési törvények, Velenczében a gondolák minéműségére nézve állottak fenn ilyen törvények, nagyobb hatással mind ezen fényűzési törvények bírtak az angol mértékleti egyletek. — A fényűzési adót is lehet helyesleni, hogy az által a fényűzés némileg korlátoztassék.

Lásd: Router I. r. 235—238. §. Mill V. könyv II. fejt. 1—7. §. Rössler 106. §. Say VII. r. II. fejt.

112. §. Az állam fogyasztásának nemzetgazdasági hatása az adót illetőleg.

E helyen különösen meg kell emliteni az állam fogyasztását, mert ez is nem csekély befolyással bír a termelés és fogyasztás, és a productiv és improductiv fogyasztás közti arányra, az állam rendes fogyasztására kívántató pénzek legnagyobb részben jelenleg csak nem mindenütt az adó által állittatnak elő, a rendkívüli fogyasztásokra szükséges pénzek pedig többnyire az államkölsön által szereztetnek meg.

Az adókra nézve államgazdasági szempontból szükséges, hogy azok mérsékeltek legyenek, úgy hogy az adózó azokat tiszta jövedelméből könnyen fizetni képes legyen, és ne kényteleníttessék az adók fizetése miatt törzsvagyont, mely jövedelmének forrása, megtámadni és azt csökkenteni, mert a törzsvagyon csökke-

nésével csökkenik a jövedelem jövőben, és azzal az adófizetési képesség is.

Nagy tévedés azon vélemény, hogy bármekkora adó nem bír káros hatással, ha a pénz az országban adatik ki, és az adózó polgárok közé visszafoly, mert az korán sem szünteti meg az adófizetés hatását, mivel feltéve, hogy az adófizető vissza is kapja az általa fizetett adót, azt ingyen nem kapja vissza, hanem csak valamely termékéért, és így kétszer kellett neki bizonyos értéket előállítani, t. i. először az adót, másodszor a terméket, melyet a kormány az adóval vett, ezen két értékből pedig a kormány vásárlása által neki csak egy szolgáltatott vissza, a másik elfogyasztott. A nagy adók a tőkék gyűjtését akadályozzák, egyébiránt, hogy az adó útján előállított pénzeknek külföldön kiadása még károsabban hat, az kétséget nem szenved. Főelv tehát, hogy az adók mérsékeltek és az adózó polgár jövedelmeihez arányosak legyenek. Ez elvet a fogyasztási adókra is kell alkalmazni, mert a túlságos fogyasztási adók magának a fogyasztásnak csökkenését vonják magok után, és így a termelésre is károsan hatnak.

Az adó mértékletességén és az adózó vagyonához vagy jövedelméhez arányosságán kívül államgazdasági tekintetből szükséges még, hogy az adó beszedése minél kevesebb költséggel történjék, mert a nagyobb beszedési költségek magát az adót szaporítják, továbbá hogy a beszedés a polgároknak minél kevesebb alkalmatlanságot okozzon, és a miatt a családélet titkaiba avatkozás ne történjék, és az adó a forgalmat ne akadályozza, azonkívül hogy az adófizetésre több és alkalmas határidő választassék, az adó ne függjön önkénytől, hanem annak kulcsa a törvényben meg legyen határozva, és sokszori változtatások az adók kivetésében ne történjenek. ¹⁾

1. Az államhatalom feladata az országnak nemzetgazdasági állapotjáról és adófizetési képességéről különféle időkben statisztikai Nemzetgazdaságtan.

adatokat szerezni, valamint a különféle adónemnek hatását az árakra, forgalomra és a fogyasztásra vizsgálgatni. Annak hogy az adó nagyságában a helyes határok át vannak hágva, legbizonyosabb jelei: a növekedő elszegényedés, az alsóbb osztályok nélkülözései, némely adóztatott tárgy árának felszökkenése, vagy fogyasztásának csökkenése, egyes iparnemnek hanyatlása, végre a fizetésbeni hátralekók.

Lásd: Mill V. könyv 7. fejj. — Say VII. r. 12—13. fejj. és VIII. r. 10. fejj.

113. §. Az állam fogyasztásának nemzetgazdasági hatása az államadósságot illetőleg.

A mi az államadósságot illeti, annak nemzetgazdasági hatása mindig az, hogy általa tőkék a termelésből elvonatnak, mert igen valószínű, hogy azon tőkék, melyeket az állam kölcsön vesz, különben a termelésnél használtattak volna, hogy továbbá a kamatláb emeltetik, tehát a pénz drágittatik, mi a termelésre károsan hat, és végre hogy az államadósságok által a polgárookra kötelesség hármlik évenként a kamatot, és végre a kölcsönvett tőkét is visszafizetni, ez által pedig a polgárok adófizetési kötelezettsége szaporodik, valóban azt lehet állítani, hogy valamely nemzet azon egész összeggel, mely államadósságként őtet terheli, szegényebb, mindazáltal azért nem következik, hogy minden államkölcsön károsan hat, mert az államkölcsön sokszor az egyedüli mód arra, hogy az államnak jövőben nagy előnyök szereztessenek, vagy hogy attól nagy veszély, mint p. o. háboru esetében eltávolittassék. Az államkölcsönnek, valamint az adófizetésnek közvetett hatásaira nézve minden attól függ, minő célra fordítatnak a pénzek; ha azok productiv célokra, p. o. hid, vaspálya építésére fordítottak, melyek által valamely új jövedelem forrása nyílik, akkor a teher, melyet az adósság végett fizetendő kamat a polgároknak okoz, eléggé pótol-

tatik azon előnyök által, melyek a kiadásokból a polgárok összeségére háromlottak, de ha nem is oly célra fordítottak a pénzek, hanem más közhasznú célokra vagy valamely nagy veszély eltávolítására, akkor is a kiadásból származó teher az által pótolatik némileg, hogy azon cél eléretett, vagy a nagy veszély eltávolított az országtól; de ha a kiadások haszontalan egészen improductív célokra és pazar módon történnek, akkor ezen kiadások a nemzetgazdasági állapotra az országban igen káros hatással vannak.

Az államkiadásokban tehát a takarékosági elv uralkodik, mely abban áll, hogy haszontalan célokra kiadás ne történjék, a szükséges céloknál is, ha a körülmények kívánják, különbség tétessék sürgetős és kevésbé sürgetős célok közt, és az előbbieknél elsőbbség adassék, de azokra is csak annyi pénz fordíttassék, a mennyi éppen azoknak elérésére kívántatik.

Say. VII. r. 12. fej. és VIII. r. 12. fej.

114. §. F o l y t a t á s.

Sok függ az államadósságok hatására nézve attól, vajjon belföldön vagy külföldön tétetnek-e, ha külföldön tétetnek, akkor ugyan a honi termeléstől tőkéik el nem vonatnak, sőt idegen tőkéik jönnek az országba, hanem azon baj áll be, hogy évenként kamatokat kell az országból kiküldeni.

Továbbá sok függ az államadósság terhének nagyságára nézve attól, minő feltételek alatt kap az állam kölcsönt, mert az állam nem mindig kapja meg azon sommát, melyről kötelezvényt ad, hanem sokszor bizonyos sommáról, p. o. 100 forintról szóló államkötelezvényt ad kisebb sommáért, p. o. 80 forintért, ez esetben azon somma, melyért bizonyos sommáról szóló államkötelezvény a kormány által kiadatik, melyet tehát a kormány a hitelezőtől valóban kap, a kötelezvény kibocsát-

ványi árának (Emissionspreis) mondatik, minél nagyobb a különbség a kötelezvények kibocsátványi ára és annak névszerinti ára közt (azon somma, melyről szól a kötelezvény), annál terhesebb az államköölcsön, és aránylag annál nagyobb kamatot fizet az állam.

A feltételek melyek alatt az állam pénzt kap köölcsön, az állam hitelétől függnek, minél szilárdabb alapon nyugszik az egész államépület, minél helyesebb az államnak pénzügyi kezelése, minél erősebb kapocs fűzi össze a polgárokat a kormánynyal, annál nagyobb lesz az állam hitele.

A kényszerített államadósság a hitel hiányára mutat, és igen kártékony hatásokkal bir.

115. §. F o l y t a t á s.

A nemzetgazdászati elvek csak akkor helyeslik, hogy államadósság tétessék, midőn valamely kiadás vagy az államtól valamely veszélynek elhárítása végett szükséges, vagy valamely kiadás következtében jövőben nagyszerű előnyök reménylhetők az összes államgazdászatra, a mely kiadás vitelére mindazáltal a jelen nemzedék képtelen, és azért helyeselhető is, hogy a jövő nemzedék is, mely azon előnyöket élvezni fogja, igénybe vétessék, és a terhek nevezetes része annak vállaira is gördítettessék.

De továbbá az államgazdászati elvek kívánják, hogy az állam, mely adósságot tett; iparkodjék minél előbb az adósságtól legalább lassanként szabadulni, e czélból erre különös törlesztési alapot kell határozni, mely bizonyos nemű jövedelemmel láttatik el, és ezen törlesztési alaphól évenként az államadósság kamatjainak fizetése mellett a tőkének egy része törlesztetik. Minél nagyobb mértékben csökkenik az évenkénti törlesztések által az adósság összege, annál hamarabb

történhetik azután a hátralévő összeg törlesztése, mert annál többet lehet azon összegekből, melyek elébb a kamatok évenkénti kifizetésére kívántattak, a tőke törlesztésére fordítani.

A tőke törlesztésére nézve azon elvet kell elfogadni, hogy ez csak akkor történjék, ha az évenkénti államjövödelmekből a költségek fedezése után valami megmarad, azért ha a közjövödelmekből a költségek fedezése után semmi sem marad, a törlesztés csak kápráztató lenne, mert annak eszközlése végett új adóssághoz kellene folyamodni, sőt az ilyen törlesztés által az állam terhei még szaporodhatnak is, ha t. i. az állam az új kölcsönt drágán vette fel, azaz a kötelezvényeket alacsony kibocsátási áron adta ki.

Ha az állam a kölcsön által elvállalt kötelességeknek megfelelni többé nem képes, akkor nincs más hátra, mint állambukást, azaz a kötelezvényekben foglalt sommáknak alábbszállását kijelenteni, ez természetesen a nemzetnek vagyoniassági állapotjára megrendítőleg hat.

Mind ezekből kitetszik, hogy a helyes pénzügykezelés a kormány részéről államgazdászati szempontból is legnagyobb fontosságu, és hogy némely országok sokszor előre haladnak az államhatalomnak helyes pénzkezelése által, más országok az államhatalomnak helytelen pénzügykezelései következtében elszegényednek, hanyatlanak és politikailag elsatnyulnak.

116. §. Az állampapirokkal kereskedés méltánylása.

Az állampapirok nem maradnak mindig ugyan azon egyén kezében, ki a pénzt a kormánynak kölcsön adta, hanem attól sokszor másra átruháztatnak, az állampapirok tehát ugymint valamely áru a forgalom és a kereskedésnek tárgyává válnak, az árt, melyen

bizonyos időben eladatnak, folyamnak nevezik, és ennek nagysága a kormány hitelétől függ, melyre megint különféle események birnak befolyással.

Az állampapirokkal kereskedés újabb időben nagyon divatba jött, ennek okai pedig következők:

1-ör Hogy ily kereskedés által elért nagy nyereségek az embereket arra édesgetik.

2-ör Hogy a szerencsejátéknak is különös ingere vagyon.

3-ör Hogy az ilyen kereskedésnél nem fordulnak elő más költségek, p. o. fuvarozásra, épületekre, határvámokra.¹⁾

Az állampapirokkal kereskedés, ha azt nagy szenvedélylyel és nagy kiterjedésben üzik, mint az az újabb időben tapasztalható, államgazdászati szempontból árnyoldalokkal bir, mert

1-ör Sok tőkét von magához, melyek abban egészen improductiv módon alkalmaztatnak, tehát a nemzeti vagyon szaporodásához épen nem járulnak; az egyiknek nyeresége ezen kereskedésnél másnak veszteségéből származik, csak akkor nyerhetne az egyik a nélkül, hogy a másik vesztené, ha valamely államkötelezvény ára folyvást felebbszöknék, de ez aligha történhetik valaha.

2-ör Sok és értelmes embert oly foglalkozás felé von, mely által a közjó épen nem mozdittatik elő, holott ezek más productiv foglalkozásokban a társaságnak igen hasznosak lehettek volna.

3-ör Ide járul, hogy az utak is, melyek által valaki ezen kereskedésben nyerni akar, hová tartozik másoknak elámitása, hamis hírek terjesztése, sokszor a jellem alacsonyodását előmozdítják, azonkívül a természeté vált játékdüh is gyakran némely embert a mástól reábizott pénzeknek elsikkasztására vezet.

1. Az állampapirokkal kereskedésben különféle üzleteket lehet megkülönböztetni, t. i. némelykor a vétel mindjárt a szerződés kötések or teljesítettik, azaz a vett állampapirok a vevőnek mindjárt

kész fizetés mellett átadatnak, ily üzletnek napi vétel (*marché en comptant*) e neve, de néha a vétel nem mindjárt teljesítettik, hanem a szerződésben bizonyos határnap állapítatik meg annak teljesítésére, ezen időben aztán azon államkötelezvények a szerződés kötésekor már megállapított áron adatnak át; ily üzlet határidői üzletnek (*marché à terme*) vagy beszerzési üzletnek (*Lieferungsgeschäft*) is neveztetik. Ily üzletnél történhet, hogy valaki kötelezvényeket ad el, melyeket maga sem bír még, hanem melyeket magának is még be kell szerezni.

A határidőre tett üzletnél gyakran a szerződők magoknak a visszalépést a szerződéstől úgynevezett biztosítási díj fizetése mellett fentartják, t. i. előre meghatároztatik valamely somma, melyet az tartozik fizetni, ki a meghatározott határnapon a szerződéstől vissza akar lépni, ezen somma százalékokban fejeztetik ki, a visszalépés akkor történik, ha a folyam a szerződés kötése napja óta nagyon változott, és így az egyik vagy a másik szerződő félre kár háromolnék, ha a szerződés teljesítették; ily esetben tehát az, kire kár háromolnék, ha a szerződés teljesítették, a kikötött biztosítási díj fizetése mellett a szerződéstől visszalép, és így a kisebb kár által a nagyobbat elkerüli.

De gyakran a szerződőknek szándékában sincs a szerződést teljesíteni, hanem csak fogadás tétetik az állampapírok folyamának a fogadás ideje és bizonyos későbbi határnap közti különbözetére, és ilyenkor a szerződők egyike az eladónak, másika a vevőnek szerepét játsza, és az, ki vesztene, ha a szerződést teljesíteni kellene, a másiknak a folyam különbözetét megtéríti annyi kötelezvény után, a hányról szó volt a szerződésben, ilyen üzletnek különbözeti üzlet (*Differenzgeschäft*, *agiotage*, *jeu de la bourse*, *stockjobberej*) a neve.

Ezen kívül még mindenféle más üzletek fordulnak elő az állampapírokkal kereskedésben.

Lásd: Rau I r. 439—441 §. Kautz 100 §. Kudler-Récsy II r. 268 §. Rössler 80 §. Der Staat III r. 319—329 l.

TÁRGYMUTATO.

(A számok az illető lap számát jelentik.)

A.

Absentismus 138. 397.
Activ és passiv kereskedés 107.
Adó 49. 287. 330. 416.
Alkuház 197. 357.
Alkuszok 198. 368.
Álladalmi vagyonbukás 403
Államadósság 220.
Állampapirokkal kereskedés 421.
Álló hadsereg 284. 328.
Annaták 398.
Aprópénz 134. 390. 391.
Ar, piaczi, termelési annak legkedvezőbb állapota 116. — 123.
Árak változásai 126. 145.
Arány a productiv és improductiv fogyasztás közt 232.
Arány a termelés és fogyasztás közt 231.
Ármérv változatlan 148.
Árumegállítási jog 379.
Átszállítási kereskedés 106. 109. 345.

B.

Bank 165. Letéti bank 166. Kölcsönbank 168. — 175. államintézkedések a jegybankokra nézve 401.
Bankárok 181.

- Bankrendszer megszorító vagy szabad 170.
 Bányászat 96. 310.
 Becslési módja a vagyonnak általjában és a nemzeti vagyonnak 44. 45.
 Belterjes és külterjes gazdálkodás 93.
 Bérleti törvények 273.
 Birkatenyésztés 94. 306.
 Biztosítási intézetek 247. 300.
 Bortermelés 91.
 Bucsujárás 286.

C.

- Communismus 30. 78.
 Csatornák 195. 381.
 Csereforgalom 40. 81.
 Csödrendszabályok 405.
 Czéhszervezet 315. — 322

D.

- Darab szerinti munkadíj 60.
 Drágaság 123.
 Dunagőzhajózást szabályozó egyezkedés 380.

E.

- Égaljnak befolyása a természetésre 55.
 Egyedárusági rendszer 314.
 Elbirtoklás általi szerzés 79.
 Életbiztosítási intézetek 246.
 Életjáradéki intézetek 246.
 Elkelése a földművelési termékeknek 291.
 Elkelése a műipari áruknak 330.
 Elszegényedés okai 258.
 Engedélyezési rendszer 322.
 Ércpénz árának változása 145.
 Erkölcsei műveltség 81.
 Érték általános, csereérték annak változása időjártával 41. 42.
 Értékarány az arany és ezüst közt 147.
 Értelmisége a mezei gazdáknak 241.

F.

- Factorok 286.
Falusi iskolák 298.
Felosztása a javaknak, államintézkedések arra 199. 4 13.
Fényűzés fogalma és méltánylása, államintézkedések arra 242. 415.
Fényűzési törvények 416.
Fogyasztása a javaknak, államintézkedések arra 228. 236. 415.
Fogyasztási készlet 68.
Fogyasztók elegendő száma 293.
Földnek befolyása a termelésre 56.
Folyóknak nemzetgazdasági fontossága 195.
Folyókra nézve intézkedések 378.
Folyók szabályozása és töltések 283
Forgalom 40.
Forgatást előmozdító eszközök 196.
Fuvarozási kereskedés 106. 109.
Fuvarozási üzlet 106. 371.

G.

- Gabonacsarnokok 294.
Gabonakereskedés 294.
Gazdasági egyletek 291.
Gazdasági tanintézetek 290.
Gazdaságüzés előmozdítása 301
Gazdászat 1.
Gazdászati javak fogalma 1.
Gözösök 381.
Gyáraknak kölcsönzés általi gyámolítása 329.
Gyári ipar előnyei és hátrányai 98.
Gyarmatok 257. 364.
Gyökeresített iparjogok 334.
Gyümölcsstermelés 91. 302.

H.

- Hajók biztosítása 252. 384.
Hajómegállítási jog 379.
Hajózási törvény 380.
Halászat 95.
Használatlan telkek hasznosítása 282.

Hatósági árszabás 126.

Házassági engedelem 256.

Hely hol valamely gyártás üzetik befolyása a gyártmányok árára 322.

Helyzete a telki állománynak 278.

Hitbizományok 263. 414.

Hitel fogalma, annak nemei foganatja feltételei 150. 154.

Hitelintézetek 182.

földbirtoki hitelintézetek 183.

jelzálogos bank 185.

nagy ipar hitelintézet 188.

országos hitelintézet 185.

Hiteltörvények 406.

Hitelváság 288.

Holt kezek birtoka 414.

Hűbéri viszony 262.

I.

Ingó hitelintézetek I. Nagyipar hitelintézetek

Iparegyletek 326.

Ipargyámoltási pénztárak 328.

Ipari associatiók 350.

Ipar és kereskedési kamarák 366.

Ipariskolák 325.

Ipari rendőri intézkedések 351.

Iparszabadság rendszere 320.

Iparszabályzatok 348.

Iparüzőnek kiképezése 324.

Irodalmi története a nemzetgazdászati tudománynak 13.

J.

Javak anyagiak, szellemiek 1. 6.

Javak birtokába jutási módok 40.

Javak forgásának fogalma és képessége a forgásra, a forgásnak változása 113. 114.

Jövedelem nyers és tiszta 52.

Jövedelmi ágak érdekei összhangzása 225.

K.

Kamatláb 330.

Kamarális tudományok 12.

- Katonai szolgálat 284.
 Kereskedelmi rendszer l. Mercantil rendszer
 Kereskedési consulok 386.
 Kereskedési iskolák 360.
 Kereskedési jogosultság 353.
 Kereskedési mérlegezés mérleg 354.
 Kereskedési szerződések 362.
 Kereskedési társaságok 361.
 Kereskedésnek fogalma 103. Különfélesége 106.
 Kereskedésnek fokenkénti fejlődése 109.
 Kereskedésnek productivitása 108,
 Kézmivességi iskolák 324.
 Kibérlete a telkeknek 271.
 Kikerekítése a telkeknek 278.
 Kikötők 383.
 Kínálat és kereslet közti arány befolyása a javak árára 117.
 Kincsgyűjtés 398.
 Kiszáritása a mocsároknak 282.
 Kivándorlások 397.
 Kiviteli jutalmak 347.
 Kivitelvámok 298. 330.
 Kötelesrész. 79. 278.
 Közérületnek vallási és erkölcsi műveltség befolyása a természetre 80.
 Közlekedési eszközök 192.
 Közöséges földmívelési iskolák 289.
 Közreműködés a nemzetgazdasági állapotok előmozdításánál 48.
 Közvetített kereskedelem 106.
 Községi telkek, közlegelők 280.
 Külföldi pénz 390.

L.

- Laudemium 266.
 Legeltetési és vadászati joga a földesurnak 265.
 Leszámlolás és scontrirozás 155.

M.

- Magángazdasági tudomány 6.
 Magtárak 295.
 Malthus népességi tana. 85.
 Marhatenyésztés 91. 94. 305.
 Mercantil rendszer 19.

Mérleg és súlynak megállapítása 198, 368.

Mezei gazdaság 87. 261.

Mezei gazdasági költségek 87.

Minimum kérdése 276.

Mobilisatioja a telkeknek 276.

Mortuarium 266.

Műipar 97. 313.

kivántatóság aira 100.

productivitása és fontossága 101.

Műipari kiállítások 327.

Munka annak sokfélesége az irány szerint 58.

productiv ereje 59. 62.

Munkabér 205. 215. 331.

Munka egyesítés 67.

Munkafelosztás 62. 67.

N.

Nagy ipar előnyei és hátrányai 98.

Nagy ipari hitelintézet 188.

Nemes érczek közti értékarány 147.

Nemzetgazdaszat fogalma 2.

Nemzetgazdaszati állapotok 46.

Nemzetgazdaszati folyóiratok 37.

Nemzetgazdaszati gyűjtemények 37.

Nemzetgazdaszati öntudat 80.

Nemzetgazdaszati politika 4. 260.

Nemzetgazdaszati szótárak 37.

Nemzetgazdaszati természeti törvények 5. 10.

Nemzetgazdaszati tudomány 4.

annak fejlődési menete 13. 16.

annak felosztása 50.

annak haszna 7.

annak segédtudományai 11.

annak természeti törvényei feltalálására vezető utak 10.

Nemzetgazdaszatnak előmozdítása 40.

Nemzeti jövedelem, annak kiszámítása 225.

Nemzeti vagyonnak fogalma 38.

annak alkotó részei 39.

Népesség nagyságának befolyása a termelésre és a fogyasztásra 253.

Népesség számának befolyása a csereforgalomra 84.

Népesség természeti törvénye 256.

Nők munkaképessége 61.

Növénytermesztés 90.

Nyers anyagok kivitelének korlátozása 347.

O.

- Olcóság 123.
- Országutak és hidak 369.
- Örökbér 272.
- Örökváltság 268.
- Összehalmosodása a javaknak 414.
- Össztársasulások 323.
- Ötvözés 114.

P.

- Papírpénz 160. 399.
- Patensi szabadság 314.
- Példánygazdaságok és terménykiállítások 291.
- Pénz 128.
- Pénzalak 130.
- Pénz ára 141. 329,
- Pénzforgás 140.
- Pénzforgás iránti intézkedések 394.
- Pénz iránti intézkedések 388.
- Pénzkellék nagysága valamely országban 137.
- Pénzkiviteli tilalom 396.
- Pénzláb 134. 389.
- Pénzláb rosszabbítása 133.
- Pénzverésdíj 135. 390. 398.
- Phalansterium 33.
- Physiocratiai rendszer 22.
- Posták távirdák 385.
- Productionális vagy kereskedési crisis 238.
- Productiv erők 52.
 - azok közreműködése 73.
- Proletarius 45.

R.

- Rabszolgák 265.
- Rajzbani oktatás 326.
- Résztvényes társaságok 191. 404.
- Rétek művelése 303.
- Riccardo telekjövedelmi tana 203.
- Robotok 264. 366.

S.

Sajátjog és a személyes szabadság befolyása a productiv erők közreműködésére 76. — 79.

Selyemtenyésztés 305.

Sivóhomok elhárítása 283.

Smith Ádám vagyis a szabadipar rendszere 25.

Só ára 305. 331.

Socialismus 32.

Sokadalmak és vásárok 196. 369.

Sonnenfels népességi tana 85.

Subventioja a gőzhajózásnak, a vaspályáknak

Sulya a pénznek 131.

Szabad csereforgalom 81.

Szabad kikötők 346.

Szabad lerakók 346:

Szabad versenyzés 114.

Szállítási eszközök 192. 294. 331.

Személyes vagyis szellemi javak 3.

Személyes szolgálatok és szellemi munkák productivitása 111.

Szemlélő intézetek 348.

Szőlőmivelés 302.

Szükségletek és azoknak különfélesége 2.

T.

Tagosztály 279.

Takarékossága a gazdagoknak 235.

Takarékosságnak határai 237.

Takarékpénztárak 245.

közönségesek 245.

különös célra szolgálók 246.

Társasági hitel 190.

Tartalma a pénznek 131.

Telekjövedelem 202,

Telki állomány nagysága 274.

Tengerészet 194. 382.

Termelés 51.

Termelésegyesítés 84.

Termelésfelosztás 83.

Termelés gazdaságilag előnyös 51.

Termelési költségek 51.

Termelés nagyban 82.

- Természetnek erői a termelésnél 53.
 Természetbeni adózások 264.
 Tiszta jövedelem 52. 89.
 Tőke annak jelentékenysége, keletkezése csökkenése alkatrészei
 különböztetése 68. 73.
 Tőkejövedelem 215.
 Tőkekamat 216.
 Törzsvagyony 40.
 Tulajdoni viszony 267.

U.

- Udvarrendszer 279.
 Ugarrendszer 281.
 Utalványok 182.
 Utépítész 371.
 Üzleti hitelintézet 187.
 Uzsoratórvény 406. 412.

V.

- Vadászat 95. 306.
 Vagyonnak fogalma 1.
 Váltófolyam 158.
 Váltólevél 156.
 Valutarendszer egyes és kettős 391.
 Vámintézkedések hatása a gabonának árára 296.
 Vaspályák 104. 371. 378.
 Védvámok védvámi rendszer 337. — 345.
 Végrendelkezési szabadság 78.
 Víz vámkok 380.
 Viszvámkok 346.

Pótlékok.

A 27. lapon a 38. sorban :

Say : *Traite d' economie politique* műve említésénél hozzá adandó :

Németre fordítva : *Abhandlung über die Nationaloeconomie* 2 Bände von Ludvig Heinrich Jakob 1814.

Ugyanazon lapon a 39 sorban.

Say : *Cours complet d' economie polttique* műve említésénél hozzá adandó.

Németre fordítva : *Handbuch der praktischen Nationaloeconomie* von Rüder 7 Bände Leipzig 1829. nagyon érdekes és a legvonzóbb modorban írt műveknek egyike.

A 29. lapon a 56 sor után említendő :

Mangold : *Grundriss der Volkswirthschaftslehre. Ein Leit-faden für Vorlesungen an Hochschulen, und für das Privat Studium* Stuttgart 1863.

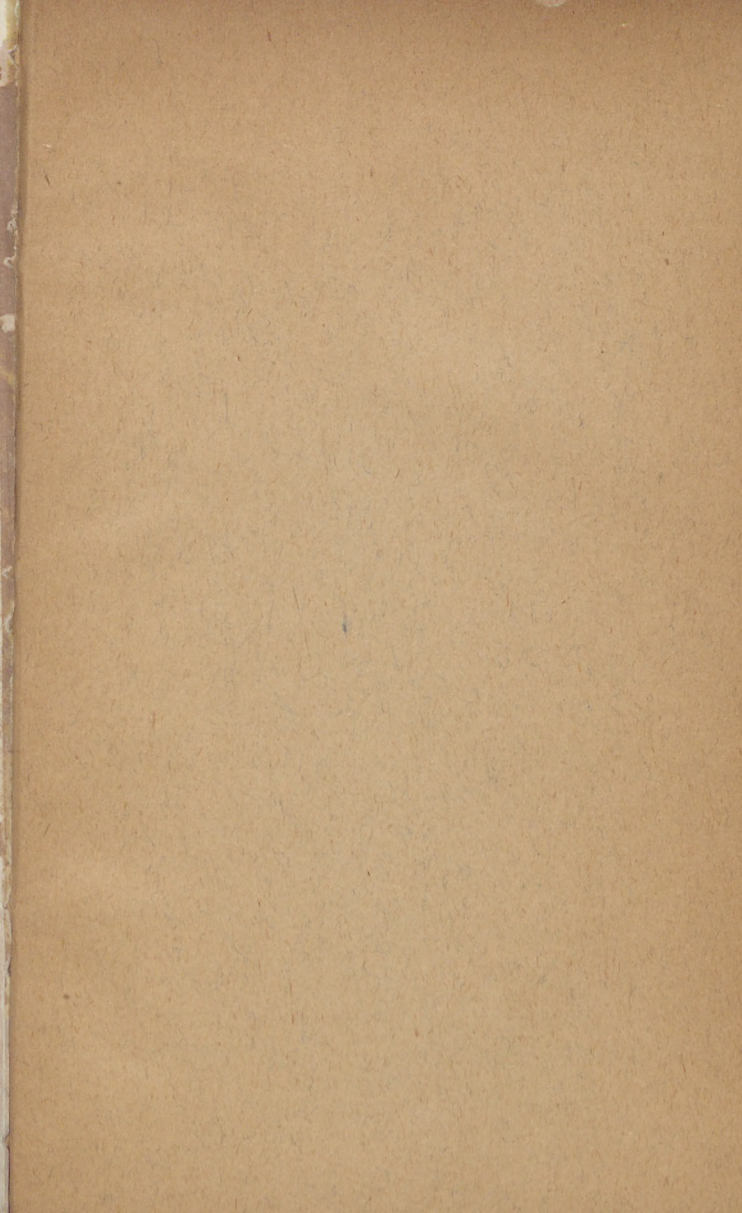
A 185. lapon a 125 §-ban kimaradt a 3-ik pont, mely következőleg pótlendő :

3-or Hogy a földbirtokosok nem kénytelenítettnek az uzsorásokhoz folyamodni, és magokat a legsúlyosabb feltételeknek alávetni, vagy a tőkének rögtöni felmondásának magokat kiténni.

Sajtóhibák.

Lap.	Sor.	helyett	olvasd.
5	26	állapotokat	állapotoknak
15	33	marcenariorum	mercenariorum
19	35	gyármányoknak	gyártmányoknak
47	27	maradó	maradó
76	19	feljődését	fejlődését
85	32	tulajdonítandó	tulajdonítandók
107	4	Francniorszsgba	Franciaországba
120	35	malyeknek	melyeknek
146	21	ot	pot
151	25	az	azt
162	21	sikore	sikere
188	27	1667	1867
192	11	miaden	minden
212	25	elhárittának	elhárittatnak
212	26	állapojából	állapotjából
213	19	munkadok	munkaadók
239	27	nyers	nyerő
243	30	kirtassanak	kiirtassanak
244	27	iz	is
265	18	utóbbinak	utóbbinál
260	7	nemzetgazdászati	nemzet gazdasági
267	16	haj	baj
271	13	feltéllenül	feltétlenül
272	17	áratások	aratások
273	24	Antgolországban	Angolországban
276	6	le	e

285	22	érzülete	érzületet
322	35	szükségletért	szükségletet
329	21	Eszakamerikában	Északamerikának
356	34	ma ne manyítsik	mennyit a másik
356	34	pepig	pedig
360	14	kereskedési	kereskedés
361	23	kereskedései	kereskedési
380	38	kezdedetől	kezdetétől
395	5	gyorsaság	gyorsasága
405	12	részvények	részvényesek

MTA
KIK

